

תַּטְעַם 28

כתב עת לספרות
ומחשבה רדיקלית

דצמבר 2011

עורך יצחק לאור **מערכת** נביל ארמלי, קרן דותן, דפנה כרמלי,
סיגל פרלמן, דפנה רוזנבליט, גיא רון-גלבע **רכז מערכת** יואב רוזן

MITA'AM

A Review of Literature
and Radical Thought

Edited by Yitzhak Laor

مطام

مجلة للأدب

والفكر الراديكالي

المحرر

يتسحاق لاؤور

יצא לאור על ידי עמותת "השכמה", למען טיפוח כתיבה ביקורתית וחשיבה מעוררת
(ע"ר) 580433795.

תודה לאלון גרבוז, למלכה ליטוין, לזאב רז ול"גייסות הרוח"

עיצוב העטיפה ועימוד הגיליון אירית עמית

מדי סוף שבוע מתפרסמים שירים חדשים באתר **מִטָּעַם** – שירה

<http://www.mitaam.co.il/Mshira.htm>

מדי חודש מתפרסמת מסה באתר **מִטָּעַם** – מאמר

<http://www.mitaam.co.il/MEssay.htm>

כתובת מזכירות המערכת: admin@mitaam.co.il

כתובת למשלוח כתבי יד רק בדואר אלקטרוני: info@mitaam.co.il

(נא לכלול את שם המחבר בשם הקובץ ובגוף הטקסט; נא לציין את הדואר האלקטרוני

בגוף הטקסט)

כתובת המערכת: ת.ד. 24105, תל אביב 61240 טלפון 050-6371242 פקס 03-6441427

משלוח המחאות לפקודת "השכמה", ת.ד. 24105, תל אביב, 61240

תוכן העניינים

וְלֵמָּה שִׁזְקִינִים לֹא יִשְׁתַּגְּעוּ? מֵאֲנִגְלִית מֵאִיר וִיזְלִטִיר	5	ו. ב. ייטס
הַדְּשָׁא וְהִנְהַר (סִיפּוֹר)	7	יעל נאמן
כִּכָּה זֶה לֵאחֹבֵב בִּאֲמַת וְעוֹד שְׁמוֹנֵה שִׁירִים אַחֲרֵיהֶם	11	שרה כ"י
הַרְצָאתוֹ הָאַחֲרוֹנָה שֶׁל דָּן דָּאוֹר (מִסָּה)	16	צבי בן דור
שְׁלוֹשֶׁה שִׁירִים לִיד תִּמְנוֹנוֹת	27	מאיר ויזלטייר
בְּעֶרְב־כֶּזֶה וְעוֹד אַרְבַּעַה שִׁירִים אַחֲרֵיהֶם	30	חגית סבג
עֲרַבְסִיקָה (סִיפּוֹר)	32	תמר גטר
בְּרִיאַת הָעוֹלָם (שִׁיר)	39	נעמה עמירוב
שִׁירִים חִיפָאִיִּים	40	כרמית רוזן
פְּרֻנְטָה צְלִין (נוֹבֵלָה) מִגְרַמְנִית לֵאחֹרֵי מוֹר	44	אֲרֹנְסֵט וִייִס
עַל אֲרֹנְסֵט וִייִס הַכִּמְעֵט־נִשְׁכַּח (מֵאֲמֵר)	61	דורית קינן
חֲמִישָׁה שִׁירִים	65	יצחק לאור
מֵה שׁוֹבְרִים שׁוֹבְרִים שְׁתִּיקָה (מִסָּה)	68	יגיל לוי
תִּגִּידֵי בְרוֹשׁ (שִׁירִים)	78	עופר גורדין
13 שִׁירִים	80	ליאורה בינג־היידיקר
גְּבִי (סִיפּוֹר)	86	יואב רוזן
מוֹחוֹת מִתְּכוּזָצִים בְּמֵאֲמֵץ (שִׁירִים)	92	אבי כהן צדק
הַחֲבָרִים שֶׁלִּי (סִיפּוֹר)	94	יורם נסלבסקי

גבולות המיטה (שיר)	97
על רפי לביא (מסה)	99
להתראות, בן (פואמה)	118
שלושה מלכים חוג (סיפור) מאנגלית יצחק לאור	124
שני שירים	143
אגרוף של יופי קפוץ ומרוכז (שיר בפרוזה)	144
פרויד וויטגנשטיין (מסה פילוסופית) מגרמנית לאה מור	145
הודיה ועוד שבעה שירים, מיוונית רמי סערי	164
ציפור הלב (שני שירים)	167
אֶנְטִי־סֶקְסוּס (סיפור) מרוסית אלון מרקוס	169
פצצת ירח (נובלה) מרוסית אלון מרקוס	180
החייל הקטן (סיפור) מרוסית אלון מרקוס	198
על הטרגדיה הראשונה של הסוציאליזם (מסה) מרוסית אלון מרקוס	201
הספק של פלטונוב	203
בורסקאות, מערבית גיא רון גלבוע	206
"פריחת הלילך", פתיחה לרומן חדש	210
	213
ינואר 2005 – דצמבר 2011	215

סיגל פרלמן
אירית סגולי
חדוה הרכבי
רינג לארדור
נוית בראל
יקיר בן־משה
סטפן מאיטשק
יאניס ריצוס
נועם שדות
אנדריי פלטונוב
מ"מ
נצור ג'חיל שעת'
יצחק לאור
המשתתפים בחוברת
אינדקס מִטְעָם

ו. ב. ייטס

וְלָמָּה שְׁזַקְנִים לֹא יִשְׁתַּגְּעוּ?

וְלָמָּה שְׁזַקְנִים לֹא יִשְׁתַּגְּעוּ?
הִנֵּה, בְּחֹר מִצְלַח מְאֹד יִדְעוּ
בְּעַל יָד טוֹבָה, דִּיג מְהִיר־לְשִׁלוֹת –
גָּמַר בְּעֵתוֹנָאֵי שְׂכוֹר כְּלוּט;
נִעְרָה שְׂיַדְעָה אֶת כָּל דְּנֻטָּה עַל־פֶּה
הַתְּעַבְרָה שׁוֹב וְשׁוֹב לְמִטְמֵטִם נִרְפָּה;
יָפָה עִם חִלּוּמוֹת עַל צָדֵק וְרוֹחָה
עֲכָשׁוּ פֶתַחַה דּוּכֹן, כְּלָה צְוֹחָה;
יֵשׁ גּוֹרְסִים כִּי טְבְעֵי הוּא שְׂיַד הַגּוֹרֵל
תִּרְעֵיב כָּל אִישׁ טוֹב וְתִקְדֵם כָּל נָבֵל,
שְׂאֵם תְּעַבִּיר אֶת כָּלֶם בְּסֶךְ,
אֶת כָּל מוֹדְעֵיךָ, כְּמוֹ עַל פְּנֵי מִסָּךְ,
לֹא תִמְצָא אֶף דְּגָמָא יְחִידָה
לְנַפְשׁ שְׁלֵמָה, שְׂאֲשָׁרָה לֹא נִגְדָּע,
שְׁלֹא בִישָׁה אֶת הַנְּעוּרִים.
עֲנִין זֶה זֶר לְצַעֲרִים,
זְקָנִים בְּקִיאִים בּוֹ לְפָנֵי וְלִפְנֵים;
הֵם קָרְאוּ מֵה נִכְתָּב בְּסִפְרֵים הַיְשָׁנִים
וַיִּוְדְעִים שְׂדָכָר מִכָּל זֶה לֹא יִתְקַן,
וְלָמָּה הַזְקֵן זְקוּק לְשִׁגְעוֹן.

מתוך גבר צעיר וזקן

3. בת הים

בַּת־יָם גִּלְתָּהּ בַּחוּר שׁוֹחָה,
 מִיַּד אוֹתוֹ לְפָתָה,
 גּוֹפָה הַצְּמִידָה אֶל גּוֹפּוֹ,
 בְּצַחֲוֹק; בְּצִלְיֶלְתָּהּ
 בְּגַל הָאֲשֶׁר הָאֲכֹזֵר, נִשְׁכַּח מִמְּנָה
 שְׁגָם אִם הוּא אָהוּב, יִטְבַּע אֶתָּה.

8. קיץ ואביב

תַּחַת הַסֵּנֶה הָעֵתִיק הַקּוֹצֵנִי
 דְּבַרְנוּ כָּל הַלַּיְלָה,
 סֵפֶר שָׁם כָּל שְׁנַעְשָׂה וְנֹאמַר
 מֵאֲז רָאִינוּ אוֹר עוֹלָם,
 וּכְשֶׁדָּבַר עַל הַתְּבַגְרוֹת
 יִדְעֵנוּ, חֲצוּיָהּ הִיא הַנְּשָׁמָה
 וְאֵז נִפְלְנוּ זֶה בְּזֵרוּעוֹת זֶה
 כְּדֵי שְׁתֵּהֶיָה שְׁלֵמָה.
 וְפִטְרוּס נָעֵץ מִבֶּט מְצֻמִית,
 כִּי נִרְאָה לוֹ שֶׁהוּא וְהִיא
 דְּבָרוֹ עַל מַעֲשֵׂי יְלָדוֹת
 תַּחַת אוֹתוֹ הַסֵּנֶה.
 אוֹהַ אֵיזָה פֶּרֶץ שָׁם הָיָה,
 וְאֵיזָה מִיֵּן לְבָלוּב,
 עַת לְרִשׁוֹתֵנוּ כָּל הַקִּיץ עָמַד
 וּבָהּ הָיָה אָבִיב בְּלִי סוּף!
 מאנגלית מאיר ויזלטיר

יעל נאמן

הדשא והנהר

באותו בוקר נקלעתי להתגודדות על שפת הנהר (עד אז לא הייתי מודעת לכך שְׁנָהָר חוצה את עירי, אולי גם לא הייתי יודעת את זה עוד שנים רבות, עד הזיקנה הגדולה; באותו יום הלכתי בעקבות האנשים ולא בעקבות הטבע; ואולי גם לאנשים לא הייתי שמה לב, לולא קול הקינה העצום שעלה מהנהר, הלכתי בעקבות הקול). אחרי שראיתי מרחוק את מי הנהר, שהסתתרו מאחורי גבעה, אותה מעולם לא עברתי לפני כן, חשבתי כי מקור הרעש נבע אולי מספינת קיטור החוצה את הנהר, אבל כשהתקרבתי, ראיתי המון אנשים שהביטו במים ובכו. את מספרם איני יכולה לאמור.

הדשא שצמח על גדת הנהר היה מפתה – גבוה, ירוק וזוהר. צבעו היה מנוגד למי הנהר החומים-אפורים, כמו הזיקנה. נשכבתי לרגע, לנוח, אבל מגעו של הדשא היה קשה כמו מציאות.

כשאני מספרת כאן על הזיקנה, אני לא מתכוונת לאותה זיקנה גדולה, ידועה ומפורסמת, המתרחשת בסביבות גיל שמונים, אלא על זאת שלא כולם מרגישים בה. היא נלחשת מאחד לשני, רק על ידי מי שלקה בה. אותה זיקנה מתרחשת בסביבות גיל חמישים.

כשהגעתי לנהר, הייתי בת חמישים ואחת וכשנתיים קודם קפצה עלי הזיקנה כמו קופיף קטן המדלג לפתע מבין הענפים, ואינו מרפה. בתחילה הטעה אותי דילוג הקופיף, כלומר, הקלילות הצעירה בה קפצה הזיקנה, וחשבתי שהיא באה והולכת, כמו רמז מְטָרִים לזיקנה הידועה, שתבוא עוד שנים הרבה. אבל לא, היא קפצה עלי בקלילות ונשארה בכבודות. הרגשתי אותה כל הזמן, כמו משא, כמו תזכורת ההופכת לעיקר, ואינה מפסיקה להזכיר, עד שהיא משתלטת על סדר היום.

על גדות הנהר היו אנשים מכל הגילאים, כנראה שכל אחד בכה על משהו אחר, חשבתי. רציתי לשאול, אבל לא היה לי נעים.

אני בכל אופן בכיתי על הזיקנה, על כך שהתרחשה בבת אחת.

מדורה הובערה לידי. אנשים ניגנו באקורדיון ושרו. הם הזמינו אותי לשבת איתם סביב המדורה. שאלתי אם מותר להדליק אש על גדת הנהר, אמרו בוודאי, אין סכנת התלקחות לעיר, כי דמעותינו שומרות על האש כמו חומות של מים. אמרו שהם נפגשים כאן, ובין השירים שהם ממציאים, מספרים את סיפוריהם. אחדים כותבים שירים ואחדים מספרים סיפורים בין השירים, אחרים רק מאזינים.

הסיפורים ממשיכים תמיד, אמר לי אחד מהם. גם אחרי שמתים, ממשיכים החיים לספר על מתייהם, לכן הסיפורים זקנים וחכמים הרבה יותר מאלה המספרים אותם. שוב שרו. ואז, כנראה על פי תור, שלא ידעתי את סדרו, נעמד איש אחד וסיפר את סיפורו הלא-ייאמן. סיפר איך גדל על אי מבודד, שלא ידע דבר על העולם הגדול, לא ידע אפילו שיש עולם גדול ושנשים מתענים בו על סיבה ועל טעם.

הוא סיפר:

חברי ואני עבדנו כמשרתים בכפר נידח כל כך שבחלקו אף שקע עם הזמן אל מתחת למים. איש לא הגיע לאי השקוע. להיפך, מי שרק יכול היה, נטש אותו והאחרים מתו בזיקנה או מרעב. סיפורי התרחש מתחת לאדמה, העוני הכריח אותנו לחפור לנו בקתה של חימר. בגלל שקיעת האי, לא הסתנן אור יום מחלונות הבקתה. כבר בימי אבות-סבותינו עזבו אחרוני אדונינו העשירים את הכפר. כל כך נידח היה. נשארנו רק המשרתים. מדור לדור פחתנו גם אנחנו.

לפני כעשר שנים אירע דבר ששינה את חיינו, ואחריו הבנו כי יש עולם, וכשכבר הבנו שיש עולם, רצינו גם לספר לעולם על חיינו-שלנו.

כל זה קרה, כשיום אחד פקד את כפרנו אדם. מתנדב, אמר. לא הבנו על מה הוא מדבר, מה זאת אומרת מתנדב. הוא הסביר שהוא חוקר מאיזו אוניברסיטה, זכה באיזה פרס ספרותי, אליו התכחש, עשה חשבון-נפש על סדר עדיפויות וחשב לבוא ולהתנדב. שוב לא הבנו מה הוא אומר.

הוא סיפר שיש כפרים נידחים, שחיים בהם שבטים הרוקדים ריקודים עממיים, וסיפר לנו על מנהגים נוספים של כל מיני תושבים במקומות מרוחקים. אמרנו שאצלנו מחברים שירים. אחרי כמה שאלות מנומסות על השירים, שאל על מנהגי האירוח שלנו, לא הבנו מה הוא שואל.

אף פעם לא היו לנו אורחים. כולנו היינו משרתים, אבל במשך דורות לא היה לנו את מי לשרת. עכשיו נותרנו רק שניים.

שאל כיצד אנחנו מתקיימים. סיפרנו לו שלפני חמש שנים אכלנו את

חתולינו, אחר כך, כאילו צמח אזוב במוחנו, או אולי בלבנו, הביאה הבדידות את השיגעון. דעתנו הסתכסכה מזמן, אמרנו לו. אחרי כמה ימים מאסנו באורחנו וחיכינו שייסע בחזרה לעולם, שם יספר את סיפורנו, במקום להציק לנו בשאלות. לבי איתכם, אמר לנו האורח הפרופסור המתנדב ונופף לנו לשלום לפני שעלה על ספינתו.

לא הבנו מה הוא אומר.
לב לא נספך אצלנו, אמר לו חברי, שהתרגו עליו פתאום.
אנחנו מחפשים הרבה יותר,
כלומר, את הבשר.
גֵּדֶם יתקבל בברכה.
אבל באתי מרחוק, אמר אורחנו, כאילו נעלב,
החזרתי את הפרס שקיבלתי.
מי שהחזיר פרס, אמר חברי לאורחנו, הרי קיבל קודם פרס,
אל תתקשר אלינו יותר.
שנתיים אחרי ביקורו של אותו מתנדב, מת חברי, מצער, אני חושב.
כי מאז פקד אותנו המתנדב, חיכה חברי לאורחים נוספים, והאופק הפך בשבילו לחלון שרק עינוי נשקף בו. נשארתי לגמרי לבדי. יום אחד, כעבור כמה שנים, פקדה את האי רפסודה ריקה, מְלַחִיה כנראה טבעו, עליתי עליה והגעתי לא הרחק מהעיר הזאת, הלכתי בעקבות העשן שהיתמר מהנהר.

אחרי שהתיישב האיש והאנשים שוב שרו כמה שירים ובכו, ואף נראה היה שבכו יותר מקודם, שאלו אותי לסיפורי שלי.

אמרתי שסיפורי הפוך מסיפורו היפה כל כך של זה שסיפר לפני. סיפורי ריאליסטי להחריד ואורכו כאורכה של ההתפכחות. שורה אחת. גם אם ארצה לקשט את סיפורי ולהאריכו – לא אוכל. סיפרתי לאנשים שבכו סביב למדורה שהזיקנה קפצה עלי בבת אחת, מובן שנצברה מכל יום שעבר עלי, אבל החיוב, השורה התחתונה, הסך הכל נחת ביום אחד. פקחתי את העיניים ונוכחתי שאובמה היה צעיר ממני בשנה, שראשי החוגים באוניברסיטה הם פרופסורים שלמדו איתי לתואר ראשון. גם בקופת חולים, הפרופסורים המומחים לכל המחלות הנדירות היו בגילי. הרמטכ"ל החדש היה מבוגר ממני בשנה. לא היתה לי תקווה יותר שמישהו יידע משהו. כלומר, אנשים זכו בנובל בכימיה, בפיזיקה, בספרות, בשלום, לא על זה אני מדברת, אמרתי להם, וגם לא על מה שנקרא החמצה, אלא

ע ל ה ס י ב ה . החיים היו בגילי עכשיו, אמרתי להם, וצבעם כמי המים. רציתי להתעורר, אבל לא ישנתי. להיפך, הייתי ערה.
מישהו העביר תפוחי אדומה צלויים מתוך המדורה. אכלנו ושרנו, ודמעותינו המליחו את תפוחי האדמה. המשכנו לשיר. למרות שזאת היתה הפעם הראשונה שלי סביב המדורה, ידעתי את כל המילים של כל השירים, כאילו שמעתי אותם כל חיי.

שרה פוי

ככה זה לאהוב באמת

ללילך

לְהַדְלִיק אֶבֶן
וְלִשְׂאת אוֹתָהּ בְּזוּרְעוֹתַי.
פָּנַי בֵּין לְהַבּוֹת אֲדָמוֹת.
רִיסֵי זְכוּכִית מְשַׁחֲרָה.
בְּרַחֲבוֹת הָאֶפְרַיִם
רַק אֶבֶן־אֵשׁ
עוֹבְרַת מֵאִשָּׁה לְאִשָּׁה.
יָדָה נְכוּוֹת, יָדַי בּוֹהֶקֶת
כְּמוֹ נֶס גְּלוּי.
וְעַם כָּלוּ מְצֻטוּפֵף עוֹר
מֵאַחֲזוּרֵי הַגֶּדֶר.

משפחה

אֲנִי חוֹקֶרֶת אֶת הַשְּׁלֵד שֶׁל אִמִּי
אֶת רֵשֶׁת הָעוֹרֻקִים שֶׁל יְלָדֶיךָ
לְהַכִּיר אֶדָם פְּרוֹשׁוֹ
לְנַתֵּחַ אוֹתוֹ.
תְּצַלּוּם הַרְנִטָּגָן
עֲדִיף עַל שִׁירָה.
מַה כָּבֵד יֵשׁ בְּנַפֶּשׁ הָאָדָם?
אֲנִי
צָרִיכָה

לְדַעַת
אֶת הַצִּיּוֹר הַפְּנִימִי
אֶת פְּתִית הַשְּׁלֵג שֶׁל הַגּוֹף
אִיךְ הֵם כְּלָם נִרְאִים
בְּלִי
תַעֲתוּעֵי
הָאֵהָבָה.

על האש

תִּקְרָה לוֹהֶטֶת וְתַעַר
עֲקֹרֶת שָׂרָה
בְּבִקְשָׁה אֶל תְּהַרְגֵנִי אוֹתִי
יֵשׁ אֵיל
בְּתוֹךְ הַקִּירוֹת
יֵשׁ סִבְךָ עַל הָאֵשׁ
טַפַּת דָּם בֵּין הָעֵינַיִם
אֲנִי
מוֹחֶקֶת
סְמָלִים
עַד שֶׁתִּקְרֶה הַחֲשׂוֹף
מֵעֵנִיק לִי
רֹאשׁ מְקַרְנָן
גַּם חַי זוֹהָר

את אומרת שאני סקסית

כְּשֶׁאַתְּ אוֹמְרֶת שְׂאֲנִי סֶקְסִית,
אֲנִי שׁוֹמַעַת דְּאָגָה.
אֶת דּוֹאָגַת לְשִׁדְיִים שְׁלִי,
דּוֹאָגַת לְפִטְמוֹת.
דּוֹאָגַת לְטַפָּה הַזֹּכֶה
הָעוֹלָה מֵהַנֶּקֶב.

את טְרוּדָה
בְּבִטְחוֹן שְׂדֵי
כָּאֱלוֹ נִשְׁקֶפֶת לָהֶם סִכְנָה
כָּאֱלוֹ הֵם עֲשׂוּיִים
בְּשֵׁר רוּעֵד.
את מוֹשִׁיטָה לְהַגְנָתָם
שְׁתֵּי יָדַיִם מְחַסְפֹּסוֹת וְגִדּוּלוֹת
יְדֵי הַמְתַּאגְרֶפֶת הָרְחוּמָה.

אגם

החלון בְּמִטְבַּח פְּתוּחַ.
חלון שְׁבָאוּ דְרָכוֹ טְלִטְלָה וְרִגּוּל.
הִקְיָן לְמַחְשָׁבוֹת אֲפִלוֹת.
הִקְיָן לְפִחֵד.
מַה יָּכֹל לְבוֹא דְרֶךְ הַחֲלוֹן בְּמִטְבַּח?
קִרְנֵי שֶׁמֶשׁ מְהוֹלוֹת בְּטָפוֹת מֶלֶח מֵר.
פְּעֵמוֹן הָאוֹפְנִים הַמְצַלְצֵל בְּזַהְרוֹ שֶׁל יוֹם.
גַּם בְּלִילָה אֵין פֶּחֵד.
רַק הַתְּרַכְזוֹת שֶׁקֵּטָה בְּסִפְרֵי שֶׁלְפָנַי.
רַק צָבֵעַ הַקֶּפֶה בֵּין הָאֲצָבָעוֹת.
לֹא יוֹדְעֵת מַה אֶרֶע לְאוֹתָם שְׂדִים.
מֵתוּ? נִפְלוּ לְתֵהוֹם? נִרְגְּעוּ בְּפָנוֹת שְׁחֵרוֹת?
רַק אוֹר וְקוֹלוֹת בָּאִים דְרֶךְ הַפֶּתַח הַחֲשׂוּף.
אוֹר וְקוֹלוֹת כָּאֱלוֹ אָגָם
מִנְחָ בַּחוּץ.

האפלה

למגי

בְּרוּר לִי
 שְׁאֲנִי צְרִיכָה לְכַתֵּב עַל עֲצָמַי.
 עַל טַעַם בְּפִי
 תְּחוּשָׁה בְּכַפּוֹת יָדַי.
 אֲבָל בֵּית הַצִּלְלִים
 עוֹמֵד לְנֶגֶד עֵינַי.
 וּבוּ מִיִּשְׁהֵי הוֹלֶכֶת בְּכַח.
 הִיא נְחוּשָׁה
 לְהַגִּיעַ לְאוּרוֹ שֶׁל הַצֵּל
 לְעַקְצוֹ שֶׁל הַדְּבֶשׁ הַשְּׁחֹר
 לְפַעֲמִים יֵשׁ מָוֶת
 עַל לְשׁוֹנָה
 וְלַפְעָמִים נְחִיל דְּבוּרִים
 יוֹצֵא מְכַפּוֹת יָדֶיהָ.

תסתכלי עלי

אֲנִי עוֹמְדָת
 פְּשׁוּטָה וְעֵנִיָּה
 בְּפִנְת הַחֹדֶר.
 מְסַבֵּיב
 הַמְלָה וּפְנִים רַבּוֹת.
 רֵאשֵׁי מְרָכָן,
 פְּנֵי דוֹנֵג קָר.
 תִּסְתַּכְּלִי עָלַי, אֲנִי לוֹחֶשֶׁת.
 תִּרְאִי
 אֵיךְ אֲנִי בּוֹעֶרֶת בְּתוֹכִי.
 בּוֹעֶרֶת הַזּוּיָה צְמוּדָה לְקִיר
 וְדָגִים
 חִלּוּמֵיִם
 עוֹבְרִים אֶת גּוֹפִי.

את רועה בגוף ישן

את רועה בגוף ישן
ענף בידך
וערשך רעננה

רפויה וקלילה
עולה מעל ההרים
וצאנך חלום.

חליל נוגע בפיהך
עיניך עצומות
ודרךכים עפות.

ערשך רעננה
ולחיהך
שורת עליים
טהורה.

עצם התפילה

דמי מתפלל.
נשימותי בקשה ותחנה.
בשרי תענית וצום.
אני לא צריכה לומר מלה.
כל ישותי זוּעקת מקצה העולם עד קצהו.
הלב צועק.
הדם פורץ החוצה.
השֵׁלֶד נשבר לרסיסים.
אני רוצה לרשם
בסכין על עצמותי:
עצם התפלה.

צבי בן דור

”דבק במנהגי דורו, ושותף לזוהמתו”

על אינטלקטואלים בישראל ועל פילוסופיה סינית; הרצאתו האחרונה של דן דאור

ב-30 לדצמבר 2009 התקיים בהר הצופים בירושלים אירוע לכבוד תרגומו של דן דאור לספרו של הפילוסוף הסיני מנג דזה, שחי בין השנים 289-371 לפנה”ס.¹ הספר נקרא מנג דזה, וצאתו לאור בעברית חתם מפעל רב שנים של תרגום לכל ארבעת הספרים הסיניים הקנוניים, המכונים בפשטות ”ארבעת הספרים” – הבסיס לחקירה ולמחשבה הסינית משך אלפי שנים. האירוע נחוג בשורה של הרצאות, שנגעו למסורת הפילוסופית (האתית) הסינית הידועה בשם ”קונפוציאניזם”, על שמו של החכם הגדול קונג דזה (קונפוציוס, 561-479 לפנה”ס). מנג דזה, שחי כשתי מאות לאחר מותו של קונג דזה, אחראי יותר מכל אחד אחר, בתקופה המוקדמת, לעיצוב דמותו, זכרו והגותו של קונפוציוס כמורה האתיקה הראשון במעלה בסין.²

דן דאור דיבר באותו ערב על האינטלקטואלים ועל האופן שבו איפיון מנג דזה עצמו את תפקיד האינטלקטואל. לא כמו הדוברים האחרים, שנצמדו לדיסציפלינה האקדמית שלהם, דיבר דאור על תפקידם, על בגידתם ועל חנופתם של האינטלקטואלים בכלל, ושל אלה הישראלים בפרט. עשרים דקות אחרי שסיים את דבריו, לקה בליבו ונפל. באותו לילה מת. את הדברים שנשא בערב האחרון לחייו לא קרא מן הכתב, אלא החזיק בידו דף אחד ובו שמות ושברי פסוקים בסינית ועברית. כיוון שכך, ניסיתי לשחזר את עיקריהם.³

א. ”סריסים מתחנפים לדורם”

דאור פתח בדברים שאומר מנג דזה בתשובה לשאלה של וואן ג'אנג, אחד מתלמידיו הקרובים ביותר. התלמיד תהה על משמעות משפט תמוה של קונג דזה

(מאמרות י”ז 13): ”הכפריים הצדקנים הם חומסי הסגולה”. בתרגום שלו למנג דזה, במקום בו מופיעה ההתייחסות למשפט שתום זה, מעיר דאור, כי המושג הסיני המתורגם אצל כן כ”כפריים צדקנים” (שיאנג י’ואן), משמעו המילולית היא ה”הגונים של הכפר”: מי ש”נחשב בכפרו לאיש בסדר”, מעין גרסה סינית למושג ”מלח הארץ” (דאור, מנג דזה, ע’ 449). דאור עצמו מעדיף את התרגום ”בחור טוב”. מכל מקום, בשאלתו באשר לבחורים הטובים – הכפריים הצדקנים – תוהה וואן ג’אנג מדוע אמר קונג דזה דבר תמוה כזה, והוא אף מקשה, כיצד זה ייתכן ש”בחור טוב” הוא חומס הסגולה, אויב המידה הטובה. הנה כך מתנהל חלקה הראשון של השיחה בין החכם לתלמידו, שדאור העתיק חלק ממנה לדף, ממנו קרא. בראשיתה, כמו פילוסופים טובים, מציגים מנג דזה ותלמידו את הבעיה, ומבקשים לברר מיהו הבחור הטוב. אמר וואן ג’אנג:

קונג דזה אמר: ”מכל אלה שעוברים ליד ביתי ואינם נכנסים, רק על הבחורים הטובים לא חבל לי. הבחורים הטובים הם אויבי המידה הטובה.” מי ראוי לכינוי ”הבחורים הטובים”?

מנג דזה משיב בחריפות: אלה שאומרים

”למה להם ללכת בגדולות? דבריהם רחוקים ממעשיהם, ומעשיהם רחוקים מדבריהם, אז הם אומרים ‘הקדמונים! הקדמונים! למה צריך להיבדל כך מההמון? לדור זה נולדנו, וכמעשיו נעשה, ודי לנו אם בכך נצטיין’. סריסים מתחנפים לדורם; כאלה הם הבחורים הטובים.” אמר וואן ג’אנג: ”מי שכל אנשי הכפר משבחים אותו כ’בחור טוב’, בכל אשר יילך, ייחשב בחור טוב, ואילו קונג דזה אומר עליו שהוא אויב המידה הטובה. למה?”

אמר [מנג דזה]: ”אם תרצה לטעון כנגדו, לא תעלה דבר, אם תחפש בו פגם, לא תמצא; הוא דבק במנהגי דורו, ושותף לזוהמתו. למראית עין הוא חרוץ ונאמן בביתו, נקי כפיים ובר לבב בצאתו; הכל שמחים בו, והוא שבע רצון מעצמו. אבל אל דרכם של יאו ושון [מלכים צדיקים קדמונים] אי־אפשר לצאת איתו; ולכן נאמר: ‘אויב המידה הטובה.’”

מנג דזה שונא את הבחורים הטובים, שונא אותם בלהט. אין להם שום עיקרון שאותו אין הם מפרים, שום סרגל שאותו אינם מוכנים לעקם. הבחורים הטובים מודעים לקיומו של מוסר נעלה, שהקדמונים ניסחו, אבל הם מודים בו וכופרים בו, כיוון שאינם רוצים להיבדל מן ההמון, בתוכו הם חיים. וכך, במקום להיות

מורי הדור, הם מסגלים את עצמם לדורם, דבקים במנהגיו, שותפים לזוהמתו, ומתחנפים אליו. "לדור זה נולדנו ודי לנו בכך אם נצטיין... סריסים מתחנפים לדורם; כאלה הם הבחורים הטובים." זאת ועוד, הבחור הטוב, כוחו רב בדיוק בגלל מעמדו ותדמיתו כבחור טוב. "אם תרצה למצוא בו פגם, לא תמצא... הכל שמחים בו, והוא שבע רצון מעצמו, נקי כפיים ובר לכב". אבל אל "המוסר של הקדמונים" אי אפשר לצאת איתו. עניין זה שנוא על מנג דזה יותר מכל, ההזנייה של המוסר בידי מי שהמוסר הופקד בידיהם, הודות למעמדם כצדיקים.

דאור העתיק אל הדרך משפט ממילון, המביא פרשנות סינית מתקופה מאוחרת יותר, וזה קובע כי "הבחור הטוב" הוא אדם חסר עמוד שידרה מוסרי, והוא משמש כ"כלב השליחיות של אנשים קטנים" ("שיאו רן דזואו גואו"). חשוב לציין ש"האיש הקטן" במסורת הפילוסופית הסינית, הוא לעולם איש קטן מבחינה מוסרית. לפרשנות הזו הרביק דאור, בהמשך הדרך, ביאור אנגלי למונח "כלב שליחיות": "אדם חסר עקרונות, העוזר או מתחנף לאנשים אחרים, יותר חזקים ולרוב רעים". "כלב שליחיות" הפך בשלב מסוים לבן הלוויה הפרשני המובהק של "הבחור הטוב" הקודם לו, והמשך הביאור המופיע אצל דאור מוסיף כי המונח הפך רווח בפרשנות זו, מאז ימי שושלת צ'ינג, באמצע המאה השבע-עשרה.⁴

כאשר הציג את המושג "בחור טוב", הפטיר דאור "משהו כמו 'בחורינו המצוינים, אצלנו'". ואכן, כמשחזר ארשה לעצמי כאן להעיר: בתרבות הציונית שמור מקום של כבוד ל"בחורים טובים" מן הכפר, מן המושב ומן הקיבוץ. אליק של משה שמיר הלך בשדות, וגם אריאל שרון ורפול ואהוד ברק, וה"רפתן מגרופית", יעלון, וגם המושבניק גנץ. אסור לשכוח, כמוכן, את הבחורים הטובים באלפיהם המגיעים מן ההתנחלויות. ואולם, כל אלה הם "זוהמת הדור", אם לנקוט לשון סינית קדומה.

ואולם, אלה אינם האינטלקטואלים המתחנפים אליהם. מנג דזה, ודאור בעקבותיו, עסקו באינטלקטואלים. וברור כי שניהם, החכם הסיני ומתרגמו העברי, שנאו את החנפים. אל הדרך הוסיף דאור מעשייה ממקום אחר אצל מנג דזה, מעשייה העוסקת בדיאלוג בין הדוכס מו, ובין האינטלקטואל דזה-סה:

הדוכס מו בא לעיתים קרובות לראות את דזה-סה, ושאל אותו, "שליטי מדינות של אלף מרכבות [מדינות בסדר גודל בינוני] בימי קדם, מה הם עשו כדי להתידד עם אבירים [אנשי מעלה]? דבריו לא מצאו חן בעיני דזה-סה, והוא אמר: "כשאנשי קדם דיברו על זה, הם היו מדברים על שירות, לא על התיידדות."
מנג דזה מתערב במעשייה ומפרש אותה: "כשהדברים לא מצאו חן בעיני דזה-סה,

האם הוא לא אמר בעצם: 'באשר למעמד, הרי אתה שליט ואני נתין, ואיך אעז להיות ידירו של השליט? ואילו באשר לסגולה המוסרית, הרי אתה צריך לשרת אותי ואיך תוכל להיות ידידי?'”

הדוכס מו אהב להקיף עצמו באינטלקטואלים, ואהב להתחנף אליהם. על כן בא לבקר אצל דזה-סה. ואולם, כאשר ביקש לפתוח בשיחה עמו על מידותיהם של אנשי המעלה מפעם, הסתבר כי המארח הוא טיפוס נוקשה ולא חברי. דזה-סה מבהיר לשליט כי אין מקום לשיחת-רעים ביניהם, ואין שום סיכוי ידידים לידידות ביניהם. מצד אחד, אינטלקטואל לעולם אינו יכול להיות ידירו של שליט, כיוון שהוא נתינו, ואין ידידות ביחסי כוח כאלה. מצד שני, כאשר הדברים מגיעים לשאלות של תפקוד מוסרי, השליט הוא משרתו של האינטלקטואל, כיוון שהאינטלקטואל הוא הפרשן המוסמך בכל הקשור לשאלות מוסר – ובמובן זה, אם הוא משרתו, איך יוכל להיות ידידו? במילים אחרות, בין האינטלקטואל לשליט ישנם יחסי שירות, לא ידידות. אם האינטלקטואל יהיה ידירו של השליט, הוא יתחנף אליו וישכח את חובתו העליונה: לא לעקם את הסרגל המוסרי. דזה-סה – אותו מנג דזה ודאור כל כך אוהבים – איננו בחור טוב. הוא אינו רוצה שהכל ישמחו בו, או יאהבו אותו. הוא בוודאי אינו מרוצה מעצמו, משום ששליט בא לבקר אצלו, והוא מודע לסכנה המסרסת שיש בקשר בין האינטלקטואל לשליט. בקיצור: דזה-סה הוא אינטלקטואל, לא סחבק.

הסיפור על דזה-סה והדוכס מו מבהיר את הפן השני של השאלה המעסיקה את מנג דזה. בדיון בינו וואן ג'אנג, דיון הנפתח בשאלה תמימה לכאורה, נוגע מנג דזה בשאלת היחסים בין האינטלקטואל להמון. בסיפור על דזה-סה והדוכס מו, נוגע מנג בשאלת היחסים בין האינטלקטואל לשליט. השאלה היותר רחבה היא שאלת מקומו של האינטלקטואל בחברה בכלל, שאלת יחסיו עם הזמן והמקום בהם הוא חי, ושאלת השימוש בעוצמה המוסרית שמעניק לו מעמדו כ”בחור הטוב”.

ב. ”גידור המלות”

לרגע שבו הבחור הטוב מכופף את המוסר נוכח המציאות והזמן, ומתחנף לדורו, לרגע שבו הבחור הטוב, הצדקן הכפרי, מאיר פניו מצד אחד להמון, כדי שיאהב אותו, ולרגע שבו הוא מאיר פניו מצד שני אל השליט ונעשה ידידו, קרא דאור הרגע שבו מתחילה בגידת האינטלקטואל. ואכן, שבר הפסוק הבא שהעתיק

דאור אל הדף אינו מאת מנג דזה; הוא לקוח מדברים שכתב זביגנייב ינובסקי על האינטלקטואל הצרפתי-יהודי, איש הימין, ז'וליאן בנדה, שטבע את המונח "בגידת האינטלקטואלים". בנדה האשים את האינטלקטואלים המודרניים בבגידה, כאשר "דחו את המוסר ההלניסטי האבסולוטי, הנמצא מעל לזמן והתמכרו להאדרת אותו ערך, אשר החשוב בזמנם הוא הלאום..."⁵. עד כאן הציטוט מן הדף של דאור.

הפרק הפותח את ספרו של מנג-דזה מביא סדרת דיאלוגים בינו ובין המלך של חואי ממדינת ליאנג. המלך נלהב מאוד מביקורו של האינטלקטואל המפורסם בחצרו, והוא מקבל את פניו בהבעת הערכה על כך שמנג דזה טרח ובא ממרחק רב כדי לבקרו. "בוודאי ראית בביקור הזה תועלת רבה", מכריז המלך. בקול צונן מחזיר לו מנג דזה סדרה של התקפות על משמעות המושג "תועלת" ועל הקשר בין תועלת לבין אינטלקטואלים.⁶

תוכנו של המוסר ההלניסטי חשוב פחות מן העיקרון שביקש דאור להבהיר באמצעות הזיקה שיצר בין מנג דזה ובין המושג בגידת האינטלקטואלים. מבחינתו האינטלקטואל מאבד את עולמו ברגע שבו הוא מכפיף את עצמו ל"זמן" ול"דור", כאשר הוא טורח להתאים את ערכיו אל הזמן ולא נצמד לעקרונות קבועים, גם כאשר המציאות נראית כאילו היא מכתיבה קוד אתי שונה. במוכן זה, על פי דאור, גישותיהם של מנג דזה ושל בנדה דומות למדי. ואולם, מנג דזה מדגיש את הנושא של היות האינטלקטואל הבוגד "בחור טוב", לא "תמצא אצלו פגם", הוא "חרוץ ונאמן", "הכל שמחים בו", ומעל לכל הוא "שבע רצון מעצמו".

הדברים נישאו בישראל, בדצמבר 2009, שנה אחרי "עופרת יצוקה". אותי נשאו המחשבות לעבר אינטלקטואלים שבעי רצון מעצמם, חברים של השלטון, כמו תמיד לעברו של עמוס עוז (צדקן כפרי, איש קיבוץ חולדה, כמו שמציינים תמיד, שהכל שמחים בו). אבל דאור תקף שורה ארוכה של אינטלקטואלים, אשר בשם הזמן, זמן ה"מלחמה בטרור", הצדיקו שורה של פעולות, שההיבטים המוסריים שלהן היו מוטלים בספק מראש. הוא דיבר באריכות על אינטלקטואלים שזנחו את ערכיהם כדי להיות חברים של השלטון.

דאור הקדיש זמן לעיקרון הקונפוציאני החשוב של התעקשות על מתן הגדרות מדויקות לנעשה במציאות: "גידור המלות". הוא תקף בחרי אף את מכבסת המילים, שמחולליה הם אינטלקואלים ואנשי עט. ובאמת, בחלק האחרון של הדיון על מנג דזה וְנָאן ג'אנג, מופיעה פסקה מדברים שאומר מנג דזה, משמו של קונג דזה (קונפוציוס), ואין כל ספק שדאור כיוון אליהם. קונג דזה

של מנג דזה חריף מתמיד: "אני שונא את מה שדומה לזה ואינו זה; אני שונא את העשבים השוטים, אני פוחד שייחשבו לשתילי אורז; אני שונא מילים יפות, אני פוחד שתיחשבנה לצודקות... אני שונא את הבחורים הטובים, אני פוחד שייחשבו לבעלי המידה הטובה."

ג. "אנחנו במערב מדברים על זה כבר 1500 שנה"

בשם אחד של בחור טוב אחד, הנחשב לבעל המידה הטובה, לא היסס דאור לנקוב – אסא כשר. ארחיב עליו אני את הדיבור. על פועלו הפילוסופי של אסא כשר נכתב כבר לא מעט. ראוי במיוחד להזכיר את מאמרה של ענת מטר "מה מאפשר את אסא כשר?". במאמרה מבררת מטר, בין היתר, את הקשר בין "תיחום הלשון" (מה שקונג דזה קורא לו "גידור המלות") לבין התופעה המאפשרת את כשר, "לא כשר [הפרטי] מקריית קריניצי" אלא כל כשר שהוא סמלם של כל הבחורים הטובים. מטר מצטטת:

"פרופסור כשר משתייך לזן הנדיר של פילוסופים שבדומה לסוקרטס ידעו לנהל את עיוניהם בשוקה של עיר". (הפרופסורים אבי שגיא, אהרון בן-זאב ואביטל וולמן, בנימוקיהם להענקת פרס ישראל לאסא כשר).⁷

ערות נאמנה לכך שמדובר בפילוסוף המנהל את עיוניו "בשוקה של עיר" מצאתי בעניין קטן. בערעור על העונש של תא"ל משה תמיר, שהודה והורשע באמירת דברי-שקר לגבי תאונת הטרקטורון, בו נהג בנו הצעיר בלי רישיון, ביקשה הסניגוריה, בשלב הערעור להציג מסמך שכתב כשר, ובו קבע כי "מעשיו של תמיר בפרשה לא הפרו את קוד האמת". ואולם, בית המשפט דחה את הצגת המסמך (הארץ, 30.9.09).⁸ בעתיד, כאשר יבוא ההיסטוריון לכתוב את תולדות התקופה, יוכל להשתמש במסמך הקטן הזה, שיותיר אסא כשר בעיזבונו הפילוסופי – אם יותיר אותו בעיזבונו – כדי להדגים לאיזו רמה הגיעה תרבות השקר בישראל. כשר קבע את מה שקבע, לקראת הערעור, אחרי שתמיר כבר הודה באמירת אי אמת, ואחרי שבית המשפט אף הוא כבר קבע כך.

ספק אם היה כשר כותב דברים כאלה, אילו הנידון היה חייל פשוט שנתפס, לא כל שכן הודה, באמירת אי אמת. "שוקה של עיר", עליו מעידים בהתנשאות מפריסי פרס ישראל לכשר, איננו השוק, אליו באים פשוטי העם, סליהם בידיהם, לקנות ירקות ובשר, ובדרך גם לשאול את הפילוסוף מה הוא חושב על השאלות המוסריות שעל הפרק. שוק זה הוא טרקלינם של בעלי

השררה, הכוח, השליטים והמפקדים של צבאות אלף מרכבות ויותר. בדיון בערוץ הכנסת מיום 15.1.2009, שלושה ימים לפני שהסתיימה הלחימה ב"עופרת יצוקה", הופיע כשר יחד עם תא"ל (מיל.) ד"ר דורון אביטל, לשעבר מפקד סיירת מטכ"ל. לשאלה אם המלחמה התנהלה באותם ימים על פי הקוד האתי שהוא עצמו כתב, השיב כשר בלי היסוס: "אם מסתכלים ברמה המופשטת של ערכי צה"ל, אין שום ספק (...) הערכים של חיי אדם, טוהר הנשק, רעות, דבקות במשימה, מקצועיות (...) אין שום ספק". קונגדזה היה מתז כלמי הפילוסוף בתיעוב: "אני שונא מילים יפות, אני פוחד שתיחשבנה לצודקות... אני שונא את הבחורים הטובים, אני פוחד שייחשבו לבעלי המידה הטובה." ברמה ה"מופשטת", כלומר רמת הטרקלין, קובע כשר "אין שום ספק" שמלחמת "עופרת יצוקה" מתנהלת על פי הקוד האתי שכתב. ואולם, "בעוד שברמות הכלליות... אין שום ספק... ברמות הקונקרטיות, שבהן יש סיטואציות מורכבות, שם יש לתהות מה מותר ומה אסור ושם צריך להתחבט". שימו לב: לא רק שאין כל בעיה ברמה המופשטת, אלא שלא יכולה להיות בעיה. רמתו המוסרית המהותית הגבוהה של צה"ל, לעולם אינה יכולה להיות מוטלת בספק. אם בכל זאת ניתזים גיצים, הם מנצנצים באפילת "הסיטואציה המורכבת", ברמת ה"שטח". על הפעולה המגשרת בין ה"רמה המופשטת" לבין מה שקורה בפועל, העירה מטר הרבה לפני ההתבטאות הנחרצת הזאת בעת שעזה בערה:

הגלישה ממחוזו של הפילוסוף, מעולמם של הכללים הריקים, המכוננים לכאורה את המוסד, אל המציאות, מאפשרת מציאות שאינה אלא העתק חיוור של מערכת החוקים והנורמות ממנה יצאנו. שום קביעה עובדתית אינה מגובה בידי ראיות. ההנחה הכללית, מין "עובדת-על", היא בדיוק שהמצי, הרצוי והראוי חד המה, ועל כן הם ראויים לנוסח משולב. ["מה מאפשר את אסא כשר?", עמ' 132]

שוב ושוב ניסה אביטל להטות את מקצת הדיון – כאשר הניח לו כשר לדבר – לעניין הסיטואציה של המפקד הזוטר והחייל בשטח, ונשמע מדבריו שהוא מטיל ספק ביעילותו של הקוד האתי לשמור על מוסר החיילים. אבל רוחו של כשר קצרה מלדון בשאלה זו. הוא השיב מיד כי אינו מסכים עם אביטל: לחייל בטנק או במטוס, שיש לו רק כמה שניות להחליט ב"מצב מורכב", אין זמן להתחיל לחשוב על מה שנכון לעשות, או מה שלא לא נכון לעשות. לשון החלקות של הביטוי "מצב מורכב" משמשת כאן כדי לשבש את הסגולה, כאילו היתה מעין כסות הבאה לטהר א-פריורי כל שרץ. כאשר נשאל כשר, אם "יש פתרון לדילמה", הוא חותך "בוודאי" פסקני. אבל כאשר הוא

נשאל מה לדעתו הפתרון לדילמה, הוא מתחמק ממתן תשובה ברורה ושוב עוטה את כסות ה"מצב המורכב". השאלה הפילוסופית הגדולה המסתתרת כאן היא אם אפשר בכלל לחנך את "העם", כך שיידע לנהוג על פי המידה הטובה במצב מסוים, או שמא אין אפשרות כזאת, ולכן יש לתת לעם "קודים" ואח"כ לשפוט, אם החייל הפשוט נהג כפי שצריך היה לנהוג במצב קונקרטי כלשהו. או-אז ייכנס הפילוסוף-הלוחם שוב לפעולה, יטמא מה שיטמא, יכשיר מה שיכשיר. השימוש התכוף בביטוי "מצב מורכב" יחד עם התבטאויותיו של כשר בפרשת הטרקטורון של תמיר, או ביחס ל"שוכרים שתיקה" ("אני לא מכבד אותם ולא מכבד את המסמכים שלהם") מותירים מקום קטן לספק, כיצד ינהג כאשר יבוא לפסוק.

אבל לגבי שאלה זו, אם צריך לחנך את העם, או להסתפק במתן קודים, יש למנג דזה עמדה נחרצת: "יש אפוא כאלה שליכם מוסרי ושמש מוסרי ובכל זאת לא הביאו ברכה לעם, ואינם יכולים לשמש מופת לדורות הבאים, כיוון שלא הנהיגו את דרך המלכים הקדמונים. לכן נאמר, 'בטוב לבדו אין די לממשל, המופת לבדו אינו יכול לכוונן את עצמו'." מנג דזה טוען שוב ושוב, כי הדרך היחידה לחנך את העם לנהוג על פי המידה הטובה היא לנהוג על פיה ולא להזנותה: "יש אנשים גדולים המתקנים את עצמם, ומכוח זה [כל] הדברים מיתקנים" (מנג דזה, יג 19).

לגבי ההבדל בין "מצב מורכב" לבין מצב "של נחותא", כלשונו של כשר, מתעוררת השאלה בדקות הבאות של הדיון, איך לשפוט החלטות הנעשות לא בלחץ הקרב, אלא מראש, כמו ההחלטה להפציץ את רחבת המסדרים, עליה ניצבו שוטרים במסדר סיום קורס של ממשלת עזה. "זה מאוד מטריד", מבליע אביטל. כשר נחרץ יותר: "איני יודע הרבה על פעולה כזאת", הוא אומר, "אבל גם במקרה כזה אפשר לראות אותה בשתי דרכים שאחת תפסול ואחת תצדיק אותה"; אם השוטרים, כל חטאם הוא בכך שהם משרתים בכוח ממשלתי, בממשלה שהיא ממשלת החמאס "אז זה לא נראה לי נימוק מספיק טוב", אבל "אם נשקפת מהם סכנה... מהפעולות שלהם... אם זה כוח מעין צבאי שנשקפת ממנו סכנה אז [כאן שומעים היסוס קל] זאת היא [היסוס] זאת היא תורת הלחימה הצודקת... "הסיפא של המשפט הרבה יותר מענין: "הלחימה הצודקת... אנחנו במערב כבר מדברים על זה 1500 שנים... על מה שמותר לעשות ללוחמים של הצד השני... מי הוא זה ואיזה הוא, לעזאזל, ה"אנחנו במערב" הזה? כשר מתכוון לא רק ללחימה צודקת, אלא גם למלחמה צודקת. התיבה "1500 שנים" מסגירה, בלי ספק, רמז למסורת של דיון במושג המלחמה הצודקת

המתחיל באוגוסטינוס הקדוש (המאה החמישית), ועסק באופן שיטתי בשאלה של מלחמה צודקת. מאז, שימשו רעיונותיו של אוגוסטינוס לבסיס דיון מעמיק בשאלת הצדק במלחמה והצדק בלחימה, דיון שהפך למסורת חוקית-משפטית, בעיקר במחשבה הקתולית ובמסורת הנוצרית האירופית בכלל.¹⁰

זהו אם כן ה"מערב". ומה "אנחנו"? האם ישב כשר לדון בסוגיות הפצצת עזה עם אוגוסטינוס? עם אקווינאס? עם גרוטיוס? מדבריו נראה כאילו הסתמך על המסורת המשפטית הזאת (והתעלם כמובן לגמרי מההגות היהודית, שלא לדבר על זו המוסלמית לעניין זה).¹¹

הבה נבהיר, בדיון עצמו, גם המסורת המערבית אינה עולה, והצופה בשידור אינו יודע כי אסא כשר מושיב אותו, בעצם, על ספסל אחד עם שורה של הוגים קתולים. באוזנינו מהדהד רק המשפט הפסקני: "שאלת הפצצת השוטרים... אנחנו במערב מדברים על זה כבר 1500 שנה". ובכן, מה תכליתו הרטורית של ה"אנחנו במערב" הזה? די פשוט: יירגע-נא הצופים בבית, וישוב הדם לזרום בעורקים בניחותא, ויסירו הכל דאגה מליבם. אנחנו במערב ישבנו, לא פחות מאלף-וחמש-מאות שנים, ודנו בסוגיה אם להפציץ את שוטרי עזה, ואם כך החלטנו, הרי שהחלטתנו נשענת על אדנים איתנים של מוסר. הרי "אנחנו במערב" הפצצנו, ברטוריקה הזאת, את "ההם במזרח". כך הופכות, כמו שאומר קונג דזה, "המילים היפות למילים צודקות".

ד. "אם אין אף אחד... אז אין אף אחד..."

דאור עסק בעיקר בדיונים מן החלקים האחרונים של מנג דזה. ברור כי עורכי הספר ביקשו לחתום אותו בשאלת השאלות על תפקיד האינטלקטואל ומהותו. יש מקום לסברה כי כך רצה מנג דזה עצמו: אחרית הדבר של ספר המוסר היסודי ביותר, המפתח את "תורת קונפוציוס", צריך לה שתסתיים באזהרה מפני האפשרות של הזניית המוסר. ברור גם שמנג ידע מפני מי להזהיר: לא מפני הבריונים (שלגביהם אין כל ספק כי אין בהם כל מידה טובה), אלא מפני הבחורים הטובים, או הנראים ככאלה. נראה כי מנג דזה ביקש להיפרד מקוראיו, ואולי גם מן העולם, באזהרה זו. זו הסיבה, לטעמי, שאת הדיון הזה פותח תלמידו הפעיל ביותר, וואן ג'אנג. בסוף הפרק, דבריו האחרונים ממש של מנג דזה עוסקים באפשרות של העברת המסורת, לפיה האינטלקטואל נוהג תמיד ביושר-דרך לגבי המוסר הקדמון. בבהלה מסוימת, עוסק מנג דזה באפשרות שלא יהיו ממשיכים תמימים לדרך המוסר הקדמון, שהציג לפני קוראיו, דרך שהחלה עם

הקדמונים, המשכה בקונג דזה, וברגע הדיבור היא מתגלמת במנג דזה עצמו. הוא מונה 1500 שנים – של מלכים ואנשים שהעבירו את התורה. קונג דזה הוא זה ההופך את דרכם המוסרית של המלכים הקדמונים לתורת מוסר. ואולם, מקונג דזה ועד למנג דזה עברו ”מאה שנים ויותר”, וניכר במנג דזה כי הוא מודאג מאוד ביחס לשאלה אם תישמר מסורתו ויהיה מי שיעביר אותה בנאמנות כדי שלא תיפול קורבן ללשון חלקות של בחורים טובים. כך הוא אומר: ”מקונג דזה ועד היום עברו מאה שנים ויותר; איננו רחוקים אפוא מדורו של החכם, וגם קרובים מאוד למקום שבו הוא גר; אבל, אם אין אף אחד... אז אין אף אחד...”¹² [ההדגשה שלי].

כך מסתיים הספר בתרגומו של דאור. ואולם, בטקסט הסיני הקדום אין שלוש נקודות בתוך המשפט הזה. הסימנית הסינית ”er” בסוף המשפט רומזת דווקא על רצון פסקני של מנג דזה (או של עורכו הקדום), ומכאן שיש לשים פשוט נקודה. לעיתים מופיע הצירוף ”hu er” כמרמז על ספק אפשרי, וייתכן שמנג דזה רצה להותיר בקוראיו את הספק הזה. כך או כך, האופן שבו אפשר לחתום את המשפט פתוח לפרשנות. המתרגם הגדול לאנגלית של הקלאסיקות הקונפוציאניות, המיסיונר הסקוטי הפרוטסטנטי ג’יימס לג (1815-1897), תירגם את הפסוק הזה בנימה אחרת: ”בנסיבות הללו, האם אין מי שיעביר את הדוקטרינות שלו [של קונג דזה]? כן, האם אין מישהו שיעשה כך?” השאלה בדבר ממשיך דרך אינה קיימת כלל בטקסט המקורי. לג המציא את השאלה, וגם חתם את התרגום בסימן שאלה, למרות שאת הטקסט הסיני, אותו הצמיד לתרגומו־שלו, חתם בנקודה. סימן השאלה של לג מסמן אפוא תקווה מסוימת: שיקום אינטלקטואל, כדי להמשיך את העברתו של המוסר הקדמון, בלי לעשות ויתורים לזמן ובלי לתת לבחורים הטובים להשתלט על השיח המוסרי.

תרגומו של דאור מדויק יותר. הוא אינו מוסיף את ”בנסיבות הללו” שהכניס לג יש־מאין לטקסט. דאור נצמד לסימניות הסיניות בדיוק נמרץ: ”אם אין אף אחד, אז אין אף אחד”. מדוע אפוא בחר להוסיף שלוש נקודות? מן האופן שבו נשא את דבריו באותו ערב אחרון של חייו, נדמה לי כי בחר להיות פסימי יותר וכועס יותר מן המתרגם הסקוטי, כיוון שחי בתל אביב במאה העשרים־ואחת, עיר מלאה בחורים טובים מן הכפר, ואין בה כבר מתום. מצד שני, אפשר שביקש בדבריו נגד הבחורים הטובים, להזכיר כי עדיין יש גם אפשרות אחרת...

1 או מי שהיה ידוע בשמו הלטיני, שניתן לו בידי מיסיונרים ישועים שהגיעו לסין במאה השש-

- עשרה, מנציוס.
- 2 כל הציטוטים מן המאמרות של הקונג דזה הם מ"מאמרות קונפוציוס" בתרגום מכוא והערות של אמירה כץ, הוצאת מוסד ביאליק, תשס"ו. כל הציטוטים ממנג דזה הם מן הספר "מנג דזה" בתרגום והערות של דן דאור, מוסד ביאליק, תשס"ט
- 3 אני מודה לגבי סילון-דאור על העתק הדרך ממנו נלקחו הדברים, ולעמוס נוי אני מודה על שחזור דבריו של דן דאור בנושא בגידת האינטלקטואלים, של ז'וליאן בנדה.
- 4 ראוי כמוכּן לציין שהמונח ׀נח מאוד ברטוריקה הקומוניסטית הסינית, ובעיקר בעת מהפכת התרבות, שבה הוקעו אינטלקטואלים, כ"כלבי השליחויות" של האימפריאליזם או של הקפיטאליזם, או של שניהם יחד.
- 5 Zbigniew Janowski, *My Correct Views on Everything*, St. Augustine's Press, 2005
- 6 המובאה האחרונה בדרך של דאור, מן המילון למחשבה פוליטית של רוג'ר סקרוטון, מרחיבה בעניין בגידת האינטלקטואלים: האינטלקטואלים בגדו "ברגע שהתקרבו יתר על המידה אל הממשלות, המדינות, או המפלגות הפוליטיות, ובגדו ובעצמאות שלהם", ההכרחית לקיומם של אינטלקטואלים.
- 7 ענת מטר, "מה מאפשר את אסא כשר?", **מַטְעַם 6**, ע' 121
- 8 "אתמול דחה בית הדין לערעורים את בקשת הסניגורים להציג בדיון מסמך שחיבר פרופ' אסא כשר, הפילוסוף שניסח את הקוד האתי של צה"ל, הטוען כי מעשיו של תמיר בפרשה לא הפרו את קוד האמת."
- 9 www.youtube.com/watch?v=ivxdRdDRXzQ&feature=related
- 10 ב"לחימה הצודקת" שלו הבליע אסא כשר את האבחנה שאוגוסטינוס ערך בין מלחמה צודקת (jus ad bellum) ובין לחימה צודקת (jus in bello). ואחריו המשיכו ופיתחו את הנושא שורה של הוגים נוצרים כמו תומס אקווינאס, אלבריקו ג'ניטילי, פרנסיקוס ויטוריה, והוגו גרוטיוס, הבולט יותר.
- 11 וכדאי לקרוא את הדברים המאירים של מטר במאמרה המצוטט לעיל על ה"אסימילציה בין הפילוסוף והפרקליט".
- 12 ובסינית יש כאן גם הרז: ran yi wu you hu er, ze yi wu you hu er

מאיר ויזלטיר

שלושה שירים ליד תמונות

Bonjour Monsieur Gauguin, 1889

בונז'ור מְסִיָּה גוֹגֵן
מַעֲבָר לַפְּשָׁפֶשׁ.
הַחֲרָף הַצְּפוּנִי כָּבֵד כָּאֵן, הָעֵץ עִירָם
אֶךְ אֵל תֹּאמֵר נוֹאֵשׁ
מְסִיָּה גוֹגֵן.

חִידַת הָאָדָם לֹא תִמוּג,
אוּ לֹא בְּקִלּוֹת יִתְרָה.
וּבִינְתִים הַסִּכַּת לַנְּעָרָה –
הִיא תִגִּישׁ מִשְׁקָה חֵם,
הִיא תוֹסִיף לְעֵרֵג.

lovely isn't it jolly good

שְׁתֵּי מְטְרוֹנִיּוֹת אֲנַגְלִיּוֹת
לְפָנַי צִיּוֹר שֶׁל דָּגָא
מִן הַשָּׁנָה הֶרְחוּקָה הַנְּעִלְמָת 1876
שֶׁם נָצַב הַקּוֹצֵב עִם מְקִלוֹ
מִטְהוֹ עֵתִיר הָעֶצְמָה
מִתְנִיעַ מְכַפִּיף נְעָרוֹת
קִטְנוֹת שְׂרִירִיּוֹת וּכְנוּעוֹת

גַּם הֵן שְׁתִּיחֶן מִשָּׁנִים אֲבוֹדוֹת

שְׁכָּבֶר דּוֹר־דּוֹרוֹתִים נִשְׁכָּחוּ
 כָּבֶר בְּפָרֵעַ The Battle of Britain
 הַתְּנַדְּבוּ הֵן לְצֶלֶב הָאָדָם
 נִעְרוֹת אֲדֻמוֹנִיּוֹת שׁוֹחֲרוֹת טוֹב וּמְנַמְּשׁוֹת
 וְעִכְשׁוּ בְּעִשׂוֹר הַשָּׁנִי שֶׁל הָאֱלֹף הַחֲדָשׁ הַמוֹזָר
 הֵן עֲדִין עוֹמְדוֹת מִשְׁתָּאוֹת
 לְפָנֵי חֲזִיוֹנוֹת הַמָּאָה ה־19 הֶרְחֹקָה שְׁחַמְקָה לָהּ
 אִי אִזּ לְפָנֵי בְּרִיאַת עוֹלָמָן
 עִכְשׁוּ הֵן אוֹמְרוֹת פֶּה אֶחָד מִפְּתִיעוֹת זֶה אֵת זֶה
it's lovely isn't it jolly good
 וְסוֹטוֹת לְתַמוּנָה הַשְּׂכֵנָה
 מִתְּכַנְּסוֹת בְּגִבָּן אֲלֵיהָ פּוֹצְחוֹת
 בְּזַכְרוֹנוֹת עַל הַקְּנִיּוֹת שֶׁל אִמִּישׁ.

את האמת

אֲנִי אִמַּר אֵת הָאִמֶּת, אִמַּר הַשְּׁקֵרָן.
 פְּשׁוּט אֵת הָאִמֶּת, הוֹסִיף לְחִזּוֹק.
 וְחִיּוּכוֹ, כְּטַבִּיעַת אֶצְבַּע כְּרוֹתָהּ
 רַחֵף מִמְלָה לְמִלָּה.

הָאִמֶּת הַפְּשׁוּטָה הַתְּקַלְפָּה מְקִיר הַמְּגֵן
 וְנִשְׁרָה פְּרוּרִים-פְּרוּרִים אֶל תוֹךְ הָאֵין.
 כְּמוֹ גֶשֶׁם בְּלִתִּי נִרְאָה וְנִטוּל רֵיחַ
 הִיא הֵיטָה לְלֵא-כְלוּם.

אֲבָל הֵלֵא-כְלוּם הַזֶּה יֵשׁ לוֹ קִיוּם אֱלִים.
 הוּא כְּמוֹ צְרוּר שְׁנוּרָה אֶל בֶּשֶׂר רוֹטֵט.
 כְּלוֹמֵר, כְּמוֹ מִשְׁהוֹ קִטְלָנִי, אוֹ מִשְׁהוֹ
 שְׁאִישׁ אֵינוֹ יוֹדֵעַ מֵהוּ בְּאִמֶּת.

הערת המשורר: שלושת השירים לעיל נובעים משלוש תמונות. הראשון – מתמונה של גוגן, ושמה משמש לו כותרת; גוגן צייר תמונה זו בגרסאות אחדות, והשיר מתייחס אל

הציור השייך כיום למוזיאון האמר, לוס אנג'לס. השיר השני נובע מתמונה של דגא, "חזרת הבלט". לדגא יותר מתמונה אחת המכונה כך, וכאן מדובר בציור פסטל מהשנים 1876-78 בקירוב, המצוי באוסף פרטי בלתי מזוהה, אבל בסתיו 2011 הוצג בתערוכה ברויאל אקדמי, לונדון. השיר השלישי נובע מתמונה נעה ומדברת, כלומר תמונת טלוויזיה, ובה הופעה חטופה של רה"מ בדרכו לנאום באו"ם, שהטקסט שלו מצוטט בשורות הפתיחה ["אני אומר את האמת, פשוט את האמת"]. ראיתי זאת במהדורת חדשות, ובאותו יום שמעתי גם גרסה קולית גרידא של הטקסט ברדיו ב-15.9.2011.

חגית סבג

בערב כזה

בְּעֶרֶב כֶּזֶה אָנוּ אוֹכְלִים בְּנִפְרָד,
תְּשׁוּמַת הַלֵּב מְסַחֶת מִמַּחְזוֹרִיּוֹת הַלְדָּה
וְהַמּוֹת. בְּלִי מִשִּׁים, רְחֻקָנוּ
מִן הָעֶקֶר.

הָעֶרֶב חֲזַרְתִּי אֶל בֵּיתֵנוּ דְרָךְ הַיָּם,
הַשְׁתוֹקֵקְתִּי לְהִתְעַלּוֹת.
וְלֹא יֵצֵא הַיָּם מִן הַיָּם
וְלֹא נִגְלָה סֶלַע וְרוּחַ
לֹא בָאָה.

רְחֻקְתִּי גַם אֲנִי
וְהִמְרַחֵק עוֹרְנִי לְמִזֵּל, עַל שְׁנִקְרִינוּ,
שְׁהִתְיַצְכְּנוּ בְּצִיּוֹת שֶׁל כֶּרֶח
זוּ בְּגוֹרְלוֹ שֶׁל זֶה.

בְּחֻשְׁבוֹן אַחֲרוֹן, צְרִיף הִיָּה לְהַעֲרֹךְ לְכֹהֵן,
שְׁגַם בְּאֵהְבָה, לִילָה לִילָה גִלְדָּה
וְנַחֲסֵר.

דיסהרמוניה

מַעֲבֵר לְכַלְבִּים, לְנֶגֶד עֵינָיו, מְרַפֶּסֶת צְמַחֵי תְּבַלִּין.
מַעֲבֵר לְמְרַפֶּסֶת פְּרִדָּס תְּפוּזִים. מֵאֲחוֹר עֵץ פְּקָאן
רִיק. מְעוֹלָם אַחֵר,
וְלֹא רוֹאָה.

בִּיּוֹם הוּא מַעֲבִיר אוֹתִי
עַל גְּבוּ. אֵין בְּכֶךָ צְרָךְ,

הכִּלְכִּים אֵינָם מְסַכְנִים לִי אֶפְלוּ בְּלִילָה.
אֲבָל הַשְּׁלוּלִיּוֹת לְרַגְלִי
מְרַקֵּבוֹת וּמְטַבְּיעוֹת הַשְּׁתַקְפוּיּוֹת שָׁמַיִם,
וְלֹא רוּאָה.
גַּם לֹא אֶת הַדְּגִיגִים נֶאֱכָלִים.

בפנים

בפנים הנשימה שלו שוב שורקת,
כמו אזוהרה.
מדה כזו של קר, עלי להכנס
בלא להזיז דבר. קשה לנשם
מבלי להשיב רוח, מבלי להרחיק אבק.
להתמעט במדה כזו אצלו,
כמעשה שבשגרה, עד שישכין.

לקראת ערב

רק לקראת ערב הוא מבעיר מדורה במרפסת,
בהפרדה גמורה בין אצבעותיו לאש.
כל היום רוחות קרות
חתכו בקצוות.

אני מסתרת

אני מסתרת מפניו בבקתה נדחת, מאחורי הפרדס.
אני שומעת נפילת תפוז, כמו אנחה. האדמה בוצית,
צפור לא באה. אני תלויה על לא כלום.
ונחמה היכן? הברוש בגנה היה עצי כל כך
לפנות בקר, לא פרי, לא מחט.

תמר גטר

ערבסקה

כל אחיזה בדמויות ואירועים היסטוריים היא מקרית
בהחלט

רָצִין. עד כמה שיישמע מוזר, כך קרא לעצמו נער הגומי הטורקי. הוא היה טיפוס אקסצנטרי, כלומר בדיוק כמו מעגל שאִין לוּ מֶרְכֵּז הַמְּשֶׁתֶּף לְזוּלָתוֹ, ובכך, לא רק שהיה לא תימהוני ולא בלתי רגיל, אלא דווקא, בכך, במיוחד, היתה הרגילות שלו יוצאת מן הכלל. קידה וסליחה.

לפני שפנה לקריירה של רקדן, כלומר לאותה בנייה מפרכת של מערכת השרירים הייחודית, החד-פעמית שלו, זו שגם הובילה אותו ישירות ומהר אל אוכדנו, אוכדנו הנורא (שחטו אותו, אלא מה?), עסק בהיסטוריה, בהיסטוריה מקומית. להיות כמו אבא ולהיות כמו אמא הודיע בנשימה אחת לכל מי שהקשיב לו. כולם הקשיבו לו. הוא היה יפה-תואר במידה כה מצויה עד שנדמה לכולם כי מימיהם לא חזו ביופי כזה. והוא היה בנם היחיד והמיוחד של זוג מלומדים, תערובת מקדונית-טורקית-ארמנית, שניהם אשורולוגים-מקראיים בעלי שם. אביו החליף את שמו הטורקי לשם היווני אֵיסוֹן שפירושו זה אשר הוא עשוי, ואימו קראה לעצמה אגאפתה, בעברית היינו אומרים, אהובה. הם גרו באיסטנבול בבית משובץ כולו מוזאיקות ירוקות, מוקף ברושים ואורנים. לשני הכלבים של המשפחה המיוחסת קראו אַבְדוֹן ואפוליון, וכן הלאה וכן הלאה. כל הייחוד המודרני והאינדיבידואלי הזה התרחש לו באופן בלתי תלוי לחלוטין ברוחות המנשבות סביב מהפכת הטורקים הצעירים, כלומר בראשית המאה העשרים.

ובכן, טרם הפך רָצִין לנער הגומי, ישב במרפסת, זלל פיסטוקים וקרא ספרים.

בגיל שש שלט רָצִין בעברית. כדי לדעת מה אומרים אבא ואמא כשהם לא רוצים שיבין. בלתי נתפס כמעט – אבל עובדה. בתוך כך בחר את השם הזה,

אמרה; בת חברים שלנו, בלונדון, תכשיט כמו שלנו, יודעת את כל ג'אופרי אוף מומס בעל-פה והיא בקיאה בעלילות מלכי אנגליה, אולי ככה זה ילדים... בכל אופן, הוסיפה אגאפתה בהטעמה, אנחנו לא היינו כאלה, הדור הולך ופוחת. כמו איזה קוף קטן, גועל נפש, תוכי; תיגלת כמו תיגלת... הילד שלי הרוס, זה ממש בלתי אפשרי, אני לא חושבת שהוא מבין מלה מכל הדקלומים שלו, הוא אפילו לא יודע איפה היו מלכויות יהודה וישראל... הוא שומע את אייסון מתאמן להרצאות והוא פשוט מחקה אותו. הוא בכלל לא שומע מה שהוא מדבר, הילד הזה! כך עמד וצפה בחיסולם של רבע מיליון אחיו, עצמו ובשרו... אתם לא סבורים שזו קטסטרופה שילד ידבר ככה? אגאפתה נאנחה בחינניות. אייסון והאורחים מחו בתוקף. כולם עד אחד אמרו שעד עכשיו, ילד כזה, לא היה ולא נברא. הילד הזה הוא משהו, אמרו. אייסון זרח. הוא העיף מבט מנצח באשתו. מן החדר השני בקעה נביחה פראית. זה בסדר, אמרה אגאפתה, עכשיו הוא הפך לכלב. כלב-אל, תיקן אייסון בקפידה, ילד רגיל, ילד נורמלי, הבן שלנו, זה העולם משוגע!

ערב הולדתה כטורקיה שררה אווירה לאומנית באימפריה העות'מאנית. מבלי להבין דבר וחצי דבר ידע רִצִין בחוש של ילד לנגן על מאווייהם הכמוסים של אורחי הוריו: אותם מלכים אשוריים עתיקים ידעו לכבוש, לבזוז, לנשל, לדכא, להגלות, לערבב, לבלול ולכתוש את כל עמעמי האיזור אלה באלה בצורה כה יעילה שבמשך מאות שנים מיליוני בני-אדם איבדו כל קשר עם זהותם השבטית, הלאומית והדתית, ובעצם בכלל לא באמת ידעו מי הם. דרוסים כחומר חוצות העלו מס לשליטים, אכלו פיתה והקריבו קורבנות לשלל אלילים אזוריים לפי המטרות המבוקשות, קצת יותר גשם, גובה החיטה –

אבל מלבד הזוועות, עלה מן המטחנה הארכאית הזו גם צליל הבלילה אשר משך אוזניים מודרניות, גם את אוזניהם של טורקים צעירים, אף שבכל מאורס, בְּזו כליל לכל אידיאה של כיבוש וראו בה סרח עודף, פעם אחת של המזרח הארכאי, אשר כבר עידנים לא היה אלא מחוזותיו המנוונים של הלוונט, ופעם שנייה של אירופה הארכאית, זו של הכנסיה הצבאית, אף היא מזה עידנים, ואולי מעולם, לא היתה אלא גילומו של אימפריאליזם מבוסס ומנוון גם יחד. לא דגם מזרחי, ולא דגם מערבי; לזה היו בטורקיה הצעירה אוזניים, וטורקיה – אמרו – תהיה משהו אחר, לא זה ולא זה. טורקיה תהיה יפן של המזרח התיכון; מסורת אסלאמית עתיקת יומין וטכנולוגיה דמוקרטית.

רִצִין היה ילד בעל דימיון רגיל. כמו בימינו הילדים מול אוואטאר. כל

הסיפור הזה התרחש לפני בקושי מאה שנה, זה הכל. ושחטו אותו. עוד נגיע לזה. זהו באמת סיפור איום ונורא שעוד לא הגענו אליו; איך הפך רֶצִין מילד אקסצנטרי לגדול רקדני הגומי באזור, הוא על כל סמרטוטי האדומים והכתומים והקישוטים שתלה על עצמו, והחינה הכתומה שהיה מורח על גופו לפני הופעות כדי שיהיה אדום, פרחוני וזרחני ממש כאותה ארינה, האם הנבטית מילדותו. איך פשוט שחטו אותו על לא דבר, את רֶצִין היפה, החיור, תמיד חיור, הרקדן שפיו נשאר חתום גם בפני החנפים שבמראייניו. רק גופו התנועע, גופו של האיש השתקן והמוזר אשר צמח מן הילד המשוגע שדיבר כאחוז תזזית. הוא, על צמידיו, אצעדותיו, טבעותיו, חרוזיו, עגיליו ונזמיו, על כל כתובות הקעקע המסולסלות החקוקות על בטנו, סביב הטבור, ומגבו ועל זרועותיו הדקיקות, ועל שוקיו, אלה שאיש לא ידע לפענח את פישון, אבל אנחנו כבר יודעים; אייסון ואגאפתה, אבדון ואפוליון, תיגלת וארינה, פקח ורֶצִין, ואחוז, מלך יהודה האומלל, ראשו בין שתי ידיו, הוגה בטבח עצמו ובשרו ברום מגדלו בירושלים מרוקנת – כל עושרו ואושרו מן הבית הירוק שחקק על עורו.

את רֶצִין ביתרו לחלקים. זה נעשה באמת סיפור ירוד, הכי עלוב, על תשוקות בזויות, דגנרציה בסמטאות מזוהמות... נגיע לזה, אף שבמידה רבה זה מיותר בתכלית וחבל על הזמן. למה צריך היה לשחוט רקדן אלוהי כזה, ומה כבר יש לומר אודות קנאה?

הילד רֶצִין אהב את תסבוכות הפשעים של העולם הארכאי, ממש כשם שאהב לכהות אל תוך תוכם של סיבי המרכדים הקלועים, השזורים והרקומים אשר הונחו בכל מקום בבית הנרחב, על גבי המוזאיקות הירוקות. הוא היה בן טובים, דקאדנט מבטן ולידה, היה נטוע באיסטנבול וחש עצמו מושרש וטבעי באיזור המתורבת והלוחמני ביותר בעולם מאז תקופת האבן. כהוריו, גם הוא, כך אפשר לומר, לא באמת התעניין באקטואליה פוליטית, לא כילד ולא כנער גומי, שנים ספורות אחר-כך. כל אדם ישאל, איך יכול להיות דבר כזה? בלתי מתקבל על הדעת. ובאמת, מוזר יתר על המידה, ואפילו ממש בלתי הגיוני, לפחות כשמדובר בהורים, זוג היסטוריונים, ברגע היסטורי כזה רגיש, ועוד ממוצא בעל שילוב כה רגיש?

אבל כך זה היה, ואף עשוי היה להיחשב חריג בממדים אקסצנטריים, לולא זוכרים או משערים את ההקף העצום הזה של רציחות ואת הדרישות שתבעו אלה מחוקריהן; לחפור במדבריות לוחטים, לפענח פיסות חרסים לאלפיהן, אמולטות, תבליטים מחוקים, לוחות טין ופפירוסים מתפוררים, ויכוחים בינלאומיים, וכל השפות הללו, עתיקות מאוד ועתיקות פחות, שצריך היה לשלוט בכלן אך ורק

כדי להיזיז מעט, מחדש, חלק זה או חלק אחר של פאזל מפוקפק, בלתי נגמר, אשר כל רעידת אדמה, וכל סופת חול גדולה, חוללו שמות גם בחלקיו הגמורים לכאורה. זה המסעיר שבדבר, טען אייסון, כאשר עוד פיסת מידע עירערה מחדש את מוסדות התמונה. אגאפתה היתה ארצית יותר וגם התייאשה בקלות. כל זה, טענה כנגדו, רק על מנת לוודא את מהלכיהן המתועבים של אותן רצחניות מאובקות מלפני עידנים? לא, אמר אייסון, הרוצחים הם רגילים שברגילים, הם ממש לא הסיפור.

אם רוצים להיות מציאותיים, אי־אפשר לתהות באמת על הסתגרותם של צמד אשורולוגים מקראיים מפני עוד אירוע כזה או אחר בעולם; הרגילות היא רגילה.

כל מושג ברור אודות מה באמת קורה בטורקיה, לא היה לא לְרָצִין ולא למשפחתו. וממילא הכל היה עמום ועמוס רגשות מכל סוג. אבל זו היתה עובדה: האימפריה התהפכה. השולטן הודח. נשות ההרמון ברחו לכל עבר, מיעוטן הפכו לפמיניסטיות ידועות והצטרפו למהפכה. רופאים וקצינים במועצת האיחוד והקידמה הפיצו אוטופיה מודרניסטית, לאומנית, והביאו את החוקה. עד 1918 הצליח הליברליזם החדש לייצר משטר דיכוי אכזרי וגזענות מופתית נגד עמי האימפריה המפוררת והקרועה שסופה הידוע בטבח מיליון ארמנים.

כאמור, במשפחתו של רָצִין עסקו בעת העתיקה בלבד, ולא החתית, אלא דווקא האשוריתֵן נניח, שעסקו בתרבות החתית. אולי במצב סימטרי שכזה, ממרחק של המאה העשרים מלפני הספירה היה איזה קשר אמיץ יותר עם אירועים אקטואליים של המאה עשרים שלאחריה? קשר עם היסטוריה עתיקה כשלעצמה, ובכל זאת קרובה יותר; הטורקסטנים, הסלאַוִקִים... מי יודע? אבל בכלל מי יודע, מי הם אבות אבותיהם של אלה, ומי של הכורדים, ומי הם אבותיהם של הארמנים, ומה בכלל לחשוב על כנען, על מלכות יהודה ועל מלכות ישראל, אשר במשך דורות על גבי דורות עסקו בייבוא מסיבי של נשים חתיות שיופין היה מפורסם ונחשק מהים השחור ועד המפרץ הפרסי, מחופי הבוספורוס ועד חופי טונס ואלכסנדריה, לכל אורך קו החוף המפותל של הים התיכון... עניינים יגעים... ואז – גויי היבשה, ואז – גויי הים, מופעי האימים שעלו כמו צונמי מתוך ה"ירוק העמוק"... פריגים, פיניקים... פלשתים... עמים יפי תואר, כולם דם אחד, צצו כפטירות בסיומו של כל מסע רציחות.

היה להם הארמון הירקרק שלהם, הילד המשוגע הזה, הבעייתי, האמולטות והפאפירוסים, מכונות כתיבה וניירת עות'מאנית עתירת סלסולים אשר ביססה

את ייחוסם וזכויותיהם באיסטנבול לעולמי-עד, והשאר לא היה אלא קרואסונים פריכים – עוגת הסהרון הזו אשר עשתה מסלול חוצה תרבויות מדהים, מיד, ועוד ממש בעיצומו של מרד האופים הווינאיים נגד הפקודה העות'מאנית לספק מדי בוקר פיתות לצבא: קחו, תאכלו את עצמכם, אמרו האופים של וינה הכבושה, והצבא זלל והתקוטט על פירורים, והעוגה נסעה ישירות מווינה לאיסטנבול – קרואסונים, ואיך שוב השחיתו אברון ואפוליון את ערוגות הסיגליות, אצטרובלים פוקעים מעל בריכת המים וריח אורנים.

עוד קצת לפני שאני מגיעה אל אירועי הגומי ממש, יש לשאול למה דווקא מכל השמות האקזוטיים והמצלצלים של הרבע השני של האלף הראשון לפנה"ס, בימי המלכים תַּגְלַת-פְּלֶאָסֶר השלישי, שְׁלִמְנָאֶסֶר החמישי, סַרְגֹּון השני, סַנְחַרִּיב, אֶסְרַחְדָן, אשורבניפאל, מדוע בחר לו הילד הגאוני הזה – כי אכן, כך ובצדק טענו כולם, שהילד גאון, וכמה טורקים למדו מעצמם עברית עד גיל שש?! – בשם 'רִצִּין'? תשובה על כך לא נתן רִצִּין מעולם. הרי הוא השתק כליל בבגרותו. אבל לא קשה לנחש; כאשר האב הוא זה אשר עשוי והאם א הו ב ה , למה לא יהא הבן, רִצִּין? הוא זה אשר פירוש שמו הוא הנעים, הרצוי והמרצה. כמעט מדהים לחשוב עד כמה הכל גלוי על פני השטח, דבור על פניו, ברור ומוגדר כדקיקותו של קו מעגל.

אשר לדמותו של המלך מן המאה השמינית לפנה"ס, רִצִּין מֶלֶךְ אַרֶם עצמו, זו היתה חיוורת למדי – כלומר כדמות אבא-רבא דווקא – ונטולת חשיבות, פרט לעובדה שלמרות זקנו הכתום, היה מאהב כביר לנסיכה נבטית, שרִצִּין הילד איווה לו כאם עתיקה ואלה. וכמובן היה מותו; אותה הוצאה מפלצתית להורג בסגנון חסר העכבות של תַּגְלַת פְּלֶאָסֶר. גופו בותר לשלושים חלקים, על פי הסדר, מיפרק אחר מיפרק, כולל עקירה מיוחדת של עיניו, אפו, פיו, אוזניו, מוחו, ליבו, כבדו, כליותיו ומבושיו אשר הורמו, כולם, בזה אחר זה, על שיפודים גבוהים, אל מול המוני אדם המכסים על עיניהם מפני השמש ובוהים בתהליך ואל המראות מבעד לאצבעות עצבניות שהסיטו את בד כיסויי הראש לכאן ולכאן. מאות כלבים – וכשאני אומרת מאות כלבים, אני מסתמכת על מקורות מהימנים – מאות כלבים נבחו בקולי קולות.

ויש גם משהו לומר אודות הכלבים האלה, אם אומנם היו כלבים. הם התגלו במאגר תבליטים עצום אשר נעקר מן האדמה, נחפר כולו החוצה, נוקה וטופל ביסודיות לאחר אחת מסופות החול הגדולות. התמונות היו שחוקות במידה יוצאת מן הכלל אפילו לגבי מצב השברים הרגיל באזור. החוקרים פצחו באחד הוויכוחים הסוערים ביותר בתולדות המקצוע. היו אלה שאמרו כי הקווים

המעוקלים באבן אינם אלא שיירי גבעולים, עיטורי צמחים ותו לא. אחרים אמרו, טחו עיניכם מראות – כלבים! חמוקיים של כלבים הם הסימנים, ואלה הם הכלבים שחיכו לשיירי הבשר והיו, והינם, העדות הנוראה, המפוארת, לאכזריותו של תגלת פלאָסר, גם התראה עתידית לכל מורדים במלכות.

התפנית אל החיים הגופניים הטהורים, חיי נער הגומי, התרחשה בגיל שבע- וחצי. בסוגה, גם זו היתה מהפכה של טורקי צעיר. רֶצִין מאס בספרים. זו הדרך הקצרה והעניינית ביותר לתיאור התפנית. ספרים ומזון, יש לומר ליתר דיוק, כי עד התפנית היה רֶצִין ילדון מפוטם ורופס. כיוון שפיתח מינקות ממש רגישות עליונה למחמאות, וגם תלות עמוקה בהן, היה זה בלתי נמנע שלא ישים לב לכך שהללו פוחתות עם הזמן, ומתייחסות, אם בכלל, רק לכישוריו הרוחניים, כמו למשל השליטה בעברית. רֶצִין ביקש להתנער מעתידו המובטח כהיסטוריון של הסהר הפורה, המזרח התיכון ואסיה הקטנה. יום אחד ישב בגן והסתכל על לטאה תופסת זכוב. מכאן ואילך התרחש הכל במהירות עצומה: צומות, התעמלות, ריקודים אל מול המראה. רֶצִין ידע את אשר לפניו, הציב את דרישותיו המדוקדקות, והוריו ציינו לו בחיל ורעדה. היה להם בן יוצא דופן. לא היתה להם כל ברירה. הם היו אנשים מודרניים, אנשי העולם הגדול, בלי המהפכה הטורקית או חרף המהפכה. והיו להם השמות שלהם, אייסון ואגאפתה, שמות שהמריאו גבוה ורחוק, לא פחות משמו של בנם, רֶצִין, השם שבחר לו בכוחות עצמו בגיל שש. אולי על כגון זה נאמר שהתפוח לא נפל רחוק מן העץ.

רֶצִין היה בר מזל. מורים ומורות לריקוד, מומחי עצמות ושרירים, דיאטנים ומעסים, נגני עוד וחלילים פקדו את הבית הירוק מבוקר עד ערב. בגיל שתים- עשרה לא זכר רֶצִין מלה אחת בעברית ולא ידע ולא זכר מדוע בחר בשמו. בכלל, בקושי דיבר. הוא היה ארוך ודקיק, שקוף כמעט, גמיש כתולעת משי, וכשחולל, הביטו בו אנשים ביראה מעורבת בזוועה. גוף כזה, גמישות כזו, האופן המופלא הזה בו הציץ ראשו, בקע לו אט-אט משתחל מבין הברכיים, דבר כזה, יכולת כזו, לא תהיה להם אף פעם.

כל זה התרחש באיסלמבול, כפי שאהבו לכנות את העיר הזו, וכאן בעצם מתחיל הסיפור שלנו.

נעמה עמירב

בריאת העולם

אַתָּה שׁוֹאֵל אֵיךְ אֲנִי קָמָה בְּבִקְרֹךְ
 וְאֲנִי רוֹצֵה לְעֲנוּת לְךָ שֶׁהַלֵּילָה אֲנִי שׁוֹנֵאת
 אֲנָשִׁים מְאֹשְׁרִים.
 כְּשֶׁהָעוֹלָם נֶעֱשָׂה, בְּיוֹם הָרֵאשׁוֹן
 נִבְרָאוּ בּוֹ הַשְּׁמַיְכָה, הַכְּרִית וְהַמָּטָה.
 בְּיוֹם הַשְּׁנִי נִבְרָאָה הַנְּטִישָׁה.
 כָּל הַשָּׂאָר חָכָה לְהוֹצֵר בְּסִבְלָנוֹת.
 לְאֵט וּבְאֵהָבָה,
 כִּי צָמְחוּ הָעֵשְׂבִים, הָעֲנָפִים וְרוּחוֹת הָעֵרֶב.
 מְאֹז, כְּמוֹ תַחַת זְכוּכִית מְגֵדֶלֶת,
 הַכֹּל הִתְרַחַק וְהִתְקָרַב אֵין סֹפֵר פְּעָמִים,
 יָמִים זָרְחוּ וְאַחַר כֵּן הִחְשִׁיכוּ,
 מְנוֹרָה נִדְלָקָה בְּמִטְבָּח.
 הַבַּיִת שָׁקֵט, אָבֵל מְרַחוֹק
 אֲנִי שׁוֹמְעֵת אוֹתְךָ מְעֵרָבֵב
 סֶכֶר בְּכוּס זְכוּכִית וְאֲנִי רוֹצֵה לְהִגִּיד שֶׁלֹּא טוֹב לְךָ
 לְשִׁתּוֹת כָּל-כֶּךָ הַרְבֵּה קָפָה, אָבֵל יֵשׁ דְּבָרִים
 שֶׁכָּבֵר לֹא יֵאָמְרוּ.

כרמית רוזן

הים של חיפה

הים של חיפה דומם, פֶּעוֹר
 פֶּה כְּמִי שֶׁרָחֵץ בְּעֵזָה. אֵל תְּבַלְבְּלוּ
 אֶת רַחֲשׁ הַגְּלִים בְּקוֹל
 הַהוֹלֵךְ בְּעוֹלָם, אֵין
 זֶה אֶלָּא רִשְׁרוּשׁ נִירוֹת מְמָכֵן
 הָעוֹלָה מֵהִיכָלוֹת בְּתֵי הַמִּשְׁפָּט.

הַקְרִיָּה נֶאֱמָנָה לְמַמְשָׁלָה
 בְּעִיר הַתְּחִתִּית וְתַכְל
 הַמִּים אוֹזֵל מִתְמוֹנַת הַנוֹף
 כְּמוֹ חוֹל נְפוּץ בְּיַד קָלָה,
 מְפִילָה וּמְקִימָה מְבֻנִים מְסֻמָּאִים
 עֵין.

וּבֵין הַבְּנִינִים מַעַל הַחוֹף, מְבַצְבֵּץ רֹאשׁ
 רוֹאֵה עַד לְשׁוֹן הַיָּם הָעֲגוּנָה
 לְבָסִים הַצְּבָאִי הַנִּתְחָב
 בְּיַרְכְּתֵי הָעִיר –
 זֶהוּ רֹאשֵׁי הַיָּם, רֹאשֵׁי הַיָּפָה
 מְשֻׁקָּע בֵּין יָדַי.

ניפגש במרמה

"ראש עיריית חיפה, יונה יהב, העביר בימים האחרונים מכתב לשר הביטחון אהוד ברק, ובו הצעה אטרקטיבית: להחרים את הספינה הטורקית, שעדיין לא הוחזרה לטורקים – ולהפוך אותה למלון צף. לדבריו, חיפה תהיה האכסניה ההולמת לאוניה זו שתהפוך לסמל בינלאומי לפיוס ולתקווה". Ynet 7.8.10

נפגש במרמה.

שלום.

האניה תשיל

את כתמי הדם, תגלגל

שטיח אדם –

לכבודך, לכבודי?

נצא רחוצים מחדרים

להשפחה, אל הטרקלין –

הים סופג הכל, נהנהן

זה לזה, נושיט

ידים, אתה ואני, יונה

יקר, אמר

תודה על הקרן שהוציאה את ספרי

לאור, גלחץ

ונטלטל. זעה

תנצץ בפני שנינו –

בכטן האניה תמתח

חדרנית את הסדינים,

טבח אנין יבחש

בסיר. בדלפק

פקיד הקבלה יחליף

מדים, ויכון

1.5 מיליון איש להסתופף על

הספון,
על המצפון
הבלתי נראה, השביר.

אורנים

ממילא יבאנו אתכם לנוף
זר לכם, ביד אחת עם לאה גולדברג
מכים שרש נכסף לארץ אהבה
אחרת, לבנה.
שלדי הפחם שלכם הבקר מסמנים
את הדרך היוצאת מבית-ארן
לשרה התעופה.

חנוכה, 2010

קיץ

הקיץ הזה בער בנר אחד
של דצמבר על הפרמל,
הדליק והחשיך בימים בודדים
את הארץ כלה. ועכשו,
אמצע יולי, הוא חלש
כמו שכת, ו
ועדין לא הזיל מגופינו טפה
של זעה.

בקוץ הזה ששכת,
אתה מצפין דברי אהבה
בלבה, ומתכסה
היטב. רסיסי קרח
פזורים במטה, והאבטיח
האדם מצטנן במקרר.

בְּקוֹץ הַזֶּה אַתָּה מִמְתִּין
לְחַגִּים, וְאֲנִי אֶתְךָ. הַיָּמִים נוֹקְבִים
עַד רֹאשׁ הַשָּׁנָה. אוֹגוּסְט,
וְאוֹי, כַּמָּה קָר. הַסֵּתוֹ
הַקָּדִים וְעָלִי הַשְּׁלֶכֶת
נוֹשְׂרִים בְּעֵצִים הַמְּנַמְּסִים
שֶׁל מֶרְכָּז הַכְּרֵמֶל.

הַקוֹץ הַזֶּה מֵתְאַרֵךְ וְהוֹלֵךְ
וְהוּא כָּבֵד חֶרֶף נוֹרָא. הַכְּרֵמֶל
לָכֵן בּוֹהֵק, זֶה מֵהַתְּלָה
עֲגוּמָה. שְׁלֵג מְכֻבָּד
עַל הָעֲנָפִים אֶפְלוּ בְּעִיר הַתְּחִתִּית.
מִזְחָלוֹת מְשֻׁנָּה תִרְפַּפּוּ
מֵתְאַמְּצוֹת בְּמַעְלָה הָרָר
וְאֵנוּ מְבוֹסְסִים.

בְּקוֹץ הַזֶּה רוּחַ לוֹחֵשׁ
בְּאֲזְנֵי הַצָּעוֹת
חֲתֻנָּה, לְחַיֵּי מְאֲדִימוֹת
בְּקָר הַצּוֹרֵב וְכָל עוֹרֵי
כּוֹיָה, כְּאֵלוּ שְׂכַחְתִּי אוֹתְךָ
בְּחִפְשֵׁת סְקִי עֲנֵגָה
אָבוֹד בֵּין הַפְּחָמִים
בְּשׁוֹיִצְרֵיהָ הַקְּטָנָה.

2011

ארנסט וייס

פּרַנְטָה צֶלִין

.1

פּרַנְטָה צֶלִין, גבר נשוי בן שלושים, צוּרְףּ במקצועו, השתתף בקרב בפעם הראשונה בחייו בסתיו 1914 בחזית רֶאָנְא־רוֹסְקָה, כמשרתו האישי של גנרל אוסטרי.

הגנרל נפל. בשעה שתיים-וחצי אחר הצהריים פרק מהקרונות את אחרוני כוחות המילואים של הדיוויזיה שלו לשטח פתוח. לעת ערב, חזה באבדן כל גודדיו. סוסים ובני-אדם שקעו בפיצה (ואפילו הסוסים השמיעו קולות זעקה אנושיים שהחרידו את הלבבות), שיירות נמלטו דרך הסוללה של מסילת הברזל, שהיתה הדבר המוצק היחיד בכל המרחב הבוצי, הטחוב. בכל מקום גשם וחשיכה. האויב לא נראה בשום מקום. רק הרימונים הכבדים שלו פגעו שוב ושוב בתוך מרכז הביצה, שם המוני בני אדם התאמצו להידחק קדימה.

קצת לפני שמונה-וחצי בערב, שלח הגנרל לקרוא למשרתו האישי, פרנטה צלין, ולראש-המטה שלו. בעודו מדבר עם הקצין וזורק מבטים מוזרים לעבר משרתו האישי, שלף את אקדחו, ובאצבעותיו שהשתעשעו בחריצי הקת ירה לעצמו, תוך כדי שיחה, ממרחק אפס, כדור בראש. פיסות מהחומר – אבנים זעירות או מים חמים, כפי שנדמה היה לפרנטה – ניתזו על המשרת ועל השליש. פרנטה השתעט משם בצעקות, ורץ אחרי חיילים מתרוצצים וכשהביט אחורה (הוא חיבב מאוד את הגנרל שלו), ראה גם את ראש המטה מתמוטט, וגם מידו צנח דבר-מה מנצנץ.

פרנטה לא שקל לחזור על עקבותיו כדי לקחת את תרמיל הגב עם מצרכי המזון ואת השמיכה שנשארו בקרון, אלא רץ בלי לחדול כל הלילה. הוא גירד את בגדיו, רצה להסיר מהר ככל האפשר את שיירי המוח שדבקו בהם. גשם זלעפות ירד, הלחות היתה כבדה מאוד, והכבידה על תנועתו. ככל שהתקדם, היה הבלבול נוראי יותר, הוא נקלע אל בין הרוסים. משני הצדדים, אפילו מן האדמה כלפי מעלה ומהשמים מטה הומטרה אש-תופת וקולות הירי רעמו. בשום מקום לא

ראה פרצוף מוכר. בשום מקום לא מצא מרגוע. הדרכים היו פקוקות משיירות אינסופיות שנעו בהן, סוסים התאמצו לשווא להתקדם כנגד חומות של מרכבות, ונפלו על ברכיהם, מתכווצים בגלל הדחיפות מאחור. רַכָּבִים לְבוּשִׁים כְּאִיכָרִים רוֹתְנִים הִחְדִּירוּ בִזְעָם אֶת הַמַּתֵּג לְלוּעָם, הַצְּלִיפוּ בַּפְּרָגוּל לְלֹא רַחֵם עַל הַעֵינַיִם הַגְּדוּלוֹת, וְגִרְרוּ אֶת הַחִיּוֹת הַעֵיִיפוֹת לְתַעֲלוֹת בְּצִידֵי הַדֶּרֶךְ. הַכֹּל הָיוּ אַחוּזֵי תּוֹזִית, רַכָּבִים, קְצִינִים, חֵיִלִּים, כּוֹלֵם שֶׁאֵפוֹ לְמִצּוֹא מְקַלֵּט מִפְּנֵי עֲנַנֵי הִירֵי וְהַטֵּיִסִּים שֶׁטְסוּ מִמַּעַל, לֹאט וּבְגוּבָה נִמוּךְ, וְהַטִּילוּ אֶת פְּצִצוֹתֵיהֶם שְׂדָמוּ לְבִיצִים. וְאוֹלֵם, כֹּל אֶחָד נִבְלֵם בְּהַמוֹן, כֹּל אֶחָד הָיָה לְכוּד בְּצוּרָה נוֹרְאִית אֲצֵל זוֹלְתוֹ וְלִצִּידוֹ. לְאַחַר יוֹמִיִּים שֶׁל נְדוּדִים חֹשׁ פְּרִנְטָה תְּשִׁישוֹת, כֵּאִילוּ עֲשָׂה שֶׁשָׂה מִשְׁגָּלִים עִם אִשְׁתּוֹ, בִּזְהָ אַחַר זֶה. הוּא צַחֵק, עַר וְחֹסֵר־הַכְּרָה בַּעֲת וּבַעוֹנָה אַחַת, כְּמוֹ הַבְּהוּב שֶׁל חוּם מִתְּלַקַּח, נֹזֵכֵר בְּמֵאֵשָׁה שְׁלוֹ, נִשְׁכָּב מִתַּחַת לְמִרְכָּבָה, שְׁנִיצְבָה כְּמוֹ אֲבָן בְּשִׁירָה (כַּעֲת כְּבוֹ כֹּל הַדְּאֵגוֹת, וְהוּא הִיָּה מְאוֹשֵׁר), לְפָנָי שֶׁנִּרְדַּם עוֹד הַסְּפִיק לְהַבְחִין בְּסוֹס־רִכִּיבָה שֶׁהִשְׁתִּין בְּקִירְבָתוֹ, אֲבָל הוּא לֹא טֵרַח לְזוּז מִפְּנֵי סִלּוֹן הַשֶּׁתֵּן הַכְּבֵד הַכְּמַעֲט־לְבָן. הוּא שֶׁקַּע בְּתַרְדֵּמָה עִמוּקָה. כָּאֵב עַז הַעִיר אוֹתוֹ: אוֹפֵן הַמִּרְכָּבָה, שְׁסוּף־סוּף נַעַה קְדִימָה, גִּרַר עִמּוֹ אֶת שׁוֹלֵי מַעִילוֹ, וְכִבֵּר הַחֵל לְגַלְגֵּל בְּתוֹכּוֹ גַּם אֶת בֶּשֶׂר מוֹתְנּוֹ הַשְּׂמֵאֵלִית. הוּא אִימָץ אֶת כֹּחוֹ כְּדִי לְהִינַתֵּק, וְהַצְּלִיחַ לְהַשְׁתַּחֲרֵר. רַק כְּעֹבֹר זִמָּן מָה חֹשׁ בְּדָם הַשׁוֹתָת וּבְכֵאֲבִים הַמִּמְאִירִים בְּכֹל צַעַד שֶׁעֲשָׂה. בְּכֹל־זֹאת הַתְּגַבֵּר עַל הַכֹּל וְלֹא עֲזַב עוֹד אֶת הַשִּׁירָה.

ב־13 בְּנוֹבֵמְבֵר הִגִּיעַ לְקִרְאָקוּב.

.2

הַעִיר הֶמְטָה מֵהַמוֹן אָדָם, וְשִׁרְרָה בָּהּ אַנְדֵרְלִמוֹסִיָּה נוֹרְאָה. הָאוֹיֵב הֵלֵךְ וְהִתְקַרַּב, וְזוֹ עֲמָדָה לְפָנָי פִּינּוּי. פְּרִנְטָה פָּגַשׁ אֲנָשִׁים מְקַרְבֵי בְּנֵי אֶרֶצוֹ שֶׁשִּׁירְתוֹ בְּחֵיל הָאִסְפָּקָה שֶׁל הַגְּדוּד הַרְגֵלִי ה־33, וְהַצְּטַרְף אֵלֵיהֶם בְּנִסְיָגָה מֵהַעִיר שֶׁהוֹפְקָה. הֵם נָעוּ עַל דַּעַת עֲצָמָם לְעֵבֶר אוֹסְטְרוֹלְקָה. מְאוֹחֵר בַּעֲרֵב הִגִּיעוּ לְכַפֵּר, בְּגֶשֶׁם, וּמִצְאוֹ לְעֲצָמָם מְקוֹם בְּאִסָּם פְּתוּחַ. רַעְמֵי תוֹתָחִים וְאֵשׁ מְקַלְעִים נִשְׁמַעוּ לְלֹא הֶרֶף, מְבוֹקֵר עַד עֵרֶב. רַב־ט מֵהַתְּבֵרוּאָה הֵלֵךְ עִם פְּרִנְטָה לְשִׁדוֹת, לְחַפֵּשׂ דְּבַר־מָה אֲכִיל. הִיתָה לוֹ חֶרֶב רַחְבָּה, שֶׁבְּשִׁימוֹשׁ חֵיל הַהִנְדָּסָה, אוֹתָהּ כִּינָה מְכוּשׁ הַמְּבַצֵּעַ שְׁלוֹ. בַּעֲזַרְתָּהּ חִפְּרָה מֵהַאֲדָמָה תְּפוּחֵי אֲדָמָה, פְּקַעוֹת שׁוֹרֵשׁ כְּבֹדוֹת, נוֹטְפוֹת עֵפֶר, שֶׁפְּרִנְטָה נִשְׂאָה בְּכוֹבְעוֹ לְחִבְרֵיו. וּבַעוֹד הַבּוֹלְבוֹסִים נִצְלִים בְּאֵשׁ שֶׁחֵיִלִּים הַבְּעִירוּ מִקֵּשׁ וְחִצִּיר, הַמְּשִׁיכּוֹ פְּרִנְטָה וְהַרְבִּי־ט, לְלֹא לִיאוֹת, בְּמֵאֲמִצִּיהֶם לְהַשִּׁיג אוֹכֵל, עַד שֶׁעַל סֵף הַחִשִּׁיכָה נִתְקַלּוּ בְּבֶן בְּקָר מְנוּמֵר. מִיַּד רִץ הַרְבִּי־ט עַל הַרְגָּבִים הַלְּחִים לְקִרְאָת הַחִיָּה, וְנִיסָה לְכוּפֵף אוֹתָהּ בְּמַכּוֹת־אֲגָרוֹף בְּכַתְפֵיהָ, אֲךָ לֹא צִלַּח, וּפְרִנְטָה נִאֲלַץ

למשוך את החיה ארצה בקרניה, והחייל הלם בראשה בקת החרב החרמשית, עד שזו התמוטטה על צידה הימני. אז שחט אותה במהירות, וניסר חתיכות בשר גדולות מן המותנים, שעוד התנועעו בעווית.

פרנטה, שמאז ומתמיד היה רך, לא היה מסוגל לאכול מהבשר. הוא חזר אל הנבלה, שעדיין היתה מוטלת בגשם בשדה. צעירה יהודיה שמנה כרעה ליד החיה, יפְּבָה בקול רם, שרה מלים לא מובנות וצווחה. פניה לבנות, סגלגלות, ככרות מבשר בהיר, עוררו בגבר משהו אפל. הוא הטיל עצמו עליה, הספיק לשמוע את ראשה של האשה נופל על צלעותיה השוקעות בקול חריקה של החיה. התשוקה הבוערת חנקה אותו. הוא נידנד ומולל את שדיה הענקיים של האשה שהשתתקה, נשמה בככרות והתאבנה, ותחת לחיצתו הזועמת הרגיש לחלוחית חמימה נוזלת בין אצבעותיו. לשונו המוצפת מתיקות דחקה בעווית כנגד שיניו, וכאשר התעורר לאחר זמן קצר, מצא עצמו גוהר בכי תמרורים על האשה שרעדה מתחתיו, שופך דמעות כפי שלא שפך מעודו.

הוא סייע לאשה לגרור את החיה בקרניה לכיתה, ולהסתירה מפני החיילים בדיר מתחת לתבן, שעוד היה מגואל בגללי הבהמה המסכנה. אחר־כך לן במיטה המתנשאת לגובה בחדר המוסק של האשה ובעלה הכחוש, בעודם שוככים על הארץ, וילד קטן, על שמיכות, ביניהם.

בבוקר שלאחר האירועים האלה קובצו שאריות הגדוד הרגלי ה־33; אחרי נדודים ארוכים אך נסבלים הצליחו החיילים להיחלץ מקו האש ובתוך עשרה ימים הגיעו לקרפטים. פרנטה נשאר לשרת באספקה, והחל מהראשון לדצמבר 1914 הוטל עליו התפקיד להביא לגדוד את הבקר המיועד לשחיטה.

.3

כעת היה מוטל על פרנטה להוביל ברגל בעלי חיים יפים אך עייפים מאוד מהנסיעה הארוכה ברכבת, למרחק שלוש שעות ממכלאת הבקר לשחיטה הניידת של הארמייה הרביעית, דרך רכס ה־אֶטוֹרֶצ'טֶל, אל גדוד האספקה. לעתים כבר שמע מרחוק את החיות גועות מרעב וצמא מאחורי הגדרות, ואחר־כך ראה אותן נדחקות אליו בהמוניהן. ואולם, נאסר עליו להאכילן, רק להשקות היה מותר.

תחילת המסע היתה במעלה הר ומייגעת במיוחד. את החיות שלא רצו להתקדם צריך היה לדרבן במקלות. ואולם, הוא למד כיצד לנהוג בהן: בדרך־כלל הלך בראש, כשהוא מוליך שור בקרניו, והיתר הלכו בעקבותיהם, כשאי־שירות רומני מזרו אותם מאחור בקריאה לא מובנת וצלילות שוט מהדהדות. בבוקר ה־14 בדצמבר הבחין פרנטה בפרה שהיה קשה מאוד להוליך. היא

היתה מכוסה בפרש ורפש כמו בשריון ברזל, וגופה משך אחריו שובל של תלמים שאינן בשלג. ידו של פרנטה, שדחפה את החיה בעדינות מאחור, נגעה בעטיין: היא התכווצה בעוית, משום שהעטיין היה חם כמו אבן שהתלהטה בבעירת קיץ, מתוח כמו מתכת, והחיה נחרדה והרימה קול צעקה.

היא התעקשה לסטות מהדרך, שזהרה משלג בבוקר החורפי, אל קרבת מקום מתחת לעצים, ופרנטה בעדינותו הלך אחריה, למרות שההליכה בצל, על שברים חלקלקים של עצי יערות-עד רקובים ושחורים, קשתה עליו... מן הדרך נשמעה קריאתו הצלולה של הרומני. לעתים הפרישה הפרה צואה ומים, הביטה כה וכה בעיניה הגדולות, הכהות, הלחות, בחוסר-שקט, והלב נחמץ איך מזמן לזמן היטתה את צווארה העבה לאחור בתנועה ספיראלית: האזינה לאחוריה, שהתקמרו לממדים עצומים.

לפתע נעצרה. ופרנטה, בכל כוחו, לא היה מסוגל להניעה להתקדם. הוא קרא לרומני וסימן לו להמתין. בקתה שהיתה בסמיכות מקום, כמעט רק גג בשלג שנערם לגובה, קיבלה את הרומני שרצה להתחמם. החיות האחרות נשארו יחד, נעו סביב החיה של פרנטה עד שהקיפו אותה, וזו השמיעה כעת געיה ארוכה ורמה.

עתה, כשהיא עומדת על מקומה, קירבה את ארבע הגפיים, עמודים נמוכים, לגוף התופח לממדים עצומים. עמוד השדרה שהתעקם קיבל צורת כיפה גבוהה, הראש היה מושפל. מסה רחבה ומתנשאת לגובה כמו הר, רותתת מכאב, היתה החיה, שעכשיו געתה כבר ביתר שקט אל המצולה מתחתיה. מפרקי הקרסוליים העדינים התעקמו קלות, החיה, כולה כמו לחוצה בין שתי ידיים, נשפה ערפילים לבנים כקרני שנהבים אל היער השחור.

לפתע הרעידה עווית חזקה את השרירים. התעוררות הגוף מקיפאון עמוק. צעקה מעוררת פלצות בקעה מהלוע הפעור. טלטול חזק, חרישי, של הענפים המשתפלים סביב. זעם כואב בעיניים הכהות. הכל התרפה בשתיקה. פרנטה, מודאג, קרא מהר לרומני לעזרה. אף אחד לא בא. הוא פחד שהחיה שלו עלולה לגווע פה מהתייבשות או הרעלה.

אך בפעם השנייה, כמו אגרוף קפוץ בשיא זעפו, נקפץ חוט השדרה של החיה, היא נפלה, ופרנטה ראה נוכח עיניו את שרירי הבטן עולים ויורדים כמו מים חיים. הוא שמע צרחה חדה, ומן האחוריים הקרועים לרווחה, שנצבעו בצבע אדום בוהק, פרץ מיד קילוח חלבי שהעלה אד בקור. בשך לבן, קרעים ורודים מהבילים הופיעו, חלקי בעל-חיים, עיניים כהות, עצמות למחצה, כפות קדמיות רוזות, שלובות זו בזו – ובעוד הפרה מתכווצת בעוית האחרונה, מתפרקת

בזעקות עזות הנפלטות מן הראש השמוט לצד, נגלתה, בצבע לבן חלבי, שקטה, חיה קטנה שלמה, עירומה ורועדת, רוטטת על השלג. החיה הקטנה סובבה את ראשה, הגפיים הזעירות מכופפות, נראתה כמחפשת את אמה.

הפרה היתה עדיין שרועה פשוטת אברים; וכשהיא מסובבת את ראשה ולשונה הארוכה, האדמדמה, הבהירה, הלחה, חיפשה את העגל שזה עתה נולד. פרנטה ראה את החיה הקטנה קשורה לאִמָּה בחבל טבור כסוף, נוצץ, שחוטי שני שזורים בו. הוא חתך אותו באולרו הצבאי, קרע חתיכת בד קטנה מתחתוניו, חבש בה את המקום השותת דם והניח את החיה הקטנה לפני עינה התשושה של החיה הבוגרת.

הוא בצע פת־לחם ונתן להן. כיסה היטב את שתי החיות ביריעת האוהל שלו, ואף ערם טחב מסולסל מתחתן. הוא גישש בידו, וחמימות מתוקה, לחות מטפטפת הציפה אותו.

שם פעמיו לביקתה, שבה הצטופפו יותר מעשרה בני אדם ברכיזה סביב אח באויר שכמעט השחיר. הרומני ישן, כשהמקטרת הקרה בפיו. פרנטה נטל את ידו של איכר רותני ארוך־שיער, הביאו אל החיה ומסר לו אותה. ורק עם רדת החשיכה המשיך במסע עם שאר העדר.

.4

כשהתקרב פרנטה עם החיות לעמדת הגדוד, ראה להבה קטנה מאירה מרחוק. אלה לא יכלו להיות הבקתות של הכפר וולוֹגְדָה, כיוון שעוד נותרו לו שלוש פניות בדרכי ההר העקלתוניות וחציית הטוֹרְקָה; כפרים בוערים אפשר־גם־אפשר היה לראות בין הערביים, זוהר אדמומי מעל הצמרות המשוננות, אך האור הזה זע ונע לקראתו בתנועה מקושטת קמעא. הוא שמע שעטות סוסים, ואחר־כך ראה עגלה עמוסה לעיפה. יהודי כחוש בכובע פרווה עבות נהג שני סוסים כחויים עוד יותר, שזנבותיהם נראו עבים משוקיהם האחוריות. אשה עטופה במטפחת לבנה רבצה למעלה על העגלה בין שולחנות ומיני גרוטאות אחרות שהוטענו עליה. כפי הנראה החזיקה בזרועה צרור ועולל, ובין האשה והגבר התנודדה על העגלה המתנודדת להבה זעירה שדלקה על פחמים בעששית פליז שהאשה אחזה בה מלמעלה. סייח, רזה, צלעותיו בולטות כמו אצל זרזיר המותניים, דהר לצידם, הוא קפא מקור ודחק את ראשו הקטן והמחודד בין ירכיו של הסוס הימני; מדי פעם הצטהל בקול רם כפורץ בצחוק, אך בתוך כך התעקם לאחור בצורה מעוררת רחמים – הכל בקצב האחיד של הדהרה המתישה. כך חלפה העגלה ליד העדר שהצטופף בתעלות הדרכים ולצד העצים.

פרנטה, שהיה מותש ורעב מאוד, לא ליווה את הפליטים במבטו. עינו הקדימה בצעדה את רגליו, כדי לאתר מקומות רכים יותר למידרך כפות רגליו הדואבות. בנצנוץ האור האחרון מהעגלה, שכבר ביצעה פנייה בעיקול הקרוב, ראה על הקרקע תיבה קטנה, שחורה, פתוחה. הוא התכופף. בפנים היתה רצועה דקה, קוביית עור, גודלָה ככף ידו של תינוק, ובתוכה חמישה מטבעות זהב ועוד כמה עצמים בגודל אפון, שפרנטה צלין זיהה מיד כפנינים. פְּרוֹתוּיו עברו שם בכבודות, אחת הפרסות הסתבכה ברצועה ודרכה על המקום שבו התפזרו הפנינים. פרנטה אסף אותן מהקרקע, רץ אחרי הפרה והוציא מן הנקב שבפרסה המבוקעת שלה את הפנינה האחרונה. אז החזיק את ידיו לפני פיו וקרא אחרי העגלה, שעכשיו כבר כמעט לא נראתה בתוך הלילה, הסתלסלה בסיבובים חדים, בעיקולים המרוחקים יותר, מוארת בהבל עב קטנה אדומה. אף אחד לא ענה לו. תינוק החל לפעות מעייפות. פרנטה לקח עמו את הפנינים והכסף. כעבור זמן קצר כבר ראה לפניו את הבתים הראשונים של וולוגְדָה. תת־קצין ממטה הגדרוד קיבל את פניו בכעס, כל היום חיכו לו: אולי מטבח השדה היה צריך לבשל אבנים ועצים? גערו בו, היכו אותו, מיד איימו עליו ב"אבזמים וקשירות" למשך שש שעות. חיה אחת חסרה? אף אחד לא רצה להאמין, שהיתה מעוברת. וגם אם כן, כבר עדיף היה לשחוט אותה בדרך, מאשר להשליך רכוש מדינה קיסרי ללוע הכלב הרוותני, שבוודאי לא היה אלא מרגל. אמנם מ"אבזמים וקשירות" פטרו אותו בחנינה, אך כעונש נשלח מיד בפקודה לשוחות בקו האש הקרוב, גורש מרחק שעתיים מוולוגדה במעלה הר. הוא הלך. כשהגיע לשוחה, היה כל־כך תשוש עד שלא ידע את עצמו.

למחרת שלחו אותו, יחד עם עוד שני גברים ועתודאי שגויס לשנה אחת, לסייר בחשאי ליד גדר התיל. רוח חזקה נשבה, הקרקע היבשה התכסתה באבק, הכל נראה לו מעורר צמרמורת.

הוא הירהר, והמחשבה הזו לא עזבה אותו לרגע, כיצד הוא בכל־זאת יכול להינצל. גילגל את הפנינים בכיסו, הרגיש את הבד שהתקשח מדימום הפציעה הקודמת, ולפתע חש שתחתוניו, אשר יום קודם קרע את חוט הקישור שלהם, רישרשו, כבדו מלחות וצנחו לו... פרנטה רצה לצחוק, אך כבר שכב על הארץ, וכשהוא מוטל כך חסר הגנה, מבוהל עד אימה, הגיע לאוזניו קול שאון עצום. הוא פחד מלהבות האש של השרפנלים שהתעופפו באויר. רעש נשמע לידו, העתודאי רקע ברגלו בחוזקה ומיד כוסה בדם עד לעיניים, אך גם פרנטה ראה כי מגפיו נמלאו דם. ובין הרגליים הלחוצות החל לטפס עכשיו במהירות הכאב לכיוון הלב שהלם בפראות ופרנטה התייסר ביסורי תופת, ובעודו מטה את ראשו ימינה, פלט זעקה ארוכה כלפי השתיקה הלבנה של המישור המאובק.

.5

פרנטה נאלץ לעבור תלאות קשות. איבר המין שלו נקרע לגזרים מפגיעה של שרפנל, והעצם השמאלי של אגן הירכיים התרסק. פרנטה נחנק מעוצמת מכאוביו. הוא לא יכול לפרוק את כעסו ברקיעת־רגליים, וכוחותיו לא הספיקו אפילו לצעקה.

הרופאים היו טובים. תמיד, כשהחליפו לו את התחבושות, הורו לאחות מן הצלב האדום, שנדחקה פנימה בסקרנות, לצאת מו החדר. אבל החיילים האחרים, שהיו מרותקים למיטותיהם, הוסתו בידי האחות הזו, וכל היום היו הנכים האלה מעבירים את הזמן בהצקות לחברם בעל המום. הם ביקשו ממנו – ובכך רמזו בצורה מרושעת על המום – זנב־סיגריה זעיר, קצה קטנטן שרוף, "מעט כלומי", "בדלדל".

"תביא בדלדל" מהפינה המוארת, מהקרואטי שנפצע מירייה בבטנו והקיא כל הזמן, זמן רב היטלטל בין מות וחיים.

"תביא בדלדל" מההונגרי כרות הרגליים, שניסה לדכא את ההתכווצות הלא־רצונית של הגדם בקללות מתועבות.

"תביא בדלדל" מחולה הריאות האיטלקי שהשתעל בפינתו החשוכה, וגירש זכוכים שלא היו כלל בחודש ינואר.

דברים נוראיים חווה פרנטה. במשך שבועות אחרי הפציעה עדיין היה מתעורר בכאבים איומים, במצוקה גדולה. הוא גם התבייש, שעתה, כתוצאה מן הפציעה, נאלץ להשתין כמו אשה – אך כשהכל חלף, הרים בשתי ידיו את שמיכת המיטה, שתמיד הכבידה עליו והסירה מפלג הגוף התחתון, המרוטש, וידיו, שלובות זו בזו, הרגישו חום, אד חם של לחות, הרישרוש המשיי של התחבושת שהתמתחה ברכות על שיפולי בטנו.

ביאושו מילאה את לבו רק מחשבה אחת: כיצד בכל־זאת יכול הוא להציל את עצמו. בגדיו היו תלויים על מוט ברזל, קשורים ברצועה קטנה, למראשות המטה, אך עדיין אסור היה לו להגיע לשם בידיו, אסור היה לו לגעת בהצלה האחרונה שלו, למשש את מטבעות־הזהב והפנינים שמצא. כשחבשו אותו, היה סבלני והבליג מאוד. כדי לחסוך ממנו את מראה הפצע, החזיק החובש נוכח עיניו את ידיו־שלו, שנדפו ריח טבק של סיגריות. השכנים התחלפו, רבים מתו, כמעט תמיד בלילה, אחרים הועברו למקומות אחרים. החובש והאחות היו הפנים המוכרות היחידות. אך גם החובש גיחך כמו "שטן מושלם" אחרי ביקור הרופאים, ושרק, וכשהוא מרחרח את ציפורני אצבעותיו שהשחימו: "הי, פרנטה, יש לך אולי בדלדל?" האחות, מלאת לעג לפרנטה: "הי, אתה, חייל אומלל, כבר כתבת לאשתך האומללה?"

פרנטה שהיה איש עדין נפש, ובעֶבְרוֹ היה תמיד פתוח לקשור שיחה, נאלם לגמרי. רק כשאכל, פתח את פיו.

באביב 1915 הועבר בחזרה לליניץ, ובקיץ, בווינה, שוחרר לגמרי מהצבא כאחד "שאינו מתאים לשום שירות מילואים, נכה לצמיתות".

פרנטה לא רצה לראות שוב את מאשה, אשתו היפה, הצעירה.

ב־11 ביוני, לפני הצהריים, חיכתה לו – אחרי שגברים אחרים ידעו אותה – בשערי בית־החולים הצבאי ע"ש רדצקי, במחוז ה־16 בווינה, ולקחה אותו עמה לכיתם במרכבה רתומה לסוס אחד. אי אפשר היה להציל מלה מפיו. האשה היתה מבוהלת עד עמקי נשמתה מקשיחותו, משהו "נשבר בתוכה" כשראתה אותו במצבו, כה נוראה היתה הפגישה המחודשת עמו. כה גדול היה הזעזוע, עד שאפילו לא בכתה.

כבר למחרת הלך לעבוד אצל מעסיקו הקודם, צורף ברחוב מאירהופר, במחוז הרביעי. היתה מעט עבודה, האומן קיבל אותו רק מתוך רחמים. אך עד מהרה היה פרנטה עוזב לנפשו. על כל שאלה ששאלו אותו השוליות האחרים שינשן בחמת־זעם; אבל כששמו לב ללחות על מושב־השרפרף שלו, שתמיד חילחלה ממנו (כתוצאה מפציעתו הנוראית), הקניטו אותו כולם ברשעות רבה. פרנטה מוכרח היה להסתלק משם. ואולם, בכוח הרצון שלו, שאימץ בצורה מחרידה, בשמחה שטנית, כמו אגרוף קפוץ, רכש לעצמו שליטה בגופו, כך שבבית־המלאכה החדש לא ראו וס דבר מסבלו. בבית היה שקט, מסר את כל שכרו בלי להשאיר לעצמו דבר, רק ידירותי באורח מוזר היה, חיוכו כמו הקריץ זוהר מורעל, פיו קפא במידה כזו בכוונת זדון, עד שלעתים קרובות, בערבים, היתה אשתו מוצאת מפלט אצל אמה, שם קוננה, ללא דמעה, על חייה האבודים.

פרנטה לא אמר דבר על המום שלו; את הפנינים והכסף הסתיר, נשא אותם בתרמיל שהיה מוכתם בדמו עוד מהמערכה ליד רֶאָנְאֶרוֹסְקָה. הפנינים האדימו קצת, אבל כשגילגל אותן בפיו, בין הלשון לחיך (רטט בל־יתואר חלף בו כמו ההיקסמות מפעם), הן יצאו לבנות כמו נולדו מחדש. גם עליהן לא סיפר למאשה שלו, וכשגברה המצוקה והעיקה עד מאוד, העדיף להניח לאשתו לקבל מישרה כמשרתת־יום. המישרה היתה במחוז ה־20, אצל אנשים מעוטי יכולת, שאף פעם לא רצו לשלם את השכר החודשי, ובמקום זאת הציעו "לפרוש אותו לתשלומים לפרק־זמן כלשהו". הדרך לשם ובחזרה ארכה שעה. בלילה לא הניחו הדאגות לאשה לישון, למרות עייפותה. גם הבעל הידרדר מיום ליום, ומבטו – שקוע עמוק, ניבט מתוך חורים כמעט לגמרי שחורים – גרמו לה לפעור את פיה מרוב

כאב. בתחילה מכרה את כתונת הלילה, הכר והשמיכה שלה עצמה, כדי לקנות בכסף כבד-חזיר ומאכלים זולים אחרים בשבילו ובשבילה, אבל כל זה הספיק רק לשלושה ימים. בחורף גזרה את שערה היפה, "האוצר המפליא בהדרו", שהספר תמיד התפעל ממנו, ומכרה אותו, אבל ביש המזל התיישב לה חזק על צווארה: הכסף נגנב לה מן המגירה של שולחן המטבח. בזדוניות עקב פרנטה, איך בבוקר חיפשה אותו קצרת-רוח מאוד, שכן כבר מזמן צריכה היתה להתייצב לעבודה אצל מעסיקיה. ואולם, האבידה לא נמצאה, שהרי פרנטה עצמו גנב את כספה של אשתו, כאשר זו ישנה כמו מתה.

החדר היה ריק, עגום, שרר בו קור מקפיא. התמונות והציילומים על הקיר היו נטולי-ערך, מהאיקונין "הטוב יותר" לא אבתה האשה להיפרד. בערב הוציאה מאשה מן המנורה התלויה מלוא חופניים גרגירי תבואה טחונים, שאוכסנו בכדור, ומכרה אותם. היא קיבלה תמורתם שני כתרם ושמונים פרוטות. ואולם, כשחזרה הביתה עם נתח גבינת פרמזן ולחם, המנורה, שחסר לה משקל-נגד, נפלה ארצה בקול קרקוש, והשמן הכתים הכל, הרסיסים כיסו את כל הרצפה, והאומללים לא ידעו איך יישנו בלילה. האשה, תוך שהיא מעבירה את ידיה על שערה הקצוץ, אמרה, "אני כבר בכלל לא יודעת מה עוד לעשות". היא היתה שקטה מאוד, טובה מאוד, ואפילו הפורענות הקשה ביותר לא הפכה אותה לרעת-לב.

הירח זרח בחדר. נשכבו שניהם על הרצפה, לכל אחד היה רק מזרן דק מתחתיו. פרנטה לא חש בקשיות המשכב, כיוון שחשב לעצמו "עוד קצת יוכל להציל את עצמו, את עצמו בלבד", האשה היתה ערה שעה ארוכה, התהפכה על משכבה מצד אל צד, ופרנטה שמח לראות, לאור הירח, את עור הקרקפת של מאשה משחיר מבינות שורשי שערה הבלונדי. ואף-על-פי-כן מאשה נרדמה, מעודדת מהמחשבה, שפרנטה שלה היה אצלה, או רק מכך שהיא בכל זאת עדיין חיה.

שלושה שבועות לאחר מכן נאלצה, לפני תחילת העבודה אצל מעסיקיה, להתייצב, מדי יום, בתור ב"מבשלה", שם בהוראת עיריית וינה, קיבלה אברי מין של סוסים ותפוחי-אדמה קפואים ומתוקים בחינם. כבר בשעה 3 לפנות-בוקר נרדה לרחוב, אבל אחרים המתינו כבר מחצות, ישבו על שרפרפים, התכרכלו בשמיכות שעירות כמו מומיות, נייר עיתון מגולגל על ידיהם שימש להם ככפפות. מאשה לקחה עמה את מזרונה, וכימים חמישי וששי ישנה על הארץ לפני המבשלה, בכל פעם שעתיים, בשבת לא חילקו כלום, אבל ביום ראשון כמעט נתלשו לה השדיים בסערת הדחיפות, וכאשר נחסמה בידי ההמון, ולא יכלה להיחלץ, ברח משם נער

בן 12 עם מזרונה לכיוון רחוב אטנרייך. יראה לשוב אל בעלה ללא המזרון וללא בשר, הלכה מאשה לכנסייה, אחר הצהריים הלכה לפראטר, לכרי הדשא, וקצת לפני השעה 10 חזרה. החדר היה כאילו קדוש.

.6

בתוך-תוכה היתה מאשה כמו מתה. כבר בקושי זכרה שפרנסה אהב אותה, ולמרות זאת זכרה פרחים לבנים שזהרו בלילה באחו ליד היטלדורף, ואף זכרה שאיילים יצאו אליהם מפאתי היער, שבוע לפני המלחמה, בקיץ היפה ביותר. לעתים חשבה, הרי הכל עוד מוכרח להתקיים פה, רק שעכשיו הוא טמון בקור, ועליה להחזיק מעמד רק עד הקיץ. היא קרבה אל בעלה, ליטפה אותו ארוכות, קראה לו בקולה המתוק, הניחה את ידה מתחת לגבו התחתון, כדי שישכב על מצע רך יותר, והירהרה בו בעוצמה כזו, שיכלה להעיר מת בליל מותו הראשון; אבל כמו שזה נראה עתה, נדמה היה כי פרנסה המסכן שלה הסתלק כבר לפני זמן רב, ושום דבר לא נותר ממנו בעולם, והיא מיררה בבכי שעה ארוכה על פניו שלא נעו ולא זעו, אף שלא ישן. בדמדומי השחר קמה מן היצוע. ידה הרזה היתה מאובנת וכחולה, קפואה ושוממה ועם פצע פתוח שגרם הכפתור הקשה של המזרון. היא הלכה למטבח ושטפה את פניה מתחת לברז; המים שחילחלו דרך שערה הקצר, על עור הקרקפת שלה, היו ממש כמו אבן, לא קרים, אלא חמים עד כדי רתיחה, והיא בכתה שעה ממושכת, כיוון שלא היה לה במה לייבש את ראשה זולת נייר העיתון הישן, שעתה כבר שימש את שניהם לכל הצרכים, כמפת-שולחן, כחומר-בעירה, ולשנת הלילה. מעסיקתה במחוז ה-20 הבחינה במצוקתה, אבל לא שאלה, משום שלמרות שסוף החודש מישימש ובא, לא היה לה כסף כדי לשלם את המשכורת. האשה עבדה עד השעה 3, וקיבלה גם צלחת עם סלק מבושל, די חם, כדי שיעניק לה יותר כוח.

למחרת לא באה לעבודה. ואולם, המעסיקה הבחינה, שחסרות לה שלוש ציפות. מאשה גנבה אותן ומיד הביאה אותן לבית העבוט ברחוב דורותיא. היא האמינה שלא ימצאו אותן. באותו יום קיבלה משרה טובה יותר אצל מעסיקה אחרת, תמורת שלושים כתר שכר-עבודה וכל הארוחות, אבל היא נדרשה לבלות שם גם את הלילה. היא הסכימה, וביקשה להישאר אצל פרנסה עוד לילה אחד. עם הכסף ומצרכי המזון שבה הביתה. פרנסה מצא אותה, כשהיא מסלסלת את שערותיה הקצרות בעזרת מספריים מלובנים שחיממה בנייר. היא ניגשה אליו בכזו רכות, נשקה לו באהבה כה גדולה, עד שהאמינה כי החזירה אותו לחיים. הוא לא כעס, ארשת פניו היתה טובה יותר, כמו של ילד, כמו של נער

קטן. כעת גם רצה לעשות עבודת בית, הראה לה "אקדח נשי מקושט בעיטור ספרדי", שחוט־הזהב אשר הותזו בפלדה שלו, עמדו ליפול, ואותו רצה לתקן. היא בכלל לא הקשיבה לו, ועשתה איתו הכל כמו עם ילד קטן. הם עמדו זו ליד זה בחלון, כאשר ראו לחרדתם הגדולה את מעסיקתה הקודמת קרבה לבית עם שני שוטרים. מיד ידעה שהכל נגמר והרפתה ממנו. גם ההבעה הטובה יותר בפניו כבר נעלמה. היא נשקה לידה של המעסיקה שנכנסה בצעקות ונאצות, ותיכף שלפה את שטר המשכון. למרות זאת, היא ובעלה הצטוו להגיע מיד אל מפקח המשטרה, היכן שהכל תועד בדו"ח. במשך שמונת הימים שנותרו עד לבירור המשפטי פרנטה לא דיבר עמה.

ב־6 לינואר 1916 נערך הדיון המשפטי. מאשה אמרה שעבדה שלושה חודשים אצל מעסיקיה, ושירתה אותם בנאמנות למרות שהיו יהודים, אך בסך־הכל לא קיבלה יותר מ־17 כתרם כגמול על עבודתה.

השופט: " אבל זה לא מתיר לך לגנוב".

"רציתי לפצות אותם. אני מבקשת סליחה".

השופט שאל את המעסיקה: "האם מאריה צלין לא קיבלה יותר מ־17 כתרם כשכר־עבודה?"

המעסיקה: "את זה אנו מוכרחים לבדוק קודם בספרים".

השופט: "אח, מה את מדברת, את זה את כבר אמורה לדעת! איזו הנהלת־חשבונות כבר יש לך? האם אתם עומדים על הרשעה?"

המעסיקה אמרה: "כן, היא מוכרחה לבוא על עונשה, ושגם תפדה את הציפות".

השופט: "את, מאריה צלין, האם באפשרותך לפדות את הציפות, ולפצות את המשפחה על הנזק?"

מאשה שתקה והביטה בבעלה.

פרנטה אמר: " היא לא יכולה לשלם".

מאשה נידונה לשבעה ימי מאסר, אבל הרשו לה קודם ללכת לביתה.

למחרת גם פרנטה לא עזב את הדירה.

"מדוע אינך הולך לעבודה, פרנטה?"

"אין שום עבודה. פיטרו אותי". – לאחר־מכן אמר לה להתלבש, הם יילכו לבית קפה עממי לשתות תה. שתיקה איתה את הלחם. יצאה איתו, אבל הוא הוביל אותה דרך העיר, מרחוב לינץ, אל היטלדורף, ליער, ליד אחו. שם עצר ומשך בחוזקה בענפי העצים. האם זה יישא משקל של אדם, שאל את עצמו, והוציא חבל מתרמילו.

"ישו, מאריה, מה עולה בדעתך?" אמרה מאשה. הוא לא אמר כלום, רק הסתכל עליה כך, שהכירה כי החבל נועד לה. היא לא יכלה, כבר לא היה לה בכלל כוח. היא ידעה שזה מוכרח לקרות, אבל לא יכלה. ואז הלכו סביב האחו בחזרה העירה.

.7

ב־9 בינואר, שלושה ימים לפני המעצר, באה מאשה כשהיא קורנת מאושר לפרנטיה. היא קיבלה מאמה, למרות עוניה הרב של זו, 34 כתרנים; האם מכרה את "הצעף מנוצות-יען" היפה שלה, שנותר לה מימים טובים יותר, כמו גם את כורסת הנצרים, כדי שבתה תוכל לשלם את הפיצוי על הנזק שגרמה בגין הגניבה, ולא תצטרך ללכת למאסר.

פרנטיה נבהל כשראה את מאשה. הוא פחד ממאשה, כיוון שבאומללותה היתה כה יפה. היא הטילה את עצמה עליו: "אני כל-כך שמחה, כל-כך מאושרת! הנה כל הכסף, עכשיו אני זורקת להם את זה בפרצוף. ואז אני חופשיה, גם המעסיקה החדשה היתה כל-כך נחמדה אלי, אני מקבלת את המשכורת עוד לפני תחילת העבודה, רק שקודם עלי לתת עירבון".

פרנטיה לקח את הכסף למשמורת. האשה שאלה מהשכנה שכמיית-גשם ועוד הלכה מהר למעסיקה החדשה. בערב חזרה. החדר השתנה לחלוטין, נייר-משי ורוד עטה את המנורה השבורה, על אדן-החלון עמדו קופסאות של שימורי-דגים, הר שלם של תפוזים, גם שומן-חזיר מעושן, דברי-מתיקה, בקבוק יין.

"ישו, כל זה!"

"הרי נתת לי את הכסף!"

"הרי אני מוכרחה לפדות את עצמי בבית המשפט!"

"קניתי משהו לאכול!"

"אבל פרנטיה, הרי לא הוצאת את כל הכסף?"

"הנה החשבון, לא גנבתי כלום".

"עכשיו אני גמורה לחלוטין".

היא התהלכה בחדר המומה לגמרי, תפסה את האקדח, ששכב באחת הפינות.

"הוא כל-כך כבר", אמרה.

"אני לא גנב", אמר.

היא הבחינה שהאקדח היה טעון, וכשהביטה בו, ידעה שקנה כדורים רק בשבילה, ושכבר מזמן גזר את דינה. היא היתה הרוסה לגמרי, עד שכבר לא

היתה מסוגלת לדבר. ובכל זאת, החלה לאכול, כיוון שהיה זה כספה, ומפני שרק עכשיו חשה מה גדול רעבונה. הוא רק הביט בה ולא אכל דבר. אז חשה צורך להתפלל. הוא נשען בפיתו, קפוא כל כך, רע כל כך, כמו שטן עמד שם נטוי וידיו שלופות. היא כרעה על ברכיה; את פניו לא יכלה לראות.

"תכרע!", צעקה עליו. "ארצה!", חזרה וצעקה, בקול רם מאוד. הוא כרע, והיא התפללה ארוכות ללא מלים והתוודתה בלי כומר. הוא כרע מולה. אחרי שעתיים קמה על רגליה, והתמוטטה מיד מחולשה. הוא נתן לה את המזרון שלו ונשכב על הרצפה החשופה. באמצע הלילה הקיצה משנתה, חשה הקלה גדולה, רווח לה, האמינה שעכשיו היא יכולה לעשות את זה. הוא ישן, אבל כשירתה לעצמה כדור ברקתה, התעורר: "מה עשית, מאשה?"

"תהיה בשקט, אף אחד לא שמע."

לא היו לה כאבים, לא ידעה אם האקדח ירה כלל. רק "זרם בוכה שטף אותה". ממעל זלגו מים על עיניה, חמים. פרנטה קרא לשכנה, אבל בקול כל כך חרישי, שאף אחד לא בא. הוא הניח תחבושת קרה על מצחה. היא נרדמה. כשהתעוררה, חשה חולשה גדולה. הוא כרע לפניה וקרן בעיניו הרצחניות. האור דלק בלהבה ורודה. על חזה העמיס צלב ותמונות קדושים. בקושי יכלה לנשום, אבל הניחה לתמונות לנוח על חזה. הוא רצה לקום, היא תפסה בידו ואמרה: "תישאר אצלי, אני מוכרחה למות". בשעה שמונה בבוקר מתה. הוא עדיין כרע לצידה, הרכין את מבטו על שדיה הגדולים, היפים, והאיר אותם בעיני הרוצח שלו.

.8

כעת חש פרנטה שנגאל. השכנה שמרה ליד הגופה. מתוך רחמים כיסתה בשכמייתה את פלג גופה העליון, המעורטל, של מאשה. פרנטה הלך לעבודתו, מלא שמחה על מה שאירע בלילה. סוף־סוף אינו צריך לפחוד בגלל איבר המין ההרוס. שום בושא בגלל המום. מטבעות הזהב, המטבעות העבים, הפנינים הנהדרות, סוף־סוף הכל שלו, רק שלו!

עדיין לא היה לו מושג מה לעשות בפנינים, רק לראותן, לגלגלן על היד החשופה, הן שקלו כמו גרגירי חיטה, לשימן בפה, לרעוד מתאוה; שוב עטף אותן אד אדמדם, עוד יותר מבעבר, והן נותרו מעט אדמדמות גם לאחר־מכן. הוא השווה אותן לפנינים בחלונות הראווה של הצורפים, והעריך את מחירה של הפנינה הגדולה ביותר בכעשרת אלפים, ואת הקטנות יותר, כל אחת, שלושה עד ארבעה אלפים!

מהבית הגופה כבר פונתה לבית־המשפט, והזקיף המתין לו. פרנטה נעשה חכם יותר. הוא ביקש רשות לקחת בגדים נקיים, ואת המטפחת עם הפנינים השליך לתוך הבגדים המלוכלכים. הדירה נאטמה. פרנטה נלקח למעצר. שם נשאר שלושה ימים לברו. במשך כל הזמן הזה ישן שינה עמוקה, לא חשב על מה שהיה. בחקירה שאלו אותו לשם מה קנה את האקרה. הוא אמר: "בימים אלה יש צורך להחזיק בכלי־נשק". אי אפשר היה להוכיח משהו נגדו. הוא אמר: "אשתי פחדה מאוד מבית הסוהר; היא גם היתה מאוד מדוכאת, הייתי במלחמה, אני פצוע קשה". שוחרר, ואף קיבל מבית המשפט פיצוי כספי קטן על ביטול ימי עבודה.

בשנת 1916 איחר מאוד האביב להגיע, בתחילת אפריל עדיין שרר בכל מקום קור עז. למרות זאת השתוללה בקרבו של פרנטה בערה מעיקה, לעתים רעד. השינה בלילות היתה טרופה, רצופת חלומות מבובלים. פרנטה צלין שקע בעבודה מרובה, אבל הישיבה על השרפרף, לחוץ לצרור בשר שהתלהט מעצמו, מוקף סחבות יבשות, שיגעה אותו. בערב הלך לקולנוע אבל לא היה מסוגל לראות משהו בבירור, האויר היה כמו מעל תנור התכה, כמו שהוא עומד ברחובות בעיצומו של קיץ, כשממסים את האספלט, סל ברזל מלא חום חסר גוון, והאוויר רעד מעליו כמו זכוכית רותחת. הוא שמע את המוסיקה, החל להרגיש מחנק. גם השכנים, האנשים הרבים שמילאו את האולם, השתעלו ופלטו בשיעולם אנחות יוקרות. כשהלך הביתה, היה כמו מסומם. ביום שלמחרת התפטור מעבודתו אצל הצורף. כבר כמעט לא היה עוד זהב אצל הצורפים הקטנים, כיוון שהכל הותך בשביל המדינה. הוא חיפש עבודה לא מקצועית. אמרו לו: ברשות הגו. שם עבדו הרבה רוסים, אבל גם וינאים, צעירים ומבוגרים יותר. פרנטה עבד בזיקוק השלישי. לידו היה רוסי שמן, גדול, ואסילי שמו. עד הקיץ השתפרה הרגשתו של פרנטה והוא היה מאושר. הפנינים והכסף נשארו בידיו. רצה לקנות לעצמו בית קטן ליד וינה, או כשהמלחמה תיגמר, ביער ליד מעבר טורקה, בין שלושת העיקולים. על כך חשב לעתים קרובות.

.9

שבויי המלחמה הרוסים ברשות הגו ידעו לסדר לעצמם חופשה באמצעות שוחד. לעתים קרובות נתן ואסילי לרב"ט השומר סיגריות וכסף מזומן. הוא למד כמה מלים בגרמנית, במיוחד את הביטוי "haben Sie gerne?". בערב עזב את רשות הגו לכוש בגדים אזרחיים או במעיל צבאי אוסטרי ולקח עמו את פרנטה לסוחר השנאפס. עם כוס הרום השלישית תקפו את פרנטה חום נוראי, תשוקות,

כבר לא רק בגוף, גם בידיים, בעיניים, הכל טולטל ברצייה בלתי נתפסת, הוא ערג ברעב נורא להתענגות. נראה שוואסילי קלט מיד את מבוקשו, שכן מיהר לשלם, לקח עמו את פרנטה, תוך שהוא מחייך את חיוכו המושחת וחזר על "haben Sie gerne?"

נערות בוגרות באיפור כבד, קפואות כמו גוויות חיות, שנראו מסתוריות בשמלות ארוכות עד הרצפה, חלפו לידם. השעה היתה 11 בלילה, העיר עודה כבשן לוחט. פרנטה פחד מן הנערות הבוגרות יותר, אבל הנה החליק מולם משהו מעודן, לכן, בשמלה בהירה, רגליים חשופות, בנעלי בד. בינתיים כבר הגיעו לשטח פתוח, זה היה שטח האימון הצבאי, שכעת, בלילה, היה ריק מאדם, ה"שמאלץ".

"אתה מחפש את ויקי?" צייץ קולה של הדמות הלבנה. פרנטה השתעל. ואסילי כבר נעלם בחפירות, שחפרו החיילים למטרת תרגול בשולי השטח. הנערה לקחה את ידו של פרנטה, הובילה אותו בזהירות לעבר הכתים שבצד השני של ה"שמאלץ": פרנטה משך את ידו. תאווה, תשוקה התלקחה בקרבו בצורה מוזרה, רק מפחידה, רק אימה, רק זעם.

"איפה ויקי?"

"הנה, ממול אתה כבר רואה את בית המלון", צייץ הקול. ומיד היתה ויקי בכניסת המלון המוארת באדום, פתחה דלת לחדר, ובהינף אחד הסירה מגופה את שמלת הכתפיות.

"ויקי?"

"זו אני!"

"בת כמה את?" היא ניצנצה כל-כך ברכות, נוגה לכן זע בחדר האפל.
"בת עשרים."

הוא העביר את ידו לכל אורך פניה. נראתה לו בת שתים-עשרה או שש-עשרה. היא צחקה. שיניים מחודדות, לבנות, ארוכות, כלהבת אש קטנה לבנה, בפיה הסגלגל הגבוה. החדר לא היה אפל לגמרי, בכל רגע הלך והתבהר, נראה שגם ויקי ראתה אותו עכשיו בבהירות.

"איזה חמוד אתה!" אמרה. הוא התבונן בשערה השחור: "שחור, שחור זה יפה" – היא ריפרפה אליו בקלילות, המריאה ללא נעליים. הוא הרים אותה, נשא אותה בכפיו כמו תמונה, עד שהיא ציחקה בקול רם. הוא פרש ברכות את זרועותיו. איך התרפקה על הניקבה שבין שתי ידיו הפרושות! אחוזי-אש התנדנד בין אבריה. הפרסה השסועה של החיה, שבחור שלה מצא את הפנינה, פעם, פעם. ארצה! חמלה עצמית שאין להביעה במלים הציפה אותה.

הוא בער בזעם שאין לבטאו, באלימות שאין לה שם. מה אכל אותו, מה הניע את ידיו? "מהר, מהר!" צעק. וכבר תפס את גופה של ויקי – כזה קל, כזה נימוח – ברגליה, והשליך אותו במכות מהממות על הרצפה, הפיל אותו בחבטה עזה, בשטניות חיתית חבט מטה את הזועקת. "אל תצעקי, אל תצעקי!" יילל לעומת הזועקת, ברעדת סיפוק השתעל כלפי מעלה.

כשכבר שכבה דוממת, כבר לא צעקה, נראה כי כבר לא נשמה, קרע את בגדיו מעליו. גופו הפגום התהווה בפעם הראשונה לנגד עיניו. הוא כופף את ראשו עמוק למטה, אל עצמו. דמעות. "הנה, תסתכלי פה, ככה אף פעם לא נראיתי! ככה אף פעם לא נראיתי! הנה תסתכלי לכאן, ויקי! הכל הוא הוציא ממני בכוח. פרנטה! הכל הוציא ממך בכוח!" – לאט, בידים עדינות הניח את מחוסרת-ההכרה על המיטה, וכרע שעה ארוכה לפניה. "ככה גמרת את אשתך", אמר, "כך חנקת אותה לאט עד שיצאה נשמתה! פרנטה! אי אפשר להציל אותך! דמעות איומות. מות איום!" – דפיקה בדלת העירה אותו. בקושי הספיק להטיל עצמו כמו סדין על הנערה השוכבת, וכבר מילאה קומתו העצומה של הרוסי את הפתח, חיוך בפניו המרושעות: "Haben Sie gerne?" רגלה השמאלית של הנערה באור הפנס.

פרנטה התרומם: רוצח, שרצח לשווא. הוא לא שָׁבַע, האיבר הזועם! אבל מוכרח היה לקום ולברוח, להימלט מהארץ. הרוסי תפס בידו, שניהם חמקו במהירות למטה במדרגות, רצו לעבר תחנת הרכבת, ששעונה ניצנץ לא הרחק, ברחוב הריק.

הנערה, הלומה ממהלומות קשות, הזדקפה, בכתה. הגבר מצא חן בעיניה למרות הכל. אבל כעת הסתלק ולא נתן לה כלום, גם לא השאיר כסף עבור החדר. היא התלבשה בזריזות, גלשה בגרם המדרגות. בסופו של הרחוב הארוך ראתה את פרנטה ואת הרוסי בורחים, כבר לא יכלה להשיג אותו.

.10

בדלפק למכירת כרטיסי נסיעה שלף פרנטה את פיסת הברד המוכתמת בדמו עוד מן הקרב ליד ראָנא־רוסקה, בתוכה החזיק את מטבעות הזהב. "kaputt?" שאל הרוסי בחיוכו המרושע. פרנטה לא ענה, הדף את הרוסי הצידה, ביקש לקנות כרטיס ולשלם עבורו בשטר נייר. ואסילי עמד מחוץ למעקה הברזל המוליך לדלפק, נופף לו, עשה סימנים: שתיים! שתיים!

פרנטה ידע שאסור לו להישאר לבד עם הרוסי, משום שזה ירצח אותו. נסעו כל הלילה וביום שלמחרת, הצטופפו עם עוד חיילים ואזרחים רבים.

בערב באה המשטרה הצבאית לבדוק את מסמכי הנסיעה. למרות השמירה משני צידי הקרון, ברח פרנטה לחדר האשפה הקטן. ואסילי בא מיד בעקבותיו. אימה מצמררת מילאה את פרנטה, כשראה לידו את תווי פניו הגסים, טובי המזג של הרוסי, שהסתירו מאחוריהם את הרוצח, את כפילו. אבל הוא לא צעק, אלא צחק, צחוק צוהל, מרעים, עד שהרוסי סתם את פיו. עכשיו השתק, ומיד חלפה הסכנה, לאחר שלא פתחו לדפיקות ולטלטולים. בתחנה הבאה, סנט אנטון בפּוֹרְאָרְלֶבְרֶג, נטשו את הרכבת, שלא עצרה כאן, אלא רק האטה מאוד. היער העבות היה קרוב מאוד, והם הלכו לאורכו כברת דרך ארוכה למדי מתחת לעצי אשוח. הכוכבים זרחו בין העצים. סמוך לחצות נשכב פרנטה על הקרקע. הוא היה מוכרח לישון. קודם חשב לתת לרוסי את הפנינים וחמש מטבעות זהב מרצונו, כדי להציל את חייו. אבל הרטט האחרון של הקמצנות לא הרפה מידו, שנקפצה בכיס על החפצים יקרי הערך.

עגלה גבוהה, עמוסה לעייפה בשולחנות הפוכים ומיני גרוטאות, נסעה מתנוודדת מצד אל צד לקראתו. יהודי כחוש נהג בפרגול מתקפל שני סוסים כחושים עוד יותר. להבה זעירה ניצנצה בחמימות. סייח בהיר, רזה, הקים קול שאון בפרסותיו, והשמיע צהלות רמות לצידם. פרות, ראשיהן מורכנים ברוך, התהלכו סביבו, הקיפו אותו באמון. היהודיה הצעירה והשמנה, לא עוד במרכבה, חיפשה על הקרקע בין הפרסות המשוסעות של החיות המהלכות, לפתע תפסה גם את פרנטה – הוא שכב משותק באור אדום ורדרד – בשיפולי בטנו. פניה, סגלגלות, לבנות, כבדות מבשר בהיר, קרבו אליו, ובכת אחת היה פרנטה בפסגת האושר שמעבר לכל שיעור ומידה, כולו זין מזדקר כמגדל רם, גבר מסתובב קשוי לגמרי, מחופר במלאות הרכה של הבשר, פולט בנשימתו גל טוב כקרן שנהב לבנה בלילה עולה ויורד ברגשה.

כמו חיה השליך את עצמו, לא נע עוד. ככול בנוקשות, דומם באושר, רוחץ בנצח, מוקף בסיפוק המשחרר האחרון של התאוה ששָׁבְעָה עד תום. מגש בידו, כמו פעם, מתחת לחיה האם השרועה, קלט את דמו שלו זורם החוצה מתוך גופו מתלהט, כהשתחררות ללא צעקה, והוא הגביר את סיבוביו והמיס עצמו לגמרי בגאות הזורמת עד תום.

לאחר הרצח נמלט הרוסי דרך הגבול השווייצרי. ב־20 ביולי לשנת 1916, שנתיים לאחר שהחלה מלחמת העולם, נקבר פרנטה צלין בסנט אנטון שבפורארלברג כאלמוני שנרצח בידי אלמוני.

מגרמנית לאה מור

דורית קינן

על ארנסט וייס הכמעט־נשכח

ארנסט וייס מעולם לא תורגם לעברית. יודעים עליו מעט מדי. רוב כתבי היד שלו אבדו. אפילו חברותו עם קפקא לא הצילה אותו מהנשייה, גם לא התאבדותו בפאריס עם כיבושה ב־1941, כאשר נואש מעוד מנוסה. הוא נולד להורים יהודים, סוחרי טקסטיל, דוברי גרמנית, ב־28 באוגוסט 1882 בֶּרֶוֹן, עיר תעשייתית גדולה באימפריה האוסטרו־הונגרית (היום ברנו, צ'כיה). כשהיה בן ארבע, מת אביו, ואמו גידלה לבדה את ארבעת ילדיה. שניים מהם למדו משפטים, והשניים האחרים, ארנסט ואחיו, למדו רפואה. את התמחותו בכירורגיה עשה אצל המנתחים המפורסמים באירופה, ביניהם חתן פרס נובל, תיאודור קוֹכֶר. באוטוביוגרפיה שלו סיפר וייס כי כוכר השפיע גם על כתיבתו, משום שהקפיד מאוד על תיאורי מקרים ברורים ומפורטים, ובמתכונת קבועה המתחילה מתיאור הסימפטומים, עוברת לדיאגנוזה, לתיאור ההתערבות הכירורגית ועד למהלך המחלה. העבודה בבית החולים היתה קשה, וייס חלה, ולא הצליח לכתוב. "באותו זמן" כתב מאוחר יותר,

כשאיש מבין 23 המו"לים להם שלחתי כתב־יד שלי לא הסכים לפרסמו, הרגשתי איך כוחותי כלים יום אחר יום. כדי להציל את חיי, או מה שנשאר מהם, החלטתי לוותר על מקצוע הרפואה האהוב, שתביעותיו היו למעלה מכוחי. מאבקי יהיה בשדה הספרות ושם אלחם בכל כוחי. לא היו לי האמצעים הכלכליים לרפא את ריאותי החולות בסנטוריום, אבל חברים מצאו לי משרה כרופא אניה על ה"אוסטריה" של חברת "אוסטריאן לויד", עימה שטתי, דרך פורט סעיד, להודו וליפאן. זמן קצר לפני עזיבתי קיבלתי הודעה כי ארבעת המו"לים הגדולים בגרמניה... קיבלו את ספרי... ובשובי מצאתי את ספרי מודפס (מתוך האוטוביוגרפיה).

ב־1913, כששב לאירופה, התיישב וייס בכרלין, שם קיווה למצוא משרה נוחה כרופא ולהקדיש את זמנו לכתיבה. כאן גם פגש את יוהאנה בְּלֶשְׁקָה, נערה בת 18, יפה וכישרונית, איתה חי משך שנים. כאשר הציע לה להינשא לו – סירבה. בלשקה, שהצהירה על עצמה כפילושמית, אימצה את השם רחל סנזארה, ותחת

שם זה התפרסמה כרקדנית ושחקנית. ב־1926 פירסמה במפתיע רומן שהיה לרב־מכר מצליח, ואף הוצע כמועמד לפרס קלייסט היוקרתי. באופן מוזר ביקשה בלשקה/סנזארה להסיר את שמה מרשימת המועמדים. וייס הכחיש כאילו כתב את הרומן, או חלק ממנו, אבל בשיחות פרטיות העניק הצהרות סותרות: שלא ראה את כתב היד עד שהושלם, שכתב חלקים ממנו, שכתב "פרק אחד", וגם שכתב את הרומן כולו. שנה לאחר מכן סנזארה נישאה לסוחר בורסה עשיר, ולמרות אכזבתו של וייס, נותרו השניים בקשר קרוב כל חייהם.

כאשר ביקר וייס אצל אמו בפראג, ביוני 1913, נולדה גם החברות עם קפקא. וייס העריץ את סיפורו של קפקא "המסיק", הלא הוא הפרק הראשון של אמריקה, וקפקא התרשם מהרומן הראשון של וייס, Die Galeere. שלא בטובתו, היה וייס לבלדר בין קפקא לארוסתו, פליציה באואר, אף היא, כמותו, חיה בברלין, ואף תיווך בין בני הזוג המתקוטטים, תפקיד שהגיע לשיא בקיץ של 1914 בסצינת ה"משפט" הידועה לשמצה במלון הברלינאי "אסקאנישר הוף". קפקא מוכן היה לבטל את האירוסים אבל לא היה מוכן להרבות בדיבור; על וייס הוטל התפקיד הכפול של "עד" ושל "תובע" בטריבונל זה. גם פליציה וגם קפקא סלדו מהעניין. פליציה לא סלחה לווייס מאז, ומאוחר יותר, ב־1916, כאשר יחסיהם של וייס וקפקא נקלעו למשבר, כתב קפקא לפליציה בערמומיות, כי היה זה "בנסיבות דומות עד לפרטי פרטים לסצינה הנושנה באסקאנישר הוף".

לאחר ה"משפט" נסעו החברים לחופשה בדנמרק, יחד עם רחל סנזארה. וייס הביא איתו את הטיוטות לרומן השני שלו, שנקרא בסופו של דבר פרנציסקה, ושני החברים ישבו, קראו וערכו אותו. כמו קודמו, גם הרומן הזה סובב סביב מה שהוגדר כ"אגוצנטריות של הדור": הגיבורה, פסנתרנית מוכשרת, נקרעת בין אמנותה לרצונה באהבה, בעוד האהוב, ארווין, איש קר וחסר עמוד שדרה, אינו מסוגל לוותר על האהובה הקודמת. לאחר שהתפרסם הרומן סיפר קפקא במכתב לפליציה כי "גם הוא" מאמין שהיה המודל לארווין.

ואולם, בעת שהותם בדנמרק, פרצה המלחמה, וחופשתם הסתיימה פתאום. וייס גויס לצבא כרופא והשתתף בחזית המזרחית הקשה. בכמה מיצירותיו בשנים שלאחר מכן – כולל ברומן שפירסם ב־1919 ובנובלה "פרנטה צלין" המתורגמת כאן – שב לחזית זו. כעת, עם שובו מהמלחמה ולאחר פרידתו מסנזארה, פירסם יצירות בקצב מסחרר, ספר לשנה, בנוסף לעבודה מקבילה בכמה עיתונים, ובנוסף להרצאות ולתרגומים. אלה היו שנותיו המוצלחות ביותר: ספריו ראו אור בבתי ההוצאות הטובים ביותר, וכן בבתי הוצאה קטנים ומחתרתיים. הוא זכה

לשבחים מתומאס והיינריך מאן, מהרמן הסה ומאלפרד דבלין – הגם שתומאס מאן ומוריץ היימן, העורך הראשי של הוצאת "פישר" היוקרתי, ביקרו אותו על האקספרסיוניזם המוגזם, לטעמם. עם השנים התרחק וייס מהאקספרסיוניזם והתנער מרבות מן היצירות שכתב לאחר המלחמה, אף ניסה לחזור לסגנונו המוקדם, ה"אובייקטיבי", שהלם יותר את הכשרתו כמנתח ומדען. מאוחר יותר אף שיכתב כמה מיצירותיו בסגנון "הדבריות החדשה" בהשפעת ג'ויס, דוס פאסוס ודבלין.

עליית הנאצים לשלטון טרפה את הקלפים ואילצה אותו לעזוב את ברלין. ב־1934, לאחר שסעד את אמו הגוססת לפני מותה, היגר לפאריס. כאן חולה ומרושש, לאחר שכספיו נותרו בבנקים בגרמניה. שכר סופרים על מאמרים שכתב ותמלוגים על רומן חדש שראה אור באמסטרדם וברוסיה (לא בגרמניה) לא היה בהם כדי לקיימו, והוא נעזר בסטפן צווייג ותומאס מאן, שתמכו בו נפשית וכספית. כשחלה, נסע לברלין לעבור טיפולי חינום אצל חבר. הוא נתקל במקרה במודעה על פרס ספרותי מטעם אגודה אמריקאית (שעל ראשיה נמנה גם תומאס מאן), וכתב בחטף, במשך פחות מחודשיים, רומאן בשם העד, העוסק בפסיכיאטר שטיפל בפציינט A.H. (אדולף היטלר), הלוקה בעיוורון היסטרי בעקבות מלחמת העולם. לאחר שהפציינט נעשה למנהיג נאצי, הפסיכיאטר נרדף בידי הנאצים, כיוון שעודנו מחזיק במסמכי הטיפול ההוא. הטקסט מבוסס על פגישה שהיתה לווייס בפאריס, בקיץ 1933, עם הרופא שטיפל בהיטלר לאחר מלחמת העולם והראה לו – בתור עמית – את תיקו הרפואי, ובו תיעוד הטיפול בהיסטריית העיוורון של הפיהרר. הרופא טען כי הנאצים רודפים אותו בשל התיק הרפואי הזה. כמה חודשים מאוחר יותר, נמצא מת בביתו בגרמניה, מכדור שנורה בראשו. התיק הרפואי נעלם.

המצב הפוליטי באירופה בשנות השלושים לא איפשר לפרסם חומר כזה. "שום מו"ל באירופה לא יפרסם רומן פוליטי כזה", כתב לאגודה האמריקאית. זו היתה תפנית אצל וייס, שכל חייו התרחק מכל זיהוי פוליטי. אולי רק ההתנגדות הגלויה של תומאס מאן לפאשיזם – מאז 1936 – וההזדמנות לזכור בפרס כספי, דחפו את וייס לכתוב את הדברים הללו. כאשר אותתו לו מהאגודה האמריקאית כי הוא עתיד לזכות בפרס, כתב להם שבינתיים הכין גרסה שנייה לרומן, טובה יותר. בסופו של דבר, זכה בפרס סופר אחר, והגרסה השנייה – ששמה הוחלף (אנו יודעים זאת על פי אחד ממכתביו), לקיסר השוטים אבדה יחד עם כל כתביו של וייס.

ביוני 1940, עם כניסת הגרמנים לפאריס, נטל וייס מנת רעל קטלנית וחתך

את פרקי ידיו. חברו הנס נתונק, האחרון שראה אותו לפני מותו, סיפר כיצד ישבו יחד בבית קפה נטוש בפאריס וצפו בפאריסאים נמלטים מהעיר אפופת העשן. "אנחנו מוכרחים ללכת", אמר לו נתונק, אבל וייס השיב כי הוא נשאר. וייס לא ידע שהצלתו היתה בדרך, ובעזרתם הנדיבה של תומאס מאן ואלניור רוזוולט המתינו לו במרסיי ויזת הגירה וכרטיס לארצות הברית.

אחרי מותו אבדו כל כתבי היד שלו, כולל יומניו, אותם החשיב להישגו הספרותי החשוב ביותר וכבר הכינם לפרסום. אובדן רוב החומר האוטוביוגרפי שלו היה כנראה אחת הסיבות לכך שווייס נשכח למשך שנים רבות כל כך, כמו סופרים יהודים אחרים. רק בשנות השמונים ראתה אור בגרמניה, במפתיע, מהדורת כל כתביו. העד, הגרסה הראשונה לרומן האחרון, שנכתבה בחופזה רבה, היא לבדה שרדה: התגלתה במקרה בניו יורק ב־1960, ולאחר מכן פורסמה, תורגמה לכמה שפות ונעשתה ליצירתו הידועה ביותר, אף על פי שאינה אלא טיוטה ולדעת כמה מבקרים אינה יצירתו הטובה ביותר.

Klaus-Peter Hinze, "Ernst Weiss", in Donald G. Daviau (ed.), *Major Figures of Austrian Literature: The Interwar Years 1918-1938*, Ariadne Press, 1995

Iain Bamforth, "Ernst Weiss, 1882-1940", *Parnassus: Poetry in Review*, New York: 2003. Vol. 27, Iss. 1/2, pp. 47-54.

יצחק לאור

פלגיט

לאדם, לדפנה

אחרי הלדה כתבת
 לי: "שעות השנה דוקא
 טובות מקדם, כמו גם שאר
 החיים, זו באמת שלווה
 גדולה ואשר גדול בכל
 רגע, ואני בינתיים רק
 מתקשה להאמין שהוא
 כאן ושהוא נשאר", (ואני
 העתקתי והדבקתי
 שישאר הרגע
 הגדול הזה מול
 עיני, הרי לעולם
 לא הייתי יכול
 לכתב את זה
 בעצמי)

גשם

גשם יורד על עצי
 האלון הגדולים מחוץ
 לחלונני, עומדים רטובים
 בסבלנות שהייתי רוצה
 לשארת חיי. בחדר

בְּרֵאשִׁית הַמָּסָה, בְּמִקְרָהּ, וּבְדִידוּתִי
הַגְּמוּרָה, וּמִי שֶׁאֲנִי כּוֹתֵב לָהּ
אֶת הַשִּׁיר הָעֶצְבָּנִי הַזֶּה, בֵּין
הַגִּשְׁם בַּחוּץ וְהַמוֹסִיקָה בַּפְּנִים.
יֹתֵר מִזֶּה אֵין לִי פְּנִים, הַגִּשְׁם
הַמוֹסִיקָה, הָאִשָּׁה הַרְחוּקָה

גחלת

בְּסוּף הַיּוֹם, לְפָנַי
הַתְּכַלֵּת שֶׁל עֲלוֹת
עוֹד יוֹם, כְּמוֹ עֲשׂוֹן
בְּשִׁרְשֻׁרֶת, גַּחְלֵת מְצִיטָה
גַּחְלֵת, אֲנִי זֹכֵר אוֹתָךְ גְּדוּלָה
מִמְלֹוֹתֶיךָ, גְּדוּלָה מְשִׁתִּיקֶתָךְ
הַנוֹגֶסֶת בִּי בְּסוּף הַיּוֹם, לְפָנַי
עֲלוֹת עוֹד יוֹם, בְּשִׁיר וְדָם
נִשְׁוֹאֵי הַיָּמִים שֶׁלֹּא יִהְיוּ
עֲבוּרֵי הַרְחָם שֶׁלֹּא יִהְיוּ
נִשְׁיָקוֹת הַמְּלַח שֶׁלֹּא יִהְיוּ
בְּסוּף הַיּוֹם, לְפָנַי עֲלוֹת עוֹד
יוֹם גַּחְלֵת, קוֹ שֶׁל תְּכַלֵּת
עוֹד גַּחְלֵת, עוֹד גַּחְלֵת

הכל

כְּכֹר שְׁעוֹת שֶׁהָעָרֵב נָגַר
מֵאוֹר לְאוֹר וְאֵינוֹ כְּבֵה
הַדְּגִנִּיּוֹת מִפְּעֻעוֹת כַּחַל
וְהַכַּחַל הַזֶּה יִצִּיף וַיִּגָּאֵה
וַיִּטְבַּע הָעוֹלָם עַל קַרְקָעִית
הַחֲשֻׁכָה, רַק אֵז הַזְּמַן יִשְׁעָה
וְהֵלֵב מִצְנֹן אֶת הַגּוֹף, שֶׁתֵּף

נאמן לתאו, לוחש: אסף הכל
הכל, וצא מחר, מקדם בבקר, קח
ספל של תכלת מן השמים, קח
ענף אשוח מן היער, קח אשכול
אכמניות זעירות, יותר מזה בלאו
הכי לא יהיה לך, והגוף הלוהט
עונה מתוך טמטום: לא, או
הכל או לא כלום.

3 ביולי 2011

אפילוג

לדפנה כרמלי

כשהחלטתי שדי, וספרתי לך
שזהו, עיפתי, שאלת אם כתב
העת לא יחסר לי, אחרי עשרים
ושמונה רבעונים, שבע שנים
חמשת אלפי עמודים, ואני, בן
בלי צניעות מיתרת, משיב לך
בצטוט שקספירי, כמו מלמד זקן:
young boys and girls
are level now with men.

יגיל לוי

מה שוברים שוברים שתיקה

ארגון "שוברים שתיקה" פירסם לפני יותר משנה את ספר העדויות המקיף ביותר שראה אור בעברית על אודות הכיבוש, כיבוש השטחים, עדויות חיילים 2000–2010. הספר מסכם עשר שנות עדות, בעצם עשר שנות כיבוש-מחודש, שהחל עם פריצתה של אינתיפאדת אל-אקצה. הוא כולל עדויות של יותר מ-100 חיילים, לאחר שהארגון תיחקר יותר מ-1.700.

את "שוברים שתיקה" הקימה ב-2004 קבוצת לוחמים שהשתחררה משירות סדיר בחברון. חבריה הציגו תערוכה מצולמת שתיעדה את הפגיעה באוכלוסייה הפלסטינית בעיר. בהמשך התרחבה פעולת הארגון לאיסוף עדויות מחיילים וחיילות, ששירתו בשטחים, במטרה להעלות את המודעות לאופי הפעילות של הצבא בשטחים, וכדי ליצור שיח ציבורי על המחיר המוסרי הכרוך בשליטה על אוכלוסייה אזרחית.

בספר זה, לא הסתפק עוד הארגון בפרסום עדויות, אלא ניסה לשרטט באמצעותן את דפוס השליטה של ישראל בשטחי הגדה. לכן נערך הספר בארבעה פרקים. כל אחד מהם מציג מרכיב אחר של השליטה.

כך מראה "שוברים שתיקה" כיצד מחזקת ישראל את ההפרדה בין האוכלוסייה היהודית המתנחלת לאוכלוסייה הפלסטינית ובין הקהילות הפלסטיניות ובין עצמן, ובכך מקדמת סיפוח זוחל לצד הידוק השליטה על האוכלוסייה הפלסטינית, כיצד ישראל מסכלת פעילות חבלנית עוינת בדרך של הטלת אימה על האוכלוסייה, וכיצד היא מחזקת את תלות האוכלוסייה בצבא, כדי לקיים חיים כלכליים והיא משתפת את המתנחלים בפרויקט השליטה על הפלסטינים.

ספר העדויות מעלה את השאלות בדבר סוג הפיקוח על הצבא אותו מספק "שוברים שתיקה", מה המקום של דגם פיקוח זה ומהן המגבלות שלו? אציג שתי טענות משולבות: "שוברים שתיקה" מספק דגם של פיקוח פנימי על הצבא אך באופן שונה ומוגבל יותר מדפוסי הפיקוח שראינו בעבר, ומגבלה זו גם מקרינה

על שיח העדויות, שהמסקנה הנובעת מהן הינה הצורך והיכולת להלבין את הכיבוש ולהנאירו (enlightening), אך לא בהכרח לסיימו. "שוברים שתיקה" הוא חלק ממה שניתן להמשיג כ"הפיקוח החוץ-מוסדי על הצבא".² הפיקוח החוץ-מוסדי הוא פעולה של שחקנים מחוץ לבירוקרטיה של המדינה, על פי רוב קבוצות אינטרס, תנועות חברתיות וארגונים אחרים, הפועלים במרחב הציבורי ומטרתם להתמקח עם הצבא ואף לרסנו – ישירות או באמצעות מוסדות המדינה האזרחיים. תוצאה אפשרית של פעולה זו היא הצרת מרחב הפעולה האוטונומי של הצבא ושל מפעיליו הפוליטיים. הפיקוח החוץ-מוסדי הופיע בשנות השבעים – "שלום עכשיו" ו"גוש אמונים" היו החלוצות. בעצם הופעתן הן הפקיעו את המונופול של מוסדות המדינה (הממשלה, הכנסת, בתי המשפט, מבקר המדינה) על הפיקוח על הצבא. מאז התרחב הפיקוח החוץ-מוסדי והתפרס לתחומים רבים, בהם מדיניות הגיוס והסדרי השירות של קבוצות חברתיות שונות בצבא (פעולת ארגוני נשים ורבנים ועוד), ההקרבה הכרוכה בשירות (כדוגמת מחאת השכול), עניינים סביבתיים (כדוגמת הפריסה של הצבא בנגב), פריסתו המבצעית של הצבא ("ארבע אימהות"), ונושאים של זכויות אדם, בעיקר בשטחים (כמאפיין את פעולתם של ארגוני זכויות אדם, הבולט שבהם הוא "בצלם").

כמה זירות פעולה מאפיינות את סוכני הפיקוח החוץ-מוסדי (כזירה הציבורית, המשפטית ועוד). נתמקד בזו הרלבנטית ל"שוברים שתיקה" – "פיקוח פנימי פאסיבי". פיקוח פנימי מתקיים כאשר פעולות הצבא מבוקרות "מבפנים" באמצעות החיילים. עקרונית, הפיקוח באמצעות החיילים הוא יסוד חשוב של הדמוקרטיה הרפובליקנית, כלומר, החיילים נדרשים להקרבה צבאית אבל בתמורה הם זכאים, ובעיקר הרשתות החברתיות שמהם גויסו, לזכויות אזרחיות, חברתיות ופוליטיות. אחת הזכויות הפוליטיות היא הזכות לשלוט בצבא, ובמקרה של החיילים להבטיח כי הצבא יופעל למימוש המטרות הפוליטיות המוסכמות שלמען גויסו. הפיקוח הפנימי יכול להיות אקטיבי או פאסיבי.

כאשר מופעל "הפיקוח הפנימי האקטיבי", מנסים החיילים להשפיע על הפעילות הצבאית בזמן אמיתי – בעת התרחשותה של הפעולה, או לקראתה, גם אם הפעולה היא מהלך מתמשך. הם מזהים חריגות ומנסים לתקן. לצורך כך, הם יכולים לפנות לדרגי הפיקוח, ועניין זה כרוך, לא אחת, בסוג של ניהול מו"מ על ביצוע המשימה, כשם שיכולים לפנות לדרג הפוליטי לא אחת בתיווך המשפחה, התקשורת או גורם אחר, או לנסות ולהשפיע על חבריהם ביחידה. חשיבותו של

מהלך אחרון זה עולה, ככל שהפיקוח של שרשרת הפיקוד על פעולות החיילים רופפת, או מתבצעת באמצעות כללים פורמאליים גמישים. התנאי להפעלת היעילה של דגם פיקוח זה הוא מסה קריטית של חיילים ביחידה (רמת הפלוגה והמקבילות לה בחילות השונים) החולקים חוויות משותפות, מעניקים להן פרשנות ביקורתית ופועלים במשותף כדי לתקן את הטעון לדעתם תיקון. מסה קריטית פירושה, בהקשר זה, ריכוז ניכר של חיילים רגישים, העשויים לנסות ולהשפיע; בשלב ראשון הם מקיימים ביניהם שיחות, ובשלב שני הם פועלים בעצמם, או באמצעות רשתותיהם החברתיות. פיקוח פנימי אקטיבי אינו יעיל כשהוא מופעל בידי בודדים.

דפוס זה של פיקוח בא לידי ביטוי במלחמת לבנון הראשונה בהוצאת מידע מהיחידות, שחשף מהלכים אשר לא תאמו את מה שדונוח לממשלה, וודאי שלא תאמו את מה שדווח לציבור הרחב, ובהמשך – מחאה של חיילי מילואים ודפוסים סרבנות. כך היה גם באינתיפאדה הראשונה, משנחשף הציבור למדיניות הפעלת הכוח בחודשים הראשונים ותחת לחצים כאלה ואחרים המדיניות מותנה בהמשך. 'סרבנות אפורה', דפוס במסגרתו החיילים מנהלים מו"מ עם מפקדיהם ונמנעים בהסכמה שקטה של המפקדים מביצוע משימות טעונות מחלוקת פוליטית, איפיינה את התקופה, והתחזקותה הדאיגה את הפיקוד הבכיר. לא לחינם חשש רמטכ"ל האינתיפאדה הראשונה, דן שומרון, מיצירת קרע פנימי בצבא (בצל מחאת לבנון הטרייה), ולכן קבע כי הפיתרון לאינתיפאדה הוא פוליטי, ולא צבאי, ובכך תרם לריסון בהפעלת הכוח הצבאי. בשנים האחרונות, הפיקוח הפנימי האקטיבי מופעל בעיקר באמצעות חיילים דתיים, המשרתים ביחידות פרושות בגדה המערבית. חיילים אלה מציבים, בצורות שונות, התניות לכיצוע משימות הכרוכות בהשלטת חוק וסדר בקרב המתנחלים, למשל, ההתנגדות, המלווה לא אחת באיומי סרבנות, ליטול חלק ישיר בפינוי מאחזים בלתי חוקיים. סוג זה של פיקוח פנימי מגביל את יכולת הצבא לאכוף סדר על המתנחלים בגדה.

"שוברים שתיקה" מייצג דפוס של פיקוח פנימי פאסיבי. הפיקוח הפסיבי אינו מנסה להשפיע על הפעולה הצבאית בעת התרחשותה, אלא להתערב לאחר מעשה בדרך של תיחקור, תיעוד והעלאת הבעיה על סדר היום. במקרה זה, הארגון אוסף עדויות חיילים, לפעמים מקץ זמן רב לאחר האירוע. כך נכנס "שוברים שתיקה" לתוך הוואקום שנוצר מהצד השמאלי של המפה הפוליטית, עת פחתו שיעורי הסרבנות הסלקטיבית והאפורה של חיילים בעלי השקפת עולם שמאלית, או דפוסים אחרים של ניסיונות לרסן פעילות צבאית

אגרסיבית בעת התרחשותה. זהו סימפטום להיחלשות הפיקוח הפנימי האקטיבי משמאל. במילים אחרות, החיילים עצמם כבר אינם פועלים בזמן אמיתי כדי לרסן את יחידותיהם וכל שנותר הוא לתעד ולפעול לאח־מעשה.

המעבר מפיקוח פנימי אקטיבי לפיקוח פאסיבי נובע משינוי בהרכב החברתי של הצבא, שינוי שהוא מאז שנות התשעים. בתקופה זו התרחש מה שנהוג לכנותו "משבר המוטיבציה", הבא לידי ביטוי בנסיגת צעירי המעמד הבינוני החילוני מאיוש הדרג הלוחם של הצבא, אחרי שבעבר היו הם עמוד השרדה החברתי שלו. כמה גורמים חוללו משבר זה, ובמרכזם התעצמותה של כלכלת השוק, הירידה בתחושת האיום הביטחוני והיחלשות מעמדו של השירות הצבאי כמשיא תגמולים חברתיים בעלי משמעות. "משבר המוטיבציה" השפיע בעיקר על הקבוצות החזקות בחברה בישראל. לוואקום שנסוגה זו יצרה נכנסו קבוצות חברתיות שקודם לכן מילאו תפקיד שולי־יחסי בצבא: דתיים, עם משקל ניכר למתנחלים, ולצידם יוצאי בריה"מ לשעבר ואתיופיה, מזרחים מהפריפריה, דרוזים, ובהדרגה גם נשים.

כניסתן של קבוצות אלה משלבת קריאת הזדמנות לרכישת מעמד בצבא, המשיא להן ערך משמעותי בכמה תחומים, יחד עם מאמצי עידוד של הצבא, שהבין כי מקורות כוח האדם שלו מתדלדלים. שינוי חברתי זה היה משמעותי במיוחד ביחידות השיטור הפועלות בשטחים, לפני פרוץ אינתיפאדת אל־אקצה ובעיקר לאחר מכן.³

משמעותו המעשית של השינוי החברתי היא הפחתת המסה הקריטית של חיילים שעשויים לגלות רגישות לחריגות המתבצעות ביחידות, ובעיקר ביחס לשימוש באלימות־יתר כלפי האוכלוסייה הפלסטינית, ולדווח עליהן או לעשות למניעתן בדרך של השפעה על החברים והמפקדים. כאמור, פיקוח פנימי אקטיבי אינו יעיל, כשהוא מופעל בידי בודדים.

אין כאן טענה לקשר בין מוצאו האתנו־מעמדי של החייל ובין מידת רגישותו להפעלת אלימות. עם זאת, חיילים מקבוצות דתיות וממעמד חברתי נמוך נוטים להזדהות עם המשימה הצבאית יותר מחיילים מקבוצות מבוססות, נטייה המוכרת גם בצבאות אחרים בעולם. השירות הצבאי נתפס בקבוצות הללו כערוץ לרכישת אזרחות מועדפת. תחושת הפריפריאליות של חלק מהחיילים מביאה אותם להפנים את ההירארכיה הצבאית יותר מאחרים ולא לקרוא עליה תיגר, והשירות נותן להם הזדמנות, שלא תמיד זמינה להם בחייהם האזרחיים, להפגין עליונות על האחר, במקרה זה על האוכלוסייה הפלסטינית. עם זאת, שינוי ההרכב החברתי אינו מספק את מלוא ההסבר להיחלשות

התיגר על החשיבה הצבאית מתוך שורות הצבא. בשלבי הלחימה הראשונים באינתיפאדת אל-אקצה העביר המטכ"ל ליחידות השדה מסרים, לפיהם ניתן ליחידות חופש פעולה, ובכך נחסמו ערוצי המידע הפנימיים שיכלו לדרוח על חריגות. תפקיד חשוב היה גם להתחזקות הלגיטימציה של השימוש בכוח, בעקבות אכזבת המרכז-שמאל ממה שהצטייר ככישלון תהליך אוסלו והאשמתם של הפלסטינים. הלגיטימציה גברה ככל שהתרכו הפיגועים בערי ישראל. שינוי ההרכב החברתי העצים, אפוא, גורמים אלה. יתר על כן, ככל שהצבא מתפקד כישות אחודה וקולות של מחאה, או לפחות סימני שאלה, לא בוקעים משורותיו ומהרשתות החברתיות המזינות אותו, מחזק בתורו גורם זה את הלגיטימציה לשימוש בכוח, משום שאינו קורא עליה תיגר באמצעות קולות מתוך הצבא.

כך גם אפשר להסביר את העובדה שרק ב-2004 החלה פעילותו של "שוברים שתיקה" – כארבע שנים לאחר תחילת האינתיפאדה. עבר זמן עד שהצטברה מסה קריטית של כוח היכול לתעד ולדרוח; עבר עד שהתקשורת נפתחה לקולות אלה. בהמשך, הופיעו גם ביטויי מחאה נוספים, למשל בעקבות האירועים בהם נפגעו חיילים בציר פילדלפי, המפריד בין רצועת עזה ובין מצרים. את ההתרחשויות הללו צריך לקרוא כרוח גבית שהובילה לנסיגה החד-צדדית מרצועת עזה, שנה מאוחר יותר.

מספר העדויות של "שוברים שתיקה" עולה כי לאורך השנים נמצאו 700 איש ואשה, שהסכימו להעיד על חוויית השירות שלהם בשטחים, ועדויות 100 מהם תועדו בספר. מצד שני, העדויות מלמדות גם על חולשת הפיקוח על הצבא, ובמונחיו של מאמר זה – חולשת הפיקוח הפנימי האקטיבי, אשר במקומו נוצר דגם הפיקוח של "שוברים שתיקה", כלומר פיקוח פנימי פאסיבי, פיקוח לאחר מעשה. 700 המעידים מגלים רגישות רבה אחר מעשה, אבל כמעט איש מהם לא עשה דבר בזמן אמיתי, אם דיווח ואם פעולה פנימית.

דווקא הרגישים יותר מקרב העדים, מעידים על התדלדלותה של המסה הקריטית העשויה לגלות רגישות בעת האירועים, ולא רק אחריהם – ולפעול. תחושה עמוקה של בדידות עולה מתוך העדויות. אציג כמה דוגמאות: "אתה לא יכול לשבש את האחידות הפלוגתית או הקבוצתית הזאתי", מסביר חייל בשריון את שתיקתו לנוכח חיילים שמכים עצירים כפותים (עמ' 38). לוחם בצנחנים מעיד כי שתק בתדריך של המח"ט שהורה לירות בכל ילד הזורק אבן, משום שבכל פעם ששאל שאלות, קמה נגדו אופוזיציה בפלוגה (עמ' 58). צנחן אחר מספר כי היה במיעוט בן שלושה חיילים מתוך מחלקה של תשעה, מיעוט שהתנגד לירי בלתי מבוקר של רימוני הלם נגד ילדים שיידו אבנים ברכב ממוגן

(עמ' 91). סיפור אחר הוא זה של לוחם גולני שגיבש מודעות לבעייתיות של מעשיו, אחרי שהרג נער אשר התקרב לכוח הצבאי, בהתאם לפקודות שקיבל. הוא שיתף את חבריו ומשפחתו בתחושותיו אבל להפתעתו סיפורו על מעשה ההרג בבית הכנסת של היישוב בו חי, הפך אותו לגיבור (עמ' 94). נעימה דומה עולה מסיפורו של תותחן, שהזדעזע מהפקודה להוציא את כדורי הגומי מהאריזה ובכך להפוך אותם לכדורים חיים, קטלניים. חבריו בסוללה התלהבו מהפקודה. הוא לא. ביקש לפנות למג"ד, אך נאמר לו כי המג"ד עצמו מפריד את הכדורים. לכסוף פנה החייל לארגון "בצלם" (עמ' 119-118).

תמונה חריפה אף יותר מצטיירת מעדויות החיילות ששירתו בשטחים, לרבות בתפקידי לחימה, שקובצו בנפרד כ"שוברות שתיקה".⁴ הנשים מעידות כי חשו בלחץ הקבוצתי הגברי כדי להוכיח שהן ראויות לשרת כלוחמות והוכחה זו התממשה באמצעות הפעלת אלימות כלפי האוכלוסייה. כשניסו לרסן את הגברים, חשו לא אחת מושפלות.

תמונת מצב זו אינה ייחודית לצה"ל. חוקרות של צבאות אחרים (למשל, דונה וינסלוואו, מרגרט קייר וכריסטי סילבר) מציינות כי הלכידות של היחידה הראשונית היא לא רק מקור לעוצמת הצבא,⁵ אלא שבנסיבות של פיקוח חלש מצד הפיקוד הבכיר יותר על היחידה, יכולה להיות גם מקור להפרת משמעת, להתנגדות להיררכיה הפיקודית, לקידום מטרות, שאינן עולות בקנה אחד עם מטרות הדרג הממונה, ולקושי לחקור אי סדרים בשל שיבוש בדיווחים היוצאים מהיחידה. ואכן, יחידות צה"ל נהנו בשנים הראשונות של האינתיפאדה השנייה, מרמה גדולה של עצמאות. המחשה לבעייתיות של לכידות היחידה הראשונית עולה מדיווח של עיתונאי "הארץ", שי פוגלמן,⁶ כי מתוך מאות העדויות ש"שוברים שתיקה" אסף, רק כארבעים באו מחטיבת כפיר, למרות שזו החטיבה המעורבת יותר מכל אחת אחרת בפעילות בשטחים. אבל העובדה שזהו תפקידה העיקרי, והרכב כוחותיה, המעורב בשיטור – יציב, הלכידות הפנימית גבוהה והיא מוליכה תרבות של הסתרה.

המסקנה העולה היא שהתדלדלה המסה הקריטית של חיילים רגישים היכולים לפתח התנגדות לאלימות ולעודד ריסון עצמי בתוך היחידה. בנסיבות השינוי החברתי בצבא, מסה כזו יכולה להיווצר רק מחוץ ליחידה. דוגמא להיווצרות מסה שכזו הייתה במפגש שנערך לאחר עופרת יצוקה במכינה הקדם-צבאית החילונית ע"ש רבין, במכללת אורנים. הלוחמים, בוגרי המכינה, חשפו עדויות על ירי ללא הבחנה וזריעת הרס. באמצעות המכינה החיילים, חברי המעמד הבינוני החילוני, יצרו מסה קריטית בעלת השפעה מסוימת, שנשללה מהם בשל

משקלם הזעום ביחידות שלחמו בעזה. בדרך דומה, גם שוברים שתיקה יוצר מסה קריטית באמצעות המפעל של איסוף עדויות. זהו דפוס פעולה ופיקוח מוגבל ביחס לעבר.

אם כן, מפעל התיעוד פועל תחת מגבלות, המקרינות על יכולתו להשפיע. יכולת מוחלשת זו פוגשת עם מאפיין אחר של המפעל – אופי השיח שהוא מייצר.

מטרת העדויות בספר הזה היא להראות כיצד "לעומת העמדה הישראלית הרשמית, המתארת את פעילות צה"ל בשטחים כפעילות הגנתית שתכליתה הבלעדית מניעת פגיעה באזרחים ישראלים, עדויות החיילים מתארות מדיניות התקפית הכוללת סיפוח שטחים, הטלת אימה והידוק השליטה באוכלוסייה האזרחית (עמ' 5). בהציבו מטרה זו, "שוברים שתיקה" הרחיק לכת מן המטרה שהציב לעצמו עם היווסדו. המטרה המקורית, כפי שהיא מוצגת באתר הארגון, היתה "להעלות את המודעות למציאות היום-יומית בשטחים וליצור שיח ציבורי על המחיר המוסרי שבשליטה על אוכלוסייה אזרחית". עתה, אין עוד הארגון מסתפק בשיח על המחיר המוסרי אלא מבקש לעודד מודעות לכיבוש עצמו ולקרוא תיגר באמצעות שרטוט הדפוס המורכב – לעיתים אף נסתר מעין – של שליטה ישראלית בשטחים.

למרות זאת, השיח ש"שוברים שתיקה" מנסה לייצר, אינו מקדם מטרה זו. ראשית, אין בשיח העדויות עצמו קול ברור נגד השליטה בשטחים. העדות היא אקט של תיקון עצמי בדיעבד, תוך ביקורת עצמית, והאשמת הציבור, הנושא – לטענת העדים – באחריות משותפת להתפוררות המוסרית שחוו. בקצרה, ביקורת ישירה נגד המשך הכיבוש איננה הנעימה השלטת. נעימה דומה באה לידי ביטוי חד יותר בשיח של "שוברות שתיקה". הנשים מבקרות את התנהגות הגברים ומעניקות לה פרשנות מגדרית, כלומר ביקורת על הגבריות הצבאית המתלהמת והמתלהבת מהפעלת כוח ותפיסתה בעיני הנשים כאקט של ילדותיות וחוסר בגרות, לצד אמפטיה שהן מגלות כלפי סבל האזרחים הפלסטינים. גם כאן, הנשים אינן מרחיבות את קולן הביקורתי לשלילת הכיבוש עצמו.

ואולם, מעבר לתוכן העדויות, הצורך לסיים את הכיבוש איננה התמה הנובעת מהתמונה הכוללת. העדויות משרטטות את תמונת השליטה של ישראל בגדה, והמסקנה העולה היא כאילו קיימת אפשרות להלכין את הכיבוש ולהנאיר אותו (מחדש). מקריאת העדויות והארגון שלהן בספר עולה האפשרות לפעול באופן יותר מוסרי, להקפיד על טוהר המידות של החיילים, להגביר ענישה של חריגים, לחזק מנגנוני פיקוח צבאיים על פעילות החיילים, בעיקר זו המתקיימת

בצוותים קטנים, לאכוף סדר על המתנחלים (או לפחות להקטין את השפעתם על הצבא), לאחד דפוסים של הוראות ונהלים, לשפר את מה שמכונה בספר בעגה צבאית "מרקם החיים" של הפלסטינים, ובעיקר – להקטין את החיכוך עם האוכלוסייה הכבושה.

ואכן, מערכת הביטחון עשתה, בעיקר מאז 2005, פעולות ששינו במקצת את מודל השליטה בפלסטינים: היא מסירה מחסומים, מאזרחת את מעברי הגבול, מקטינה את הנוכחות בערי הגדה ומגדילה את היקף ההעמדה לדין של חיילים על התנהגות חריגה. רק השנה (ב־2011) פורסם כי הפרקליטות הצבאית הראשית גיבשה מדיניות חדשה של פתיחת חקירת מצ"ח בכל פעם בה נהרג אזרח פלסטיני מאש צה"ל בגדה, בניגוד למדיניות שנהגה קודם לכן ותפסה את פעולת הצבא בגדה כלחימה לכל דבר. במידה רבה, ניתן להחזיר את השליטה בשטחים למודל של שנות אוסלו, תוך הבחנות ברורות בין דגמי השליטה באזורים השונים, עיצוב של חלוקת עבודה עם מנגנוני הביטחון הפלסטיניים והקטנה משמעותית של החיכוך בין הצבא לאוכלוסייה הפלסטינית. מודל זה יהפוך את השליטה לנראית פחות, למחככת פחות ולכן גם מעוררת פחות התנגדות, של ישראלים רגישים ופלסטינים כאחד. יש בו כדי 'לייבש' את המקורות מהן צומחות העדויות של שוברי השתיקה, אך לא כדי להביא לכינון ריבונות פלסטינית, המסיימת את השליטה הישראלית בת 45 שנים.

גם בתמונה הכללית שעורכי הספר מבקשים לגבש מתוך ארגון העדויות ההיגיון הפוליטי והמוסרי של הכיבוש אינו נשלל. הכיבוש מוצג בעדויות כמודל של התעללות אנושית וכלכלית. את זה ניתן לתקן, אבל לא את שלילת הריבונות, את שלילת זכות ההגדרה העצמית של העם הפלסטיני, את תהליך הקולוניזציה. סיום הכיבוש אינו נובע מהעדויות. מגבלה זו מקרינה גם על היכולת לחולל פעולה קולקטיבית יעילה סביב העדויות, פעילות שלא התרחשה עד היום. המיקוד של פעולה כזאת יהיה מוגבל והיכולת של הממשלה להתמודד איתה באמצעות שינוי הדפוס של השליטה בשטחים, כאקט המתקן את ההשחתה המוסרית הכרוכה במגע עם האוכלוסייה, תהיה אפקטיבית.

טבען של העדויות שהן מתמקדות באנקדוטות. הן יכולות לספר סיפור אישי, אבל לא להציג תמונה מופשטת. בכך גם חולשתן: הן מסיטות את מוקד הפיקוח של הקהילה הפוליטית על האופן בו מופעל צבאה מתמונה כוללת אל האירוע המבודד. תיאור האירוע מחזק את האמפטיה של הקורא עם האירוע הקשה, אליו נקלע החייל, ומגביר את ההתייחסות למעשיו כאל חריג בר תיקון. עם "חריגים" כאלו יכולה המדינה להתמודד ביתר קלות.

הטענה היותר רחבה מציעה את ההבחנה בין הפיקוח האזרחי על הצבא – פיקוח המתמקד בתורת הלחימה, במדיניות הגיוס, בתפקוד המבצעי ובהיבטים המשקיים של התנהלות הצבא – ובין הפיקוח על הצבאות כתרבות פוליטית, המעניקה לגיטימציה לשימוש בכוח ובעצם משקפת את רמת המיליטריזם בחברה. לנגד עינינו מתחזק הפיקוח על הצבא, ולעומת זאת הפיקוח על הצבאות נחלש, כלומר המיליטריזציה גוברת. בין שני תהליכים אלה מתקיימת זיקה של יחס הפוך. זיקה הפוכה זו בין הפיקוח על הצבא למיליטריזציה מאפיינת לא רק את ישראל. משמעות היחס ההפוך הזה היא התרחבות חופש הפעולה של הממשלה לעצם ההפעלה של כוח צבאי, אבל אופן ההפעלה נעשה מבוקר יותר.⁷ ככלות הכל, האתגר הפוליטי הוא ריסון החשיבה הצבאית ולא ריסונו הארגוני של הצבא.

ואכן, ארגוני זכויות האזרח, ובהם "שוברים שתיקה", מגבילים את חופש הפעולה המבצעי של הצבא. שוב אין הוא יכול להפעיל "נוהל שכך", או להתעמר באוכלוסייה החוצה את המחסומים ואין הוא יכול לבצע "סיכולים ממוקדים" באותה מידת עצמאות ממנה נהנה בעבר. מצד שני, אין זה מפריע לדרג הפוליטי להמשיך ולקיים את השליטה בשטחים. פרדוקסלית, מיתון וריסון פעולת הצבא באמצעות הכפתו לכללים חדשים, שהארגונים הללו מסייעים לגבש, מעניקים לפעולתו לבוש אנושי וחוקי יותר, ובכך מפחיתים לחץ של ארגונים בינלאומיים וממתנים את הפוטנציאל להתנגדות האוכלוסייה הפלסטינית, שלא לדבר על הרדמתה של דעת הקהל הישראלית. במקרה הספציפי של "שוברים שתיקה", המיקוד של פעולת התיעוד בסיטואציה המבודדת, והזנחתה של התמונה הכוללת, כאמור, כפועל יוצא של אופי התיעוד, מקשה על קריאת תיגר על החשיבה הצבאית.

אין בדברים אלה כדי להמעט מחשיבות המפעל של "שוברים שתיקה", שבלעדיו היתה החברה בישראל מוסרית עוד פחות, אלא להציג את ההקשר הפוליטי הרחב של מפעל זה כדי להאיר על מגבלותיו.

1 הספר נגיש גם באתר הארגון:

http://www.shovrimstika.org/media_item.asp?id=10

2 מושג זה פיתחתי בעבודה משותפת עם קובי מיכאל ואסף שפירא: "הפיקוח החוץ-מוסדי על צה"ל: מסגרת מושגית", המרחב הציבורי 4: 74-45, 2010.

3 לניתוח מפורט ראו יגיל לוי, מצבא העם לצבא הפריפריית (כרמל, 2007).

- 4 Sasson Levy, Orna Yagil-Levy, and Edna Lomsky-Feder. "Women Breaking the Silence: Military Service, Gender and Antiwar Protest," *Gender & Society* (forthcoming in 2011).
- 5 כפי שהראו הסוציולוגים הנודעים אדוארד שילס ומוריס ינוביץ בעבודתם הקלאסית על הוורמאכט הגרמני.
- 6 שי פוגלמן, "חטיבת כפיר נוסדה כדי לשרת בשטחים. חמש שנים אחרי, תוצאות הניסוי ניכרות בשטח", *הארץ*, 10 יוני, 2010.
- 7 הבחנה וטענה זו פיתחתי בספרי האחרון מי שולט על הצבא?: בין פיקוח על הצבא לשליטה בצבאיות (מאגנס, 2010).

עופר גורדין

תגידי ברוש

תגידי ברוש יבוא אִוִּירוֹן וִירֶסֶק אוֹתְךָ לְחִתִּיכוֹת
 סִילוֹן לָבֶן לוֹלְאוֹת בְּרָקִיעַ וְעֲנָנִים מֵהַ יַם
 אָסוּר לְפָרֵק אֶת הַהֶגְיוֹן לְהֵרוֹאִין?
 הַכֹּל תִּמְיֵד חֵיב לְהִיּוֹת כְּשׁוֹרָה?
 תגידי שְׁנָאָה יבוא הִיסְטוֹרִיוֹן וַיִּגִּיד רוֹמִיאוֹ וַיּוֹלִיָּה
 תגידי אֶהְבֶּה יבואוּ פּוֹלְנִיּוֹת וַיִּגִּידוּ קֶדֶם אוֹנִיבְרֶסִיטָה
 אָסוּר וְלוֹ דְּבַר קָטָן שֶׁהוּא נְטוּל רִצְיוֹנָל
 בְּרוֹשׁ וְאִוִּירוֹן עֲפִיפוֹן וְעֲנָנִים זֶה מֵהַ אֲנִי תגידי
 אֲנִי תגידי לְרֶסֶס בְּמַלִּים אֶת הַהֶגְיוֹן
 לְהַסְתֵּבֵךְ בְּאוֹתִיּוֹת וּלְהַתְגַּלְגֵּל מִצְחוֹק כְּמוֹ לוֹלְאָה
 זֶה מֵהַ רַק אִוִּירוֹן יוֹדֵעַ
 לְהַתְרַסֵּק בְּכֵרוֹשׁ

עלי להעיר מישהו מת

אָנָּה, עָלִי לְהַעִיר מִיִּשְׁהוֹ מֵת
 מִתַּחַת לְאַבְנֵי הַמְּדֻרָכָה
 מִיִּשְׁהוֹ לֹא חַי מֵהֵמָּאוֹת שֶׁעָבְרוּ
 לְעֵצֵר אֶת הַכְּרֶכְרָה, עֲכָשׁוּ, הִנֵּה
 כָּאֵן הוּא, לְפִי סִימָן הַמַּצְבָּה
 לֹא לְחַפֵּר חֲלִילָה רַק
 לְחַנֵּק הַמִּיָּה וּלְהַאֲזִין
 נְשִׁימוֹתָיו
 נְשִׁימוֹת אֲרִיחֵי בִזְלַת
 שְׁעֵטוֹת סוֹסֵי אַבִּירִים

החר בלבבו כפתחו של
מכסה הביוב באספלט הרחוב
ארץ אחרת בתרבותה לא להפריע
כאן הספרים הגדולים יודעים הכל
הנה המקרה שלו בדיוק היום
לדפדף בדממה בספריה צבורית
אסור לנשם אפלו, פן
נעיר מישהו מת
אנא

למעט הכיור

למעט הכיור בחתנת הבן
הכל נקי ומצחצח
אף הקרוקודיל על הקיר התמרק לכבודך
רבות מנשוא החליפות הנתפרות במיחד ועצבות בטרקלין
רביעה של שומאן ועגלת מתנות
היא רצתה שהכל יהיה מסגנון
מבעד לחלון מגרש גולף ואז חבטה
יכלת לבחר מישהו יותר צנוע
כלם מנמסים והעשר נערץ בכאב
המלצריות פרקדניות בלט וקשה שלא להתפתות
שרימפס וכבד און והבטן מתחילה
הנה זה בא
השקט מקצין את הנברשות
בכל קיר מתקן עמעם לטשטוש סערות הנפש
לדודה עיני רנטגן מזהה את פסולי החתון לטוס
לחדר השרותים זה נורא איך הכל מכריק
למעט הכיור

ליאורה בינג־היידקר

13 שירים

הָלָאָה.

הַגֶּשֶׁם מְעַמֵּיק מִתַּחַת לְאֶסְפֵּלֵט.

דָּבָר כְּבֵר לֹא אוֹחֵז בְּנוּ מֵעַל לְקוֹ הַמְשׁוּה אֶת פְּעִימוֹת הַשֶּׁקֶט
לְפְעִימוֹת הַלֵּב.

מְרַכֵּז הַכְּבֵד נוֹשֵׁר מִקְצוֹת הָאֲצָבָעוֹת, מֵאֲבוּבֵי הַנְּשִׁימָה,
הָלָאָה – רַחוק מִן הַתְּרִיסִים הַמְּגַפִּים עַל אֶפְלוֹלִית חֲדָרֵי שְׁנָה,

שׁוֹקְעִים. שְׁעָרְנוּ מִצְמַח מָטָה, מָטָה,
כְּצִצְת־שָׁרְשִׁים.

זָמַן רַב, מְשׁוּם מְקוֹם אֲנַחְנוּ
הוֹלְכִים וְשׁוֹכִים

קָלִים מִהָאֶבֶק, מִהָאוֹיר, מִמְּשִׁיכִים
מִמְּשִׁיכִים הָלָאָה.

•

לֹא הָיָה שָׁם מְלֻבְדָנוּ. רַק גֶּשֶׁם שָׁתַת.
עֲמַדְנוּ עַל פִּי תְהוֹם.

זֶה הַחֵם שֶׁעָלָה לָנוּ
בְּשָׁעָה שֶׁהַרְגָלִים יָרְדוּ מִתַּחַת לְמָקוֹם בּוֹ

זֵהִינוּ אֶת עֲצָמֵנוּ וְיָדְעָנוּ גֵיאֵה־נּוֹם עַד בְּרַכִּים
וְעַדִּין בְּקֹר הַמְקַפֵּיא שְׁמַעֵל, אֲבָל מָה שֶׁמִּתַּחַת חָשַׁל, וּמִי שֶׁעָמַד, עָמַד,
וּמִי שֶׁלֹּא – נָפַל.

מִי שֶׁדִּיק בְּמִרוּחַיִם שָׂרַד וּמִי שֶׁהִסָּס הִתְאַבֵּן,
וְאֵף עַל פִּי כֹז, הִלְאָה

לְשַׁקֵּעַ.
לֹא לְרַקֵּעַ עוֹד כְּשֶׁהַחֵם עוֹלָה וְהַלֵּב רוֹצֵה –

מָה שֶׁרוֹצֵה. הִלְאָה.

•
לְפַעֲמִים מְלִים חוֹצוֹת אוֹתָנוּ כְּמוֹ נֶהַר.
שׁוֹטְפוֹת בְּעוֹרְקֵינוּ, מוֹשְׁכוֹת בְּשַׁעֲרֵנוּ כְּאִשׁ אֲדִיר.

•
יוֹם אֶחָד יִצְמַחוּ לָנוּ עָלִים טְרִיִּים
מִמְרֹכֵז הַגְּבֻעוֹל.

כֶּךְ גִּדְעַ שְׁגָם אֲנַחְנוּ מִתַּחֲדָשִׁים.

שׁוֹב נִהְיָה קָלִים כְּמוֹ עֲנָנִים
מְשָׁנִים מְקוֹם. מְשָׁנִים צוּרָה. מְשָׁנִים מְזֹל

•
כְּמוֹ לְטוּף עֲכָשׁוּ,
עַל לְחֵי עֵיפָה.

לפני שיהיה מאחר לעשות
מה – ואחרי שהחשך יצנח, והיום יפח, והאהבה תדעך,
ומישהו יצרח ואנחנו אולי כבר נשכח שךך

וכך צריך היה להיות ולא היה,
או היה –

•

הלָאָה. כְּשֶׁעוֹלָה חֶמֶם שֶׁל הַקְּטָנִים וּבְכֵיִם נִקְרָע

הַלָּאָה.

כְּשֶׁמִתְכַּהֵים נוֹפֵי הַמַּחֲשָׁבוֹת וְהַעֵיִן הַפְּנִימִית תּוֹעָה

בַּחֲשֵׁכָה. כְּשֶׁהַצֶּרֶר מִתְעַטֵּף בְּגוֹף הַנִּכְנָע –

אותו מקום.

אותה שְׁעָה:

•

הַלָּאָה.

לפני שיהיה מאחר ואחר כך –

אולי כבר לא.

והקְרָה.

•

אד מהביל עלה מן הגבעות. בשולי הדרך הצליפו הרוחות החמות בעשבים
וסתמו את אזני הקונכייות בגרגרי חול.

רבים דברו על הצורך לארוז את חפציהם ולהמשיך מעבר לקו פְּרֶשֶׁת המים.
אני התחפרתי במחלות וצבעתי את שערי באדם נחשתים כדי לחסם את אצבעות הכפור.

חופים המריאו דרומה מקצה הקיץ, והאבק שהעלו שקע דומם
סביב ארמונות החול.

•

התחלות קטנות פרעו את סדר הדברים כמו צפרנים שהמשיכו לצמח,
או פרפרים שעדיין נולדו מתחת לעור –

אבל החשך כבר נקוה בחללים הנמוכים והעורוץ
הזדקר מהם, כשרטון.

הייתי נטועה על החוף, מפה שרשים מקצות הבהונות.
גבעולים נכוננו לי, תפרחות.

ראיתי הכל: גם את היפי שנאסר עלינו
לראות, כדי שלא ידבקו געגועים בסליות נעלינו
ולא יטילו בעינינו דק

אמרתי: מה יהיה על השירים שלא נולדו?
מה על החיים שלא? על הילדים שלא? על הילדים שמתנו להיות?

•

הרבה הייתי מתות
והתהלכתי מתות בלילות ובקמים

– לילות כמים –

בבור המחמיץ את הדברים –

אני – הדברים עצמם
יורדי מצולות.

הייתי רבות מאד. כחול אשר לא יספר מרב
וכחול, היו לי שמות:

צער – אחת, יגון – שתיים, עֶצֶב – שלוש.
גם תאי העֶצֶב נחלקו, מכפילים את עצמם עוד ועוד.

רק בעמק האדמה הייתי אחת.

ישן ילדי, ישן.
בחוץ יש גדי קטן.

היכן, אמי, היכן?
האם כלו לבן?

היכן, אמי, היכן?
האם כלו לבן?

הלך הלב, לאן?
אמי, מי שם על המפתן?

ישן ילדי, ישן.
בחוץ ממתין התן.

ואלה דברי הימים:

הולדנו בני-חֶשֶךְ ובני-אור.

הָיוּ שֶׁנִּדְדוּ עַד מְכֻרֹת הַזֶּהָב,
אֲחֵרִים שָׁמוּ פְּנֵיהֶם הַרְחֵק לַהֲדוּ אוֹ סִין.

הָיוּ שֶׁיֵּצְאוּ לְשָׂדוֹת הַקָּרֵב וּבְשׁוֹכֵם צָעֲקוּ בַּחֲלוּמוֹת, אֲבָל אֲנַחְנוּ
מִלְּאֲנוּ פִּינוּ מַיִם וְשִׁמְרָנוּ לָהֶם אֲמוּנִים.

רַבִּים הִתְחַזְּקוּ מְאֹד וְהִשְׁתַּקְּעוּ בַּמֶּאֱחִזִּים.
רַבִּים נָטְשׁוּ אֶת שְׁבִילֵי הַתְּקוּהָה. רוּחַ־נְכָאִים שָׂרְתָה בְּבִתֵּי הָאֲדָמָה שֶׁהוֹתִירוּ
מֵאַחֲרָה.

בְּהִיכְלֵי הַזֶּהָר רָסְקוּ חֲתָנִים כּוֹסוֹת כְּאוֹת לְחֶרֶב
שֶׁמֵתִפִּיחַ חֲפוֹת

עַל שֵׁפֶת הַבוֹר הַסְתּוֹפְפוּ
כְּלוֹת, וְיִלְדִים חוֹרִים נֶאֱחָזוּ בְּסִינְרֵיהֶן.

אֲנַחְנוּ, הַנְּשִׁים הַזְּקֵנוֹת,
בְּשִׁלְנוּ סִרְפָּדִים.

אֲמַרְנוּ:
כָּאֵן נֹאכַל לָחֶם.
בֵּין יִרְכִּינוּ נְלוֹשׁ אֶת הַשָּׂאוֹר.

יואב רוזן

גבי

בלילה, אחרי שחזר מן המלחמה, התהפך ד"ר גבי דק במיטתו. שרה שאלה, בכדיחות דעת, אם ניחוח הווייל שקנתה לחדר מגרה את נחיריו. אבל אז הבחינה אז ההתפתלות וההתהפכות היו לבכי.

בבוקר, לאחר שעות מעטות של שינה ומעט סקס, ישבו במטבח, והיא הכינה לעצמה תה. מעולם לא שתתה קפה; ריחו דחה אותה. משך החורף היתה מצוננת ואפה היה סתום. היא התנדנדה על כיסא העץ היחיד, ברכיה מקופלות אל סנטרה, לבושה בחזייה ורודה ובתחתונים לבנים. סימני הגיל ניכרו בה.

שיניה כירסמו בשפת הספל, כאילו היא ממתינה לרוח רעה שתעבור. בדרך כלל אמרה, "בוקר טוב, ביג בוי", והפעם, בהה מבטה במרצפות המטבח, ובבעלה המסתובב, חסר־שקט, על המרצפות וקרטון ביצים בידו, בעוד המחבת מתחממת על הגז. הוא התקרב והביט בה, ואז התנשקו. לפיה היה טעם של מתכת. הוא פנה למחבת, התיך בה עוד מרגרינה, ושאל, "למה לא חתכת ירקות לסלט?" תהה מה יקרה אם ייקח את סכין הקצבים מהמגירה ויחתוך את אמות ידיה לאורכך, האם יהיו חלולות בפנים?

כמה שבועות אחר כך, כשנחת בשעת לילה מאוחרת בבירה אירופית, והוסע למלוננו לקראת ההרצאה שעתיד היה לשאת למחרת, ניסה להרגיע את דפיקות הלב. תחילה הניח כף יד על בד החולצה והביט בעד חלון המונית בפנסי העיר. לאחר מכן הצמיד אגרוף למפתח הלב, ניסה להשתעל ואף ביקש לפתוח חלון. בתיקו הסתיר כבר שקיק, עמוס ממתקים שאשתו אהבה. הפרפורים, תחושת הנמלול ואי הסדירות בקצב הלב נמשכו גם כשעלה במדרגות המלון המרופדות אל קומת המבואה השנייה, שם חיכתה מעלית שהביאה אותו לחדרו.

בחדר, במלון הזר, אחרי שסגר את הדלת מאחוריו, והניח את חפציו – את המזוודה על השטיח, סמוכה לקיר, את תיק הנשיאה ואת מעיל הרוח על כיסוי המיטה, את המפתחות על השולחן – נאנח אנחת רווחה; שיחרר את הרגליים מהנעליים; את הגרביים מהרגליים; הביט בנוף החדש, המקובע בעד השמשה;

הפליץ, תהה אם לשתות משהו מהמיני-באר, ואז התהלך ד"ר גבי דק יחף על השטיח, והמגע הצמרירי והנוקשה, העביר בו צמרמורת. טרם נרדם, פתח את סלסילת הפירות שהמתינה לו – וטעם מן הענבים.

אחר כך שוב התהלך בחדר, והתנפח בתחושת ההישג, על שהוזמן להרצות בחו"ל; על שהגיע ליעדו בשלום. את מנוחתו השבעה הפריעו שני צלצולים. באחד, ביקש פקיד הקבלה להזכיר את שעת ההשכמה – 9:30 בבוקר. בשני, ביקשה הפקידה להעביר שיחה מהבית. רק אחר כך נרדם.

שרה חישבה את הזמנים, הטיסה, הנחיתה וכואו למלון, ורצתה לוודא שהגיע בשלום ולשאול כמה קרה אירופה ואם אכל, והוא קרא לה "מאמאל'ה", והם סיימו את השיחה במהירות – ובטרם הספיק לאטום שוב את סלסילת הפירות באריזת הצלופן המרשרשת ולשנן שוב היכן השאיר את עיקרי הדברים הכתובים להרצאה המתוכננת למחר, נרדם.

בבוקר קם, מבוהל, התרומם מיד, ועודו עטוף קורי שינה, פתח את תיק הנשיאה וידידא ששקיק הממתקים, הפריך והצבעוני, במקומו. לאחר מבט ממושך ואטום התיישב על קצה המיטה וחיך חיוך רציני. חפן את פניו בידיו והביט בשעון: השעה היתה 9:28.

לאחר ארוחת הבוקר בחדר האוכל הרחב והמואפל, מכוסה וילונות קטיפה עבים בגווני יין ושנדלירים בגווני נחושת, הפקיד את מפתח החדר בדלפק הקבלה ויצא אל העיר. הרחובות נדמו לו מעגליים, ובכל פעם שחשב כי צעדיו מביאים אותו לקצה רחוב, גילה רק את המשכו. אנשי העיר נדמו לו מלאי חיים, ואחר כך חשב כי לא שמע מילה זרה. איש לא דיבר ברחובות; היו אלה רעשי המכונניות, האוטובוסים, נהמות הרכבת התת-קרקעית העולות בקרבת פתחי הכניסה לתחנות – אך ברשות הרבים חיו האנשים האלה ללא מילים. כשהביט מעלה, הופתע לגלות שפנסי הרחוב הכתומים, על מתח החשמל הנמוך שלהם, פועלים גם באור יום.

לאורך שני רחובות ראשיים עקב מבלי משים אחרי ילד כבן שמונה, שהגיע מאחד הבניינים. את פניו לא ראה, ועיניו התמקדו-לא-התמקדו בקסקט המשונה על פדחתו. בחולפם על פני כיכר, הבחין בקבוצת נשים וגברים כהים שהצטופפו כדי לשמור על חום הגוף ואחזו בדממה מוחלטת שלטים ועליהם כתובות בשחור ואדום, כחול ולבן. ליד גן החיות חלפו על פני קיוסק עשוי פח, שמעו את קריאתה הצורמת של פילה אפריקאית, וד"ר גבי דק שב על עקבותיו.

לפנות ערב חזר אל המלון. המראות והריחות חלפו על פניו ונמחו. קבוצת המפגינים כבר התפזרה והותירה כיכר שוממה. רק האוויר הקר נותר בתודעתו.

פקיד הקבלה נמתח למראהו, כאילו המתין רק לשובו, וחיך בהגישו את מפתח החדר, מבטיח לו מונית שתיקח אותו לאולם ההרצאות. הוא הודה לפקיד, ומיהר אל חדרו.

כשהתעורר הבחין בשלולית ריר שנספגה בציפוי הכרית. נדמה היה לו כי ראשו נמחץ תחת השינה. שוב ניסה להיזכר איפה הוא. שידה עץ. קינמון מטהר אוויר. מתוק אבק מנורת שולחן. בד כחול כהה משורבב קינמון בתוך עצמו על הרצפה. זו גרב. שק יוטה. גרב לפי הצבע. לא שק יוטה. גרב שלי. טעם ענבים. הרגל קרה. מנורה מהתקרה. אור כתום. שעון. איפה הוא נמצא?

מובן שידע, אך בהבמירה לא הצליח לנסח לעצמו את הדיעה במילים; זיכרון ללא מילים כמוהו חתול רחוב שאינו מצליח לעבור בדלת ולהיכנס. הוא זכר שהוא יודע אנגלית, אבל זו יצאה מפוררת מפיו גם כשניסה – "איי... ק..."
– ואין איש בחדר שיכול לשמוע אותו, או להיענות.

התנודד לעבר חדר הרחצה. בדרכו בעט בלא משים בסלסילת הפירות. הוא ידע שהיא שם. כתמים חומים כיסו חלק משדה ראייתו, והמים שלגם בעיניים עצומות מן הברז היו קרים ומתכתיים. אור עמום גלש מבחוץ סביב שולי הווילון, בעד זגוגית החלון המכוסה. נקודת החיבור בין שני קירות יצרה פינה. איפה הוא?

הניח מגבת גוף על ראשו ויצא אל החדר. עור גופו הבהיק מטיפות מים, והוא ניגש לשתות סודה מהמיני-בר. לבדו בחו"ל, לבדו בחדר במלון, לבדו תלוי בחסדם של אחרים, שאינו יודע מיהם, ואינו יודע מיהו.

האוויר היה קר ודחוס, לא מוכר, וזיקפה הזכירה לו לראשונה מאז הנחיתה את גופו – כעצם, לא כתודעה – וכתפיו נשמטו. קצב נשימותו השתלב עם קצב פעימות לבו. עצם את עיניו מול המראה ואמר: אני מערה. אני מערה של ממש.

משירות החדרים הזמין קנקן קפה, וכשהגיע המגש לא השיב לנקישות בדלת והמתין עד שהמלצר נואש ונסוג משם בצעדים שקטים. אז פתח את דלת החדר והכניס פנימה את המגש. שוב התיישב על קצה המיטה, עירום ומגבת על ראשו, קירב את הספל אל שפתיו וינק מהמשקה בזהירות. על פתקית שנפלה מהמיטה נרשם #3121. הטלפון צילצל. הוא לא ענה.

את ההרצאה פתח בהתנצלות. וירוס תפס אותו לפני שהוא תפס את הווירוס (צחוק מנומס בקהל; אחר כך יירתעו מפניו בקבלת הפנים).

אחר כך אמר שהחקלאות היא כלכלה, הרפואה היא כלכלה, האהבה היא כלכלה, המלחמה היא כלכלה, האמנות היא כלכלה, הנאמנות היא כלכלה.

האירופאים הקשיבו בשתיקה. פגז, הירהר ד"ר דק בפלטנוב, בעוד המבטים שנעצו בו הפכו לנקודות צבע, כרגע חולף במצמוץ עין, קול שבירת מפרקת או נפילה בבוץ, לא יותר. לא־ברר לגמרי את מילותיו האנגליות, אלא ירה אותן אל האולם, פגז, כך במלחמה, אין לו תודעה מעמדית, הוא מטביע אותך חת־שתיים.

ומשום שבקבלת הפנים נרתעו מפניו בגלל הווירוס, חזר במהירות למלון, יצא שוב לרחובות והגיע לפאב טחוב. על הבאר ישבו שני גברים כהים, בחולצות משובצות, האחד, טורבן לראשו. הם שתו ושתקו. דק התיישב במרחק שלושה מושבים מהם.

"הגעת מרחוק".

דק שב ונזכר כי הוא בחו"ל. כבודות שמטה את כתפיו. על הדלפק נחו שברי בוטנים. על מסך הטלוויזיה הקטן, בקיר, נפתחה תחרות בין שני מתאגרפים שחורים. שלושת הגברים הביטו במסך. המוזג ניגש אל החדר האחורי. בעל הטורבן שאל: "יפריע לך אם אעשן?"

ד"ר דק פטר אותו במשיכת כתפיים. אבל המטורבן לא הצית סיגריה, לגם מהבירה ואמר: "אתה תמיד יודע מתי אתה במקום חדש וזר, כשאתה שותה מהמים והם לא המים שהיית רגיל אליהם בבית של האמא והאבא שלך. אתה מרגיש שלמים יש טעם. הוא מגעיל אותך". גבי הזמין לעצמו בירה.

המתאגרפים נלחצו, זה בגופו של זה. שריריהם התכווצו ונעו והבריקו מזיעה; המצלמה שיוותה להם לרגע מראָה מטופש של שני תינוקות מתגפפים. "במים כל ההבדל. כשאתה מתחיל להתגעגע למים, אז אתה יודע שגלית מהמולדת שלך, אז אתה טובע בג'אנק הזה", והרים את כוס הבירה הגבוהה. כתפיו נעו. "לפחות היו נותנים לנו פֵּייר פֵּיט. היינו יודעים מה נופל עלינו, איך להתגונן. היינו מפסידים, לפחות היה ההפסד שלנו". המבטא הערבי שלו בלט עכשיו.

"פארדון", אמר ד"ר גבי, וסיים את הלגימה האחרונה, המאולצת מהבירה שלו, אני לא יודע על מה אתה מדבר. בילבלת אותי עם מישהו אחר. ואילו הערבי הוסיף, "לפחות היינו טרנסווסטיטים".

"איך קוראים לך?", שאל, והישראלי, קפוץ מהשאלה שצבטה את כל גופו, שלף שטר חדש, הניח אותו על הדלפק, קם ויצא. שובו הביתה, חשב, היה בגדר ניצחון של ממש.

ריח של גשם חדר בעד פתחי האוורור ומילא את החדר. שוב בבית, בכיסא הנדנדה היחיד, מבטה בהה במרצפות המטבח, בבעלה המסתובב ימינה ושמאלה, ושיניה הקדמיות מכרסמות את שפת הספל. חבר מהעבודה צילצל וביקש לברך על ההרצאה, והציע לבוא ולשמוע פרטים, אבל גבי סיפר על הווירוס שתפס אותו לפני שהוא תפס את הווירוס. על השיש ניצב שקיק הממתקים הצבעוני, פיו פעור כלפי התקרה. האשה סיימה לשנות קפה נמס שהכינה לעצמה, הסירה את החלוק ופרשה למיטה.

מאוחר בלילה זכר איך עבר בכל הדירה ויודא שכל החלונות סגורים, כי בחוץ ירד גשם ורוח השתוללה; זכר שנרדם והיא התכרבלה לצדו ולקחה את היד שלו כדי שיחוש את ירכיה ויאמר אם הן חלקות מספיק; זכר שבבוקר, עוד לפני השעה הקבועה, קם מהמיטה, ניגב דמעות מעיניו, עבר בכל הבית ויודא שהחלונות סגורים; זכר שניגש למטבח, פתח את ברז הגז במלואו והמתין לכאות.

כששב להביט בה, היא שכבה חסרת אונים במיטה, ככל הנראה מעולפת. הוא הסתחרר. את מקומם של הווניל והגשם תפס ריח מחניק, לופת, המעיד על סכנה, המצורף בכוונה מרובה לגז בישול. ריחות עזים תמיד הרתיעו אותה, ועכשיו, כבכל חורף, היתה מצוננת. הוא ניצב ליד המיטה. ודאי לא הריחה דבר, ודאי לא חשדה לפני ששקעה. הרים אותה אל מחוץ לדירה, אל המכונת ואל חדר המיון.

מחוץ לחדר ההתאוששות אשה מבוגרת דיברה רוסית בטלפון נייד, וצללית תסרוקתה השתקפה בזוגית התמונה במסדרון, רפרודוקציה זולה, אגרטל פרחים לפי מאטיס, ובחדר ההתאוששות עצמו, לא הרחק מהמיטה היה תלוי הצילום המפורסם של החיילים המשחררים את הכותל. עותק התצלום, המלכני והממוסגר בשחור-לבן, קטן מן הרגיל, עשרה על שלושה-עשר סנטימטרים, הזכיר תמונה משפחתית קטנה. אשה, ילדים. שרה וגבי הביטו בתצלום שוב ושוב, ולא דיברו.

בתחנת האחיות הסמוך עמד אגרטל זכוכית ובתוכו פרחי נרקיס שהפיצו ריח רך של שתן. קולה של האשה המבוגרת התרחק.

הוא נצמד למשענת הכיסא, לריפוד העור הסינתטי, זרועה נשמטה לצד המיטה, בקול חבטה רך. עיניו נמלאו אימה, שום דבר לעשות לא עוזר, והיא התחילה לדבר:

”ילדתי אותך צעירה. בקושי הייתי בת שבע-עשרה. אמרו לי שזה טוב, שכל החיים עוד לפני, שאני אזכה ליהנות ממך הרבה. אחר כך מת אבא. לא

שראיתי אותו הרבה. לא שראית אתה אותו. היו לו רגשות כלפינו. אבל הוא לא היה יכול לגור בבית אחד. זה חונק אותו. הוא אמר. הוא שמר על קשר. אבל אז הוא גם מת. אני זוכרת מה לבשתי אז. שמלה של קיץ, בכתום, צהוב וחום. היה שכן שגר בניין מולנו. רווק. יפה. שקט. גר לבד. היינו מחליפים מבטים. אבל אי אפשר היה לגשת אליו. הוא לא נתן. אולי רצה. אבל הוא לא נתן. כשעלית לכיתה א' הייתי בקושי בת עשרים וחמש. חברות שלי הלכו לאוניברסיטה. התגלגלו על הדשא עם בחורים ופחדו להיכנס להיריון. עבדתי במכבסה ועבדתי במשרד עורכי דין קטן ברחוב הנביאים. עו"ד בצלאל ביטון היה בכר־מצווה שלך. אתה לא זוכר אותו. אני זוכרת מה לבשתי אז. חליפת חצאית שחורה עם כריות בכתפיים ושרשרת של אחותי, שלא הכרת. דברים הסתדרו. היה מספיק כסף לשנינו. למדת טוב. רק בצבא יכולתי לדאוג לך שוב. אני זוכרת מה לבשתי אז. קראתי לך גבי. קראתי לך גבי."

אבי כהן צדק

מוחות מתכווצים במאמץ

ראייה מְנִסָּה לְכִסּוֹת עַל שְׁמִיעָה לֹא טוֹבָה וְכֵן הִלְאָה
 נְעִמְדִים פְּעוּרִים וּפְתוּחִים
 אֶל מוֹל חֲלוֹנוֹת, כְּסָאוֹת וּשְׁמֹשׁוֹת בּוֹעֵרוֹת
 רִגַע אַחַד, רִגַע הָאַחַד, רִגַע הָאִימָה
 "וְעוֹדְנוּ מִמְתִּינִים וּמְנַסִּים", כִּךְ אָמְרוּ, וְהֵם צוֹעֲקִים.
 הַסְּבִירִים וּמְלִים לֹא עֲזָרוּ
 סְכִינִים וְאַבְנִים – בֵּן
 וְאַנְשִׁים שָׁם הָיוּ וְשָׁם נִשְׁאַרוּ
 לֹא הָיָה וְלֹא יִהְיֶה כָּלוּם.

שגרה

מְלֵא מְנוּחָה וְחֶסֶד תְּזוּזָה
 הִנֵּה הַקָּשִׁי מִגִּיעַ
 זוֹחֶלֶת הַשְּׁגָרָה מִתַּחַת לְסִפָּה
 תּוֹפֶסֶת אֶת הַרְגָּלִים בְּגִידִים
 וּמְזַרְקָה עוֹד חֹמֶר הַרְדָּמָה כּוֹאֵב בְּצוּאָר
 וְהִמְחֵ מְכוּץ בֵּין הַיָּדִים הָאֲחֵרוֹת
 שְׁמַחְזִיקוֹת עֲכָשׁוּ בְּמָה שֶׁהָיָה פֶּעַם
 פְּעִימָה אַחַת חֲסֵרָה וְעוֹד אַחַת שְׁעֵבֶרָה
 וּפְעֵמוֹן שְׁאֵמֹר לְצִלְצֵל לֹא פוֹעֵל,
 לֹא נוֹשֵׁם, לֹא מְעִיר, לֹא מְצִיק,
 לֹא חוֹשֵׁב, לֹא בְּטוֹחַ, לֹא יוֹדֵעַ
 וְגַם אִם כֵּן, עֲמוּד הַשְּׁדָרָה מְפָרֵק וְהַחוּט נִקְרָע.

בואי שבת, בואי נשב על כניסתך

בְּעֵץ הַלִּימוֹן שְׁקוּצִיו עָרִיץ יִרְקִים
 בּוֹא גֶשֶׁם, הַכָּנֶס לְסִכְתָּנוּ, בֵּיתֵנוּ אֶרְעִי
 אֲךָ נִשְׁמַתְנוּ נַעֲלָמָה דְרֹךְ הַסְּדָקִים בְּסִכְךָ
 בּוֹאֵי אֵשׁ, הַצִּילִי אֶת מָה שֶׁנִּשְׁאָר מִהַבְּשָׂר
 בּוֹא כְבוֹד וּבּוֹאֵי גְאוּהָ, יַחַד וּלְחֹד, עִם עֵצִים בְּפֹה
 וְקוֹלָר עַל הַצְּנוּאָר
 בּוֹא הַחֶבֶל, עֲשֵׂה עִמִּי אָבֶל
 בּוֹא הַתָּרֵד, עֲשֵׂה עִמִּי חֶסֶד
 בּוֹא הַסֶּפֶר, עֲשֵׂה דְבַר מָה בְּרֵאשֵׁי כָךְ
 שְׁלֵא אֲדַע עוֹד מִי אֲנִי
 בּוֹא הָאֶקֶדָח, עוֹד לְפָנַי שְׁאֶפְרַח
 בּוֹא הַקָּרַע, עֲשֵׂה אוֹתִי סִלֵּעַ
 לָךְ, אֶתְהָ, מִי שֶׁהִנָּךְ וּמִי שֶׁאֵינָךְ
 מֵעַל שְׁמִיכְתָּךְ וְרִצְפַת בֵּיתְךָ
 לְמָקוֹם שְׁאוֹתוֹ תַעֲבֹת, שְׁאוֹתוֹ שְׁטַפַּת
 שְׁאוֹתוֹ לֹא בִקְשַׁת
 וְתִגַּן אֶת/עַל בְּנֶךְ בְּ/מִפְּנֵי שְׁמֵן רוֹתַחַ
 תֹּאכַל בְּנִי, תֹּאכַל אֶת כָּל מָה שֶׁאֲבִשֶׁל
 זֶה הַהֶסֶכֶם
 וְעֲכָשׁוּ לְחֵץ עַל הַזִּיץ חֲזָקָה, נִפְחָ אֶת קִצְהוֹ וְקִצְץ בְּסִיסָהוּ.

יורם נטלבסקי

החברים שלי

[בירנובסקי]

בירנובסקי יושב על הרצפה, לעולם לא על כיסא. כשאני מנסה להבין מדוע, הוא מחייך חיוך דק ואינו אומר דבר. אני נוטל שני כיסאות, מתיישב על אחד מהם ומשדלו לעשות כמוני. יש לי טיעונים טובים בזכות הישיבה על כיסאות, אני משמיע אותם בקול סמכותי פחות או יותר, אבל הם יוצאים מפי עבשים ומיובשים. אני שוקל אם לרכון לרגע ולשבת לצדו, כביכול כדי לראות את הדברים בגובה עיניו, אלא שתהיה בכך משום תבוסה לכל נימוקי בגנות הישיבה על הארץ. אפשרות נוספת שעולה בדעתי היא לאחוז בו בכוח ולהושיבו על הכיסא, אולי כל חששותיו יפוגו כבמטה קסם והבעיה תיפטר. ואולם, עלי להביא בחשבון כי ייתכן שכוחי לא יעמוד לי למשימה, אולי יפרכס כחזיר מובל לשחיטה וניפול שנינו זה על זה על הרצפה, מה גם שאינו בדיוק עור ועצמות, בירנובסקי זה, לאכול הוא דווקא יודע יפה. אולי מוטב שאעזוב אותו במנוחה, מי יודע, יום יבוא וייכנס שכל בקודקודו ויחזור לשבת על כיסא. משום מה אני בוחר דווקא באפשרות השנייה. כבר כמעט הסתלקתי משם ולפתע אני מתמלא חרון אף, אני חוזר ומניף אותו בכת אחת באוויר. הוא מפרכס בזרועותי, ידיים ורגליים בועטות והודפות. כל זה לוקח אולי שנייה, ואז שנינו נופלים בחבטה על הרצפה, זה על זה, כמו משקולת. אף שהסצינה חוזרת בדיוק נמרץ מדי יום ביומו, נראה שאינני לומד דבר.

[מריאנו]

שלד של הומיניד מסוג הומו סאפינינס מסתובב בינינו, עטוף פחות או יותר ברקמות חיות ועליהן כסות בגדים. ואף על פי שבמובן מסוים הוא כלאדם, ולמראית עין אינו מובחן ביותר מאחיו בני האדם, אין הוא שוכח מי הוא ומה הוא, זיכרונותיו הם קורות האנושות כולה. הוא זוכר את מלחמות הפרסים ואת ספר החוקים של חמורבי, את המבול הגדול ואת טעם הבשר הצלוי, הקשה,

של הממותה. הוא זוכר זמנים קדומים אף יותר, את שנת האפס של האדם. הזיכרונות מכבידים על לבו, מכווצים אותו. על פי רוב הוא שותק, כאילו הוא מצוי במקומות רחוקים. מהלך לבדו, זרועותיו משתלשלות חסרות תועלת לצדי גופו. אך כאשר הוא רואה אותי מתקרב לעברו במסדרון, הוא עוצר באחת ואינו נע ואינו זע, כעץ בודד שהיפהו ברק. אדון מריאנו, אני אומר, אל תעמוד ככה, אתה מפריע לתנועה, למה לא תשב שם על הספסל. שתיקה, אין קול ואין עונה. רק כשאני מניח יד על כתפו, הוא מתנער. דקה עוברת, הוא מפנה אלי מבט זועם, ולפתע פורצות מפיו לשונות־אש של חרפות וגידופים, אגרופי מתנופפים באוויר בפראות. שפתו אינה שפת אדם, כי אם סדרה של צווחות וחריקות מקפואות דם, אך בדבריו חוזר רצף הברות שמזכיר במידת מה את המלה ניאנדרתל.

[אברמסון וברטוב]

אנחנו יושבים על שלושה כיסאות במעגל, ברכינו כמעט נוגעות. אברמסון בוהה לפניו אל החלל שביני ובין ברטוב שלשמאלי, ברטוב בוהה לפניו אל החלל שביני ובין אברמסון שלימיני, ואני פונה פעם ימינה אל אברמסון ופעם שמאלה אל ברטוב. זה נמשך דקות אחדות ואז אנחנו קמים ממקומנו, מניחים זרוע ימין על שכם האיש שלימיננו וזרוע שמאל על שכם האיש שלשמאלנו, ומסתובבים לאט בכיוון השעון. לאחר שהשלמנו מהלך של 120 מעלות, אנחנו שבים ומתיישבים, אברמסון על הכיסא שישבתי בו אני, ברטוב על הכיסא שישב בו אברמסון, ואני על הכיסא שישב בו ברטוב. כעת ברטוב בוהה לפניו אל החלל שביני ובין אברמסון שלימיני, אני בוהה לפני אל החלל שביני אברמסון שלימיני ובין ברטוב שלשמאלי, ואברמסון פונה פעם ימינה אל ברטוב ופעם שמאלה לעברי. זה נמשך דקות אחדות ושוב אנחנו מסתובבים וכעת ברטוב יושב בכיסא שתחילה ישבתי בו אני ואחר כך ישב בו אברמסון, אברמסון בכיסא שתחילה ישב בו ברטוב ואחר כך ישבתי בו אני, ואני בכיסא שתחילה ישב בו אברמסון ואחר כך ישב בו ברטוב. זה נמשך דקות אחדות ושוב אנחנו מסתובבים וכעת יושב כל אחד במקומו הראשון. זה משחק שאנחנו אוהבים לשחק ושמשרה עלינו שלוה.

[אסתרון]

אנחנו רצים יחד כמחלקת חיילים, אסתרון בחוד ואני במאסף. תחילה מסביב לשולחנות אולם האוכל, אחר כך במסלול מפותל בין הכורסאות בפינת הטלוויזיה, אחר כך במסדרונות הארוכים שהחדרים נפערים מתוכם כלועות חשוכים. אל

החדרים עצמם איננו מורשים להיכנס שמא נפריע את מנוחת הדיירים, אלא שבכל פעם שאנחנו חולפים על פניהם מאט אסתרן את מרוצתו כאילו חוכך בדעתו אם להיכנס בכל זאת, ובכל פעם אני, שמתוך רצון לשמר את הדבוקה, רץ סמוך אחריו, נתקל בו והודפו הלאה, עד שהוא אנוס להמשיך בריצה, ובכך מונע את האפשרות שיטעה וייכנס. ולא רק זאת אני מונע: לעתים דומה שהוא רוצה לומר לי משהו, אלא שאינו יכול, שכן בכל פעם שהוא מתחיל לסובב את ראשו בכיווני, הוא מאט, ושוב אני נתקל בו והודפו הלאה, אם כי באחרונה, כך נדמה לי, החל לאמן עצמו לסובב את ראשו מבלי להאט את מרוצתו. הוא הולך ומשתפר, והראיה לכך היא זו: אם עד כה כלל שדה הראייה שלי את המקטע המרכזי בלבד של עורפו – בשל הפרש הגובה בינינו, עיני עומדות בקו אחד עם עורפו – הרי כעת נגלית לי מפעם לפעם המגרעת שמאחורי אוזנו ולעתים אף התהום השחורה של תעלת השמע שלו. אני חרד מפני מה שהוא עשוי לומר לי, גם אם את תוכן הדברים איני יכול כלל לנחש, ועל כן מצמצם את המרחק בינינו ככל האפשר.

[סילברמן]

היום הגיע תורו של סילברמן למות. הוא שוכב על מיטתו עגמומי, מכוסה עד צוואר בשמיכה עבה. אנחנו, החברים, יושבים סביבו וממתינים. לרגעים נדמה שהוא שוקע ונמוג וכולנו נדרכים בציפיה, מחליפים מבטים, מהנהנים. אלא שהוא מתנער פתאום, מפנה את ראשו אלינו ומניד אותו בצער. הדבר נמשך שעה ארוכה וסבלנותנו כבר פוקעת. אט אט מתחילה מסכת סימנים שכמו נועדה לרמוז את מה שאיננו יכולים לומר בגלוי. אנחנו שולחים מבטים נרגזים אל השעון, מחליפים את תנוחת הרגליים בתכיפות גדלה והולכת, נאנחים בקולניות. הכל לשווא. עם בוא הערב אנו קמים כאיש אחד, כעומדים לעזוב, אולי כך יתעורר בו הרצון להזדרז מעט. אבל לא, הוא קם ממיטתו ומצטרף אלינו, וחבוקים אנחנו יוצאים מחדרו. בכל יום זהו תורו של מישהו אחר למות. בכל יום אנחנו מתכנסים מסביב למיטה, ולעת ערב נאלצים להודות שגם הפעם הכזיבה תוכניתנו ונתברתה תקוותנו. אם להודות על האמת, טרם קרה שהלך אצלנו איש לעולמו במועד שנקבע לו. אף על פי כן, אנו מוצאים טעם בהקפדה על סדרי המיתה: ראשית, אם ימות אדם בתורו, יהא זה כאילו עלה בידינו לתפוס את המוות, אותו סייח קפריזי, באוזניו. שנית, ואולי חשוב מזה: אם ימות אדם בתורו, נוכל להתנחם מעט בשמחה השמורה למנצחים בתחרות בינגו.

סיגל פרלמן

גבולות המיטה

אני לא אוהבת את האשה שנהייתי ואולי
 רק זו היתה תמיד מתחת לעצמות הקשות, לעור הרך, שקר
 האהבה, זמן רב וארך כמעט כמו כל חיי
 באמת האהבה, שפכתי את נפשי לעמתך, פזמונים
 רבים מלאו את נפשי כאלו יש כזה דבר
 אהבה, ובמראה
 לב קשה ורע, אדם, אכזר, אלים, נהייתי

מה, אני שואלת אותך, ומצירת רכבת עם עשן
 יוצא מהארבה, אתה זוכר את הספור היפה
 של אחות לבי? אני לא עוזבת אותך, לבן כמו השפרצה
 בשתי אכחות והפנים הנמתחים אל הרגע
 המהיר, לשם התנקזתי, אחרי גרעין האש
 זאת לא אני, מה
 נהייתי:

גברים, דבורים, נגיעות, נשיקות, אצבעות
 נדחפות, בלשונות שונות, פטפוטים, שתיה, אחיזה נחוושה
 במרפק, כמה התרחקתי, הובלה, בכי, שירים של אהבה,
 העור שלי מגרה, קודח, שונא מגע, נדחסים אל הקשת הרכה
 של חיי המשפחה המדמים, אבל סליחה,
 זה רגיל, ולא ילדתי החתומה, ממנה
 לא אוכל לברח, ממנה לא נוכל לברח, אתה לבד
 ואני לבד. כל אחד והאם שלו

לֹא אֲשַׁאל מְתִי. אֵף פְּעַם לֹא אֲשַׁאל מְתִי. אִם יִהְיֶה,
 שִׁיְהִי עֲכָשׁוּ. לְמִרוֹת שְׁאֲנִי שׁוֹאֵלָת, וְגַם זֶה רְגִיל,
 אַתָּה לֹא עוֹנֶה דְבָר, הֶרֶף עֵינַי נִצּוֹר בְּלִי לֹמֵר דְבָר, אֶל נִצּוֹר
 אֶת הָאֲהָבָה, וְחֲצִי דְבָר, וְדָבָר עַל אֲהָבָה, הַגּוֹף נִמְזָג כְּמוֹ מִים
 אֶל כְּלִי, זֹאת הַתְּנוּחָה הָאֲחֻת, אַתָּה מְכִיר, סִיבּוּבִים מִתְזַמְנִים הֵיטֵב
 שֶׁל הַשְּׂנָה, עִם לְהַכְּאִיב, הִלְחִי שְׁלִי עַל הַחֲזוּה הֶרֶף
 שְׁלֶךְ, יְבָרֵךְ הַהֲרַגְל הַטּוֹב
 רַק אֲז
 נּוֹפֵל
 הַגּוֹף
 אֶל תּוֹךְ הַנְּפֶשׁ, נִשְׁפָּךְ, מִשְׁפְּרִיץ
 לְכֹל עֶבֶר
 אֲבַל הַגְּבוּלוֹת, זְכֹר זֹאת הֵיטֵב, יְקִירִי, הֵם הַמְּשָׁה

אירית סגולי

הציוץ של יוזפינה, השרבוט של רפי

וכבר היא עומדת לה, יצור ענוג שכמוה, וגווה מרטיט ברטט מפחיד, בייחוד מתחת לחזה, כאילו נאסף כל כוחה אל זמרתה, כאילו כל מה שאינו משרת בה במישרין את זמרתה ניטל ממנו כל כוחו, כמעט לא יוכל לחיות עוד, כאילו היא חשופה, מופקרת, תלויה כולה בחסדיהן של רוחות טובות, כאילו בזמן שהיא משוקעת כך בתוך הזמרה, פרושה מעצמה, די במשב רוח צונן חולף להמיתה. (פרנץ קפקא)¹

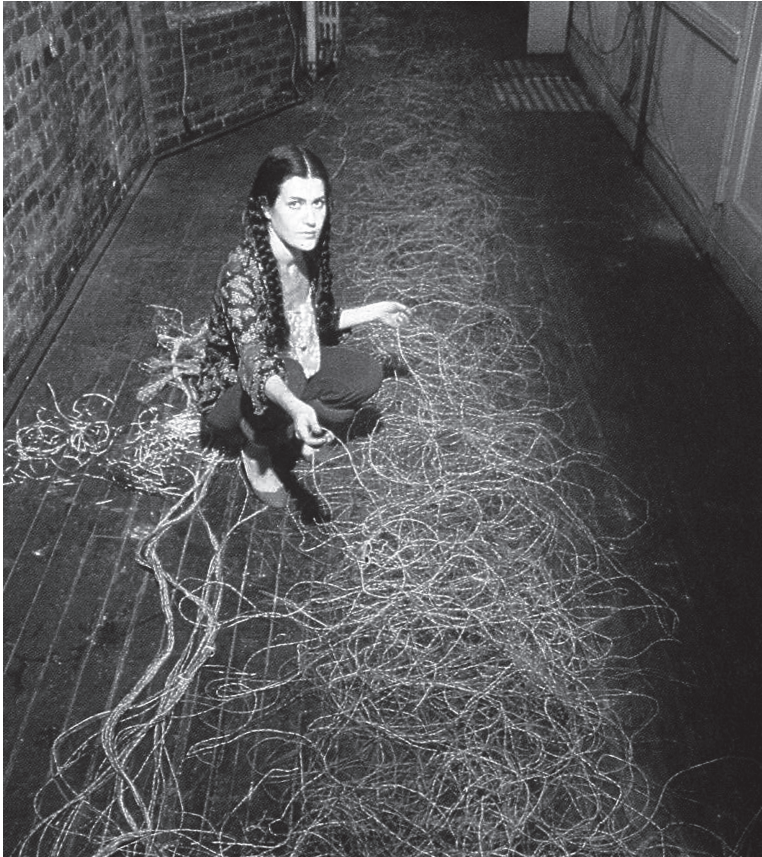
הצירוף הייחודי הזה של דמותו של האמן [יוזפינה] שהוא גם ילד וגם הורה ומנהיג, מעלה בדעתי את התפיסות השונות של ה'פרסונה' של רפי לביא. (מיכל נאמן)²

ב־1969 נפגש רפי לביא עם תלמידה צעירה, בת עשרים־וארבע – מירית כהן. כעבור כמעט ארבעה עשורים, שנה לפני מותו, הקשיב לביא הקשיש למחמאות מפליגות שחיים דעואל לוסקי העניק ליצירתו, והשיב לשאלתו: "את מירית כהן הכרת?" הוא הכיר:

כן, היא היתה תלמידה שלי. אחרי חודש הלכתי לרן [שחורי, מנהל המדרשה באותן שנים] ואמרתי שאני לא רוצה שהיא תלמד כי אני חושש שהיא לא בסדר.

כך ענה לביא בחיוך סחבקי ובחצי־קריצה המפורסמת שלו. עד לאותו רגע, בכנס לזכרו, במדרשה, ב־8.11.07, שם ראיתי את ראיון הווידיאו, ושמעתי את לביא מתרברב בעין החדה ובאבחון הפסיכולוגי שלו, כמעט שני עשורים לאחר מותה של כהן, לא באמת מסרתי לעצמי דין־וחשבון, עד כמה עמדתו של לביא, כשומר הסף של האמנות הישראלית, גם נגד מירית כהן, עמדה לה למכשול, ולא נתתי את דעתי למשקלה של עמדה זו במאבק הקיומי שלה בחברה הישראלית כאמנית ובת למשפחה שלא היה בכוחה לגנון עליה ולתמוך בה.

מירית כהן (1945–1990) נולדה באוזבקיסטאן והגיעה לכאן, בהיותה בת שלוש, עם הוריה הקומוניסטים, עניים מרודים, שלא יכלו לפלס לה מקום בחברה הישראלית, ולא להעניק תמיכה לנפשה הפגיעה.³ היא היתה אמנית מצוינת ותלמידה של רפי לביא. בעבודתה נתנה פירוש אחר, שונה משלו, לאריה ארוך ואביבה אורי, ה"אב" וה"אם" של האמנות הישראלית המודרנית, בתקופה שאחרי "אופקים חדשים". כהן למדה במדרשה אצל לביא בין 1969 ל-1971, עזבה ב-1975 לניו-יורק, שם הציגה כבר ב-1978 תערוכת יחיד ב-MoMA PS1. ב-1990 שמה קץ לחייה. רק ארבע שנים לאחר מכן הוצגה תערוכת יחיד שלה במוזיאון ישראל. תשובתו של לביא הציגה לעין כל את העיוורון המובנה של עמדת הכוח שלו. רק למראה לביא, המתפאר בעינו החדה להבחין ב"פגם" של כהן, החלטתי, אני מתוודה, למצוא דרך להגיב, ולא בחדרי חדרים, כי אם בפומבי.

מירית כהן, "מפתח מילוט לפתח מילוט", (מיצג), ניו יורק, 1980

הכרתי אותה ב־1965 ב"ביה"ס הגבוה לציור" שניהל אמן רוסי בשם מרגושילסקי. אחר כך, המשיכה ללמוד ב"אבני", ואני הלכתי למדרשה. אז גם המלצתי בפניה לבוא וללמוד אצל לביא. בבלי דעת, זימנתי אותה – צעירה מוכשרת, מקורית ומבריקה, שהאמינה בכל לבכה בייעודה כאמנית – הישר אל גוב האריות הצברי של האמנות הפלסטית הישראלית ולמפגש גורלי עם "האב" הצעיר. באותה תקופה שהיתי בלונדון ולא הייתי עדה מקרוב למפגש. ואולם, מיכל נאמן למדה עם כהן באותה כיתה. "היא היתה כבר מייסטרית וידעה מה היא רוצה", סיפרה ב־2011 לדליה קרפל על יחסיהם של מירית ורפי לביא: "הוא סירב להכיר במקוריות שלה, למרות שהיה ברור שהיא מדהימה. ראית שניים עם רצון ברזל מתגוששים. היא דרשה מעמד של בכירות והוא אמר 'את תלמידה ותלמדי ממני'. אש ותימרות עשן היו ביניהם", אמרה נאמן (מוסף הארץ, 15.4.11). ובכל זאת, נאמן עדיין לא עצרה ולא חשבה, שאולי בא הזמן להתבונן בלביא גם באמצעות הזווית של מירית כהן.

בקטלוג שהוציא ב־1998 מוזיאון אולֶמֶר, בעיר אולֶם, גרמניה – קושר המבקר והתיאורטיקן האמריקאי דונלד קספיט (Kuspit) את "הגֶרִיד השבור" בעבודה של כהן למהלך בינלאומי באמנות, מבלי להזכיר, או לדעת, דבר וחצי דבר, על השושלת המקומית, ממנה יצאה האמנית: לביא, אריה ארוך ואביבה אורי. אני סבורה שכהן נכונה היתה ללכת בקיצוניות בעקבות אורי וארוך, והיא איימה לחשוף את חולשת השרבוט של לביא, הכיסוי שלו להעדר יכולת לשהות בתוך מורכבות של ניגודי תשוקה ופחד. את החולשה הזאת אנתח בהמשך. מול אפיקי ההבעה אותם פיתחו ארוך ואורי, הציב לביא אופני הסתרה⁴. אסטרטגיית ההסתרה שלו לא נשארה רק בתחום יצירתו. היא הופצה בתחום השליטה שלו בשדה האמנות. דרך הסוד הכפול הזה – של ההסתרה בציור וביחסי הכוח – גויסו, מרצונם, תלמידיו להיות פרשניו.

ההגמון כחתרן

את הכנס לזכרו של לביא, פתחה מיכל נאמן, באנאלוגיה בינו ובין העכברה יוזפינה של קפקא. זה היה הניסיון הראשון, אני חושבת, לקשור בין דמותו של לביא כ"אב" לבין פעולת האמן שלו. האנלוגיה בנויה על דמיות אותה מוצאת נאמן בפרסונה של שני האמנים: לביא ויוזפינה, ובפעולת האמן שלהם:

הצירוף הייחודי הזה של דמותו של האמן שהמספר משרטט והעכבר המספר על יוזפינה שהוא גם ילד וגם הורה ומנהיג, מעלה בדעתי את התפיסות השונות

של ה"פרסונה" של רפי לביא: מחד גיסא "ילד תל-אביבי", כפי שתיארה אותו שרה בריטברג במאמרה המכונן ב"דלות החומר", ומאידך גיסא דמות אב שלשמה התכנסנו כאן כולנו.⁵

במה שנוגע לפעולת האמן, מצטטת נאמן את המבקר עירד קמחי: "הציור של לביא הוא הפעולה הלא יוצאת מן הכלל של היומיום שלו" (ע' 21), וככזה מציעה נאמן את הציור של לביא כמקבילה לצפצוף הרגיל של יוזפינה – אשר לא ניתן להבחין בינו לבין צפצופו של כל עכבר אחר.

ואולם, ההתעלמות המוחלטת של נאמן מן ההבדלים המהותיים בין אמן שפעל מלב-לבה של תרבות שלטת לזמרת רחוב פגיעה (יוזפינה העכברה), הפועלת בתוך קהילת-שוליים חסרת מוסדות בכלל ומוסדות אמנות בפרט, ונתונה לאיום מתמיד מצד החברה השלטת, הותירה בסופו של דבר את שאלת הקשר בין לביא המנהיג ובין פעולת האמן שלו – מחוץ לדיון.

יש כמה היבטים שחמקו מעין הפרשנויות הקנוניות ללביא האמן, והן יכולות להתחוויר דווקא מתוך ההשוואה בינו ובין יוזפינה. בסיפור של קפקא, יוזפינה היא עכברה קטנה, ילדותית ונשית, שפעולת האמנות שלה היא בעלת חשיבות עצומה לקהילתה, אך אין לה כל מעמד במוסדות האמנות שאינם קיימים שם. הניגוד בין פעולת האמן של קפקא לזו של לביא הוא מאלף, אך לא פחות מכך מאלף, בהקשר הישראלי, הניסיון הפרשני לטשטשו עם האנאלוגיה ליוזפינה. כאן מצטרפת נאמן לשרית שפירא, שהכבירה אנאלוגיות בין לביא ליצירות קפקא בטקסט שכתבה לקטלוג של תערוכת היחיד האחרונה שלו.⁶ האנאלוגיות הללו משכפלות, לעתים, דרך קצרה ונוחה להפוך את היוצרות. במקרה זה, להפוך אמן קאנוני ושומר-סף כוחני של שדה האמנות הפלסטית הישראלית לחתרן.

דווקא הדמיון המתקיים בין פעולותיהם של אמנים כ"מישהו נעמד לו בחגיגות כדי לעשות פעולה רגילה שברגילות" (ע' 294), מעורר את החשד שמא תחת מראית העין של הרומה, נמצא דווקא השונה. הצגת פעולתו של סופר חתרני כקפקא, כמי שפעולתו דומה לזו של לביא, צבר בלב התרבות הישראלית השלטת, מרוקנת מתוכן את פעולת שניהם ומטעה בשני הכיוונים. לא לשווא מצוטט באנאלוגיה של נאמן הסיפור של קפקא בהרחבה, ואין בה, ולו גם מלה אחת משל לביא, מורה הדרך והמבקר, ואף ציור מציוריו אינו מוזכר.

הסיפור מבקש להצביע על הפונקציות הממשיות שיוזפינה ממלאת

בקהילתה, וכיצד דווקא מילוי פונקציות אלו עומד בסתירה להכרה בה כזמרת-אמנית. התנאי להתקבלותה הוא צפצוף עכברי רגיל, אך בורבזמן הוא מחזק את "תעלומת השפעתה הגדולה", הן מבחינת סיבותיה והן מבחינת תוצאותיה (פעולת האמן שלה והצורך בהתכנסות הם גם סיבת המופע וגם תוצאתו מבחינת קהלה). ומכל מקום, חיבור זה של סיבות ומסובכים, שאינם ניתנים להפרדה, הוא העומד ביסוד אי-האפשרות להכיר בה כאמנית.

מצב דומה מתאר קפקא ביומניו, שעה שהוא מציג את חוויית האזנתו למרת קלוג מן התיאטרון האידי הנודד: "ההאזנה לשירתה של גב' קלוג, החיה תמיד, אין פירושה אלא בדיקת יציבותו של העולם, והרי זה הדבר הנחוץ לי." מה שמקרב אותו אליה כמי שמעניקה לו את ה"נחוץ" לו, מרחיק אותו מן היכולת לפצל את החוויה ולהבחין אם מה שהיא עושה זו אכן אמנות. כמו תינוק היונק את חלב אמו, מקבל העם במופעי הזמרה של יוזפינה את "הדבר הנחוץ" לו, את "הרשות להתמתח ולהשתרע לו פעם אחת להנאתו על מיטתו הגדולה של העם" (305) ולשתות "מכוס השלום לפני הקרב" (301) תוך היצמדות "גוף אל גוף", שבה מקבל היחיד מן העם את מה ש"שום יחיד לא היה מסוגל לעשות, [את] מה שמסוגל לעשות מהבחינה הזאת העם ככלל" (299). ההזדקקות ההדדית של יוזפינה והעם זה לזה אינה מגשרת על המרחק הגדול המפריד בין האופן שבו היא תופסת את פעולת האמנות שלה לבין האופן שבו העם תופס אותה: "היא כופרת אפוא בכל קשר שהוא בין אמנות ובין הצפצוף. ולמחזיקים בדעה ההפוכה היא רוכשת בוז גמור" (295). מבחינתה, פעולה זו ראויה להכרה ומצדיקה זכויות-יתר: "מה שהיא מבקשת אפוא אינה אלא הכרה פומבית, חד משמעית, לנצח נצחים, הכרה שתעלה על כל מה שנודע עד כה" (ע' 308); ולפיכך "מראשית דרכה כאמנית נאבקת יוזפינה שיתחשבו בזמרתה ויפטרו אותה מכל עבודה; כלומר, שישחררו אותה מדאגות הפרנסה ומכל שאר הדברים הקשורים במלחמת הקיום שלנו ויגלגלו אותם – מן הסתם – על העם בכללותו" (307). העם מסרב להיענות לבקשתה, והיא מגיבה בסנקציות ומקצרת את הקולוראטורות. העכבר המספר, שאינו מומחה לאופרות, אינו מבחין בקיצור זה, ואי-הבחנה זו מהותית לסיטואציה שבה היא פועלת. זוהי מלכודת, שכדי להיחלץ ממנה, עליה להבדיל את פעולתה ביתר שאת מן הצפצוף הרגיל ולנקוט שפה אמנותית גבוהה יותר, שתאפשר לכל עכבר לזהות כי אכן מדובר באמנות ולא בצפצוף גרידא. עם זאת "היא מוסיפה ואומרת, שמאחר שנבצר ממנה לזייף את הנעלה ולהחניף לנקלה, אין ברירה אלא להשאיר את הדברים כמו שהם" (310).

יוזפינה אינה פועלת מתוך "חופש אמנותי", מושג הנגזר מחוקי טריטוריית

האוטונומיה של האמנות, שמראית העין של קיומו היא מדד למראית העין של מדינה דמוקרטית, אלא מתוך – "אין ברירה אלא להשאיר את הדברים כמו שהם". ברירת מחדל זו, המצילה אותה מניתוק ממקור ההשראה שלה, המצוי בתרבות ובחיי היום-יום של קהילתה, ומסילוקה בידי הקהילה, אינה עומדת בסתירה לאמביציה שלה כאמנית. הצפצוף העכברי הרגיל שלה הוא מצד אחד פונקציה של סירובה להשתתף בשפת האמנות הגבוהה, שפת אדוני הארץ, שהיתה מזכה אותה בהכרה כאמנית, ומצד שני היתה מחייבת אותה להתבטלות עצמית ותרבותית של בת למיעוט נרדף והתנתקות משרידי המסורת ומ"ערכים קולקטיבים" שאותם היא מבטאת.⁸

המומחה

לביא המבקר לא היה יוזפינה ש"כאילו נאסף כל כוחה אל זמרתה, כאילו כל מה שאינו משרת את בה במישרין את זמרתה ניטל ממנו כוחו". (297). הוא כתב כמו שאיש לפניו לא כתב. ייחודו היה בדיבור הישיר: אני אוהב, אני לא אוהב. כנקודה מוצא גלויה. ב־1981 לביא בן 45. נראה כי הוא בשיא כוחו. אחרי תערוכת יחיד במוזיאון תל־אביב ויד־ביד עם אוצרת המוזיאון, בדרך לקונוצייה של "דלות החומר" (1986). את כוחו הפוליטי כמורה, מבקר ואוצר הוא מסווה בתחפושת של האמן הפגיע:

כאמן, אני חש עצמי נפגע, ולא נותר לי אלא לבקש שלא יעשו לי תערוכות כאלה כשאסתלק. זו דוגמא טיפוסית להשתלטותם של הטפילים־האוצרים, המבקרים והמחנכים, הפועלים מחוץ לאמנות ואינם מצליחים לחדור לתוכה פנימה. טפילים אלה הופכים את האמצעי למטרה. ובתערוכה זוהם הפכו את פסליו של הנציגר לעלובים ומסכנים. לצעצועים בחלון־ראווה לדקורציה הנלווית למחקרי האוצר.⁹

כאמן הוא מציב עצמו במרכז של פְּנים המזוהה עם ה"אמנות". על הפנים הזה מאיים חוץ של "טפילים", "אוצרים" "מבקרים", "מחנכים", המנסים – באופן לא לגיטימי – "לחדור" פנימה. הם "הופכים את האמצעי למטרה", והוא, כאמן ובשם האמנות־כמטרה, מתגונן. כמומחה לאמנות, כמבקר אמנות וכמורה בכיר, אוצר ויזם משפיע, הוא מדבר כאמן פגיע, בעל הלגיטימציה. כאמן הוא מרים "יד מיומנת" להודיע בקהילה מה ומי כן, ומה ומי לא. הוא מייצר ומשכפל "רעה קדומה" ההולכת כארון הברית לפני המחנה, והוא עושה זאת לכאורה מעמדת

"נפגע", ולמעשה מעמדת כוח של שומר הסף. צבא השייכים, שהתקבלו על-ידו כ"קולגות", שוכחים כמותו כי הם מדברים מעמדת כוח הגמונית. אחרי מעשה ההסוואה הזה אני מבקשת להתחקות, כמה הוא מזכיר חלקים אחרים באליטות הישראליות המתעקשים להציג את עצמם כ"חתרנים", כ"שמאלנים", ובעיקר כחסרי כוח.

בלי "אוהב – לא-אוהב" אין חיים ואין אמנות. אין לגיטימי מכך. הבעיה היא בהסתרת הכוח הממשי של המומחה בעל ההעדפה או ההסתייגות, כוחו הממשי במוסדות האמנות, בין אם כמי שפועל מתוכם, ובין כמי שמשפיע עליהם כמו לביא ומוזיאון תל-אביב בשנות השמונים. ושוב, כוחו לקבל או לדחות – משפיע באופן קריטי על התקבלותו שלו-עצמו, באמצעות תפקידו כמורה-דרך לתלמידים, אשר מרגע שהפכו לקולגות "בוחרים" בו לעמוד בראשם, כפי שכבר ב-1993 הראתה אראלה אזולאי¹⁰.

איפה הגוף?

עידו בראל העלה את שאלת העדר הגוף ביצירה של לביא ובישיח עליה:

הדימוי של הגוף של רפי ושל הפרסונה, אפילו שלא דובר עד כה על הציור של לביא כהצעה של גופניות; גופניות שעולה גם דרך ההעדר של הגוף, ... גם אם במונח מסוים הגוף אינו נוכח, הוא נוכח מאד גם בהיעדרות שלו. זוהי נקודה לא מדוברת: רפי לביא בהקשר של הגוף. משה גרשוני מתייחד כמי שהציג את הגוף בתוך האמנות הישראלית... לנסות להבין את רפי לביא והציור שלו, וגם לחשוב על רפי דרך הגוף של רפי, מעלה דבר מה שהוא כה חסר.¹¹

בראל תוהה על העדר זה מתוך השוואה לחשיפה האינטימית של גופו של הצלם ג'ון קופלנץ, שהעמיד את המצלמה מול קפלי גופו העירום, השמן והמבוגר – מבלי לשלוט בתוצר הצילומי. ההשוואה לקופלנץ, שבמבט ראשון נראית מופרכת בגלל גודל הניגוד, קולעת למטרה. חשיפת הגוף של קופלנץ היא האנטי-תזה ללביא, כמבקר וכאמן. שליטה והסוואה הולכות יד ביד. חשיפה ושליטה לא הולכות יחד. ההבדל בין קופלנץ ללביא כמו בין לביא לגרשוני הוא בעמדה כלפי השליטה בתוצר: לעצור ולשלוט, לעומת לשחרר ולתת לבלתי נודע לחדור. האנאלוגיה בין לביא האמן ללביא המבקר והאיש החזק בשדה היא בשליטה על הדיפת הגורמים המאיימים שעשויים להתפרץ להפתיע לחצות את הגבול בין חיים לאמנות.

רק באמצעות הסתרת המניעים, שהגוף הגלוי של האני היה יכול לחשוף, יכול היה לביא להצליח. לביא "התרחק כמו מאש מכל פסיכולוגיזם" (בראל) ומנע ככל יכולתו מפרשניו להגיע לקודש הקודשים של הקשר בין גופניות לכוח, בין גופניות לטריטוריאליזם, בין אני למקום, בין אני ראוי ובעל כוח לסלק מהמקום את הבלתי ראויים, ובין גופניות וידע לכוח.

השתלטותו של לביא על שדה האמנות היא גם מטאפורה למהלך הישראלי במרחב. הופעת הגוף ביצירה, חושפת אותו ואת פעולתו למתבונן ביצירה ולפרשן. מי הוא? מה הוא עושה? והיכן? כולן שאלות שהנוכחות הגופנית מעוררות. כאשר דיבר, לא היה לביא מהמסתירים. הוא דיבר "דוגרי" ובעט בסגנון צברי כוחני גם, ובו־בזמן עתיר קסם אישי, ובעל עין מצוינת לאמנות ולכל חולשה אנושית שידע לתמרן ביניהן. "אצלו זה היה 'שח מט'", אמרה לי כעבור שנים רבות שרה בריטברג, שכאוצרת צעירה סמכה ידה ונשענה על הביטחון ששידר.

הכריזמה שלו העניקה לו מעמד שופט ופסקי הדין נשמעו כך: "זה ריפוי בעיסוק", או "זו, שתלך לקרמיקה", ושאר דברי ביטול, והכל במהלך השיעור, תוך קריצה שובבה לקהל תלמידיו, שאיחדה אותם נגד הקורכן, אשר עבודתו הנפסלת מוגשת לעין כל. השיפוט המהיר של לביא, שלא פעם הצחיק את החברה – ליכד וסירס את ה"אנחנו" ופלט באכזריות כל אחר ואחרות.

הנה דרך אחת להבין את ההסוואה של הכוח באמצעות רדיקליות: סגנון "הצבר הבועט" יצר ושימר דימוי של מרדן המצפצף על המוסכמות. למעשה איפשר הסגנון הזה ליהנות מעמדת הכוח של בעל הזכות לבעוט בכל אחרות – בצד הזחיחות המיתממת שלא אבדה ללביא עד סוף ימיו. יאיר גרבוז, התלמיד המעריץ והאובה־באמת של לביא, והאמן שלביא היקנה לו את מעמדו כיוורש בניהול המדרשה, כתב עליו:

אי אפשר היה לגייס אותו לשום מאבק ציבורי, כולל לא בענייני הממסד האמנותי, הממסד החינוכי והממסד הפוליטי. יותר מזה, באופן מוזר ומשוגע וכמו להכעיס, הוא תמיד מצא איזה צדק חוקי ופורמאלי בעמדתם של בעלי השררה. אני מניח שלפני שהוא מת, הוא כבר גמר את כל מנות ה"לא אכפת לי", "מה זה בכלל מעניין אותי" ו"שיישקו לי בתחת" המוקצבת לאדם אחד.¹²

למה "מוזר ומשוגע"? הרי מדובר באיש ממסד. תשובה אפשרית: הדימוי של לביא כמרדן נבע מצפצוף על המוסכמות והממסד. צפצוף איננו מרד. אפשרות נוספת: חלק מהשיח ההגמוני הישראלי מובנה לתוך דימוי עצמי של מרד, והסתירה הזאת, בהופכה למנגנון כוחני, דורשת הסוואה.

או/או

לביא גרס הפרדה: או/או. או אמנות, או פעולה פוליטית, חברתית, אקולוגית, מגדרית. גם-וגם היה בלתי אפשרי מבחינתו – "פלאקט!", "נטאשה על הטרקטור!" כמורה דרך ומבקר פסל וגינה כל ניסיון לחצות את הקווים בין אמנות לחיים, או לטשטש את הגבול ביניהם. הוא העביר איקס על החטאים והחוטאים. לכן, שנים לא קלות עברו עליו בשנות השבעים, כאשר הרוחות בארץ ובעולם נשבו לכיוון אחר. שנות השבעים בישראל הניבו את האמנות הנועזת והמרתקת שלא נס ליחה עד היום, אמנות שלביא לא רק שלא היה שותף בהתרחשותה, אלא יצא לרוב כנגדה.

למוקד ההשפעה נכנס, בין היתר, האמן יצחק דנציגר, ששבע כיבודים כאמן וחצה את גבולות האמנות למען פעולות ממשיות בחברה. דנציגר נתן השראה ועידוד לאמנים צעירים כגרשוני, אולמן, גבע ואחרים. הפעילות שלו ושלחם קיבלו תמיכה מאוצר מוזיאון ישראל, יונה פישר. בתערוכות הרדיקאליות שאצר – "מושג + אינפורמציה", או "סדנה פתוחה" השתתפו גם נוישטיין, בני אפרת, יוסי מר חיים, מיכאל דרוקס, אבל לא לביא.

ואולם, ב-1977 נהרג דנציגר בתאונת דרכים, יונה פישר סיים את תפקידו במוזיאון ישראל ושרה ברייטברג היתה לאוצרת אמנות ישראלית במוזיאון תל-אביב. מוזיאון ישראל איבד את תפקידו כמוביל. ברייטברג מיהרה וכבר ב-1979 הציגה תערוכת יחיד ללביא, והובילה יד ביד איתו את החזרה לאובייקט האמנות, את החזרת הגבול המוצק בין אמנות לחברה. אולי ראוי לזכור גם כי כל הדברים הללו התרחשו בעידן פוליטי חדש, אחרי 1977.

החזרה לציור התרחשה במקביל למה שאירע במערב. ואולם, המהפך הישראלי – מאמנות רדיקלית בשנות השבעים ל"חזרה למוטב" בסוף העשור – צריך להיבחן על רקע ההקשר שלה כאן. "דלות החומר" של ברייטברג (עם לביא ברקע) ירשה את מקומה ההגמוני של "אופקים חדשים", כך מסופר בנרטיב של האמנות הישראלית מאז אותה תערוכה. מהנרטיב הזה הולכת ונמחקת אמנות שנות השבעים, שפעלה כזכוב עוקצני שבה הכיבוש הפך ממצב זמני לקבוע. זכוב עוקצני זה לא יצא, כפי שמקובל להציג זאת, מהשוליים (כמו שטענה אזולאי), כי אם נתמך ונשען על יונה פישר ומוזיאון ישראל, סטודנטים מבצלאל ובהשראת דנציגר. גם במיצגים שגדעון עפרת אצר בבית האמנים בתל-אביב השתתפו אותם אמנים מרכזיים.

תפקידו של לביא בבלימת הכוחות הרדיקליים שהחלו לצמוח בשדה האמנות

הפלטטית בשנות השבעים, במיצגים ובפעולת שטח, בהקשרים פוליטיים, אקולוגיים ומגדריים – היה עצום. ארבעת הלאווים שלו ממסגרים גם את פעולת האמנות שלו עצמו, וגם מעגנים את ההסכמה החברתית שעל בסיסה התקבלה "דלות החומר" כשפת אמנות הגמונית של החברה הישראלית משנות השמונים. אלו היו ארבעת הדיברות של לביא שתורגמו לערכים פוזיטיבים בטקסט המכונן של "דלות החומר".

א. "אם אתם רוצים להפגין, תזרקו אבן ואל תעשו פלקטים", היה חוזר לביא בשיעורים במדרשה באזני תלמידיו, ושם ללעג אמנים כאביטל גבע, שיצא עם אמנים אחרים בשנות השבעים נגד הכיבוש והפגיעה בפלסטינים. כך הדביק בין אמן שלא נראה לו ובין פעולה חוץ גבולית שנגדה יצא.

ב. כנגד האפשרות שאמן יפעל לשינוי אקולוגי סביבתי, כפי שדנציגר עשה בשיקום מחצבת נשר, הפעיל לביא אותה אסטרטגיה של הפחתת ערך האמן בצמוד להלעגה על הניסוי:

דנציגר של שנות השבעים לא השכיל, לדעתי, לתרגם את הלכי הרוח בעולם לעשייה בעלת חשיבות. פרויקט מחצבות נשר הוא בעיני כישלון טוטאלי. בכדי לעשות הר פצוע לנוף אורגני, יש צורך באקולוגים ואנשי מדע – לא באמנים. ובוודאי לא בדנציגר. בשנות הששים נשאל דנציגר לדעתו על בית חולים הדסה המכער את הנוף. הוא טען שאין כל רע בעימות של מעשה-האדם עם הנוף. לא תמיד חייבים לשאוף להטמעה והסוואה, אמר דנציגר, ובפרויקט נשר הוא התכחש להצהרתו זו וחזר להיות אסתטיקן שמרני, כמעט אימפרסיוניסט נוסטלגי. במסווה של גישה אמנותית חדשנית, יצר דנציגר גנות נוי שמרנית. " (העיר, שם)

ג. הוא לא הכיר בכך שיש משמעות להבחנה בין פעולת האמנות של אשה ובין פעולת אמנות של גבר: "אמנות נשית לא קיימת... כל הדיבורים על אמנות נשית זה הבל גמור"¹³.

ד. "עוד בשנת 1990", כותבת תלמידתו של לביא, מיכל היימן, היה "חוזר לביא שוב ושוב": "צילום זו לא אמנות, רק אם הוא מטופל, רק אם הוא בסדרה..."¹⁴. עשרים שנה אחרי שהצלמת האמריקאית הרדיקלית דיאן ארבוז כבר מתה, התבצר לביא בהגנה על שדה האמנות מפלישתו המסוכנת של הצילום, שלא עבר פרוצדורות אמנותיות מנטרלות, שלא "טופל", שלא היה חלק מ"סדרה".

אי אפשר לנתק עמדה שמרנית זו מהתנגדותו של לביא להשגת גבולות האמנות בשנות השבעים, לשלילת ההבחנה בין אמן לאמנית ומהחרדה שלו מפני התגלות הגוף הסינגולרי של האמן. תיעוד הפעולות והמיצגים הרדיקאליים, כמו כהן גן שנטע אוהל במחנה פליטים פלסטיני, או גכטמן שצילם את שלבי גילוח שער גופו במהלך הכנה שלו לניתוח – מתכתבים עם מה שקורה היום באמנות באופן שרק מחדד עד כמה הקריטריונים לצילום שלביא המשיך לדקלם בשנות התשעים היו שמרנים ודכאניים.

הקריטריונים של לביא

ב־1982 נתן לביא לנילי נוימן, אז עורכת כתב העת לאמנות "קו", ראיון על "אמנות ישראלית ביחס לזהותה". כאן הוא כבר בשיא כוחו והשפעתו על שדה האמנות ועל דרך המלך לקראת כינון ההגמוניה של "דלות החומר". מה שבולט יותר מכל בראיון הוא "התודעה העצמית של לביא", המבדילה בין האותנטי לזר. אין רגע שבו הדגש של האותנטי, ולעומתו מה שאיננו אותנטי, אינו מזוהה עם ה"טעם של לביא", ובעיקר עם אישיות וכוחו. למשל, איזה אמן ראוי להיקרא "ישראלי"? לביא יודע:

יש אמנים שאם היו מציירים עבודות ישראליות, לא הייתי מאמין להם משום שהם לא התאקלמו כאן מעולם. הם עדיין מצייתים למנטאליות של ארץ מוצאם.¹⁵

מי מעניק תעודת "אזרחות מנטאלית"? המומחה הטבעי, הילד הישראלי חד העין, המבחין בעקבות הציות למנטאליות הזרה, הלא מקומית ולא ישראלית, אשר הוא עצמו משוחרר ממנה, מעצם היותו בן המקום. אגב, זריצקי הוא "ישראלי", כלומר הוא הצליח להשתחרר מה"מנטאליות" של רוסיה ובהמשך:

כל האמנים שיושבים בחו"ל ולא פה... כשאני בודק אותם... לא הייתי מכניס איש מהם כאבן-יסוד באמנות הישראלית... ולכן אני נאבק כל-כך נגד הניסיון להחזיר אמנים ישראלים שיושבים בחו"ל... הם יהיו אסתטיקונים, דקורטורים, הם לא יהפכו לאמנים יותר טובים פה. (ע'17)

הנה, מכאן אפשר כבר להגיע אל העיקר: כיצד מיישבים את המתח בין השוליים הישראליים למרכז המערבי? כיצד ממפים את האמנות, כך שמרכזם של השוליים

יזוהה עם העצמי של לביא? פשוט מאוד:

התפיסה הכוללת שמשותפת לאמני שנות הששים היא העימות. העימות המיוחד לי הוא לדעתי אכן ישראלי. מה אני מעמת, וכיצד אני עושה זאת, זה מה שאפשר לכנות הישראליות שבי ובוזה אני שונה מראושנברג. כך שלא דרך העימות עצמו השפעתי על אחרים אלא כצינור שהעביר את ג'ספר ג'ונס ואחרים. השאלה החשובה היא האם התפיסה של העימות הישראלי היא השפעה, ואני טוען שלא.
(ע' 12)

לביא מנסח כאן תיאור שאין כמותו: "העימות" (הקולז'יסטי בין מרכיבים וחפצים מצויים) מייצג, ללא סתירה, את המשותף לאמנות הישראלית ולזו המערבית, וגם את ייחודה של האמנות הישראלית. לביא עצמו, מצד אחד, הוא "צינור" המחבר בין המרכז למקומי (שוליים שאינם מפגרים אחרי המרכז), ומצד שני, הוא המוצא איך ליישם את "העימות" באופן שאינו תוצר נחות של חיקוי והשפעה. עכשיו מגיעים לעיקר, לעליונות הישראלית על פני המרכז המערבי: נוימן מסכמת

"אמנות ענייה" נקלטה בארץ באופן פחות מאנייריסטי מאשר במקום שממנו היא יובאה. משום שנראה שכאן בחירת החומרים הזאת מיידית יותר, פחות מתחננת מאשר אמריקאני או איטלקי שבחרים לעבוד באמצעות חומרים כאלה. נראה לי שמשום שהם גדלו וראו משהו אחר, שם זו ג'סטה, פוזה אמנותית, בעוד שכאן זה שנראה מדויק יותר; נכון יותר.

לביא מאשר וחותם:

משום שהמקום משתמש במה שיש לו והאמנות משתמשת במה שיש לה. זה לא פוגע באמנות, זה מאפיין אותה. (ע' 17)

כלומר, "אמנות ענייה" אמנם "יובאה" אך כאן היא אותנטית יותר. ומדוע? כי כאן, אנחנו עניים יותר, כלומר הניגוד בין אמנות לחיים קטן יותר, וזה מה שמקנה לאמנות הישראלית אותנטיות וראשוניות, ולאמנות משם – זיוף ו"תחננות". לביא באמת שיכור ממרכזיותו בשלב הזה של הקריירה שלו. הכל מוכן לקראת ההכתרה ההיסטורית ב"דלות החומר".
ההסבר לקבלת הפנים הלוהטת לתערוכת "דלות החומר כאיכות באמנות הישראלית", ארבע שנים לאחר ראיון זה, מצוי בדיוק במקום הזה – הנה האמנות, העומדת בשורה אחת עם האמנות המערבית, וכמוה עוסקת ב"עימות",

ומצד שני היא יותר מדויקת ואותנטית ממנה. בקצרה, האמנות הישראלית פריפריאלית, אבל לא פרובינציאלית, ולא חקיינית. היא אף עולה על המרכז בכך שהיא "מדויקת" יותר ונאמנה למקור/למקום. יותר מרבע מאה לאחר מכן, קוראת מיכל נאמן במהופך את תמונת האמנות הישראלית:

גם האמנות הישראלית לא שייכת להיסטוריה, לא שייכת לתולדות האמנות (העכשווית), ולכן בנויה במובן מעניין כמו אמנותה של יוזפינה, כמה שאימננטית לו ההשכחה. האמנות של רפי לביא מלמדת אותנו, איך לעשות אמנות בתנאים של השכחה... כשייכת ולא שייכת באופן מוזר לעם ולמקום שבו נוצרה. קפקא קורא לזה גאולה, כי זו גאולה מהגאולה האחרת של הבטחת הנצח. (נאמן, ע' 21)

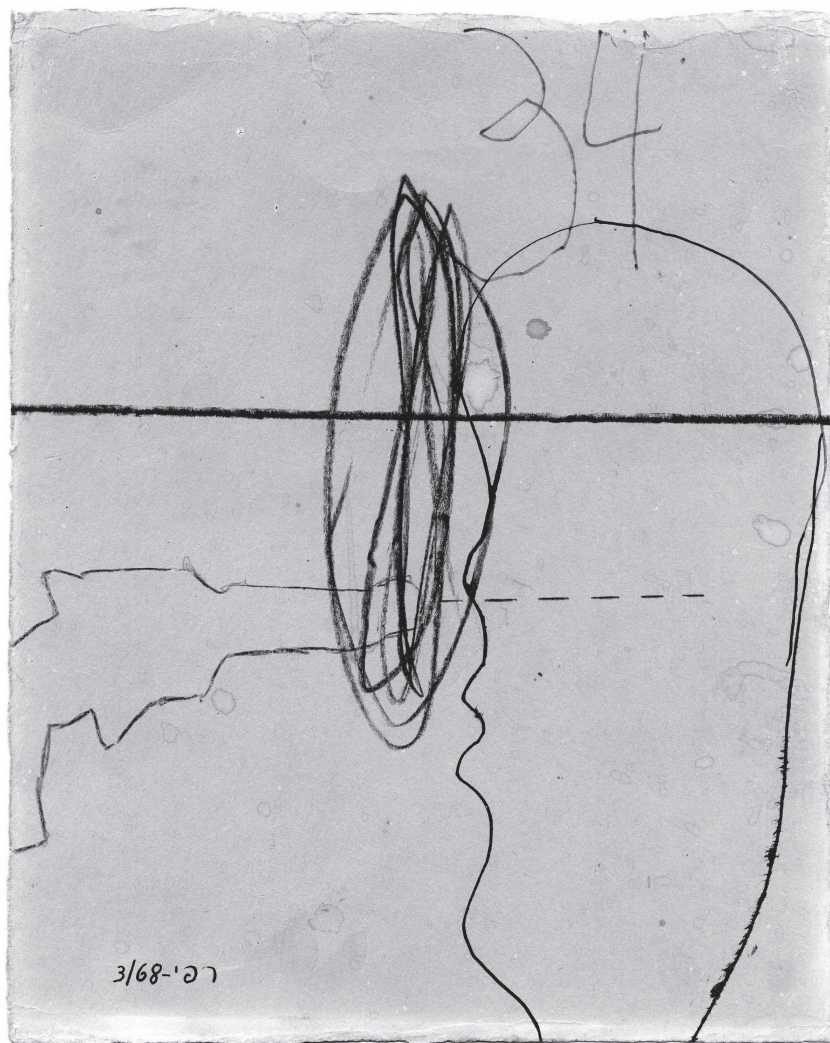
האמנות הישראלית השלטת היא פריפריאלית ולפיכך היא מקבילה לשוליות החברתית-תרבותית שמתוכה פעל קפקא. האנאלוגיה הזאת זקוקה לא-היסטוריות, משום שהיא טובלת בהכחשה, לא בהשכחה. גם נאמן מתעקשת לדבר על הגמוניה במונחים של אנטי-הגמוניה. גם נאמן אינה יכולה לקרוא לילד בשמו: אמנות ממסדית.

האקדח והשרבוט

את הרישום הזה (20/24 ס"מ) קיבלתי מלביא ב-1968 ומאז הוא תלוי בביתי. אף על פי כן אני מבקשת "לקרוא מה שמצויר כאן" באופן שעשוי להתפרש כביקורת¹⁶. מתחת לשרבוט הגדול המתנוסס, לכאורה בשובבות, במרכז הרישום, שנחצה בכוחות בקו תקיף, הנשען על סרגל, מתרחשת מטמורפוזת: קצה איבר מין זכרי, ילדותי למדי, רשום ביד רפויה, והופך לאקדח. הקו המקווקו שמושפרץ/גורה ממנו אל קונטור הפרופיל הריק אינו נושא עליו את חותם המהפך – תשוקה ופגיעות ההופכות לפוגענות. השרבוט הגדול בוטה ביכולתו לגונן מפני חשיפת הרגע של המטמורפוזת, מקצה איבר מין נימול לאקדח יורה. ואולם, השרבוט הגדול גם אינו מסתיר את המהפך בהסתרה מלאה. מדוע? משום שהסוד הקטן/גדול הזה הוא המקור הקטן, אך הלא-אכזב, של האנרגיה המפעמת ברישום זה.

מה תפקידו של השרבוט? מסווה למהפך מילד פגיע לאדון פוגע (שיש [ואין] להסתירו)? השרבוט כמטאפורה להסוואה? לעיוורון הדו-כיווני? השרבוט כחופש

קטן המסתיר את החופש הגדול מתחתיו? השרבוט כדגל לחוסר אחריות? כסמל לחוסר אחריות של הפוגע משום שאינו חש בכאב הנפגע? והשרבוט כ"שייסקו לי בתחת אלה שיבואו אלי בטענות"? הכל פתוח.

השרבוט יושב על הנקודה, שאותה לביא מבקש להסתיר מפני עצמו ומפנינו, המתבוננים, זו הנקודה שבה מתחולל השינוי בתשוקתו של העור־לא־גבר לגבר פוגע, שאינו מקבל על עצמו שום אחריות על הכוח שהוא מפעיל. הכוח

והתשוקה של הגוף הגברי הוא־הוא הסוד הכמוס שלביא מסווה תחת השרבוט הילדי, זה המסמל את אי ההכרה באחריות, ואת העדר החובה לקבל אחריות, כי הרי הוא עודנו ילד, שלא חלה עליו האחריות. הוא מקבל ישות על־מגדרית, ובו־זמנית שומר בידי את הסמכות העליונה של האב.

איני חושדת בו כלל במניפולציה מודעת, כמובן. לביא היה עיוור לאופן שבו חצה את הקו מילד פגיע לאדון ואב פוגע. סוד כוחו בחיבור בין המעבר הזה לבין עיוורונו כלפיו. בעיוורונו שיכנע. ועיוורונו זה, הלגיטימי כאמן, הוא זה ששוכפל באמצעות המניפה הפרשנית הרחבה, שצייתה למשאלת ההסתרה שלו.

שרית שפירא ייצגה אותו, את הילדון, מפני "סוכני הפאלוס", כשהם זוכים לשלל תארים:

האב הסמלי, נציג הסמכות של חוק־השפה (הפרשנים, א.ס.) ישוב ויתבע את ליטרת הבשר שלו, ואז יהיה על קול הילד – אינפנטיליסט, פורמליסט או סימבוליסט – לחמוק פעם נוספת מפרעון השטר. הקול המנחה את עבודתו של לביא, דבר הילדותיות, יודע כי לעולם לא ייפרע מדין המשמעויות הנלוות לשפה "הטבעית" או "המגזרית", שכן סוכני הפאלוס ירדפוהו גם בדמות הדוברים של אותו מגזר – מבקרים, תיאורטיקנים, אוצרים, שינסו לכרוך על צווארו את חבל המשמעויות בקריאה "פורמליזם", "דלות־החומר", "סימבולזם", "אינפנטיליזם". וכשם שהציור של יויו (הבן של לביא, א.ס.) מגרה את הגננת לחזור ולהציק לו בחקירת זהותו ("מה זה?").¹⁷

שפירא מנסה לגונן על "דבר הילדותיות" של רפי/יויו הקטן ולתת לו "פטור" מעלילות "סוכני הפאלוס". לא לחינם כינה לביא את שפירא "העורכת־דין שלי". היא הודפת את הפרשנים בציטטות רבות מ "קפקא, לקראת ספרות מינורית" של דלז וגואטרי, ואלה מציגות אותו כמחפש "מוצא" מפני כוחות התרבות השלטת ולא כבשר מבשרה. וכל זה במקום לבקש ולחקור את פשר "שתי הטקטיקות המרכזיות באסטרטגיה האחת של לביא – זו המזמנת בכוונה תחילה נושאים משמעויות והקשרים על מנת לגרשם מיד בבושת פנים" (ע' 34). בעיני, מיטב הקומפוזיציות של לביא כוללות את המהלך הכפול: לתקוף ולמחוק, ליהנות מהתפלשות בחומר ולמחוק את העקבות הלא רצויים. לביא לא המציא את האסטרטגיה של ה"כן" ביחד עם ה"לא", ובכל זאת הוא פיתח אותה לכדי ייחודיות. ממתית ולשם מה?

אכזיב 1957

בציורי אכזיב הידועים של לביא מ-1957 – ספינה וקטר, עליהם כתב "ציור של ילד אינטילגנטי בן 20" – אין כל זכר למאבק בין "הכן ולא". הקומפוזיציה של כל אחד משניהם שלמה ומצביעה על הקלות שבה השתלט על כל הרף בתנופה ובביטחון, בהינף מכחול אחד. כל קו ברישומים הוא פונקציונאלי לבניית הדימויים והמערך הסיפורי של הקטר ושל האוניה, שעל שניהם מופיעה בפשטות המלה 'ישראל'. העשן המסתלסל מגג הקטר ומארובת האוניה יוצא מראשו של פאלוס גדול כל כך עד שהפרשנים פשוט לא הבחינו בו. ברישומים אלו אין שום שרבוט. הם 'כן' אחד גדול. הם ציורו ברגע של "הארה", כותב דוד גינתון, ומציין את הדמיון ביניהם לציוריו של נחום גוטמן: "שני הציורים הראשונים האלו דומים במשהו לציור של גוטמן מ-1936... הציורים הבאים... נסמכים על מיתוסים אישיים".¹⁸

מה מבשרים שני הרישומים שלא היה להם ולבשורתם המשך אצל לביא? ב-1957 הכיר לביא את אביבה אורי ואת אריה ארוך וראה בהצעה שלהם אפשרות מילוט "מהשכבות הטיפשיות" שלמדו אז באבני. ההארה של לביא ב-1957 לא בישרה דרך חדשה, אלא תשוקה כבירה להיות "אני, אני, אני", ועימה הכוח והיכולת לחבר ביניהן. רישומי 1957 מסכנים אותו להיות גוטמן, לא מתחנחן, אבל גם לא אמן. הוא חייב למצוא לעצמו מוצא. רישום המכחול מ-1961 (ע' 58) מעיד כי הוא ניסה לצייר כמו אביבה אורי ופסל זאת, בצדק. לא היה בו שמץ מיכולת ההסתכנות וההמראה אל הנשגב שהיו לאביבה אורי. ציורו אינו אלא מחוות מכחול מלאות חן. ובכן, אסטרטגיית "הכן ולא" היתה פתח המילוט מהיות נחום גוטמן, שלא רצה להיות, לאביבה אורי, שלא יכול היה להיות. השרבוט, הקולאז' המדבקות, בקצרה – ה"עימות", היו הפיתרון הגואל. הברדים שכוסו בשכבות עבות של צבע לכן (1960-1961, ע' 24) החזירו אותו למופשט, משאת הנפש של "אופקים חדשים". אסטרטגיית "הכן ולא" היא דרמה של פריצה והשפרצה והסוואתן תוך השתלטות עליהן.

העשן החביב המסתלסל מהפאלוס הענקי באכזיב ב-1957 התחלף בשפריץ שניתז מפין/אקדח ב-1968, והוא כבר לא "נחמד". לביא עבר מטמורפוזה. בזוג רישומי 1968 (פין/אקדח) יש "כן ולא". "כן" ירייה והשפרצה לעבר הנחיר של הפרופיל, ו"לא" להכיר בתכניה, לא להכיר ברגע של המטמורפוזה מְפָגֵעַ ונזקק כמשתוקק, לפוגע ומשתלט. המעבר מהשימוש בעיפרון קשה לרישום המדויק והעדין של המטמורפוזה, לעיפרון רך לשרבוט ולקו בין עוד חילופי כוחות,

הופכים את הרישום הזה ליצירה של לביא במיטבו. כשדרמת "הכן ולא" אינה נותנת לו מנוח ומתוכה צומחות מיטב יצירותיו.

כדי לחשוף את עוצמת היצירות הוא חייב להיאחז בבלמים.¹⁹ הדואליות בין היצירות הגלויה והדחף להשתלט על כל הדף (רישומי 1957) הם שהפכו את הגוף האמן לסוד השמור ביותר שעליו הגן לביא בחירוף נפש. הגוף כמקור הכוח והתשוקה, הגוף הגברי של הפרסונה הגברית נאלצה להתחבא בילדותיות-כאילו. רישומי 1957 – שיקפו את ה'כן', בעוד השרבוט והקולאז' את ההתראה מפני חשיפתו, ההתראה שהיוותה את המרכיב היסודי של פעולת האמן שלו. בלעדיה היה יכול לסיים את הקריירה שלו כאמן פלסטי כשם שסיים את הקריירה שלו כמוזיקאי, בתגלית שאין לו מה להגיד, שזה מזויף. שלל המצאות ההסתרה של לביא הן האמת המוסתרת ומלאת החיות של יצירתו.²⁰

אחרי "דלות החומר"

גל הפטריוטיזם האמנותי שציין את פתיחת התערוכה "דלות החומר כאיכות באמנות הישראלית" ב-1986 היה נסתר וגלוי. נסתר, משום שלא היה בו הפאתוס הישן של המייסדים, וגם לא היו בו "נערים נחושים כאגרוף", וגם לא הצבר עם "כובע טמבל", בקצרה כל מה שתואר כבר בסטרוטיפים הייצוגיים של הפטריוטיזם. אבל הפטריוטיזם הישראלי שכן בזיהוי האמן עם המקום, ובמקביל עם מהלך אמנותי בינלאומי. "דלות החומר" היתה חגיגת הגמוניה של "אופוזיציה" שכבר שנים רבות לא היתה אופוזיציה. כל מה שלא הסתדר עם התזה או עם אבי התזה הודר מ"העצמי" ולא זכה אפילו לעונג של היות "אחר".

מאז אותו ניצחון גדול, שהכל היו גאים בו, זרמו מים רבים. ומאותו ביטחון עצמי שבו סולקה מזירת האמנות כל אחרות פרט לקול ההומוגני ולטעמו, חלה התפכחות כואבת. והתפכחות זו ביקשה, כמובן, אשמים. מאז שנות התשעים נמצאה האשמה: האוצרת שרה ברייטברג היתה אחראית לתזה המצמצמת של "דלות החומר כאיכות באמנות הישראלית", בעוד רפי לביא, האב הגדול שלה, נחלץ ללא פגע. היא "החמיצה" והוא "הוחמץ". מחיקת קולו, ששיאה באנלוגיה של נאמן, שיחררה את הפרשנים מהתמודדות עם דבריו. מי שהחזיר את קולו, כוחו וסגנונו של לביא לתמונה היה יאיר גרבוז.

גרבוז, ללא תחפושות פוסט-קולוניאליות, החייה את תמונת ההוראה של לביא, כפי שאף אחד לא עשה זאת עדיין. "החברות הקולוגיאלית הצפויה בסוף

הדרך היא הלב הפועם של שיטת לביא.²¹ וכך הוא מדבר על התלמידים של לביא:

הם חשו מיד איך הדיסקט שעמו באו למדרשה עובר תהליך של שאיבת שומנים, דילול סוכרים, מחיקת סנטימנטים וניעור מושגים, הקפאת אהבות ונאמנויות ודחיקתן. (ע' 101)

רפי לביא דיבר כמו שהוא צייר – בשרירותיות, הפוסלת כל היגיון לא שרירותי... סטודנט כזה לא יעשה דבר מלבד להפקיר את עצמו לחלחול. רפי התקיף את תלמידיו במפורכות בלתי ניתנת להפרכה. (102)

אחרי שריסס את היושבים באנטי־רומנטיזציה... רפי סבר שהדבר החשוב ביותר ביצירה הוא רגע ההכרעה, רגע סיומה וחתימתה. (103)

נדמה לי שבשיעור הראשון רפי איפס את תלמידיו לדרגה היפר־נורמליות, הדרגה שלו. (103)

רפי היה שופט של פסקי דין וגזרי דין, רק רצף הפסקים וההכרעות יוצר את ההנמקה. כל התרגילים לא היו משיגים דבר, אילו לא היו מלווים בדיאגנוזה הכמעט־נבואית שלו ובאינטואיציות שמעטות ונדירות בהן הטעויות. (103)

מתוך אהבה, מסגיר גרבוז את מה שפרשניו של לביא הסתירו: את הכוח המסרס, המובנה בפער הכוחות בין תלמיד צעיר למורה, שאינו אלא ה"שופט של פסקי דין וגזר דין".

"אני טיפש במילים", חוזר לביא על עצמו בראיון הווידיאו שבסופו הוא מעניק ללוסקי עבודה תמורת הטקסט המדמה אותו לכבוד האל. "טיפש במילים" אינו אלא כיסוי להנאה והרווח שהפיק מהפרשנות אשר מרב אנלוגיות לקפקא, לוינס, היידגר, פיקאסו, ודושאן – החמיצו את הרגע שבו לביא פיתח את אסטרטגית ה"כן ולא", את השרבוט המסווה, המסתיר את התהום אילו לא רצה להביט ואת הסוללה שבנה לתלמידיו ודרש מהם ללכת רק עליה.

1 פרנץ קפקא, "הזמרת יוזפינה, או עם העכברים", רופא כפרי, תרגום אילנה המרמן, 2000, ע' 296-297

2 מיכל נאמן, "אגוז לפיצוח: רפי ויוזפינה או יחסי עכבר והר", רפי לביא: נא לקרוא מה שמצויר כאן, עורכות דגנית ברסט ואפרת ביברמן, הוצאת המדרשה, 2009, עמ' 17

3 ביוגרפיה קצרה של מירית כהן כתבה נסיה שפרנסקי בקטלוג שראה אור עם תערוכת יחיד שלה במוזיאון של אולם, Mirit Cohen – Broken Vessels Ulmer Museum, 1998

- 4 לחלקם התייחסתי בהשוואה בין לביא לגרשוני, ביניהם דרישתו של לביא להתייחס לטקסט המופיע בצוירו כאל אספקט ויזואלי סטודיו, 1996, ע' 76
- 5 רפי לביא: נא לקרוא מה שמצויר כאן ע' 17. ראוי לשים לב לאופן שבו הפכה נאמן את דמותה של יוזפינה לדמות ממין זכר ("דמותו של האמן... גם ילד וגם הורה ומנהיג"), רק כדי להגיע להשוואה המופרכת בין יוזפינה לרפי לביא.
- 6 שרית שפירא (אוצרת), זה לא צבר, זה גרניום, מוזיאון ישראל, 2003
- 7 פרנץ קפקא יומנים 1910-1913, בעריכת מקס ברוד, מגרמנית חיים איזק 1978, ע' 154
- 8 "יוזפינה העכברה מוותרת על תרגול הזמרה האינדיבידואלי שלה כדי להיטמע בהבעה הקולקטיבית של 'המונח' אינספור גיבורי עמנו" (...) אין סובייקט, יש רק מערכים קולקטיביים של הבעה – והספרות מבטאת את המערכים הללו – בתנאי שהם אינם ניתנים מבחון, ורק כשהם קיימים בעוצמות שטניות לעתיד לבא או ככוחות מהפכניים שיש להקים". ז'יל דלז ופליקס גואטרי, קפקא: לקראת ספרות מינורית, 2005, ע' 49
- 9 מתוך ביקורת על תערוכה רטרוספקטיבית של דנציגר במוזיאון ישראל העיר 14.8.81
- 10 אריאלה אזולאי אימון לאמנות, הקיבוץ המאוחד, פרק 10 "הכלכלה הביתית – רפי לביא"
- 11 רפי לביא: נא לקרוא מה שמצויר כאן, ע' 35
- 12 שפ, ע' 138
- 13 אלן גינתון הנוכחות הנשית, 1990, מוזיאון תל-אביב. ואמנם, כבר דובר על היבט הדיכווי של הפן הנשי, ובכל זאת התעלמו מדיכווי מקביל של הפן הגברי. בלא לגיטימיות להבדל, מחויב גם הייחוד הגברי להסתתר במסווים של א-מיניות, וטשטוש גוף האמן. על הפיצול הפנימי כתוצאה מהחובה להסוות את הממד הנשי באמנות ותפקידו המרכזי של לביא בהקשר זה, ראו את מאמרי "ונסו בחדר הדק", קטלוג יהודית לוי מוזיאון ת"א, 2007
- 14 מיכל היימן: "נשים שוכבות: אמניות ישראליות בשנות השבעים" קטלוג גופי עצמי אמנות בישראל 1968-78, מוזיאון תל-אביב 2008.
- 15 קו 4/5 1982 הקיבוץ המאוחד, ע' 17
- 16 אני מבקשת להעיר כי עוד בחייו התייחסתי לדרישתו לגשת אל הטקסט הכתוב בעבודותיו רק מהאספקט הוויזואלי, כאל נסיגה מההישג של אריה ארון, והדגמתי זאת באמצעות קריאת הרישום מ'68, אשר בנדיבותו רפי לביא העניק לי. סטודיו 76 1996, עמ' 41-42. ככלל, אני מאמינה, כי כל עוד יש בעבודות די אנרגיה כדי להצליח ולנער מעליהן את הוראות השימוש שמסר האמן – הן ראיות לתשומת לב.
- 17 זה לא צבר, זה גרניום, אוצרת שרית שפירא, קטלוג מוזיאון ישראל, 2003; עמ' 21-20, בעמוד 127 מופיעה רפרודוקציה של רישום פנדה, תאומו של הרישום שניתחתי כאן, ואשר נוצר באותו חודש ובאותה שנה.
- 18 קטלוג רפי: הציורים המוקדמים, 1957-1961, אוצר דוד גינתון, מוזיאון תל-אביב, 1993
- 19 האסטרטגיה של גרשוני נועדה לאפשר לחצות את הידוע לעבר הבלתי ידוע. הכריעה על ארבע (מיניות) ואיבוד מרחב הראיה – ובמקביל זמרה – הם אלטרנטיבה ולקחת סיכון: לדעת מנין יוצאים ולא לאן מגיעים. אסטרטגיה זו חשפה את הצייר לפרוורטיות של ההתפלשות בחומרי הצבע שהזכירו יותר מכל חומרים מופרשים מהגוף בהתענגותו ובכאבו, בלא הבחנה מה בא מלגו ומה מלבר. האמן אינו ארון השוקל ומכריע ממרחק ותוך שליטה מה לשמור ומה למחוק. מה להדביק או מה לשרבט.
- 20 מרגע שמזהים את הפאלוס שביסוד הקטר מ'57 משתנה המבט על שני ציורי הקטרים המאוחרים מ'2001: "שולחן ארון" בע' 87 והאחר בע' 220 (הקטלוג זה לא צבר, זה גרניום).
- 21 יאיר גרבוז, "שלום כיתה א'", רפי לביא: נא לקרוא מה שמצויר כאן, ע' 106

חדוה הרכבי

להתראות, בן

ממול מצלמת הרובוט,
 הרקדנים,
 קורי העכביש,
 הקרע,
 נהמת הפגרים
 מתחת לעצים השחרים,
 חֵי ת ה ל י ל ה של אבות ישורון שאתה כל כך אוהב
 להסתכל עליה, להקשיב לה, לחיך אליה,
 לנבר בין המנדולינות שלה,
 עם כדורי הפלסטיק שלה,
 לראות אותה משתרעת על המחצלת,
 מזיזה משהו, מהרהרת במשהו אחר,
 להרוות את צמאונה בשצריה,
 לשים את ראשה על כתפיה,
 להאזין לדעותיה.
 מה דעותיה. אני מתכוננת החפש
 שלה, האמץ, הגאוניות,
 ההתפוררות, הרקבון, היפי,
 הפער בין מה שיאמן לבין מה שלא
 – דברים שגרתיים, אתה יודע –
 כמו העצים השחרים שהתחילו לצרח ולצוח
 ולשאג

וזו שזוחלת עכשו, באישון לילה,
 על חוט השערה, באמצע ים סוער,

זוּחַלַת עִירְמָה, מֵהֶלֶב, מִקְנָנֶת בְּאוֹר,
מִתְפַּתֶּלֶת, עוֹבֵרֶת אֶת הַקְּצָה,
מִקְנַטֶּרֶת אֶת הַקְּהֵל.
אֶלָּא מָה.
זֶה הַמְדִּיּוֹם שְׁלָה.
בְּעֵצִים, הַסּוֹד.
בְּעֵצִים, הַיְסוּרִים שֶׁל הַסּוֹד.
אֲנִי חוֹזֵרֶת לְדַבְרִים שְׂאֵמְרָתִי לְךָ בְּהַתְחִלָּה:
זֶה מְמַלֵּא אוֹתִי אֲשֶׁר עָצוּם לְשׁוֹחַח אֶתְךָ.
יֹתֵר מִחֲבוּק.
יֹתֵר מִדְּמִיּוֹן.
יֹתֵר מִהֶאֱרָה.
לְשׁוֹחַח אֶתְךָ וְהֶאֱרָה.
לְשׁוֹחַח אֶתְךָ כְּשֶׁהַשֶּׁמֶשׁ מֵתְחִילָה לְזֹרַח בְּעֶרְגָה,
בְּלִי לְדַעַת אִיפֹה לְהֵנִיחַ אֶת נְבִיחוֹת הַכְּלָבִים –
בְּפָנִים אוֹ בְּחוּץ, אוֹ, כָּאֵן,
עַל חוּט הַשְּׁעָרָה.
לְשׁוֹחַח אֶתְךָ וּלְצַהֵל כְּמוֹ שְׁנֵי חֲלוֹמוֹת-בְּהֶקְיִין
נְמוּגִים בְּאוֹר הַקָּטָן שֶׁל הַשֶּׁמֶשׁ, עַל חוּט הַשְּׁעָרָה,
מִתְמוּגְגִים זֶה בְּזֵרוּעוֹתֶיהָ שֶׁל זוֹ
כְּאוֹת נְפִשָׁנוּ.
מָה שֶׁנִּפְלֵא הִיא לְשִׁמְעַת אֶת הַשֶּׁמֶשׁ מֵתִלְהַבֵּת, מְרִיעָה,
מִשְׁתַּוְּקָקֶת, יוֹצֵאת מִגְדָּרָה, מְעִרִיצָה אוֹתְךָ. מִהֶפְנִטֶת מִמֶּךָ.
סוֹגֵרֶת לְךָ.
וְזֶה שְׁעֵכֶשׁוּ

כָּל הַדְּלֵתוֹת מְפֹזְרוֹת עַל הָאָרֶץ –
הַחֲלוֹנוֹת, הַוִּילוֹנוֹת, הַמַּגָּשִׁים, הַמַּגְבּוֹת, הַסִּיגְרִיּוֹת, הַסְּקָטִים, הַכְּסָף,
הַזְּקָט, הַגִּינָס, מְכוֹנֵת הַגְּלוּחַ, הַעֲתוּנִים, אֶלְבוּס-תְּמוּנוֹת מִן הַיְלָדוֹת,
הַתְּפֹסֵן בְּשָׂדֵה הַשִּׁיפּוֹן, הַבִּיסקוֹיטִים, הַפְּרוֹת, הַלְּחָם, הַדְּבִשׁ,
רִיחוֹת פְּרָחֵי הַגְּרָנִיּוֹם, הַקִּירוֹת
שֶׁבְּעָרוֹ כָּל הַלֵּילָה.
אֶתְּךָ חוֹגֵג. אֶתְּךָ מוֹצֵף. אֶתְּךָ מְכַל מְרַחֵק. אֲנִי מֵתְכַוֵּנֶת,

עֵינֶיךָ, מִבֶּט עֵינֶיךָ, הַמִּבֵּט בְּעֵינֶיךָ, אֵיךְ לְתֹאֵר
אֶת הַמִּבֵּט בְּעֵינֶיךָ, הַמִּבֵּט בְּעֵינֶיךָ,

אֲנִי בְּאֵמֶת רוֹצֶה לְדַעַת אֵיךְ לְתֹאֵר אֶת הַמִּבֵּט בְּעֵינֶיךָ
עִם רַעַשׁ הָעֲנָנִים בְּמִבְט שֶׁל עֵינֶיךָ.
אֵיךְ אֲרֻצֶּה לְתֹאֵר אֶת רַעַשׁ הָעֲנָנִים בְּמִבְט שֶׁל עֵינֶיךָ.
אֵיךְ אֲרֻצֶּה לְהִשְׁקִיט אֶת רַעַשׁ הָעֲנָנִים בְּמִבְט שֶׁל עֵינֶיךָ.
אֵיךְ אֲרֻצֶּה שֶׁתְּבוֹא, כִּכָּה, פְּשׁוּט, מְהִיר, קֶצֶר-רוּחַ, פְּרוּעַ, יְהִיר,
חֲצוּף, בּוֹטָה, מַחְסָפֶס, מִזִּיעַ, נִלְהֵב, וּכְמוֹ תְּמִיד,
בוֹעֵר מְגַעְגּוּעִים.
וְזֶה שֶׁעֲכָשׁוּ כָּל הַגְּבוּלוֹת נִפְרָמִים.
לְשׁוֹחַח אֶתְךָ וּלְהִזְכֵּר לְהִזְכֵּר לְהִזְכֵּר
עַד שֶׁלֹּא יִהְיֶה בְּמֵה לְהִזְכֵּר.

לְשׁוֹחַח אֶתְךָ וְצַפּוֹר שׁוֹתֶתֶת דָּם נִגְרָרֶת אַחֲרֶיךָ
וְצַפּוֹר מְפָרֶרֶת אַחֲרֶת חוֹזֶרֶת לְרַחֹב, מִתְפַּזֶּרֶת
עַל הַפְּתָחִים, נִצְמָרֶת לְאִיזוֹ פְּנֵה, צוֹפֶה, מְנַקֶּרֶת,
מְנַסֶּה לְחֹזֵר לְאֹוִיר,
מִתְפַּרְצֶת בְּבָכִי.

גַּעְגּוּעִים מְרַעֲדִים אֶת הָעוֹלָם.
לְשׁוֹחַח אֶתְךָ וְגַעְגּוּעִים שֶׁלֹּא הָיוּ כְּדִגְמָתָם.
וְזֶה שֶׁאֲנִי מְחַבֶּקֶת אוֹתְךָ עֲכָשׁוּ בְּזוּעוֹתֵי.
אֶתְךָ יִשׁוֹן, אֶתְךָ עֵר, עוֹצֵם אֶת עֵינֶיךָ, מְחַיֶּה
לְתוֹךְ כְּפּוֹת יְדֶיךָ, מְצַטְנֵף בְּכַגְדֶיךָ לְצַדִּי,
נוֹגֵעַ בְּאַצְבָּעוֹת יְדֵי, גוֹלֵשׁ
אֶל הַצַּד הַשְּׂנִי, כּוֹרֵךְ אֶת זְרוּעוֹתֶיךָ,
צוֹנֵחַ עַל בְּטֵנִי, עַל יְרֵכִי,
עוֹלֶה עַל גְּדוֹתֶיךָ,
מְגַדִּישׁ אֶת הַסָּאָה.
וְזֶה שֶׁעֲכָשׁוּ אֲנַחְנוּ חִפְשִׁים.
אֲנַחְנוּ חִפְשִׁים. אֲנַחְנוּ חִפְשִׁים.
וַיֵּשׁ לְךָ אֶת עוֹלָמְךָ, כִּכָּה, פְּשׁוּט,

לחיות את חייך. להיות מה שאתה. כל מה שעולה על דעתך. חייך,
חייך,

אני חוזרת לדברים שאמרתי לך בהתחלה.
שום דבר לא יקר לי מלבד חייך – משאלותיך, שגינותיך, תמימותך,
מה עובר עליך, איפה אתה ישן, איזה בגדים אתה לובש, מאכליך,
דברים שאתה משתוקק בכל מאודך, מנסה לגלות על עצמך, מאמין שתוכל,
יודע שזה לא ילך, נע בחסר מנוחה, צוחק בהסח הדעת,
מתנהג כמו ליצן, מנבל את הפה, יוצא מפליך, נרצע,
מצמיד את אזניך אל מרחבי האור הגדולים, ככה,
פשוט, מתבונן בעוברים ושבים, משתאה,
שואל את עצמך, עונה לעצמך,
קופץ מאסוציאציה לאסוציאציה,
הולך לאבוד מרב רעשים,

מבלה בברים, שותה, מצוית סיגריה, מנגב את המצח,
מתנשף, נכסף לכל עובר־ארח מזדמן, מדמין
בחורים ירושלמים פייתאר ליד בחורים ירושלמים פייתאר,
מניח את ראשו על הדלפק, נרדם
וחולם על הגבעות האדמות, איפה בדיוק
הגבעות האדמות,
עולה ויורד בין הגבעות האדמות.
רוקד כל הלילה.
כבר כמעט לא רוקד.
מענה את פניך. מבליג.
מנער את בגדיך. ממשיך.
ממשיך.
אתה ממשיך.

לפעמים יש צער בעיניך.
הדלת נסגרת. אתה יושב על הרצפה, שותק, מהרהר,
מדבר עם אף אחד, בקשי שם לב מה אני אומרת, מסרב
להניח לי להכנס, שותה עוד גין אחד והולך

אֶל הַגְּבֻעוֹת הָאֲדָמוֹת – אֵלֶּה שְׁצִירַת אֶז,
 עוֹד לִפְנֵי שׁ,
 וְאֵלֶּה שְׁצִירַת, שָׁם,
 בְּעִשְׂרֵה־לָּשׁ לִפְנוֹת־עָרֵב,
 אֶתְמוֹל.
 מָתִי תְּבוֹא?

מָתִי תְּבוֹא?

אֲנִי אוֹהֶבֶת אֶת הַרְגֵעַ הַזֶּה שֶׁבוּ אִתָּה מְגִיחַ
 בְּחֵשָׁאִי, בְּהַפְתָּעָה, מִתְעַלֵּם מִכָּל מָה שְׁאַחֲרִים אוֹמְרִים,
 שׁוֹכַח אֶת עֵצְמֶךָ מֵאַחֲרֵי תְּרִיסִים מוֹגְפִים, מְסִיט אֶת הוֹיִלוֹנוֹת,
 מִתְמַתַּח, מִתְרַחֵץ, מִתְעַנֵּג עַל הַשְּׁטִיחַ, שׁוֹכַח אֶת הָעֵתִיד.
 מִשְׁתַּנָּה. לֹא מִשְׁתַּנָּה. אֲנִי מִדְּבַרְתָּ עַל מוֹסִיקָה.
 עַל אִשְׁר. עַל עֵצֵב. עַל עֲבָדוֹת.
 וְזֶה שְׁאַנִּי מִחֶבְקֶת אוֹתְךָ עִכְשׁוּ בְּזוֹעוֹתַי.
 וְנִפְלָא. נִפְלָא. נִפְלָא. זֶה נִפְלָא.
 מָתִי תְּבוֹא? מָתִי תְּבוֹא? מָתִי תְּבוֹא?

אֲנִי חוֹזֵר לְדַבְּרִים שְׁאַמְרַתִּי לְךָ בְּהִתְחַלָּה:
 לְחִיּוֹת עַל חוּט הַשְּׁעֵרָה זֶה כָּךְ אֶלְמִנְטָרִי.
 לְחִיּוֹת עַל חוּט הַשְּׁעֵרָה זֶה כָּךְ יֵצִיב.
 לְחִיּוֹת עַל חוּט הַשְּׁעֵרָה וְרִקוֹת.

לְחִיּוֹת עַל חוּט הַשְּׁעֵרָה וּבְעֵדִינּוֹת שְׁלֵא הִיְתָה כְּמוֹהָ,
 לְתַפְסֵי אֵיזָה הַרְף־עֵינַי נְדִיר, לְהִנִּיחַ אוֹתוֹ עַל הָאֲדָמָה, בְּגִנָּה,
 סְמוּךְ לְזִרְיָהָ, לְעֵשׂוֹת הַלּוּלָה מִכָּל הַדְּאָגוֹת, הַחֶסֶר, הַתְּלָאוֹת,
 הַדְּחִף הַמְּטָרֶף לְהֶאֱחֹז בְּמִשְׁהוֹ.
 לְחִיּוֹת עַל חוּט הַשְּׁעֵרָה וּלְצִיר בְּקוֹ שֶׁל עֶפְרוֹן אָדָם
 הַמוֹן פְּרָחִי־מֵהַפְּכָה עִרְמִים, רְעֵבִים,
 לְמִצָּא לָהֶם מַחְסֵה
 מִפְּנֵי הָרוּחַ.

לְחִיּוֹת עַל חוּט הַשְּׁעֵרָה וּגְלִמּוּדִים שְׁנִרְדְּמוּ בְּצֵד שֶׁל הַחֶשֶׁךְ,
 עִם הָאֲצִבְעוֹת הַמְּשִׁתּוֹקְקוֹת הָאֵלֶּה,
 הַבְּרָכִים הַמְּתָשׁוֹת הָאֵלֶּה,

הבהונות המובסים האלה.

האם אני לבד?

למה?

איפה היית?

מתי לאחרונה הלכתי לצדך?

כל הלילה הלכתי לצדך.

אמרת "את כל כך ספקנית".

אמרת "את אסיה הגדולה ואני אירופה התרבותית".

אמרת "אהובתי"

והלכת לדרך והלכת והלכת והלכת והמשכת והלכת

והלכת והמשכת והלכת והמשכת והלכת והלכת,

והשארתי אותי שם,

בחול הזקן,

ל י ד משאית הפוכה.

וככה זה נראה:

חַיַּת הַלַּיְלָה שְׁאַתָּה כָּל כֵּךְ אוֹהֵב – יַחֲפֵה רַעְבָּה מְקוֹרִית – עוֹמֶדֶת

שָׁם, בַּחֹל הַזָּקֵן,

ל י ד מְשֹׁאֵית הַפּוֹכָה,

מְשִׁמֵּעָה קוֹל צְוֹחָה.

בּוֹ, בּוֹ שְׁלִי, בּוֹ, בּוֹ, בּוֹ, בּוֹ שְׁלִי, בּוֹ,

בּוֹ, בּוֹ, בּוֹ שְׁלִי, בּוֹ,

בּוֹ,

להתראות, בן

רינג לארדנר

שלושה מלכים וזוג

על פי כמה אוטוריטות, אדם, לפני שמתחתנים, מוכרח לבדוק את עץ המשפחה של הצד השני, ולגלות ממה מתו כל הקרובים שלה. אבל כמו שאני הבנתי, זה רק אם אתה בטוח שהם בכלל מתו, כל היתר בכלל לא חשוב. במקרים יוצאים מהכלל זה יכול להיות בסדר גמור לקחת לך בחורה שחלק מהמשפחה שלה עוד בחיים, אבל בשום אופן לא אם החלק הזה מהמשפחה היא במקרה רווקה שקוראים לה בְּסִי.

חיכינו לה שתגיע בעוד שבועיים, אבל קיבלנו גלויה בשבת בבוקר, ששם היא אמרה שתבוא תיכף ומיד אם זה בסדר איתנו, משום שהעונה היתה מתה בְּוֹאֶבְאֵשׁ¹ והיא יכולה לצאת יותר בקלות כרגע מאשר מאוחר יותר. טוב, לדעתי אין זמן בשנה שהאגודה בוואבאש תתמוטט משום שהיא לא תהיה שם, אבל אם היא בכלל מוכרחה כבר לבוא, אז מה שיותר מהר ייגמר העסק, יותר טוב. וחוץ מזה, לא משנה מה היינו עונים, כן או לא, בגלל שהגלויה נפלה עלינו לפנייה רק בכמה שעות.

בלי מושג שהיא תבוא כל כך מוקדם, לא הלכתי לרכבת, אבל נראה שהיא הביאה בעצמה את הליווי שלה. זה היה בחור בשם בישופ והיא פגשה אותו בנסיעה לכאן. המוכר סנדרוויצ'ים הכיר ביניהם, אני חושב. הוא ליווה אותה הביתה בשלום והיא היתה שם, כשאני הגעתי. היא והגברת היו גרושות ממנו.

"רק תאר לעצמך!" הגברת אומרת. "הוא כותב מחזות קולנוע."

"ומקבל עשרת אלפים לשנה," אומרת בסי.

"גילית את זה באגודה?" שאלתי אותה.

"הוא בעצמו אמר לי את זה," אומרת בסי.

"זה בחור מהסוג הטוב," אני אומר, "פתוח וגלוי."

"אוח, אתה תאהב את מר בישופ," אומרת בס. הוא אומר כאלה דברים

מצחיקים.

"כן," אני אומר, "גם זה על העשרת אלפים לשנה די מצחיק. אבל אני מניח

שזה עוד יותר מצחיק שהוא מספר את זה בעצמו. הלוואי שהייתי יכול לפגוש אותו.

"לא יהיו שום בעיות עם זה", אומרת הגברת. "הוא בא לארוחת ערב מחר והוא בא לשחק קלפים באיזה ערב בשבוע הבא."
"איזה ערב?"

"כל ערב שיהיה נוח לך", אומרת בסי.
"טוב", אני אומר, "לצערי יש לי מחויבויות כל ערב חוץ מיום שני, חמישי, ששי ושבת."

"מה עם יום שלישי?" שאלה בסי.
"אנחנו הולכים לאופרה", אני אומר.
"אוח, זה גדול!" אומרת בסי. "אני חושבת מה אני יכולה ללבוש."
"קימונו יהיה בסדר גמור", אני אומר. "אם יצלצלו בדלת, את לא צריכה לפתוח."

"למה אתה מתכוון?" אומרת הגברת. "אני חושבת שאם אנחנו הולכים, בסי הולכת איתנו."

"היית מתה מרעב, אם היית חושבת בתור פרנסה", אני אומר.
"נעזוב את הצורת-דיבור הזאת", אומרת הגברת. "כשיש לנו אורחת, אנחנו לא יוצאים בערב ומשאירים אותה כאן לבד."

"מה עם בישופ?" אני אומר. "יש הרבה משחקי קלפים לשתי ידיים."
"אני לא הולכת לכפות את עצמי על עצמך", אומרת בסי. "אתה לא חייב לקחת אותי לשום מקום אם אתה לא רוצה."
"הלוואי שהיית שמה את זה בכתב למקרה של תביעה משפטית", אני אומר.

"תשמע עכשיו", אומרת ה-Frau. "שתבין טוב טוב: או שבסי הולכת או שאני לא הולכת."

"אתם יכולות שתיכם להישאר בבית", אני אומר. "אני לא חושב שיהיו לי שום בעיות למצוא מישהו ללכת איתו."

"בסדר גמור, העניין מסודר", אומרת הגברת. "נעשה לעצמנו מסיבה."
וזה היה אמור להיות כל כך יפה, עד שזאת, רק דיברה על זה, וכבר בכתה. ככה שאני אומר:

"ניצחת! אבל אני בטח אצטרך לשנות את הכרטיסים."
"איזה מין כרטיסים יש לך?" שאלה הגברת.
"זולים", אני אומר. "למטה, חמישה לאחד."

"גדול!" אומרת בסי.

"כן, אני אומר, "אבל אני חושש שאלה שלנו הם שני האחרונים שהיו להם. אני בטח אצטרך להחזיר להם אותם ולקחת שלושה מושבים ביציע." "זה בסדר גמור, העיקר שככה בסי באה," אומרת האשה. "מר בישופ משוגע על מוסיקה," אומרת בסי. "נו," אני אומר, "הוא בטח מקבל כרטיסים חינם לקולנועים." "הוא לא שומע שום מוסיקה אמיתית שם," אומרת בסי. "נו," אני אומר, "נניח שמחר, מתי שהוא בא, אני אזכיר משהו עלי ועל הגברת, שיש לנו כרטיסים לאופרה ביום שלישי בערב. ואז, אם הוא כזה משוגע על מוסיקה, הוא בטוח ינסה להצטרף ולהתחלק בהוצאות חצי-חצי."

"זה באמת יפה מאוד!" אומרת הפראו. "הוא יחשוב שאנחנו חבורת קמצנים. אתה ישר תציע לו ללכת על חשבונך, אחרת אל תשאל אותו בכלל." "אני לא אציע לו בכלל," אני אומר. "זו היתה שגיאה שבכלל הצעתי את זה."

"כן," אומרת בסי, "אבל אחרי שהצעת, זה יהיה תרגיל מלוכלך לא להמשיך עם זה."

"למה?" שאלתי אותה. "הוא אפילו לא יידע את ההבדל."

"אבל אני אדע," אומרת בסי.

"מובן שתדעי, יקירתי," אומרת הגברת. "אחרי שחשבת שהולך להיות לך גבר משלך, המסיבה לא תיראה כמו שום מסיבה, אם תלכי רק איתנו." "בסדר, בסדר," אני אומר. "בואי לא נתווכח יותר. כל פעם שאני פותח את הראש שלי זה עולה לי שלושה דולרים." "שום דבר כזה," אומרת הגברת. "כל העסק יהיה רק שני דולרים יותר ממה שתכננת. הכרטיסים שקנית בשבילנו יגיעו לעשרה דולרים, ועם בס ומר בישופ זה הולך לעלות 12 אם תשיג מקומות ביציע." "אני חושבת לעצמי," אומרת בסי, "אם מר בישופ לא יתנגד לשיבה ביציע."

"יכול להיות שהוא יתנגד," אומרת הגברת.

"נו," אני אומר, "אם הוא יקבל סחרחורת וייפול מעבר למעקה, יש המון סדרנים שיסבירו לו מאיפה הוא הגיע." "אין לו סכנה שהוא יקבל סחרחורת," אומרת בסי. "זה רק שהוא בטח רגיל לשבת במקומות היקרים ויהיה נבוך בין כל הארחי פרחי."

"הוא יכול לשים שפם מזויף בתור תחפושת".
"יש לו אמיתי", אומרת בסי.
"אז הוא יכול לגלח אותו", אני אומר.
"לא הייתי רוצה שהוא יעשה את זה בשביל העולם", אומרת בסי. "זה שפם יפה מדי."
"את לא יכולה לשפוט שפם שפעם אחת ראית אותו", אני אומר. "הוא יכול להיות מזויף מבפנים".
"זה לא מביא אותנו לשום מקום", אומרת הגברת. "יש עדיין בעיה בבית".
"בס היא זאת שצריכה לתת תשובה", אני אומר. "בישופ והמגן-שפה שלו מוזמנים, אם יסתפקו במושב שלושה דולר."
"אז זה מבוטל", אומרת בסי, ומסתלקת מהסאלון וטורקת את הדלת.
"מה יש לך?" אומרת הגברת.
"כלום", אני אומר. "חוץ מזה שאני לא שום כותב תסריטים מיליונר. עשרים דולרים זה עשרים דולרים."
"כן", הגברת אומרת, "אבל כמה פעמים הפסדת יותר מזה, כששיחקת קלפים, ואפילו לא חשבת על זה?"
"זה משהו אחר", אני אומר. "כשאני מוציא כסף במשחק קלפים, זה יותר כמו השקעה. יש לי סיכוי להרוויח משהו מזה."
"וגם זה יהיה השקעה", אומרת האשה, "והרבה יותר סיכוי להרוויח ממה שבאחד מהמשחקים העקומים בקלפים."
"מה את מתכוונת?" שאלתי אותה.
"זה מה שאני מתכוונת", היא אומרת, "אפילו שאתה היית יכול להבין את זה בלי שאני אגיד לך. זה כאן בישופ הזה הוא משהו רציני עם בס."
"כבר היו קודם כאלה", אני אומר.
"תקשיב לי", אומרת הפראו. "הגיע הזמן שהיא תתחתן, ואני לא רוצה שהיא תתחתן עם אחד מהבורים האלה מאינדיאנה."
"ידאגו לזה", אני אומר. "הם לא כאלה בורים."
"יכול להיות הרבה יותר גרוע מלקחת את בישופ הזה", אומרת הגברת. "עשרת אלפים לשנה זה לא כסף קטן. והיא תהיה כאן בשיקאגו; אולי הם ימצאו דירה בבניין הזה ממש."
"זה בסדר גמור", אני אומר. "אנחנו יכולים לעבור."
"אל תהיה לי כזה חכם", אומרת הגברת. "זה יהיה נורא נחמד בשבילי שהיא תהיה כזאת קרובה וזה יהיה נחמד בשבילך ואני, שנינו, שיהיה לנו גיס עשיר."

"לא יודע", אני אומר. "מישהו יעשה לנו איזה נזק בגלל איזה התקף קנאה."

"יהיה לנו מספיק טוב איתו כדי להתפצות על מה שלא יעשו לנו," אומרת האשה. "אנחנו מטומטמים אם לא נשחק על זה איתו, וההתחלה תהיה לקחת אותו איתנו לאופרה כאן ולסדר לו את המושבים הכי טובים. הוא אוהב מוסיקה טובה ואתה יכול לראות שהוא רגיל לעשות דברים בסטייל. חוץ מזה, אחותי נראית יפה מאוד כשהיא לבושה."

טוב, בסוף אני מוותר והגברת קוראת לבסי ממחלקת המדוכאים והם מחייכות ומלאות מרץ אבל התנהגו כאילו אני לא בבית; ככה שכדי לעשות את זה באופן ריאליסטי, ירדתי לאנדי וטיפלתי בכמה מההשקעות האחרות שלי.

בימי ראשון תמיד אנחנו אוכלים צהריים בשעה 1, אבל בישופ כמוכן לא ידע את זה והופיע כבר ב־10, לפני שעוד הספקתי לעבור על החצי חלק הקומי. הצטרכתי ללכת ללדת בגלל שהגברת אף פעם לא נועלת נעליים עד שהיא בטוחה שהמשפחה בקומה הראשונה ערה כולה, ובסי התחממה לה במין מים שלא מקבלים בשכירות של ואבאש.

"מר בישופ, לא ככה?" אני אומר, מסתכל לו ישר בשפה העליונה.

"מה אתה יודע?" הוא אומר, מחייך.

"הבנות אמרו לי לצפות לגבר נאה בשם הזה," אני אומר. "והם אמרו לי על

השפם."

"אין הרבה מה לספר," אומר בישופ.

"הוא עדיין צעיר," אני אומר. "תיכנס ותוריד את המשקל מהרגליים

שלך."

ככה שהוא בחר את הכיסא היחיד שלא מרופד במגהצים ואנחנו התיישבנו וחשבנו מה עוד להגיד כשבסי צעקה אלינו מאמצע הדרך.

"האם זהו מר בישופ.", היא צווחה.

"זה אני, מיס גורטון," אומר בישופ.

"אני כבר יוצאת," אומרת בס.

"לאט לאט," אני אומר. "בטח לא תתקררי, אבל לא צריך להסתכן."

ככה שאני ובישופ החטפנו לחברת החשמליות ולנשיא וילסון ומדדנו טוב טוב אחד את השני. הוא לא היה מה שקוראים לו מכוער למראה, אבל אם תכתוב על זה בעיתון ותגיד שהוא יפה, תהיה נתון לחסדיו של עורך דין טוב. הממדים שלו, מה שהם היו, כולם במאונך. לא היו לו בכלל קווי רוחב. אם הצווארון שלו

החליק לו על הכתפיים שלו, הוא יכול היה לצאת דרכו. אם הם לא היו משלמים לו את כל המיליונים ששילמו לו בשביל מחזות קולנוע הוא היה יכול לתפוס ג'וב בתור גלגל של מכונת מירון. שום הבדל לא יהיה אם יצלמו אותו ברנטגן או במצלמה. אבל היו לו שערות, ושתי עיניים ופה וכל השאר, והבגדים שלו היו לגמרי קלאס. למה שלא יהיו? הוא יכול לבחור בד בשלושים דולר למטר ולהזמין חליפה ומעיל בעד 15 דולר. כיסוי של מטריה היה מספיק לו לפיג'מה למשך שנה.

טוב, אז ראיתי שהגברת מתחמקת מהמטבח לחדר שלה לעטות את עור הנעליים, אז ניגשתי ישר לעניין.

"הבנות אומרות לי שאתה מחבב מוסיקה טובה, " אני אומר.

"אני אוהב מוזיקה, " אומר בישופ.

"מתישהו אתה הולך על אופרה?" שאלתי אותו.

"אני בולע את זה, " הוא אומר.

"השנה היית?" אני אומר.

"כמעט כמעט כל שנה, " אומר בישופ.

"אני הייתי חושב שזה נמאס לך, " אני אומר.

"אוה, לא, " הוא אומר, "לא יותר ממה שאוכל מעייף אותי."

"אדם יכול בקלות להתעייף מאותו סוג של אוכל, " אני אומר.

"אבל אופרה זה דבר שונה לגמרי, " אומר בישופ.

"שפות שונות אולי, " אני אומר. "אבל הם כולם מוזיקה ושירה."

"כן, " אומר בישופ, "אבל המוסיקה והשירה באופרות לא דומות יותר מלומבגו וחרלת. שום דבר לא יכול להיות יותר אחר, למשל, מ'פאוסט' ו'מאדאם באטרמילק'."

"אם זה לא ויסקי ושוקו סודה, " אני אומר.

"יש אופרות טובות ויש אופרות רעות, " אומר בישופ.

"מה הטובות?" שאלתי אותו.

הו, " הוא אומר, 'כרמן' ו'הבחורה הבוהמית' ו'איל טוראדור'."

"כרמן' היא דב טורף, " אני אומר. אם הם היו כולם טובים כמו 'כרמן', הייתי

הולך כל לילה. אבל הרבה מהם הם טראנטה. אומרים ששום דבר לא היה יותר רע מה'ארמור דִי טְרִי דִי'."

"זה די גרוע, " אומר בישופ. "ראיתי את זה לפני שנה."

טוב, אני רק קראתי בעיתון מתי שזה היה חדש חדש ואף פעם לא הציגו את

זה לפני זה. ככה שחשבתי שאני אכניס קצת לארון חכמולוגשטיין.
 "על מה זה?" אני אומר.
 הוא התחמק לכמה זמן.
 "זה לא ממש על משהו," הוא אומר.
 "זה חייב להיות על משהו," אני אומר.
 "הם בילבלו את זה לגמרי בערב שאני ראיתי את זה," אומר בישופ.
 "השחקנים שכחו את הטקסט שלהם וכן אדם לא יכול היה להבחין בין זנבות לראשים שלו."
 "הם שרו באנגלית?" שאלתי אותו.
 "לא; לטינית," אומר בישופ.
 "אתה מבין לטינית?" אני אומר.
 "בטח," הוא אומר. "אני חייב. אני למדתי את זה שנתיים."
 "השם הזה, מה הפירוש שלו באנגלית?" שאלתי.
 "אתה מבטא לא נכון את הלטינית," הוא אומר. "אני לא יכול לנתח את זה ממה שאתה אומר. אם הייתי רואה את זה כתוב, הייתי יכול לדעת."
 ככה שהושטתי לו את העיתון איפה שהם נותנים את לוח הזמנים של האופרה.
 "זאת היא," אני אומר, מצביע על מה שבתכנית ליום שלישי בערב.
 "אוה, כן," אומר בישופ. "כן, זאת היא."
 "אין ספק בכלל," אני אומר. "אבל מה פירוש?"
 "ידעתי שאמרת את זה לא נכון," אומר בישופ. "ההיגוי הנכון צריך להיות ל'ארמור דיי טריי ריי. לא פלא שבאתי במבוכה."
 "עכשיו המבוכה נפתרה," אני אומר. "מה הפירוש של השלוש מלים האחרונות? לואי ארמור מה?"
 "זה שום דבר עם ארמור," אומר בישופ. המלה הראשונה היא המלה הלטינית בשביל אהבה. ו'דיי' פירושו אלוהים. וטריי פירושו שלושה וריי פירושו מלכים."
 "אוה," אני אומר, "זה משחק פוקר. הבחור הכריז והבחור האחר מראה לו את היד שלו ולבחור הראשון היה סטרייט והוא חשב שזה לא טוב. אז ככה שהוא מופתע לראות מה שיש לשני, אז הוא אומר: 'טוב, אז בשם מייק, שלושה מלכים!' רק שהוא עושה את זה חזק יותר. זה המידע?"
 "אני לא חושב שזה בכלל משהו על פוקר," אומר בישופ.
 "אתה בטח יודע," אני אומר. "אתה ראית את זה."

"אבל זה היה לגמרי מבולגן," אומר בישופ. "לא הבנתי את העלילה".
"אתה חושב שתבין את זה אם תראה אותה עוד פעם?" אני אומר.
"לא הייתי הולך," הוא אומר. "זה לא טוב."

ובכן, אדוני, חשבתי בזמנו שהדיבור הקצר ההוא פירושו חיסכון של שמונה דולר, בגלל שאם הוא לא היה בא איתנו, אנחנו השלושה נתיישב בין הארחי פרחי. עזבתי את העניין בדיוק שם והתכוונתי לספר לבנות על כל זה, כשהוא יילך הביתה. אבל הגברת רטנה על זה כמה דקות אחרי שהיא ובס נכנסו לחדר.
"קיבלת את ההזמנה?" היא אומרת לבישופ.

"איזה הזמנה?" הוא אומר.

"בעלי הלך להזמין אותך לצאת איתנו ביום שלישי בערב," היא אומרת. "אופרה גדולה".

"בישופ לא יילך," אני אומר. "הוא כבר ראה את ההצגה והוא אומר שהיא בכלל לא טובה והוא לא היה רוצה להיכנס לזה עוד פעם."
"מה, מר בישופ! זו אכזבה נוראית," אומרת הגברת.
"אנחנו ספרנו עליך," אומרת בסי, חנוקה.

"החיים קשים," אני אומר, "אבל אי אפשר לחכות שדברים יצליחו כל הזמן".

"לא היית משנה את דעתך?" אומרת הגברת.

"זה תלוי בבעלך," אומר בישופ. "אני לא הבנתי שהוזמנתי. אני ממש שונא להרוס מסיבה, ואם הייתי יודע שאני הולך להיות מוזמן, הייתי מדבר אחרת על האופרה. זה בטח הרבה יותר טוב עכשיו ממה שזה היה כשראיתי את זה. חוץ מזה, אני מאוד איהנה מחברתכם."

"אתה יכול ליהנות עוד יותר, בכל ערב אחר, בחינם," אני אומר. "אבל אם אתה לא נהנה מהדרך ל'אודיטוריום', אין טעם שאני אשלם חמישה דולר כדי לשעמם אותך עד מוות."

"אתה הבנת אותי לא נכון," אומר בישופ. "כשאני הלכתי, נתנו את הקטע חבורה של ניצבים. הייתי רוצה לראות את זה עם להקה אמיתית. אומרים שזה ממש שד כשמשחקים את זה נכון."

"הנה!" אומרת הגברת. "הכל מסודר. אתה יכול להחליף את הכרטיסים

מחר."

ככה עצרו אותי ולא היה מה להגיד ואחרי כמה זמן אכלנו צהריים ואז ראיתי למה בישופ כזה מצומק. נראה שלא טעם חציר כבר כמה חודשים."

"אתה בטח מאוד עסוק בלכתוב להם תסריטים, אני אומר. "איך זמן לאכול שום דבר."

"אה, אני דווקא אוכל מדי פעמים אפילו אם אני לא נראה ככה," הוא אומר. "אני לא מזדמן בדרך כלל לאוכל מבושל כמו זה. אשתך היא טבחית די נהדרת."

"אני חושבת שזה במשפחה," אומרת בסי. "אתה חייב לטעום את הבישול שלי."

"אולי הוא יטעם יום אחד," אומרת הגברת, ואחר כך היא ובסי עשו את עצמם כאילו עשו הפסקה והיו נבוכות.

ככה, כשהוא גמר, אני אמרתי:
 "תני לבס לקחת את בישוף למטבח, שתראה לו איך היא יודעת לשטוף כלים."

"שום דבר," אומרת האשה. "אני עושה מהם ערימה ואז אני ואתה צריכים למהר לפגישה שלנו."

"איזה פגישה?" אני שואל.

"אצל ההאטצ'ים," אומרת הגברת. "לא שכחת, או שכך?"

"לא שכחתי שההאטצ'ים זה בכנטון הארכור," אני אומר.

"כן," אומרת הפראו, קורצת לי, "אבל הבטחתי למרת האטץ' שאקפוץ אליה ואראה שהכל בסדר."

ככה שלא הורשיתי אפילו לשבת ולעשן אבל הצטרכתי לעזור לפנות את השולחן ואז לצאת בקור. וזה היה מזג אוויר מחורבן ויום ראשון ושום דבר חוץ ממים, מים בכל מקום.

"מה העניין?" שאלתי את הגברת כשיצאנו.

"אתה לא רואה כלום?" היא אומרת. "אני רוצה לתת לבס הזדמנות."

"הזדמנות למה?" אני אומר.

"הזדמנות לדבר איתו," אומרת האשה.

"אה!" אני אומר. "חשבתי שרצית שהוא יידבק אליה."

"מה דעתך עליו?" היא אומרת. "הוא לא מתאים ביופי להיכנס למשפחה?"

"הוא היה מתאים להיכנס לחליל," אני אומר. "הוא הדבר הכי רזה שאני ראיתי אי פעם. ממש חבל לשלם חמישה דולרים על מושב בשבילו כשהוא ובסי יכולים לשבת באותו מושב בלי שום מגע."

"הוא דק גזרה," אומרת הגברת. "כנראה הרעיבו אותו איפה שהוא מתאכסן."

"מתערב איתך שלא היו מרעיבים אותי על עשרת אלפים לשנה," אני אומר.
"אבל אולי הם לא יודעים שהוא ליד השולחן או חושבים שהוא בסך הכל אחד
המקרובי."

"זה בסדר גמור שאתה מתברח עליו", היא אומרת, "אבל אם היה לך השכל
שלו, היינו מסודרים הרבה יותר."

"אם היה לי השכל שלו," אני אומר, "הוא היה עף כמו בלון. אם הוא היה
מאבד גרם אחד, לכוח המשיכה לא היה שום השפעה עליו."

"אתה לא חייב להתנפח כדי להיות גבר," אומרת הגברת. "הוא פיקח והוא
עשיר והוא מתלבש יפה ואני לא חושבת שהיינו מוצאים כזה קסם של שידוך
לכס."

"קיסם זה בדיוק מה שמתאר אותו," אני אומר.

"אתה ממש ממש חמוד," אומרת האשה. "אבל מה שלא תגיד, הוא ובס
מתאימים. הם פשוט מותאמים אחד לשני. הם זוג אידיאלי."

"את משכנעת בטיעון הזה," אני אומר. "הם זוג בסדר גמור והם יהיו יד
יוצאת מן הכלל אם היית משחקת קלפים."

טוב, אז טיילנו מסביב עד שהרגליים שלנו היו קפואות ואז הלכנו הביתה,
ובישוף אמר שהוא צריך ללכת, אבל הגברת ביקשה ממנו להישאר לארוחת
ערב, וכשהוא נתן את ההערה שלו על זה שהוא צריך ללכת, הוא התייחס לשעה
1 למחרת בבוקר. ותיכף אחרי ארוחת הערב קיבלתי לי ברירה בין עוד טיול או
צניחה למזרון.

"למה לא נשחק קלפים?" אני אומר.

"יום ראשון היום," אומרת האשה.

"ראש העיר הפסיק גם את זה?" אני אומר.

אבל היא עוד פעם קרצה לי, המפלרטטת הזקנה, ככה שהסתובבתי לי סביב
המטבח עד שדי הגיע הזמן לנגב את הכלים ואז הלכתי למיטה.

ביום שני בצהריים רצתי ל"אודיטוריום" והיו שם בערך רק שמונים בתור לפני,
ואני קיוויתי שכל הכרטיסים נמכרו לשבוע לפני שהגעתי לחלון. כשהעברתי
זמן הסתכלתי בתמונות של השחקנים השונים, תלויות על העמודים כדי לפרסם
איזה מין מייצב שיער. הלוואי שבישוף היה איתי כדי שיגיד לי מה פירוש השמות
השונים באנגלית. אני מניח שהמשמעות של רובם היתה "זקן תיש", "תרד" או
"מברשת" או "גדר חי", או "סבך שיחים" או משהו. והיו שם גם תמונות של

בחורות: ז'נבייב פארר שמתה בסצינת המכלאה ב"כרמן", ופאני אלדה ששיחקה את התפקיד של הילדה של מיכאל מג'יינסוויל, ומארי גראנדר, ולואיז אדוויני שהלכה לסלסל בשבילנו והרבה יותר מכל מיני גילים באותו גודל.

בסוף הגעתי לכלוב של סוכן הכרטיסים ואז לא רק שהייתי צריך לחכות עד ששלוש נשים מאחורי גמרו את הקניות שלהם, ושלפתי את שני הכרטיסים שלי ושאלתי את הסוכן כמה ייתן לי בשבילם.

"אתה רוצה להחליף אותם?" הוא אומר.

"רציתי", אני אומר, "אבל שמעתי שמכרת הכל למחר בערב."

"אה, לא", הוא אומר, "יש לנו המון מושבים."

"אבל שום דבר למטה, נכון?" אני אומר.

"כן", הוא אומר, "איפה שרק תרצה."

"טוב", אני אומר, "אם אתה בטוח שתוכל להואיל לתת לי, אני רוצה ארבעה במקום שניים."

"הנה לך ארבעה כרטיסים נאים בשורה 7", הוא אומר. "זה יהיה עוד עשרה

דולר."

"אני לא חייב שיהיו נאים", אני אומר.

"שום הברל", הוא אומר. "כל השורות למטה חמש למכה."

"כן", אני אומר, "אבל אחד מהארבעה הולך להיות בחור מצומק וקטן

והאחרת היא מבקשת מחסה מוואבאש."

"לא אכפת לי אם הם כולם פעלולנים מצומת מילפורד", הוא אומר. "אנחנו

לא מנהלים כאן אגודת צדקה לכפריים מאינדיאנה."

"אתה פיקח, הה?" אני אומר.

"אני חייב להיות", אומר הסוכן.

"אבל אם היית קצת יותר חכם, היית בצד הזה של הכלוב במקום בצד הזה,"

אני אומר.

"אתה רוצה את הכרטיסים האלו או שאתה לא רוצה?" הוא אומר.

ככה שאני ראיתי שלא בא לו על עוד התנגשות מילולית איתי, אז נתתי

לו את שני הכרטיסים ובונוס של עשרה דולרים והוא נתן לי בחזרה ארבעה

קרטונים ושם אותם במעטפת חינם.

ויתרתי על הארוחת-צהריים ביום שלישי כי רציתי ללכת הביתה מוקדם שיהיה לי הרבה זמן להתלבש. זה היה הרעיון וזה נגמר בהצלחה, לגמרי כמו "ספינת השלום"². קודם כל לא יכולתי להיכנס לחדר שלי בגלל ששם התאפרו הגברת

ובס. דבר שני, לא הצטרכתי להקצות זמן לארוחת ערב כי לא היתה שום ארוחת ערב. האשה אמרה שהיא ובסי היו כל כך עסוקות עם הבגדים שלהן, עד שהן שכחו דבר קטן כמו ארוחת ערב.

"אבל לא אכלתי צהריים", אמרתי.

"זאת לא אשמתי", אומרת הגברת. "חוץ מזה אנחנו יכולים כולנו לצאת איפהשהו ולאכול אחרי ההצגה."

"על מי?"

"אתה בעל המסיבה", היא אומרת.

"ההזמנות לא כללו שום סעיף על הבפנים של הבן אדם", אני אומר. "יתר על כן, אם היו לי עכשיו עשרה הדולרים שהוצאתי היום על הכרטיסים, היו לי ביחד 11 דולר."

"טוב", אומרת הגברת, "אולי למר בישופ תהיה איזה בוכטה."

"יהיה לו, אם ישמע אותנו טוב, "אני אומר.

בישופ הופיע ב-6 וחצי, נראה נורא חמוד בתלבושת המלצר שלו. אחרי שבא, לא לקח לבסי הרבה כדי לגמור את ענייני הטואלט שלה. אני רציתי להתמוטט כשראיתי אותה. חתיכת בוכה גם כן בשמלת ערב ענקית שהורידו מחמישים לשלושים-ושבע. אני יודע, בגלל שעזרתי לגברת לבחור אותה.

"אה, את נראית מתוקה!" אומר בישופ. "זו שמלה יפהפיה."

"זאת העדיפה שלי", אומרת בסי.

"זה לא לוקח לבן אדם יותר מדי זמן להתקשר לבגד יפה", אני אומר.

הגברת צועקת אלי להיכנס ולעזור לה.

"אני לא צריכה שום עזרה", היא אומרת, "אבל אני לא רוצה שתגלה איזה

סודות."

"מה את הולכת ללבוש?" אני אומר.

"לבס יש משהו שבדיוק מתאים לי", היא אומרת. "היא מלווה לי אותו."

"השם השני שלה הוא נדיבה", אני אומר.

"אל תהיה סרקסטיקאי", אומרת הגברת. "אני רוצה שאחותי תיראה הכי טוב

בקונצרט הזה."

"ואני מבין שלא חשוב איך את תיראי, "אני אומר, "כל עוד את צריכה לענג

אותי. אם החברים של בישופ יראו אותו עם בסי, הם יגידו: 'אוהו! הוא תפס לו

מישהי מהליגה הגבוהה'. אבל אם אני איפגש עם כמה מהחבר'ה שלי, הם יחשבו

שהתחנתני עם בחורה להשכרה."

"אל תדאג", אומרת הגברת.

"חופץ מזה, "אני אומר, "אם תצליחי לקשור את בישופ לחוזה שכירות ארוך טווח, הוא לא יוכל לא לראות את השמלה הזאת עלייך מתישהו ואז מה הוא יחשוב?"

"בס יכולה להשאיר אצלה את השמלה, "אומרת הגברת. "אני אעשה שהיא תיתן לי אחת משלה במקומה."

"עם כישרון המסחר שלך, "אני אומר, "היית צריכה להיות המנהלת של 'סינסיאטי רדס'. אבל אם תתני לה את השמלה, "אני אומר, "תזהירי אותה לא ללבוש אותה בוואבאש – חופץ ממתי שהשריף עובר ברחוב השני."

טוב, אז היינו מוכנים תוך כמה דקות, בגלל שאני התרגלתי למרק ודג, והכל ירד בקלות הודות לוואקום שלי, והייתי חלש יותר מדי בשביל להתגלח; ולגברת לא היתה שום בעיה עם היצירה של בסי, שנבנתה כמו המכונניות של קוטג' גרוב, עם פתח מקדימה.

"נו, אני לא כל כך רעה, "אומרת הגברת, כשהיא מביטה במראה.

"את היית בסדר גמור, "אני אומר, "אם היינו הולכים למפגש השנתי של גילדת הנשים."

לי ולבישופ היתה תחרות עד החשמלית. אני הייתי ראשון והוא זכה.

"בדיוק קיבלתי משכורת היום, "הוא אומר, "ולא היה לי זמן לפרוט לכסף קטן."

היה רק מקום פנוי אחד. בס תפסה אותו ראשונה ואחר כך הציעה אותו לגברת.

"אני אתעצבן עלייך אם לא תקחי אותו, "אומרת בס.

אבל האשה נשארה לעמוד ובסי, במאמץ גדול, שמרה על המצב רוח שלה.

בזמן שהלכנו לתיאטרון עברנו על יד בחור שמכר ליברטים.

"אני מתערב שלבחור הזה יש הרבה כסף קטן, "אני אומר.

"הדברים ההם הם בשביל אנשים שבחיים לא ראו אופרה, "אומר בישופ.

"אני הולך לקנות לי, "אני אומר.

"בשבילי אל תקנה, "אומר בישופ.

"דיברת בדיוק בזמן, "אני אומר.

שמתי רבע דולר וחטפתי אחד מהספרים.

"זה 35 סנט, "אומר הבחור.

"כרמן' היתה רק רבע, "אני אומר. "ההצגה הזאת יותר טובה מ'כרמן'?"

"זאת חדשה, "הבחור אומר.

"הברנש הזה, " אני אומר, ומצביע על בישופ, "ראה אותה לפני שנה."
"יש לו בטח דימיון טוב, " אומר הבחור.
"לא, " אני אומר, "הוא כותב מחזות לקולנוע."
אני נותן עוד עשרה סנט בגלל שממש לא היה משהו אחר לעשות. אחר כך
הגשתי את הכרטיסים לטיפוס בדלת ולקחו אותנו למטה בין החברה הגבוהה.
אני חושב שהשמלה שבס לבשה ארוכה, והיתה צריכה להיות ארוכה, אחרי
שהורידו את המחיר מחמישים לשלושים-ושבע. אבל רוב השמלות סביבנו נראו
כאילו הורידו מהם ששים אחוז. אני אומר לגברת:
"אני מתערב איתך שאת מצטערת שהחלפת תלבושות."
"אה, אני לא יודעת, " היא אומרת. "קר כאן."
טוב, אז אולי היה שם קר, אבל לא אחרי שהאופרה התחילה. "כרמן" היתה
מקרר אנושי בהשוואה לגברת הראשית בהצגה הזאת. יושבים שתי מערכות
ובקושי יכולים להאמין שכבר דצמבר.
אבל המסך היה אמור לעלות רק בשמונה ועשרה, ואנחנו הגענו מוקדם
מאוד ככה שהיתה עוד חצי שעה להרוג לפני שההצגה תתחיל. הסתכלתי
בתכניה וראיתי את התרגום האמיתי של הכותרת. "אהבת שלושת המלכים",
נאמר, ושום "של אלוהים". הייתי יודע גם ככה כשהייתי קורא את העלילה שלא
היה לו שום קשר לזה.
הקשבת זמן מה לבישופ ובס.
"ואתה ראת את כל האופרות?" היא שאלה אותו.
"את רובם, " הוא אומר.
"ענק!" אומרת בסי, "הלוואי שאני הייתי רואה הרבה."
"נו, " הוא אומר, "את הולכת להיות כאן למשך זמן מה."
"אה, מר בישופ, אני לא רוצה שתבזבז את כל הכסף שלך עלי, " היא
אומרת.
"אני לא קורא לזה בזבוז כסף, " אומר בישופ.
"גם אני לא, " אני אומר. "אני הייתי אומר שבישופ הוא מפותח שרירים."
הם לא שמו לב אלי.
"איזה היית רוצה לראות?" הוא שאל אותה.
"איזה העדיפות שלך?" אומרת בס.
"אה, " אומר בישופ, "אני ראיתי את כולם כל כך הרבה פעמים שזה ממש לא
משנה לי. לפעמים הם מציגים שתיים באותו ערב, שתיים קצרות ואז את עלולה
לא להשתעמם."

במוצאי שבתות הם בדרך כלל מציגים שתיים ובמוצאי שבתות הם חותכים את המחירים. הבישופ הזה לא היה בכלל טמבל.
 "צירוף אחד טוב, הוא אומר, זה 'פולי ארצ'ר' ו'קווליר רוסטיקאנה'.
 שתייהם נורא יפות."

"אה, הייתי רוצה לראות אותם," אומרת בסי. "על מה הם?"
 אז הוא אומר שפולי היא הגיבורה הראשית בחברת מניות והגיבור הראשי וברנש אחר, שניהם תקועים עליה והיא אוהבת את אחד מהם – אני שכחתי איזה מהם, בכל מקרה זה לא הבעל שלה – והם היו במקום אחד באחת ההצגות ושם, זה שהיה הבעל, היה אמור לקנא ולדקור אותה ואת האהוב שלה, רק בתור הצגה, אבל במקום סתם לעשות את עצמו, באותו לילה הוא מותח אותם ודוקר אותם ברצינות והם שניהם נהרגים. טוב, את זה כדאי לראות אם מזדמן לך להיות שם בערב שהוא באמת הורג אותם; אחרת זה נשמע די משעמם. ובישופ סיפר לה גם על 'קוואליר רוסטיקאנה' שהמובן של השם באנגלית זה "משלוח חינם בכפרים" ואני לא שמעתי את העלילה רק שנושא המכתבים מפלרטט עם אחת הנשים של האיכרים והכפרי ההוא משפד אותו בקלשון. התובע הכללי בטח עבד כמו חמור באותם ימים.

בסוף התזמורת היתה כולה במקומות ובחור מבוגר עם זקן נעמד לפנייהם.
 "זה המנצח," אומר בישופ.
 "הוא נראה כאילו היה הרבה זמן בדרכים," אני אומר.³
 אז עלה המסך והתרמוטר.

התמונה נמצאת ב'איטליה הקטנה', אבל אי אפשר לראות שום דבר כשזה מתחיל כי זה אמור להיות לפני הבוקר. ותיכף אחרי זה אחד משלושת המלכים נכנס במצב רוח רע. הוא זקן ועיוור כמו עטלף והוא לא ישן טוב והוא מרוגז על המנצח בגלל שהרכבת איחרה באיזה חצי שעה והמנצח מקנא בו כי הזקן שלו ארוך יותר, וארצ'יבאלד, זה השם של המלך הזקן, לא שר מה שהתזמורת מנגנת, אלא רק נוהם ורוטן והתזמורת לא מצליחה למצוא את המפתח, ככה שהם לא מסתדרים בכלל ובסוף פלמינגו, זה הנהג של המלך הזקן, מנווט אותו החוצה מהבמה.

מהצד השני של איפה שהם יוצאים יש ביתן ומתוכו יוצאת פלורה ומלך אחר, ברנש צעיר עם קול טנור שקוראים לו וטו. הם שרים על כמה יפה הבוקר, באיטלקית, והיא אומרת לו שכדאי לו לעוף משם לפני שארצ'יבאלד יתפוס אותו.

כנראה שהיא היתה נשואה לבן של ארצ'יבאלד, פרד, אבל היא כמוכן אוהבת יותר את וטו, או שזה לא היה אופרה. היא ווטו גדלו באותו רובע והם התארסו פעם אבל הכנופיה של ארצ'יבאלד סידרה את וטו לילה אחד במשחק פרוע ופלורה היתה חלק מהשלל. כשארצ'יבאלד ראה איך היא יודעת לעשות ספגטי הוא החליט שהיא תישאר במשפחה, אז הוא השאיר לה את הברירה להיהרג או להתחתן עם הבן שלו, אז היא לקחה את פרד, אבל לא ממש התכוונה לזה ברצינות. ככה שוטו הסתובב ליד הבית די הרבה בגלל שארצ'יבאלד הזקן עיוור ופרד בדרך כלל בדרכים עם כנופיית הרכבת.

כמה שהעיניים של ארצ'יבאלד הזקן לא היו טובות, ככה האוזניים שלו היו הרבה יותר בסדר, אפילו שהוא לא מצליח לשיר עם התזמורת, ככה שהוא חוזר לבמה מיד אחרי שוטו הולך והוא שומע את פלורה מנסה לזחול בחזרה לביתן שלה.

"אל מי דיברת?" הוא אומר.

"לעצמי, " אומרת פלורה.

"ממש!" אומר ארצ'יבאלד. "קמה, מסתובבת בחוץ בחמש בבוקר ומדברת

אל עצמך! תאכילי בזה דגי זהב!"

ככה שהיא לא עברה עליו אפילו לרגע, אבל בזמן שהם התווכחו, פרד התפרץ לשם. ככה שארצ'יבאלד לא אומר שום דבר על החשד שלו בגלל שהוא לא בטוח, ופרד והגברת שלו נכנסים לביתן לאכול ארוחת בוקר וארצ'יבאלד נשאר על הבמה לריב עם המנצח.

אם פרד אכל כל ההפסקה הוא בטח היה רעב כמוני, בגלל שההפסקה היתה ארבעים דקות שלמות לפני שהמערכה השניה התחילה. הוא ופלורה יוצאים מהבית שלהם ופרד אומר שהוא צריך לעזוב תיכף עוד פעם בגלל שיש איזה מפולת בצד הזה של האנטיגטון. הוא רק יוצא ווטו בא בחזרה לעשות את שלו, אבל פלורה די עצובה על הבעל שלה ווטו לא מקבל את קבלת הפנים שכוכב היה מצפה לה.

"למה את לא מחייכת אלי?" הוא אומר.

אז היא אומרת:

"זה לא נראה בסדר, יקירי, עם בעל על הרכבת."

אבל כעבור זמן מה היא לא מצליחה להתנגד לתווים הגבוהים שלו ובמשך חמש או עשר הדקות הבאות יש סצינת אהבה בין השניים, והיו כמה פעמים שחשבתי שהנהלה תוריד את מסך האזכסט. בסוף ארצ'יבאלד הקשיש חוזר לרחצה על הבמה עם פלמינגו, ווטו בורח, וארצ'י שומע אותו וכבר טוב טוב לילה. הקשיש חוקר כהוגן את פלורה והיא מודה ואז פלמינגו אומר שפרד חוזר

כדי לקבל את התיק אוכל שלו. ככה שארצ'י דורש לדעת את השם של הברנש שאותו הוא שמע בורח, אבל פלורה או שהיא שכחה אותו או שהיא עקשנית, ככה שארצ'י משחרר את העצבים שלו ומולק לה את הצוואר. אז כשפרד מגיע הוא מקבל את הפתעת חייו ומגלה שהוא אלמן.

"הרגתי אותה", אומר ארצ'יבאלד. "היא היתה לא טובה."

"היא היתה המבשלת הכי טובה שהיתה לנו אי פעם", אומר פרד. "מה

העניין איתה?"

"היה לה ג'נטלמן חבר", אומר הזקן.

נו, עד כאן יש רק מת אחד ושום דבר מקורי איך שזה נמשך. אתה יכול לגשת ל"ויקטוריה" ולראות כל מספר של חניקות בחמישים סנט על המושבים הכי טובים. ככה שההנהלה היתה צריכה לתת שום במערכה האחרונה. לקח להם כמעט ארבעים דקות לחשוב על זה, אבל כשזה בא, זה היה טוב.

הסצינה היא בחדרי הקבורה של קולווימו וההריסות של פלורה שוכבות על הדלפק. כל האיטלקים האלה מהרובע שלה עומדים מסביב ושרים הימנוני גוספל.

כשהם מסתלקים, וטו ניגש לבאר ומוציא שירה די יפה על פלורה המתה. אז, לגמרי לפתע, הוא רוכן ונותן לה נשיקה. זה בקשר לווטו. אתם מבינים, השועל הזקן ארצ'יבאלד ניחש שהעוף המאוהב יוציא משהו כזה והוא יגלה דרך לדעת מי הוא ויגרום לו להתחרט על זה מיד, יחד עם זה שהוא יפעיל איזה סידור חדש לגמרי בקו של החיסולים. אז הוא מערבב איזה רעל עכברים יחד שום ומפזר את זה על שפתי הכלה היפה שלו.

כשווטו מת לו, פרד נכנס ומוצא אותו.

"אז זה היית אתה, מה?" הוא אומר.

"אני הבחור", אומר וטו.

"נו", אומר פרד, "זה ילמד אותך לקח, טוחן שכמוך!"

"אני אטחן אותך עוד רגע", אומר וטו, אבל כמו שהוא עכשיו, הוא לא יכול למעוך גם לפת.

"אני נישקתי אותה אחרון, בכל אופן", אומר וטו.

"ככה אתה חושב!" אומר פרד ומתכבד בשום.

ככה מת וטו ופרד נשען על הדלפק, מת, וארצ'יבאלד מתנדנד פנימה. הוא עושה את דרכו אל פרד, תופס אותו, חושב שזה הזר.

"עזוב אותי, אבא", אומר פרד. "זה לא העוף האחר. הוא מת וזה תפס גם

אותי."

"טוב", אומר הזקן, "מגיע להם. אבל די קשה על הרכבת."
"גדול, גדול", אומרת בס כשזה נגמר.
"אבל זה משאיר אותך עם טעם רע", אומר בישופ.
"ועם תיאבון גדול", אני אומר.
"הזקן הרג את כולם?" שאלה הגברת.
"את כולם חוץ מאת עצמו ופלמינגו", אני אומר.
"מה עיצבן אותו?" היא שואלת.
"הוא השתגע מרעב", אני אומר. "אשתו וגיסתו והברנש שלה הרעיבו אותו למוות."
"הוא היה עיוור ככה שהוא בטח שפך דברים על השולחן", אומרת הגברת.
"לעיוורים יש לפעמים בעיות לאכול."
"הצרה לא מיוחדת רק לעיוורים", אני אומר.
כשהגענו החוצה נתתי לבס ולבישופ להוביל, בתקווה שהם יילכו לכיוון מוסך הסטייקים.
"אל תמהרו הביתה", צעקתי אליהם. "הלילה עוד צעיר עדיין."
בישופ הסתובב.
"יש איזה מקום טוב לאכול על ידכם?" הוא אומר.
חשבתי שתפסתי אותו.
"לא כזה כמו בעיר התחתית", אני אומר, והזכרתי את מסעדות ה"לופ".
"איך התחבורה אחרי חצות?" הוא אומר.
"גדולה", אני אומר. "כל הלילה."
חשבתי לעצמי לאן ייקח אותנו. הוא ובס חצו את השדרה ועצרו איפה שההמונים חיכו להסעות דרומה.
"יש לו איזה מקום עדיף בדרך לדרום", אומרת הגברת.
חשמלית מגיעה ואני והיא מטפסים עליה. הסתכלנו לאחור כדי לראות את בסי ובישופ מנופפים לנו לשלום.
"הם פיספסו את החשמלית", אומרת הגברת.
"כן", אני אומר, "והם ממש מיהרו לתפוס אותה כאילו היתה צרעת."
"לא משנה", אומרת הגברת. "אם הוא רוצה להיות לבד איתה זה סימן טוב."
"אני לא יכול לאכול סימן", אני אומר.
"נעצור ב'אידיאל' ונאכל ארוחת ערב קטנה לעצמנו", היא אומרת.
"לא, אנחנו לא", אני אומר.

"למה לא?" אומרת הגברת.

"בגלל", אני אומר, "שיש בדיוק 35 סנטים בכיס שלי. ולהציע לקיבה שלי אוכל ששווה 17 וחצי סנטים יהיה כמו לירות כדור סרק לצבא הרוסי."
 "אני חושבת שיש קרקרים בבית", היא אומרת.
 "יכול להיות", אני אומר. "בדרך כלל אנחנו ככה – מצוידים במלאי. לא נראה שאת מבינה שהתכולה של הבית שלנו מבוטחת רק עד אלף."

בערך בשעה 1 הלכתי לישון מרוב חולשה. בערך ב-1 וחצי הגברת ניצרה והעירה אותי.

"ניצחנו, ג'ו!" היא אומרת, כולה נרגשת. "אני חושבת שבישופ ובסי מאורסים!"

"ניצחנו!" אני אומר. "אם את היית צרפתייה, היית עושה חגיגה גדולה כל יום שנה לקרב ווטרלו."

"הלכתי למטבח לשתות קצת", היא אומרת. "בס היתה כבר בבית, אבל אני לא ידעתי את זה. וכשחזרתי מהמטבח, במקרה העפתי מבט לסאלון. וראיתי את בישופ מנשק אותה! זה מה זה גדול!"

"כן", אני אומר. "אבל הלוואי שארצ'יבאלד היה מסדר לה את השפתיים."

מאנגלית יצחק לאור

- 1 ואבאש, עיירה קטנה באינדיאנה; העלילה מתרחשת בשיקאגו ובאזור הסמוך לה, האיזור הכפרי של אינדיאנה [ההערות הן של המתרגם]
- 2 התעשיין הנרי פורד חבר לקבוצות פציפיסטיות בניסיון למנוע מארצות הברית להצטרף למלחמת העולם הראשונה, ובמסגרת הקמפיין, השיט ספינת שלום עד שטוקהולם. המשט והוועידה נכשלו.
- 3 כאן באמת אין טעם למצוא פיתרון לכפל הלשון של קונדוקטור באנגלית, המשמש את המחבר לדרו שיח הקצר הזה: מנצח וכרטיסן ברכבת.

נוית בראל

ניחוש

אם תמציאי נשמה, תוכלי בבקשה לבדוק
 מה מוסיף לחיות בה? שתינו מכירות
 את משחקי הנחשים של עונת המעבר.
 הסלעים אינם מכים, מים אינם שוטפים
 את כל מה שנתון כנגדם. אינני מספרת לך
 עכשו, אבל אני חכמה בליה. לפעמים
 אני רואה בחלומי, שכל תו אני יכולה לשיר,
 בכל סלם להתגלגל ולהבלע. ואת אמת
 ותורתך אמת, איזו גולה, אילו משחות,
 ארון וכלים, בדיוק כמה ארו, עד שירתח.
 השפויים בתוך ביתם. מהלכים ועננים על גבם.

צו

במעלה הרחוב, לקראת מה. איננו רוצים להרחיק.
 אלה אנחנו שעולים מן הקבר והולכים בעולם הזה,
 נלחצים אל לב, שקטים כי הפסיקו לדבר אתנו.
 פעם היה לך אב. תלי מזכרות. הכל נשמר לך. בזכות,
 הרחק, על פי תנועת אצבע, אבן על אבן. מעולם
 לא נחרב מקדש מהר יותר. עכשו ימי הנצח.
 אלו השתיקות להשחת בן. הכתבות חקוקות בשגיאות.
 אינך יודעת לאית את השמות. אך את חושבת שאת
 שומעת טוב. שאף צו אינו טמון אתנו. גם לא הצו שלך.

יקיר בן־משה

אגרוף של יופי קפוץ ומרוכז

כולם מצפים ממני לכתוב שירים, להתעמל, לשוב ולגדל תלתלים – ואני אומר שטוב לי ככה, כל עוד בני אומר "יופי, אבא", כשהוא מצליח להכניס את המוצץ לכיס המכנסיים. וזה באמת קשה, המוצץ גדול והכיס קפלים. לפני כמה ימים קטפתי לו שושנה מעץ, והצבעתי על קפלי העלה. אחר כך נזכרתי שזה לא דומה לשום דבר אחר, גם לא לאלוהים. השושנה הזו היא הסוד העמוק של הטבע! ועדיין, לא הוספתי דבר לתחושת הראשוניות. אפילו על צבעו של הצבע לא אמרתי מלה. רק להרגיש את השושנה מתפתלת בתוך תוכה, אגרוף של יופי קפוץ ומרוכז. כולם מצפים ממני לכתוב שירים, ואני מגלה לבני את העולם: הנה פרח סבא, שבפווו ארוך מתיז את תלתליו, ופרח הילד הצהוב, שבלילה, כשיוצא הירח, מתקפל פנימה בכיישנות; הנה עץ הברוש, שאפילו הדובי לא יכול לעקור ממקומו, ורק שריקה של עורב המחפש את אמו מרעידה את עליו; והנה עץ הפיקוס ירוק תמיד ומכסה כמו גרב את כל שדרות העיר – אז איפה האקליפטוס, שואל הפשוט בן השנתיים, ואני צוחק, שאין. האקליפטוס בבית שלו, רחוק באוסטרליה אחרי הגלים. כולם מצפים ממני למלים, אבל אני נותן לדממה את ריח העולם, את אודם השסק המשתזף ואת הדקירה המתוקה של הדקל הגבוה, היכולה להכאיב יותר מרומח ברזל ננעץ ומעט נובע על דף נייר. כי הלב שלנו עמוק, וכמו השושנה הוא רווי סודות, ולך תנסה עכשיו להכניס לתוכו מוצץ – אולי אז תצליח לצעוק "יופי, אבא" ולרוץ לזרועותיו, רטוב מאהבה.

סטפן מאיטשק

הפסיכואנליזה של הפירושים הדקדוקיים השגויים

על התקבלותה של תורת פרויד בעבודתו של ויטגנשטיין

בדרך-כלל קשה לקבוע במדויק ולפרש באופן משביע-רצון את יחסו של ויטגנשטיין לטקסטים הפילוסופיים או הספרותיים שקרא, טקסטים שסיפקו לו גירויים למחשבתו-שלו, לפעמים מתוך הסתייגות ולפעמים מתוך הסכמה. גם כאשר הזכיר במפורש את שמות המחברים שעסק בהם – לעתים קרובות לא ציין כותרים, ובשום מקרה לא הביא מראי-מקום מדויקים כנדרש בציטוט מדעי. לפעמים אפילו לא נקב בשמו של מחבר שהטקסט שלו עמד לנגד עיניו, והיווה לו מקור-השראה. אי-בהירויות כאלה ביחס לחומר-הקריאה שלו – בנוסף למה שהעיד על עצמו, ש"הזרע" של הגירוי המחשבתי אשר נקלט ב"קרקע" שלו, נבט בו בצורה אחרת מאשר "בכל קרקע אפשרית אחרת" (CV, e42) – עלולים להפוך את המקור, שהוא בגדר עוכדה, לבלתי-ניתן לזיהוי. זו הסיבה שאי אפשר להשיב בוודאות פילולוגית על שאלות הנוגעות לאופן ולצורה הקונקרטיים של השפעת מחברים וטקסטים שונים עליו.¹

לא שונה מזה הוא יחסו של ויטגנשטיין לעבודתו של פרויד. משיחותיו עם רש ריס (Rush Rhees), שנסבו על פרויד, ידוע לכל הפחות כי משנת 1919 ועד שנות הארבעים המאוחרות, הירבה ויטגנשטיין לעסוק בפרויד (LC 52-41), ושלפחות הכיר את פירוש החלום (1900), פסיכופתולוגיה של חיי יום-יום (1904), כמו גם הבדיחה וזיקתה ללא-מודע (1905)². כפי הנראה, היו ידועים לו גם רעיונות היסוד של מחקרים על ההיסטריה (1895), שפרויד חיבר יחד עם יוזף ברויר, ונמצא בספרייה הביתית של בני משפחת ויטגנשטיין בווינה. כמו-כן, יכול היה לקבל מושג על אספקטים אחדים של שיטת הטיפול הפסיכואנליטי משיחות שניהל עם אחותו מרגרטה, שעברה פסיכואנליזה אצל פרויד.³ מי שבקיא בכתביהם של השניים יכול אף להבחין בנקודות-הסכמה

נוספות בין ויטגנשטיין וכתבים פרוידיאניים אחרים⁴. למרות זאת אין אפשרות להכריע באופן חד-משמעי כיצד השפיעה הקריאה בפרויד על מחשבתו של ויטגנשטיין, מה העריך באופן חיובי ומה דחה, שכן מכל מה שידוע על יחסו של ויטגנשטיין לפרויד, ממנו עצמו, או מתלמידיו, ניתן רק להסיק כי גילה יחס אמביוולנטי כלפיו.⁵

האמביוולנטיות, המובעת בהיגדים המיטלטלים בין קבלה נלהבת ודחייה נמרצת של רעיונות פרויד, אמביוולנטיות המאפיינת כמעט את כל הערותיו על פרויד, חוזרת גם במכתב מאוחר יותר שוויטגנשטיין כותב ב-4 בדצמבר 1945 לידידו ותלמידו, נורמן מלקולם. כך הוא מתאר שם את רשמי קריאתו בפרויד:

גם אני מאוד התפעלתי כאשר קראתי את פרויד לראשונה. הוא בלתי-רגיל. – כמובן שהוא מלא במחשבות מפוקפקות, והקסם שלו והקסם של הנושא כל-כך גדולים עד שבקלות אפשר ללכת שולל אחריו.

הוא תמיד מדגיש אילו כוחות נפש גדולים ואילו דיעות קדומות חזקות חותרים תחת רעיון הפסיכואנליזה. אך לעולם אינו עומד על הקסם העצום שהרעיון הזה מהלך על האנשים, כמו שהילך על פרויד עצמו. אמנם ייתכנו דיעות קדומות חזקות נגד חשיפתו של משהו גועלי, אך לעתים כוח-המשיכה שלה גובר אינספור מונים על הסלידה שהיא מעוררת. צריך לגשת לפסיכואנליזה במחשבה מפוכחת מאוד, אחרת היא פרקטיקה מסוכנת ומשחיתה, שגרמה נזקים בלי סוף, בעוד התועלת שהביאה קטנה מאוד. (אם אתה חושב שאני רווק מזדקן – חשוב עוד פעם!) – מובן שכל זה אינו מסיח את הדעת מההישג המדעי היוצא דופן של פרויד. אלא שבימינו אלה הישגים מדעיים יוצאי דופן נוטים להיעשות כלי להרס האנושות. (אני מתכוון לגופיהם, או נפשותיהם, או תבונתם של בני האדם). אם כך דבק בשכלך (GBW).

במכתב זה נאמר על הפסיכואנליזה, בין השאר, שהיא "פרקטיקה מסוכנת ומשחיתה", שרק בעזרת מחשבה מפוכחת מאוד אפשר להתגונן מפניה. ואולם, זה כשלעצמו אינו מפחית מערך ההישג המדעי היוצא דופן של פרויד. אין ספק שכל מי שמכיר את התבטאויותיו האחרות של ויטגנשטיין ביחס לעבודתו של פרויד, אינו יכול שלא להיות מופתע מפסקה זו. אם כוונתו לפרקטיקה התרפויטית של הפסיכואנליזה, הרי זו עומדת בניגוד להערות רבות אחרות של ויטגנשטיין, בהן הוא דווקא מערער על ההישג המדעי של פרויד. לכך מוקדש החלק השני של הדיון, שבו אציג בקצרה את ביקורתו של ויטגנשטיין על אונטולוגיית הלא-מודע של פרויד, ושליטת תוקפה המדעי של התביעה האפיסטמולוגית של הפסיכואנליזה. לעומת זאת נראה, כי לפחות במרוצת

שנות השלושים עמדה לנגד עיניו של ויטגנשטיין אידיאת היסוד של התראפיה הפסיכואנליטית, כמודל לכל דבר, לאופן ההבנה שלו עצמו את התראפיה הפילוסופית. זאת כוונתי להוכיח בחלק השלישי של הדיון. מבחינה זו הערכתו של ויטגנשטיין את פרויד במכתבו למלקולם, המצוי בעיזבוננו, היא ייחודית.

ביקורת התיאוריה הפסיכואנליטית

ביקורתו של ויטגנשטיין על הפסיכואנליזה כתיאוריה מדעית של המחוזות הבלתי מודעים של הנפש האנושית כבר נדונה פעמים רבות בספרות המקצועית, ולכן אפשר להסתפק כאן בסקירה קצרה של ההשגות הבסיסיות. כולן מתייחסות לתביעה החוזרת ונשנית של פרויד "להיות מדעי". "ואולם" – טוען ויטגנשטיין, ואחדים מפרשניו מדגישים בעקבותיו – "הוא מספק ספקולציה – הקודמת אפילו לעצם יצירתה של היפותזה" (LC44). ואמנם, פרויד לא הגיע למושגי היסוד שלו כמו גם לאבחנות הבסיסיות על ה"מנגנונים" של הנפש האנושית באמצעות השימוש במתודות העומדות בדרישות המדעיות הנהוגות במדעי הטבע, הואיל שלא הסתמך על ניסויים אמפיריים וכימות, אלא על פירושים איכותיים לשיחות שניהל עם מטופליו במשך הטיפול. משמעות הדבר, מבחינה קונקרטי, היא שאם, למשל, חושבים על התיאוריות של המיניות הילדית, אשר עוררו בזמנו סערה, הרי בהקשר זה פרויד עצמו מודה, כי הסיק את ה"תוכן של המיניות הילדית מהטיפולים במבוגרים, כלומר עשרים או ארבעים שנה מאוחר יותר"⁷ אפשר לקבל רק בדוחק רב זיכרונות כאלה – של אירועים שאירעו לפני עשרות בשנים, אירועים העולים מדיווחם של נירוטיים והיסטורים, העוברים טיפול פסיכואנליטי – כביסוס אמפירי בר-תוקף לתיאוריות על המירקם הנפשי של המיניות הילדית. למעשה, אפילו אי אפשר לרצות לייחס לתיאוריות המתבססות על נתונים מפוקפקים כאלה תקפות של היפותזה מדעית. ואכן, בהשוואה לאמות המידה הרגילות למדעיותה של תיאוריה, הטענות של פרויד באמת אינן אלא בגדר ספקולציה.

כאשר פרויד גוזר את החוקים הפסיכולוגיים – המונחים לכאורה במודע או שלא במודע – ביסוד המבעים והמעשים של המטופלים, מתוך בסיס-נתונים מוטל בספק, הוא גם נכשל באופן קבוע ב"החלפה" של סיבות וטעמים, שאינה קבילה מבחינת תיאורית-המדע (L 39). "סיבות" הן המושא של תיאוריות במדע-הטבע, המעוניינות בבירור הקשרים סיבתיים, כאשר "הבירור הסיבתי" מתבצע ככלל באופן ניסויי (L 40). לעומת-זאת, על "טעמים", מדובר רק בסוגי

שיח העוסקים במניעים של פעולות אשר יש ביסודן כוונה, למשל כאשר מישהו מספק מידע על מניעי פעולתו המודעת. "בירורו של טעם כולל, כמרכיב מהותי, את הסכמתו של הנוגע-בדבר" (שם). כאן אין מקום לנוהל אקספרימנטלי, מפני שאין שום דרך אחרת לדעת על מניעיו של אדם, מלבד לשאול אותו לטעם מעשהו, או אם הוא מקבל או דוחה טעם משוער שהוצע לו. כיוון שפרויד מבלבל בין סיבות וטעמים – לדוגמא, כאשר הוא שואל מה מתנה את צורות ההופעה הגלויות של כשלים או חלומות, ומחיל מושגיות הקשורה בפעילות סיבתית על מניעים בלתי מודעים⁸, שם נכון יותר לדבר על "טעמים" – תנאי האימות או ההפרכה לגבי האנליזות שלו נעשים בלתי ברורים. לא ברור מתי ועל בסיס איזה חומר ראיות בכלל ניתן להעריך כנכון או אמיתי, היגד אודות מניעים בלתי-מודעים, הפועלים כסיבות של פעולה לכל דבר, כי לגבי טענות על קשר סיבתי, כביכול, בין מניעים בלתי-מודעים ותבניות גלויות של חלומות וכשלים, האפשרות לבחינה ניסיונית כלל לא קיימת. יתרה מזו, מבחינת פרויד עצמו, גם אבן הבוחן הרגילה לנכונות של טענות אודות טעמים על מניעיו של אדם, דהיינו הבעת הסכמה מצידו, גם היא אינה תקפה בכל מקרה. "לעתים", מעיר ויטגנשטיין לעניין זה, "הוא אומר, שהפיתרון הנכון או האנליזה הנכונה הינה זו המשביעה את רצון המטופל" (LC 42), כלומר זו שהוא מסכים עימה, או זו המסייעת לו להיפטר מן הבעיה. מאידך גיסא, "לעתים הוא גם אומר, שהרופא הוא היודע מה הפיתרון הנכון או האנליזה הנכונה [...], בעוד המטופל אינו יודע: הרופא יכול לומר שהמטופל טועה" (שם). היות שאנליזות פרוידיאניות מתנהלות בהתאם למבנה המושגי המבולבל לעילא של טעמים בלתי-מודעים, הפועלים כסיבות, הרי אין אפשרות אחרת, אלא לקבוע, כי כאנליזה אמיתית או נכונה תיחשב תמיד רק זו הנראית כך בעיני האנליטיקאי. לגבי אנליזות כאלה אין בנמצא קריטריונים בלתי תלויים לאימות או הפרכה. ואולם, טענותיו של פרויד החסינות באופן עקרוני כנגד השגות, אינן יכולות להתקבל כמדעיות, כי מאז ביקורת הפסיכואנליזה של קרל פופר, שמחשבתו של ויטגנשטיין קרובה אליה, מצפים מטענות מדעיות שלכל הפחות תהיינה בנות-הפרכה⁹.

זאת, ועוד: בביקורתו על פרויד, ויטגנשטיין אינו מסתפק בהגליית תיאורמות פסיכואנליטיות, בתחפושת מדעית, לתחום הספקולציה; בנוסף לכך הוא גם מעמיד בסימן-שאלה את אונטולוגיית הלא-מודע בשלמותה, שהיא הנחה מוקדמת, המכוננת את הפסיכואנליזה. כך הוא מערער באופן עקרוני על המונח "לא-מודע" כמציין כברת-ארץ לא נודעת של הפסיכה האנושית, אשר הדינמיקה והחוקיות הפנימית שלה יכולות להיחקר באופן מדעי, זו כברת הארץ

שגילה אותה לראשונה פרויד! בהתייחסו לתיאוריה הפרוידיאנית בכללותה סבור ויטגנשטיין, כי יש בידו להוכיח שדווקא התיאוריה של הלא-מודע, המרכזית כל-כך לגבי פרויד, הינה "היסוד הלא מספיק שבה" (L 39). מובן שוויטגנשטיין יודע היטב כי "פרויד טוען, שבזיכרונותיהם" של מטופליו, "היוצאים לאור באמצעות האנאליזה, כלולות הוכחות" לקיומו של הלא-מודע (LC 43). חוץ מזה, כמי שבקיא בפרויד, הוא בוודאי גם יודע, שבמקומות רבים בכתביו, אומר פרויד, על דרך הנחת המבוקש כי "...מי שמכחיש את הלא-מודע, אינו מסוגל", בין השאר, "להסביר" את "הסוגסטיה הפוסט-היפנוטית" (L 39), שפרויד סבור כי "היוותה הוכחה ברורה לחלוטין לקיומו ולאופן פעולתו של הלא-מודע הנפשי, עוד לפני עידן הפסיכואנליזה"¹⁰. הסוגסטיה הפוסט-היפנוטית – התופעה שבה אדם עושה במצב-עירות מעשים חסרי-פשר מבחינתו, שהשיאו לו במצב היפנוטי – אינו ניתן להסבר, אם רוחים את ההנחה המוקדמת בדבר לא-מודע פעיל במצב-עירות. למרות זאת, לא ההסתמכות על זיכרונותיהם של המטופלים הפרוידיאניים, וגם לא תופעת הסוגסטיה הפוסט-היפנוטית, יכולות לשכנע את ויטגנשטיין לצדד בתיאורית הלא-מודע של פרויד.

בהרצאה משנת 1932/1933 מצביע ויטגנשטיין על כך ש"מה שפרויד אומר על הלא-מודע נשמע כמו מדע, אבל לאמיתו של דבר אינו יותר מאשר שיטת ייצוג. לא נתגלו שום מחזות חדשים של הנפש, כפי שכתביו משדלים אותנו להאמין" (L 40). מה שפרויד הציע בתיאוריה שלו, לדעת ויטגנשטיין, בעצם אינו יותר מאשר שפה חדשה, שום-דבר מעבר לאופן סימול חדש: במקום שהיינו רגילים לומר, כי משהו אינו מודע, הוא מתאר אותן תופעות באמצעות העצמה (סובסטיציאליזציה) של המלה "לא-מודע", וכך אנו מקבלים את ה"לא-מודע" הסובסטיציבי (כעצם או ישות), שבמין אורח מסתורי הופך לסובייקט – ההתרחשות הנפשית. כשאנו אומרים, למשל, במובן היומיומי, שלמאן-דהוא "הטעם" של מעשהו "לא היה מודע", זו, לפי ויטגנשטיין, רק "צורת-דיבור" (שם). הרי ברור שאין מתכוונים לומר כי הטעם, במובן כלשהו, נכלל בלא-מודע של מישהו (כבכלי-קיבול), אלא מתכוונים לומר שבנקודת הזמן המסוימת של מעשהו לא היה הטעם, בפירוש, לנגד עיניו, בעוד שמאוחר יותר, ייתכן שיהיה מוכן להודות, כי דבר זה, או אחר, היה הטעם למעשה שלו. במובן היומיומי הזה אפשר לומר, למשל, על הטעמים למעשה של פלוני, כדלהלן: "כאשר איבד את מטרייתו, לא היה מודע לכך, שלמעשה רצה להיפטר ממנה", וזה עדיין לא מחייב להאמין בנכונותה של תיאוריית-פְּשָׁלִים פסיכואנליטית. באותו אופן גם ניתן לומר על פלוני במשמעות דומה ואף רגילה בתכלית ש"הוא רצה לרצוח

את אביו באופן לא-מודע", ואפשר אף כי מי שסיכן את חיי אביו בדיעבד, מוכן גם להסכים להנמקה כזו. מה שהרעיון הפרוידיאני למעשה מציע הינו לא יותר מאשר המרה של דרך התיאור המתייחסת למצב-עניינים, המיוצג במשפט "הוא רצה באופן בלתי-מודע להמית את אביו", במשמעותו הרגילה, בצורת-ניסוח כגון זו: "הלא-מודע שלו דחף אותו לרצות להמית את אביו"¹¹. ואולם, זו אינה אלא דרך-סימול חדשה, שבאמצעותה הלא-מודע, אשר הועצם ותפס את מקום הנושא במשפט, מתגלה לפתע כסובייקט מסתורי של כוונה בלתי-מודעת, בעוד לפי ויטגנשטיין ה"לא-מודע" המועצם הוא כמובן רק "ישות היפותטית"(שם), שפרויד כלל אינו מסוגל להמציא הוכחה לקיומה האונטולוגי ופעולתה העצמאיים. ואולם, כיוון שפרויד משוכנע שאופן – התיאור שלו מאיר את הבנת הנפש האנושית, הוא מנסה לשדל את קוראיו, כמו גם את מטופליו, לאמץ אותו, יחד עם צורת הסתכלות חדשה על ההתנהגות והתגובות האנושיות.

זהו בדיוק מה שפרויד, אליבא דוויטגנשטיין, נוהג לעשות בכל הפירושים הפסיכואנליטיים שלו. בהרצאותיו מקיץ 1938 טוען ויטגנשטיין ש"אם אתה מובל באמצעות הפסיכואנליזה לומר שמחשבותיך באמת היו אלה ואלה, שהמניע שלך", לפעולה שביצעת באופן לא-מודע "באמת היה זה, או זה", הרי כאן "לא מדובר בתגלית אלא בשידול" (LC 27). אם זה מצליח, אין זה בגלל שבאופן כלשהו אפשר היה להסתמך על נימוקים עצמאיים, התומכים בנכונות הפירוש המוצע, אלא משום שהתיאור הפסיכואנליטי מצייר תמונה מסוימת של האדם – "תמונת האדם שיש לו מחשבות לא-מודעות" – ה"קוסמת" לרבים (LC 25). ויטגנשטיין ידע ש"תמונה" עלולה "כשלעצמה להקסים ולכפות עצמה עלינו בלא שום קשר לאמיתותה או אי-אמיתותה. תמונה כזו מציירת הפסיכואנליזה, והיה מעניין להסביר את עוצמתה באמצעות שיקולים הדומים לאלה של הפסיכואנליזה", (MS 163 69). היא מעוררת את "הדימוי של עולם תחתון, מרתף סתרים" (LC 25) של הנפש האנושית. "משהו סמוי מן העין, זר" (שם), שנעשה באמצעות תמונה זו, אחראי להתרחשות הגלויה לנגד עינינו. לראות את העולם מזווית ראייה שונה בתכלית ממה שנתפס על ידינו ממבט ראשון – לכך יש כוח משיכה שאין כדוגמתו לגבי אנשים רבים. "בסופו של דבר", אומר ויטגנשטיין בהבחנה פסיכולוגית די חדה, "אתה פשוט שוכח לגמרי את שאלת האִמיות" של טענות כאלה ו"אתה רק בטוח, שזה מוכרח להיות כך" (LC 27), ואולם, ברור שתמונה כזו אינה מוכיחה ולא כלום.

לעתים קרובות מאוד האמין פרויד, כי הוא יכול להביא את הסיפורים

המיתולוגיים של המין האנושי כאסמכתה לתיאוריות שלו. יתרה מזו, הוא אפילו החזיק בדיעה ש"מיתולוגיה ועולם האגדה", מתחילה, "נעשים בכלל מובנים", רק לאור התיאוריות שלו¹². ואולם, טוען ויטגנשטיין, במקום להסביר את המיתוסים של האנושות, פרויד "עשה משהו אחר. הוא לא סיפק שום הסבר מדעי למיתוס. בעצם הוא יצר מיתוס חדש" (LC 51), שכן התורה הספקולטיבית של הלא-מודע כמו גם החלוקה של הנפשי לסתמי, אני ולעל-אני – כפי שהוצגה במסה "האני והסתם" (1923) – היא שיטה לתיאור ופירוש הנפש האנושית, שיטה שנודע לה כוח השפעה עצום, וכמו כל שיטה מיתולוגית היא אינה ניתנת להפרכה. ועל כך אומר ויטגנשטיין כי "מוכרחים להיות בעל יכולת ביקורתית חזקה, חריפה, עקשנית, כדי לעמוד על טיבה של המיתולוגיה המוצעת הכפויה" (LC 52). כיוון שהתיאורים של התופעות הפסיכיות, שפרויד מפיץ באמצעי הייצוג שלו, הם חריפים ומלאי שאר רוח, "מתפתים לומר כן, כך זה צריך להיות" (שם), בקלות רבה מדי, ורק מעטים חוננו בשכל המסוגל להתנגד לכך, ועל-כן "באמצעות הפסאודו-הסברים הפנטסטיים שלו (דווקא משום שהם מבריקים) עושה פרויד שירות רע. התמונות הללו נגישות עכשיו לכל חמור, היכול עכשיו 'להסביר' בעזרתן תופעות של מחלה" (CV 62).

שיטת טיפול פסיכואנליטית ותרפיה פילוסופית

כשאנו משווים לנגד עינינו את עיקרי הביקורת של ויטגנשטיין על היסודות התיאורטיים של הפסיכואנליזה – במיוחד במה שהיא נוגעת לעימות שלו עם מושג הלא-מודע המרכזי לה במלוא הרדיקליות שלה – כפי שהיסודות הובאו כאן, איננו יכולים שלא לתמוה על כך שהוא אינו משליך אותה לכל הרוחות כמיתולוגיה לא מדעית, אלא אפילו מדגיש כי למרות כל הטעויות הפרוידיאניות וכל הפגמים הנוגעים ל"אופיו", שוויטגנשטיין האמין כאילו הצליח לחשוף, בכל-זאת יש "במה שהוא אומר הרבה מאוד" (DB. 21) הערות כגון אלה, יחד עם המכתב למלקולם, המצוטט לעיל, כמו גם עדותו של ריס, לפיה ויטגנשטיין ציין את עצמו במשך זמן מה כ"תלמיד" ו"חסיד" של פרויד (LC 41) הן הסיבה לכך שכיום יחסו של ויטגנשטיין לפרויד אינו מובן כשלילה ודחייה חד-משמעית, אלא – כפי שהדגשתי בתחילה – במידה רבה יותר הוא נראה לנו כאמביוולנטי. בחלק זה של הדיון אראה כי במשך כמה שנים ראה ויטגנשטיין את הפסיכואנליזה – מבחינת המחשבה הבסיסית שביסוד השיטה הטיפולית שלה – כמודל לפיתרון בעיות פילוסופיות. הוא חשב את הרעיון

הטיפולי הבסיסי הזה ל"זרע האמיתי של הפסיכואנליזה", ממנו התפתח כל השאר, ושיער, בצדק, כי מקורו "בברויאר ולא בפרויד..." (42e CV) פרויד בהחלט היה מוכן להודות בכך, בלא כחל ושרק. ב"הרצאות מבוא לפסיכואנליזה" תיאר את ההישג פורץ הדרך של ברויאר כ"תגלית" אשר "אין לה אח ודוגמא"¹³. התגלית הזו נגעה לאופיים של הסימפטומים הנוירוטיים, שפרויד וברויאר חקרו בהקשר של ההיסטריה, ולאורה נראה שילובו של מושג הלא־מודע הנפשי בתיאוריה של הנפש האנושית, בפעם הראשונה, כמתקבל על הדעת. בעצם גילה ברויאר שני דברים: ראשית, הוא הכיר בכך, ש"ניתן לטעון כדלהלן: בכל פעם שאנו נתקלים בסימפטום, מותר לנו להסיק שמתקיימים בחולה תהליכים בלתי־מודעים מסוימים הכוללים את משמעותו של הסימפטום" (שם). סימפטומים נוירוטיים – כך לימדה השקפתו של ברויאר – ניתן לפרש בהכללה כ"צאצאים" (שם) של טראומטיזציות, קונפליקטים או דרישות יצריות בלתי־נשלטים ובדרך־כלל מודחקים, כאשר בה־בעת "צריך" ש"המשמעות הזו של הסימפטומים (במובן של היותם מונעים בידי הבלתי־נשלט) "תהיה בלתי־מודעת, כדי שהסימפטום יתהווה. מתהליכים מודעים לא מתהווים סימפטומים" (שם). שנית, ברויאר הכיר במסגרת הפרקטיקה התראפויטית שלו ש"ברגע שהתהליכים הבלתי־מודעים הללו הופכים מודעים, מוכרח הסימפטום להיעלם" (שם). צירוף שתי ההשקפות הללו פתח "נתיב־גישה לתראפיה, דרך להעלמת סימפטומים. הממצא הברויארי "נשאר מעתה ואילך המצע של התראפיה הפסיכואנליטית, כפי שבמיוחד פרויד המשיך לפתח אותה: "התראפיה שלנו" הוא אומר בהרצאותיו "משפיעה על ידי כך, שהיא ממירה לא־מודע במודע, ומשפיעה רק במידה שיש ביכולתה להוציא לפועל את ההמרה הזו" (שם, 279).

את הרעיונות הללו, הזרע של כל הפסיכואנליזה המאוחרת יותר, קיבל ויטגנשטיין בחיוב. עד כמה שהיה מדובר באידיאת היסוד הטיפולית המסוימת הזו של תראפיה פסיכואנליטית, אף היה מוכן לשלב במחשבותיו־שלו עצמו את מושג הלא־מודע של פרויד, שאותו – כפי שראינו – ביקר בחריפות בהקשר אחר. ובאמת, יש כמה סימנים לכך, שאידיאת־היסוד התראפויטית של הפסיכואנליזה שימשה כסנדק לאופן הבנתו של ויטגנשטיין את המתודה הפילוסופית, כלומר לדימוי של הפילוסופיה כצורת תראפיה (השווה PI 33) לבלבול מושגי, כפי שפיתח אותה החל משנת 1929 בתקופה האמצעית והמאוחרת שלו. שהרי ויטגנשטיין עצמו, אשר כבר מאז 1919 הכיר את עבודתו של פרויד, מדגיש כי "האנאלוגיה", שאי אפשר לא להבחין בה, בין מושג התראפיה הפסיכואנליטי

מזה, והמתודה שלו עצמו מזה, 'אינה מקרית' (D¹⁴ 71). כמו שהפסיכואנליטיקאי מנסה לסלק סימפטומים נזירטיים באמצעות חשיפתן והעלאתן למודע של ההדחקות שביסודם, באותו האופן ממש משתדלת גם התראפיה הפילוסופית של ויטגנשטיין לפרק בעיות פילוסופיות המעוררות "מאבק ואי שקט מתמיד" ואף "עינוי" ממש¹⁵, הגורמים סבל לא פחות מאשר [הסבל אותו גורמים] הסימפטומים לנזירטי, וגם היא עושה זאת באמצעות העלאתן לתודעה של "האנאלוגיות השגויות" הפועלות באופן בלתי-מודע (BT 409), שעליהן מושתתות הבעיות והתזות הפילוסופיות הקשורות בהן. "הסתבכותה" של המחשבה ב"אנאלוגיות מוטעות", שבהיותן מבוססות על דמיוניות שטחיות במבנה הרקדוקי של ביטויים לשוניים, מטות אותנו להניח בטעות כי הן גם מציינות באופן דומה מושאים או תהליכים. הסתבכות זו מהווה, לדעת ויטגנשטיין בתקופה המוקדמת והמאוחרת שלו, morbus philosophicus ("המחלה הפילוסופית") במלוא מובן המלה (MS110). 86f שכן, אם, לדוגמא, בהיותנו מסובכים באנאלוגיה שגויה כזו, אנו מובלים באופן בלתי מודע, באמצעות דימוי, שפעלים כמו 'לחשוב', 'לדעת', 'לסבור' מציינים באופן דומה תהליכים כמו מלות-פעולה 'לנסוע', 'לרוץ' או 'לבנות', הרי נתפתה לומר שהפעלים הראשונים מציינים "תהליכים פנימיים", בדומה לאופן שבו הפעלים השניים מציינים פעולות "חיצוניות". ברם, לראות כך את פני הדברים, ותמיד לחזור ולהיות מוטרד מצורת הסתכלות כזו, רק משום שאנו מתקשים לתפוס תהליכים "פנימיים" מוזרים כאלה, באמצעות אוצר המלים הפסיכולוגי היומיומי שלנו, אכן זו המחלה, שממנה ויטגנשטיין היה רוצה לרפא את החשיבה הפילוסופית בהפיכתה למודעת לאנאלוגיה השגויה שאינה מודעת למי שחושב במושגים פילוסופיים מבלבלים.

הפעם הראשונה שוויטגנשטיין עצמו הדגיש, כי הדמיון בין הריפוי הפילוסופי שלו והריפוי הפסיכואנליטי אינו שטחי גרידא, היתה בהערה שרשם באוקטובר 1930, ובה ציין כי "פעילותה העיקרית של הפילוסופיה" הינה

להתריע מפני השוואות שגויות. להתריע מפני אותן (ההשוואות) המונחות ביסוד צורת ההתבטאות שלנו באופן כזה שלא לגמרי מודע לנו. אני מאמין שפה המתודה שלנו דומה לפסיכואנליזה שאף היא רוצה להפוך לא-מודע למודע ועל ידי כך לבלתי מזיק, ואני מאמין שדמיון זה אינו חיצוני גרידא (MS109 174)

מובן כי מה שוויטגנשטיין עצמו קובע כאן, כבר נאמר לעתים גם אצל אחדים מפרשניו, לפחות כבדרך-אגב. ואולם, רק גורדון בייקר הבלית לראשונה, בשני

מאמרים מאוחרים, את מקומה של ההשוואה הצמודה למתודה של פרויד כמקור לתפיסתו של ויטגנשטיין את המתודה הפילוסופית, לפחות במשך כמה שנים, ומדובר בפרק הזמן שבין התחלת ההרכבה של ה־Typescripts Big (TS 213), בסביבות 1930, והעלאה בכתב של TS 220 – משהו כמו הגרסה המוקדמת של חקירות פילוסופיות מ־1937 או 1938¹⁶, משום שבפברואר 1938 מוצאים בעיזבוננו של ויטגנשטיין בפעם האחרונה הערה מפורשת לעניין זה: "מה שאנו עושים הוא הרבה יותר דומה לפסיכואנליזה מאשר אתה עשוי להיות מודע לו" (MS, 158, 34.) במקום אחר מעלה בייקר השערה עוד יותר מרחיקת־לכת, לפיה התוכנית הפילוסופית, המתכוונת על־פי פרויד, הטביעה חותם על מכלול התפלספותו המאוחרת של ויטגנשטיין. אם טענה זו נכונה, הרי מתעוררות כאן שאלות חדשות ביחס לתפיסתו של ויטגנשטיין את הפילוסופיה בגרסאות המאוחרות של חקירות פילוסופיות שאחרי 1938, ועוד אידרש לסוגיה זו בקצרה לקראת סוף הדיון.

ואולם, תחילה עלינו להודות כי התייחסויות מפורשות להקבלות בין הפסיכואנליזה ומושג התראפיה הפילוסופית של ויטגנשטיין אכן מצויות בעיזבון בין השנים 1930 ל־1938. יתרה מזו, בשנים אלה ויטגנשטיין אפילו מכנה פעם אחת, בהערת סוגריים, את עיסוקו הפילוסופי "פסיכואנליזה של הפירושים הדקדוקיים השגויים" (MS, 145 58). ההערות הברורות ביותר להקבלות כאלה מצויות במה שמכונה "הכתבה עבור שליך", שפרידריך וייסמן רשם (כנראה) ב־1932, כמו גם בקטע מ־Typescripts Big, הנושא את הכותרת Philosophie (432-435 BT). ב"הכתבה עבור שליך" אומר ויטגנשטיין פחות או יותר את מה שנאמר בציטוט מ־MS 109:

המתודה שלנו דומה במובן מסוים לפסיכואנליזה. בדרך הביטוי שלה אפשר היה לומר, שהקמיות הפועלת בלא־מודע הופכת לבלתי־מזיקה, כאשר היא מנוסחת. (עמ' 28 D302)¹⁷

גם כאן רואים את ההקבלה בין הפסיכואנליזה והמתודה הפילוסופית על פי ויטגנשטיין: דמיויות פעילות באופן בלתי־מודע נחשפות, מובעות ומקבלות ביטוי, ובאמצעות העלאה זו למודעות, נעלמות בעיות פילוסופיות כמו שסימפטומים נוירוטיים נעלמים באמצעות הליך פסיכואנליטי מאתו סוג. ומלבד זאת נאמר – כפי שכבר הוזכר – שההקבלה אינה יכולה להיות מקרית. כיוון שכתבי פרויד קדמו לוויטגנשטיין, תיתכן המסקנה שהמחשבות הטיפוליות הבסיסיות של פרויד אכן השפיעו על אופן הבנתו של ויטגנשטיין את המתודה

הפילוסופית, או כמו שבייקר טוען, עיצבו אותה. לסיום, נותר עוד להדגיש במפורש כי ההשוואה בין שתי המתודות לא צומצמה לאידיאת היסוד האחת הזו, אלא בהחלט ניתן "להמשיך" אותה "ה ל א ה".

ואולם, כאן עולה השאלה, מאילו עוד בחינות ניתן להצביע על הקבלה אפשרית בין שתי התראפיות, לכל הפחות בשנות השלושים? בנקודה זו ויטגנשטיין עצמו אינו מפרש, אבל מי שמכיר את כתבי ויטגנשטיין, כמו גם את כתבי פרויד, יגלה מהר מאוד הקבלות נוספות. לבד מן ההפיכה למודע של תכנים לא-מודעים, ניתן להצביע גם על הקבלה ודאית נוספת: הן אצל פרויד והן אצל ויטגנשטיין, התיאוריה, או העיון הטהור, אינו העניין המרכזי. כפי שפיתוח תיאוריה של הלא-מודע אינה התכלית העיקרית של פרויד, אלא "מטרת הטיפול" היא "ההבראה המעשית של החולה", דהיינו היעלמות הסימפטומים שתוצאתה שיקום יכולת הטיפול וההנאה של החולה, שניזוקו כתוצאה מנוירוזה חריפה, כך גם אין זו עיקר כוונתו של ויטגנשטיין להציג תיאוריה של לשון ומשמעות, אלא, לכל המאוחר, מאז ה-Big Typescripts, הוא מדבר על המסה ופירוק הבעיות וההטרדות שמקורן באנאלוגיות בלתי מודעות שגויות. במובן זה הוא כותב: "כמו שאני עוסק בפילוסופיה, הרי זהו כל תפקידה, לעצב את המבצע בצורה כזו שהטרדות מסוימות נעלמות. [...] הבעיות מומסות במלוא מובן המלה – כמו קובית סוכר במים" (BT) 421.

חשוב לשים לב לאמירה של ויטגנשטיין, לפיה זהו כל תפקידה של ההתפלספות ותו לא! הכל סובב סביב הרעיון, שצריך להביא "את הפילוסופיה למצב של רגיעה, שבו כבר לא תהיה מולקית בשוט השאלות" (BT) 431, ובמידה שתראפיה פילוסופית אכן מצליחה, משתררת "שלווה במחשבה", שהיא "התכלית אליה נכסף המתפלסף" (CV50e), כפי שמודגש בהערה מאוחרת יותר משנת 1944.

הקבלה שלישית: הן הפסיכואנליזה והן התראפיה הוויטגנשטיינית מניחות שיתוף פעולה, או לפחות יכולת לשיתוף פעולה, מצידו של המטופל כתנאי להשגת מטרה זו. ויטגנשטיין מחזיק בעמדה זו: כשם שהפסיכואנליטיקאי אינו יכול לכפות על המטופל הודאה בהדחקותיו – אלא הוא מוכרח להגיע לתובנה זו בעצמו ומעצמו – מאותה סיבה ממש אי אפשר להכריח מאן-דוהוא להבחין באנאלוגיות השגויות המעצבות את חשיבתו. ולפיכך כותב ויטגנשטיין ב-Big Typescript כי בשביל כל אדם חושב "ההתעסקות בפילוסופיה" יותר משהיא התעסקות בשאלות ענייניות היא "התעסקות בו עצמו", "בהבנה העצמית. בדרך שבה הוא רואה את הדברים" (BT) 407. ומי שאינו מסוגל, או אינו רוצה,

להתעסק בעצמו – אותו ויטגנשטיין אף אינו יכול לחלץ מהבלבול המושגי אליו נקלע, מאותה פקעת סבוכה של אנאלוגיות כוזבות, המטעות אותו, מפני שה"חילוץ" מתבצע במהלכה של תראפיה פילוסופית

רק אצל אלה החיים תוך התקוממות אינטנסיבית נגד האינחת שבשפה. אך לא אצל אלה שבכל האינסטינקטים שלהם חיים בעדר שיצר את השפה הזו כביטוי האמיתי שלהם (BT 423).

גם מבחינת הכלים המשמשים בפילוסופיה ובפסיכואנליזה לשחרורו מסבל של מי שמתענה בבעיות פילוסופיות או בסימפטומים נזירויים, אפשר לראות הקבלה – הרביעית במספר – בין שני תחומי הפעילות הללו. שניהם מציעים למטופל, במהלך השיחה הפילוסופית או התראפויטית, אפשרויות פירוש החושפות אנלוגיות שגויות מסוימות שהחושב במושגים מבלבלים מסתבך בהן, או שהן מבהירות לנזירוט את הקונפליקטים הנפשיים המודחקים שלו. הפילוסופיה וה"פסיכואנליזה" מקבילות זו לזו בכך "שתוצאת האנליזה, בין שהיא פילוסופית ובין שהיא פסיכואנליטית, כל אחת בדרכה מצריכה את הכרתו של מושא-האנליזה" (BT, 56) MS 156a, 410. לבר מן ההסכמה מצד המטופל, אין בשני התחומים קריטריונים בלתי-תלויים לבחינת הנכונות של הפירושים המוצעים. במובן זה נאמר ב־Big Typescript "אנו יכולים להוכיח למישהו שהוא טעה" בחשיבתו, או שהדרך, בה הוא רואה את הדברים – בעייתית, אך ורק "אם הוא (באמת) מכיר בפירוש הזה כביטוי הנכון של הרגשתו [...] מכאן שרק אם הוא מכיר בו ככזה, הוא הביטוי הנכון" (שם). משום שרק כאשר הוא בעצמו אומר, אל מול פירוש מוצע "אכן! מה שמתכוונים אליו במלים כמו 'לחשוב', 'לדעת' או 'לשער' דימיתי לעצמי תמיד כתהליכים פנימיים, כיוון שמלים כמו 'לנסוע', 'לרוץ', או 'לבנות' מציינות תהליכים חיצוניים. אבל אנלוגיה זו בכלל-זאת מוטעית!" – רק במקרה כזה נחשב הפירוש לנכון וכתקף מבחינת היותו פותר בעיות. "מה שהאחר מכיר" כביטוי כזה או דומה לו – כותב ויטגנשטיין – "הינה האנלוגיה שאני מציג לפניו כמקור מחשבתו" (שם). רק כך אפשר שהבעיה הפילוסופית או הסימפטום הנזירוי ייעלמו.

מאחר שאין בנמצא קריטריונים בלתי-תלויים לפירושים התורמים להצלחת התראפיה, כפי שאני חוזר ואומר, נכון יותר לציין אותן אסטרטגיות של שיחה – שגם הפילוסופיה וגם הפסיכואנליזה נוקטות בניסיון להניע מישוהו לשינוי אופן הסתכלותו על הדברים – כצורות-שידול, מאשר להבינו כשכנוע ארגומנטטיבי. מה גם שפרויד עצמו מודה ללא סייג, כי מה שהפסיכואנליטיקאי עושה הוא

לעתים קרובות הפעלת השפעה או השאה. ובאשר לאיכותה של ההשפעה בכל אחד מהתחומים – על כך בוודאי אפשר להתווכח. כאשר ויטגנשטיין כותב בהערה מפברואר 1938 על "טיפול פסיכואנליטי", כי "קרוב לוודאי שלרוב אינו נבדל מהשפעה רעה באופן שמעורר חלחלה" (MS158) 24, אפשר ללמוד כי לא העריך במיוחד את אסטרטגיות השידול האלה, שקרא עליהן אצל פרויד, או נודעו לו משיחותיו עם אחותו מרגרטה על האנליזה שלה. למרות זאת, עקרונית, ניתן לראות בכך עוד הקבלה בין תראפיה פילוסופית ופסיכואנליזה, שכן ידוע כי בהרצאה שוויטגנשטיין נשא באותן שנים אמר "מה שאני עושה, גם הוא שידול" (LC 27) בשירות הניסיון "לחולל שינוי" ב"סגנון החשיבה" (LC 28) של אלו המניחים לעצמם להסתנוור מאנלוגיות שגויות.

אם נכון הוא שאפשר גם "להמשיך הלאה" בהשוואה בין המתודה הפילוסופית והפסיכואנליזה, כפי שוויטגנשטיין מדגיש ב"הכתבה עבור שליך", אין להוציא מכלל אפשרות שאולי אפשר לאתר הקבלות ונקודות־דמיון רבות נוספות. ואולם, כאן הייתי רוצה להבליט רק עוד הקבלה אחת, שגם גורדון בייקר לא הקדיש לה תשומת לב מספקת, והיא נראית לי חשובה במיוחד להבנה נאותה של המתודה הפילוסופית של ויטגנשטיין: הן בפילוסופיה במונח הוויטגנשטייני והן בפסיכואנליזה – בתנאי שהיא מובנת כהלכה – לא עצם ההפיכה למודע של דמיויות פועלות באופן בלתי מודע מחד גיסא, ומאידך גיסא קונפליקטים ודחפים יצריים שהודחקו ללא־מודע בתור שכאלה, לא כאן העיקר, אלא עצם ההתגברות על גורמים המתנגדים להעלאתו למודע של המודחק מצידו של מי שחשיבתו הפילוסופית מבולבלת או מצידו של הנוירוט. ולפיכך, הפילוסופיה והפסיכואנליזה נוקטות בדרכי פעולה תראפויטיות הנאבקות בכוחות־התנגדות מסוימים המונעים מהאישיות לפתור את בעיותיה על ידי מאמץ עצמאי מודע.

באשר לתכליתו של הטיפול הפסיכואנליטי מסביר פרויד כי ברור ש"לא אי הידיעה כשלעצמה" של המודחק בתור שכזו גורמת להתפרצות הנוירוזה, משום שאילו היה זה כך, משמעות הדבר היתה שאי הידיעה עצמה גורמת למחלה, וזהו אבסורד. לאמיתו של דבר, הגורם הפתוגני הינו "ביסוסה של אי ידיעה זו על התנגדויות פנימיות, שמתחילה גרמו לאי הידיעה והן מתחזקות אותה עוד עכשיו"¹⁸. ידוע שבטרמינולוגיה הפסיכואנליטית מבינים "התנגדויות" כ"מכלול הכוחות" מצידו של המטופל, "המתנגדים למאמץ ההבראה"¹⁹, ומשתדלים לשמר את ההדחקות הקיימות. הללו עולים וצפים על פני השטח במהלך ריפוי פסיכואנליטי, כאשר שיחה אנליטית, או הצעת פירוש של האנליטיקאי, מתקרבות לסיבות המחלה המודחקות, שאז הם גם באים לידי ביטוי בשלל צורות

מגוונות: לדוגמא כאשר "לפתע" אין עולים בדעתו של המטופל אסוציאציות לנושא שעל הפרק, או ש"פתאום" כבר אין הוא מעוניין בהמשך הטיפול. ואולם, כוחות-ההתנגדות אלו עלולים להתבטא בין השאר גם בסירוב לקבל פירוש מוצע, וכן באמצעות צורות ההעברה, שבהן המטופל או המטופלת – כמו במה שמכונה אהבה מועברת²⁰ – מנסים לסטות מלב הבעיה. פרויד מדגיש ש"המאבק בהתנגדויות האלה הוא עניינו העיקרי של הריפוי האנאליטי"²¹.

משום שהכוחות המתחזקים את ההדחקות הקיימות באמת איתנים מאוד, כפי שפרויד ידע מניסיונו, הרי הניסיון להעלות תוכן מודחק לתודעת המטופל בדרך עימותו הישיר עם פירושו של האנליטיקאי, לא יכול לגרום להיעלמות הסימפטום הנוירוטי. אפילו אם האנליטיקאי ינחש את בעיותיו של המטופל הנוירוטי, שהודחקו ללא-מודע, ויציג לפניו את פירושו כבר בישיבה הראשונה, במגמה לקצר את תהליך התראפיה, הסימפטומים לא יזכו בהקלה. שכן, כותב פרויד, למהלך מעין זה תהיה "אותה מידה של השפעה על סימפטומי הסבל העצבניים כמו לחלוקה של תפריטי ארוחות לרעבים בעת מצוקת רעב"²². כלומר: שום השפעה! להיפך, למעשה יש מקום לחשוש, שמא מהלך כזה אשר פרויד רואה כ"טעות קשה"²³ בטכניקת הטיפול עוד עלול לחזק את התנגדויות המטופל. ולכן בתהליך הטיפול הפסיכואנליטי צריך, קודם כל, להתגבר על ההתנגדויות של המטופל כדי שבמשך הזמן, בכך שיעבוד בעצמו על ההסתכלות הנכונה בדברים, יגיע מעצמו למצב שבו יהיה מודע להדחקותיו. רק אז יכולה ההשקפה המקורית של ברויאר לתפוס.

מבחינת תוכניתו של ויטגנשטיין לסלק טרדות פילוסופיות, המצב די דומה. כמו שוויטגנשטיין רואה זאת, גם בפילוסופיה אין זה יעיל לעמת באופן בלתי אמצעי את מי שחשיבתו הפילוסופית מבולבלת באמצעות אנאלוגיה שגויה, למשל לומר ישירות למי שרוצה להבין פעלים כמו 'לחשוב', 'לדעת' או 'לשער' כתהליכים פנימיים, כי הוא טועה בהבנתן כתואמות למלים המציינות תהליכים חיצוניים. אדם כזה, החושב את 'לחשוב', 'לדעת', 'לשער' כתהליכים פנימיים, יתרשם מעט מאוד מדברינו. ולפיכך, גם בפילוסופיה יש "להתגבר על התנגדויות", המערימות קשיים לפני יצירת "תמורה" (BT 406) באופן ההסתכלות של מי שמושגיו מבולבלים²⁴, כפי שוויטגנשטיין עצמו ידע גם מניסיונו האישי. בספטמבר 1929 תיאר את תופעת ההתנגדות שחווה על בשרו בכתיבתו הפילוסופית במלים הבאות: "בתוכי מתקוממת התנגדות פרוידיאנית כנגד גילוי האמת", אותו זיהה כאי שביעות רצון סובייקטיבית, שהרגיש דווקא ביחס למשפטים הכי קרובים לאמת. "כאשר אני כותב משפט באי רצון" – רשם,

כשהוא מתבונן בעצמו –

[...] בהרגשה שהוא טפשי או דוחה בעיני, הרי לרוב הוא דוקא המשפט המכיל תרומה חשובה בכיוון השגת האמת. כאשר אני חש כמו מבוכה כשאני כותב משהו, הרי לרוב זהו משהו חשוב מאוד (MS107 100).

ניסיונו זה בכתיבה פילוסופית שלו־עצמו הביא אותו, כפי שמותר להניח, למסקנה הכללית, שלעתים קרובות נתקל גילוי האמת הפילוסופית בהתנגדויות. אלא שוויטגנשטיין – בשונה מפרויד – ציין אותן בחיבור המכונה Big Typescript כ"התנגדויות של הרצון". ויטגנשטיין חשב שאפשר להסביר את ההתנגדויות בתחומה של הפילוסופיה, באמצעות הפער הקיים בין 'הבנה', 'בכיוון האמת' של העולם, הבנה אפשרית כשלעצמה מחד גיסא, ובין "מה שרוב האנשים" בהתאם לשפתם והרגלי החשיבה שלהם, "רוצים לראות" (BT 406), מאידך־גיסא. על פער כזה לא מדובר אצל פרויד. ואולם, למרות שבנימוקו להתנגדויות הפילוסופיות החולניות, ויטגנשטיין סוטה מדעתו של פרויד, לפיה ההתגברות על ההתנגדויות הינה עצם "הקושי של הפילוסופיה", הוא בכל־זאת הולך בדרכו של פרויד.

ברם כיצד ניתן להתגבר על התנגדויות כאלה באופן קונקרטי בשיחה עם אדם, שבמושגיו של ויטגנשטיין חשיבתו הפילוסופית מבובלת, כמו למשל מי שחושב משפט כמו "האין מאיין" (D 69) להיגר בעל משמעות? כפי שראינו, ברור לגמרי שלא נשיג דבר, אם נעמת אדם כזה באופן ישיר עם התיזה, לפיה משפטו נעדר כל משמעות ביחס לשימוש היומיומי בשפה הטבעית. אמנם התיזה הזו כשלעצמה נכונה, אבל כאשר היא נטענת כך באופן בלתי אמצעי, היא עוד עלולה לחזק את ההתנגדויות, שכן מבחינתו של האדם התומך בנכונות המשפט הזה הוא לחלוטין לא חסר משמעות, אלא מבטא השקפת עולם עמוקה, מטאפיזית, וזו גם תהיה טענת הנגד שלו. כדי שמישהו יוותר על משפטים מטאפיזיים כאלה, עדיף להציג לו דמיונות פעילות באופן בלתי מודע, או אנלוגיות שגויות המעצבות את המשפטים האלה – או כפי שוויטגנשטיין מנסח "להתחקות על הפיזיולוגיה של כל טעות" (BT 410), כך שמי שמושגיו מבובלים יוכל לזהות את הדמיות השגויה ולהכירה כמקור של מחשבתו. אזי, אולי יוותר על התנגדויותיו. כפי שוויטגנשטיין טוען במיוחד ב"הכתבה עבור שליך" – שם הדגיש במידה הרבה ביותר את האנלוגיה בין פסיכואנליזה ופילוסופיה – "כדי לעשות צדק" עם משפט כמו "האין מאיין" צריך לשאול כאשר אנו רוצים לעסוק במשפט כגון 'האין מאיין', או בשאלה 'מה קודם למה, האין או השלילה?', אנו שואלים את עצמנו, כדי לעשות צדק עם מי שחיבר

אותם: מה עמד לנגד עיניו בכותבו משפט זה? מניין לקח אותו? וכך אולי נגיע לתשובה:

מי שמדבר על הניגוד בין היש לאין, ועל האין כראשוני ביחס לשלילה, חושב, כך אני סבור, על היש כעל מין אי, אשר הים האינסופי של האין מלחך את חופיו. כל מה שמושלך לתוך הים הזה, מתפרק ומומס במימיו, מאוין. האין עצמו, עם זאת, מצוי גם בפעילות אינסופית, שניתן להשוותה לזו של גלי הים; הוא קיים, הוא הינו, ואנו אומרים: "הוא מאין". ("הכתבה עבור שליך", **מַטְעַם 2**, עמ' 107)

ואף על פי כן, נסביר את הביטוי המנייריסטי "האין מאיין" איך שנרצה, בדבר אחד אנו יכולים להיות בטוחים: אין שום הכרח, כי מי שטוען משפט כזה, אכן יודה, כי ביסוד צורת ההתבטאות שלו הונח מוצג כזה, או כמו שוויטגנשטיין אומר דמיון כזו. "ואולם, כיצד ניתן להראות למישהו כי משל זה הוא אכן המשל הנכון?" (שם) כיצד אפשר להראות למישהו, שהוא אכן הניח לעצמו להיות מובל באמצעות תמונה זו? "אי אפשר להראות זאת כלל וכלל" (שם). וכך, על פי ויטגנשטיין, לא נותר אלא להמשיך ולחתור נגד ההתנגדויות של מי שהמטפיזיקה בילבלה אותו, ולנסות ולשנות את אופן הסתכלותו. לפי התיאור ב"הכתבה עבור שליך" זה נעשה בראש וראשונה באמצעות שאלות שכל כוונתן להביא את המטפיזיקאי למצב שהוא עצמו ייתן לעצמו דין וחשבון על דרך ההתבטאות שלו:

אם מישהו אומר "האין מאין", אנו יכולים לומר לו, על פי הדרך בה אנו מתכוננים בדברים: ניחא, ומה עלינו לעשות עכשיו עם המשפט הזה? כלומר: מה נובע ממנו, וממה הוא נובע? איזה ניסיון מאפשר לנו לוודא אותו? שמא שום ניסיון? מה תפקידו? האם הוא משפט ממשפטי המדע? ומה מעמדו בבית המדע? האם הוא במעמד של אבן פינה, עליה מונחות אבני בניין אחרות? או אולי הוא במעמד של טיעון (שם).

וכן הלאה. מה שבעיקר מעניין את ויטגנשטיין בכל השאלות האלה אינן התשובות המדויקות להן – אלה פחות חשובות לו – אלא עצם ההשפעה המפרקת-התנגדויות שלהן. וכך הוא ממשיך ואומר: "אני מצהיר שאני מסכים לכל הצעה", הכוונה לכל תשובה שלא תהיה. אלא שעלי לדעת מהי. אין לי כל התנגדות לכך שתרכיב על מכונת השפה גלגל שמסתובב על ריק, אך אני מבקש לדעת, האם הוא מסתובב על ריק, ואם לא, באילו גלגלים אחרים הוא אוחז? (שם). בהתאם לתשובה, ניתן להחליט כיצד ולאיזה כיוון אפשר להמשיך בתראפיה הפילוסופית.

כאן אני קוטע את הדיון שלי בשאלה כיצד יכול היה ויטגנשטיין לדמות לעצמו מהלך פילוסופי אנאלוגי לפסיכואנליזה, מבחינת הפרטים, שכן לא ברור לגבי אלו כתבים ופרק-זמן הוא עצמו היה טוען להקבלות בין ניתוח-שפה ופסיכואנליזה. האם, לדוגמא, ניתן לומר על הניתוח הפילוסופי, שרואים בפרויקט שלו – זה שהחל בנובמבר 1936, והלך והתפתח במרוצת חייו, הידוע כחקירות פילוסופיות – שהוא אנאלוגי לפסיכואנליזה? התשובות לשאלה זו קשות, ובלי שום קשר לאופן שבו משיבים עליה – התשובה בהכרח תהיה תמיד ספקולטיבית. עובדה היא – כפי שנאמר לעיל – שבכתביו שחברו אחרי 1938, ויטגנשטיין כבר לא דיבר יותר על אנלוגיות כגון אלה. ואכן הגרסאות המאוחרות של החקירות הפילוסופיות מתאפיינות, בין השאר, באמצעות הידלדלות הולכת וגוברת של השיקולים הכלליים המתודולוגיים מהסוג שמרבים לפגוש בצורות מצורות שונות במחצית הראשונה של שנות השלושים, עד כדי כך שלקורא המכיר רק את הטקסטים המאוחרים ביותר נשארת תפיסת הפילוסופיה של ויטגנשטיין סתומה. ואף על פי כן, לפחות במקום אחד מסוים בגרסה המאוחרת של החקירות הפילוסופיות מוצאים את המשפט הבא: "הפילוסוף מטפל בשאלה כמו במחלה" (חקירות פילוסופיות). להבין מכך, כאילו כאן עמדה לפתע לנגד עיניו של ויטגנשטיין הקבלה לפעולתו של הכירורג המסיר גידול סרטני – נראה לי לגמרי לא סביר. להיפך: הרבה יותר הגיוני להניח כי גם כאן הרופא המטפל אינו אלא הפסיכואנליטיקאי. ואולם, לכך יש להביא הוכחה מתאימה מהכתבים המאוחרים של ויטגנשטיין.

מגרמנית לאה מור

- 1 המתרגמת מבקשת להודות לפרופ' יעקב מסינג מהאוניברסיטה העברית שעבר על הנוסח הראשון של התרגום.
- 2 Jacques Bouveresse, *Wittgenstein reads Freud The Myth of the Unconscious*, Princeton University Press 1995, P. 4
- 3 Bouveresse, p. 27 (note 2) in Brian McGuinness, *Wittgenstein and his time*, 1981.
- 4 כך, למשל, המוטו לגרסה המאוחרת של חקירות פילוסופיות (TS227) הלקוח מנסטרוי, נמצא גם בשניים מחיבוריו של פרויד משנות העשרים.
- 5 Bouveresse, p. 14, f2, p. 20
- 6 Bouveresse, s. 22, am 2. H.R. Fischer, *Sprache und Lebensform, Wittgenstein über Freud und die Geisteskrankheit*, Frankfurt am Main, Athenäum 1987, s. 2; M. Kross, *Zweierlei Arbeit am Mythos. Wittgenstein und Freud*, Neue Rundschau 1/2006, s. 86
- 7 Freud, *Laienanalyse*, s. 305, am 4

- 8 פישר קיבץ את הסימוכין התואמים מכתבי פרויד. ראה עמ' 111 הערה 6
- 9 פישר, עמ' 122 הערה 6
- 10 Freud, "Das Unbewusste" (1915). *Studienausgabe*, Bd III, S. 127
- 11 Bouveresse, p. 33m f. 2
- 12 Freud, *Laienanalyse*, *Studienausgabe* s. 202 am. 4
- 13 S.Freud, *Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse. Und neue Folge* (1916/17, 1933), *Studienausgabe* Bd I S. 278
- 14 |המחבר מסתמך כאן על אסופת טקסטים שנמצאה בעיזבוננו של פרידריך וייסמן, באוקספורד, נערכה על ידי גורדון בייקר וראתה לאור במהדורה גרמנית-אנגלית לפני שנים אחדות. את הקטע מ"ההכתבה עבור שליך" הוא לקח מתוך אסופה זו, ולא מהמהדורה של הביג-טייפסקריפט. באסופה בעריכת בייקר מופיעה פיסקונת זעירה שאינה מופיעה במהדורה הנ"ל, זוהי הפסקה על האנאלוגיה עם הפסיכואנליזה, חשוב להעיר זאת משום שלכך מן הפסקה הזאת, מרבית הציטוטים מ"ההכתבה עבור שליך" הופיעו בתרגום עברי **במטעם 2**. הערת המתרגמת]
- 15 TS213, 416, S 213, 409, מ-1933 שהיום מוכר כ־Big Typescript. בהמשך יצוטט כאן כ־BT
- 16 G. Baker, "Our Method of thinking about thinking" in G.Baker, *Wittgensteins Method, Neglected aspects, Essays on Wittgenstein by Gordon Baker*, ed. K. J. Morris, Oxford, 2006, p.155
- 17 |ראו הערה 15, הערת המתרגמת]
- 18 Freud, Über "wilde" Psychoanalyse, *Studienausgabe* Ergänzungsband, 139
- 19 S. Freud, *Laienanalyse*, s. 314, am. 314
- 20 S. Freud, *Bemerkungen über die Übertragungsliebe Studienausgabe/* Ergänzungsband
- 21 S. Freud, *Laienanalyse*, s. 315, am. 315
- 22 S. Freud, Über "wilde" Psychoanalyse, s. 39. am. 29
- 23 S. Freud, *Laienanalyse*, s. 311. am 4
- 24 כבר בייקר הדגיש ובצדק שכאשר ויטגנשטיין מדבר כאן על "התנגדויות" הוא משתמש במודע במינוח הפסיכואנליטי.

ביבליוגרפיה

- לודוויג ויטגנשטיין, "ההכתבה עבור שליך", תירגמו ענת מטר וגדעון פרוידנטל, **מטעם 2**, עמ' 107-109, 2005.
- חקירות פילוסופיות**, תירגמה מגרמנית והקדימה מבוא [עדנה אולמן-מרגלית], הוצאת מאגנס, 1995.
- Freud Sigmund, *Studienausgabe*, hrsg. von Alexander Mitscherlich, Angela Richards, James Strachey, 10 Bände und Ergänzungsband: Schriften zur Behandlungstechnik (Mitherausg. Dieses Bd.s: Ilse Grubrich-Simitis), Frankfurt am Main, Fischer, 2000
- Wittgenstein Archives at the University of Bergen (eds.), *Wittgensteins Nachlass, Text and Facsimile Version*, The Bergen Electronic Edition. Oxford, Oxford University Press 2000
- PI – *Philosophical Investigations*, The German Text with a revised English translation. Edited by G.E.M. Anscombe and R. Rhees, Oxford Blackwell 2001
- CV – *Culture and Value, A Selection from the Posthumous Remains*, edited by George Henrik

- von Wright in Collaboration with Heikki Nyman, Oxford: Blackwell, 2006
- **DB** – *Denkbewegungen. Tagebücher 1930-1932; 1936-1937*, ed. By Ilse Somavilla, Frankfurt am Main, Fischer 2000
- **GBW** – *Gesamtbriefwechsel*, Innsbrucker elektronische Ausgabe. ed. By Monika Seekircher, Brian McGuinness, Anton Unterkircher, Charlottesville, InteLex Corporation, 2004
- **L** – *Wittgenstein's Lectures*, Cambridge, 1932-1935, edited by Alice Ambrose, New-York, Prometheus Books , 2001
- **LC** – *Lectures and Conversations on Aesthetics, Psychology and religious belief*, edited by Cyril Barrett, Oxford, Blackwell 2007
- **BT** – *The Big Typescript*, TS 213, edited and translated by C. Grant Luckhardt and Maximilian A. E. Aue, Oxford, Blackwell, 2005
- **D** – Dictation for Schlick, in: *The Voices of Wittgenstein. The Vienna Circle*, edited by Gordon Baker, London, Routledge, 2003

יאניס ריצוס

הודיה

שְׁמַעַת אֶת קוֹלְךָ אוֹמֵר: תּוֹךְ הַ –
 (בְּטִבְעֵיּוֹת כַּה בְּלִתי צְפוּיָה וְאַלְמַת) –
 הֵייתָ כְּכֹר בְּטוֹחַ:
 נִתַח גְּדוֹל מִן הַנִּצַח שִׁיךְ לָךְ.

מרוח פסיעות

הַשְׁתוּיִים נִשְׁכָּבוּ; נִרְדְּמוּ מִיָּד. הוּא
 הַבֵּיט בְּחִשְׁבוֹנוֹת, כְּכַה אֶת הָאוֹר, יֵצֵא
 לְגֹן.
 מִתַּחַת לְנִעְלוֹ חֵשׁ בְּרִכּוֹת הָעֵגְלָה
 שֶׁל הַנִּצָּן.
 אוֹי חֶסֶר גְּבוּל, רְחוֹק וְשְׁכוּחַ, הוּ נַחוּשׁ,
 טָפָה מִפְּלֶג יָרַח כְּמוֹס עַל עֵלָה אֶחָד
 וַיִּחִיד. וּלְפִתַע נִצָּתוּ
 כָּל שְׂבָעַת הַחִלּוֹנוֹת מֵאַחֲרֵי הָעֵצִים.
 הַשְׁתוּיִים
 זְקוּפִים בְּמִטּוֹתֵיהֶם הָרְאוּ זֶה לְזֶה
 אֶת אֵיבְרֵיהֶם הַזְּקוּרִים.

בַּחֲשָׁאֵי

הוּא שָׁמַע שְׁקוּרָאִים בְּשִׁמוֹ מֵעַל הַמַּיִם.
 וַדָּא שֶׁהִקְרִיאָה אַכֵּן נוֹעֵדָה לוֹ. הַסְתַּתֵּר.
 אֲנִיָּה כְּבִירָה, מוֹאֲרַת כָּלִיל, יֵצֵאָה

את הנמל.
האשה על הגשר בכובע מלמלה עצום.
כך כסו המגדל החשוך, הירח ומקום
ההוצאה להורג.

גובה מְכוּקָה

חור, חור מאוד; קוצים בשערו –
קוצים
ארכים מאוד עד כתפיו, עד מתניו, עד
כפות רגליו –
אולי היו אלה הנוצות של כנפיו; כי מיד
כשנגשתני שנית לדלת כדי לראותו, לא
נמצא
אלא עשן מעט במקום של הפטיש.

על חם

האירו בזקור ישר על פניו;
כדי שיראה זוהר, חבוי בתוך הלילה;
יש לו שנים יפות – הוא יודע; מחיך
עם הירח הקטן מעל לגבעה המפצצת,
עם הבנים של חוטבי העצים למטה בנהר.

עם הבלתי נגיש

רחוק כל כך כל כך – לכן גם בלתי פגיע –
אמר;
בכל זאת איש אינו רחוק דיו; איש אינו
כרצונו,
כפי שאולי היה יכול או כפי שצריך.
בממחטה שלו הוא חובש את פרק ידו
באלם, בלי שום מחוה, לא אדם ולא שחר;

ממחטה לבנה בשיא הלכן, ברחוק ביותר.

השחר מפציע

עמק ארצי חשוך עד הסוף. רק בחלון
אחד דולק אור – יהלום ירק
גנוב גדול. השמים לבנים
לגמרי, עירמים כליל, הו שחר חשאי –
אמר –
עור לכן מנמר בנקבוביות אדמות; חלום,
חלום שהגלד, הצלקת שלך לבנה יותר
ברקה שלנו.

עם מוזיקה

ארגזים וארגזים, והכנור מונח על המטה
והשחר והלכן במעינים מצטלבים
סמיכים
וראשונת הזקנות עם אחורים מחררים
שמנים
וורדים וסיגריות ופנינה עורת
ואריג קטן רקום בחוט זהב
על הפסנתר –
בתוך ענני העשן רחפו הידים המנמסות
עד מאוד,
משאיות עמוסות תחמשת דהרו במחלות
התת-קרקעיות,
אתה ישבת על הרצפה וקלפת פיסטוקים,
כך בום בום בום, והמתים היו יותר
בפנים ויותר למעלה.
מיוונית רמי סערי

נועם שדות

ציפור הלב

"מי לא פרסם אותך?"
 היא שואלת ומיד יוצאת
 להגנתי, הצפור הקטנה שבלב
 דואגת ששוב ושוב, אבל
 שוב ושוב, אהיה במרכז
 העניינים.

חלל עמק אני מרגיש בלב
 כאשר כתב העת החליט לפרסם
 את האויב מספר 1 שלי ולא
 אותי. חלל המעמיק עם הזמן
 ואין תרופה לרפאו

רק כדור לבן עגל, עם
 קצת צבעים מצבעי הקשת,
 מעט פסטורי היהודים,
 רק הוא יוכל להוציאני
 מברוך זה, וכדור זה

אינו בידי.

חומי

בוא, חומי, בוא
 קוראת לי אשתי

שָׁמָּה לִי אֶת הַרְסֵן בְּפֹה
 אֲנִי בָּא
 הוֹלֵךְ עַל אַרְבַּע
 בְּצַבֵּעַ שׁוֹקוֹלֵד לְבָן
 מִסְתַּנֵּן לְתוֹךְ נִבְכֵי הַתּוֹדָעָה הַחֲקֵלָאִית
 עֲכָשׁוּ אֲנִי כָּלֵב
 חוּמֵי כָּלֵב קֵט

אֲנִי אֶהְיֶה כָּלֵב
 אֶלְקֹק לֹךְ אֶת הַרְגֵל
 אֶצְבְּעוֹתַיךְ אַחַת לְאַחַת
 אֲנִי רוֹצֵה בּוֹנֵזוּ
 תִּסְפְּרֶת אַחַת לְחֹדֶשׁ
 וְסִפֵּר עָלַי
 גַּם לִי מִגִּיעַ שִׁיכְתְּבוּ אֶת עֲלִילוֹתַי
 כְּמוֹ לְכֹל הַכְּלָבִים
 הַמְטַפְּחִים הַיְפִים
 בְּעוֹלָם הוֹלֵךְ וְנִעְלָם

אֲנִי נִמְתַּח כְּמוֹ מִסְטִיק
 כָּלֵב בִּיגְלָה חוּם

אנדריי פלטונוב

שלושה סיפורים ומאמר פילוסופי

אנטיסקסוס

להלן, אנו מביאים את תוכנו של עלון פרסומי, אשר ראה אור בניו-יורק, בסקירת התעשייה הבינלאומית, בשמונה שפות אירופאיות:

קשה להתעלם מכישורנו הספרותי-פרסומאי של מחבר העלון, כפי שקשה להתעלם מהציניות האימפריאליסטית, הפורנוגרפיה המהוגנת והגסות המפלצתית, הנוכחות בחיבור עסקי זה, וממדיהן מעלים תוגה. יחד עם זאת, סגנון הכתיבה מקרב את העלון לרוחו של אנטול פראנס, אם יורשה לנו להזכיר את שמו האדיר והטהור. זוהי אחת הסיבות לכך שהעזנו לפרסם יצירה שערוייתית זו.

אין עדות טובה יותר לאפיונה של תקופת הריקבון התוסס של הבורגנות וניוונה המוסרי המוחלט, מזו שאנו מביאים להלן. מעולם לא קראנו דבר דומה – אנו, קוראים ותיקים ועתירי ניסיון.

אף כי היינו מוכנים לכל דבר מצד ראשי הקפיטליזם, הביורוקרטיה, הפאשיזם והמיליטריזם, אשר פירסמו את תגובותיהם ביחס למכשיר הנידון, לא ציפינו להעדר כה גורף של בינה וטאקט.

מובן שהחבר שקלובסקי¹, אשר לעג להבלים הללו באמצעות המתודה הפורמליסטית, אינו נכלל בקבוצתם.

מסתבר שהפיזיולוגיה טועה ("המוח הוא האיבר האחרון למות"), והצדק טמון בפתגם הרוסי-בולשביקי: השכל הוא הדבר הראשון אותו מחרימים מאלו שההיסטוריה מענישה.

בדיוק כך: ולכן נודף על פני כל כדור-הארץ סירחון נורא, העולה מהחיבור האנגלר-אירו-אמריקאי, המשמש דוגמה למרחב האימפריאליסטי כולו.

תעמולת הנגד הטובה ביותר היא להדפיס את המסמך המסקרן הזה, משום שהבעות פניהם של האנשים יזועו, ועל פרצופיהם יזרח צחוק וררד – חברים הטוב של הנשמה והקיבה, ואויבו הגרוע של השיגעון התעשייתי-מוסרני-פיזיולוגי החונק.

אנטיסקוס

מכשירים רשומים כפטנט
ברקמן, שוֹטְלוֹאָה ובניו, בע"מ.
מינהלה ראשית: ברלין, לונדון, ז'נבה, וושינגטון.
מרכזי מכירות:

לונדון, פאריס, קופנהגן, בריסל, ניו-יורק, ורשה, בודפשט, בגדד, פקין,
סינגפור, שנחאי, הונג-קונג, מלבורן, שיקאגו, פרנקפורט על המיין, פרנקפורט
על האודר, טוקיו, ליסבון, סוויליה, רומא, אתונה, מונטווידאו, קונסטנטינופול,
אנקרה, כלכותה, ריו-דה-ז'אנרו, בואנוס איירס, מכה, קהיר, בית-לחם,
אלכסנדריה, בנגקוק, דמשק, מורשים בכל אוניות המסע בקו המבורג-אמריקה,
וכמו כן בקווי התעופה דרולופט ולופטהנזה.

עד כמה שונים הדורות, עד כמה מגוונות הארצות, עד כמה מגוונות התרבויות,
בהן פועלת החברה הגלובלית שלנו. יחד עם זאת, בכל מקום יש ביקוש למכשיר
שלנו (רשום כפטנט), מארקטיקה עד אנטרקטיקה, כולל, בלי יוצא הכלל, ארצות
הפרא בין חוג הסרטן לחוג הגדי. הייצר האנושי מושל במרחב, בזמן, באקלים
ובכלכלה. הפצתם של מוצרי תעשיית עיבוד-המתכות של החברה שלנו, לסיפוק
אותם יצרים, היא משימה בסדר גודל קוסמי – גם בתחום המטאפיזי וגם בתחום
המוסרי. אופיינית במידה רבה, בשונה מן הדעות המקובלות, העובדה שעקומת
המכירות שלנו, כאשר מנרמלים אותה לתנאים הכלכליים וגודל האוכלוסייה,
אינה משתנה במעבר מקווי רחב צפוניים לדרומיים.

על כן הרשו לנו להסיק מכך, שהפיזיולוגיה של האדם זהה כמעט לגמרי
ואינה תלויה במקום, תקופה, גזע, רמה תרבותית, הימצאות הדפוס או העדרו,
כיעור הגזע או יופיו, ושאר הנסיבות האפשריות.

קל לראות, כי קיומו של העונג נובע מקיומו של צורך. העולם שואף לצריכה
ולא לייצור, העולם אינו מייצר אפילו את התשוקה לעונג, כשאינן אפשרות לזכות
בזה האחרון. עכשיו, כאשר יש לנו ניסיון עולמי בשיווק המוצר שלנו, כאשר
אנו משכללים את מבני המכשירים הקיימים, מרחיבים את רשת המפעלים (נכון
ל-1.1.1926 הוא 224), דואגים ללא-לאות לגווני הצריכה האישיים, ומתאימים
לאותם גוונים את מבני המכשירים, החלטנו לכלול את בריה"מ בייצוא שלנו,
בהנחה שנפח השוק יספיק כדי לכסות על ההוצאות הארגוניות, ההכרחיות כדי

לבצע התאמות לשוק הייחודי החדש, שהרי מבלי להביא בחשבון את הנסיבות המקומיות, לא תהיה הצלחה מסחרית. אוטוריטות מוסריות ממעלה ראשונה מכירות בפעילותנו כזו שאינה מוטלת בספק, אדרבא, היא ראוייה למימון ממשלתי או לנדבות פרטיות. החברה שלנו אינה נמנעה מלהסתמך עליהם והיא תנהג באותו אופן בעתיד. מנהל החברה, מר ברקמן, כבר כלול ברשימת המועמדים לקבלת פרס נובל ובשנה החולפת קיבל *honoris causa*, תואר דוקטור לשם כבוד במדעי האתיקה והאסתטיקה מהאקדמיה הצרפתית. מבלי לשחוק את תשומת לבכם, הרשו לנו לשתף אתכם בקווים הכי כלליים, באותם עקרונות שהונחו על ידי אבותיה, ביסוד פעילות החברה הגלובלית והייחודית שלנו. מדוכאים בעת מלחמה פרחו, משוחררי רסן, הכוחות המיניים של האנושות בעיתות שלום. באופן חלקי השפיע הדבר על עומס המפעלים ועל והצלחתה הכלכלית של החברה שלנו. העדר הבקרה על חיי המין של האנושות, איום הפורענות כתוצאה מהעדר שליטה זה – כאן טמון גרעין הייסורים הנפשיים של מכוני החברה והסיבה האמיתית לפעילותנו החיובית. ידוע גם הקשר בין רגש מיני ומוסר.

הכל מכירים בקדושת מוסד הנישואים הקדום, הנובעת מסמיכות אהבתם של בני הזוג לנצחיות מיטת משכבם, הטומנת בחובה תענוגות חיוביים מזוקקים, וכפועל יוצא – שלווה נפשית. בנישואים מחליפה השלווה את האמת. על כל פנים – שום פילוסוף לא יוכיח מה משניהם עדיף. האנושות הכירה בשלווה כאמת מוחלטת, והאובייקט של הפעילות התעשייתית והכלכלית היא אך ורק האנושות, כיוון שפילוסופים אינם יכולים לשמש כאובייקט כזה. בהישען על כך, חברתנו רשמה בכל הארצות המתורבתות פטנט על המכשיר האלקטרו-מגנטי Antisexus, המיועד לבקרה של תחום המיניות, ויחד איתה, בזכות זאת – על התפקוד האנושי הנעלה מכולם – הרוח, כפי שקוראים לו, אלוהות נסתרת, שיש להפוך סוף כל סוף לגלויה ושימושית, כתענוג תרבותי מן השורה. סקס חסר בקרה פירושו רוח חסרת בקרה – לא רוחית, מיוסרת, מולידת עינויים, ובעידן שבו מארגנים באופן מדעי את העבודה, בעידן פורד ובעידן הרדיו, חבר הלאומים, רת'רפוד, תכנון תקשורת בין-כוכבית באמצעות כוחות מן החי, המושקעים במה שנקרא לְבִנְת קרייצקופף² – כל זה פשוט בלתי נסבל. הקידמה פוסעת במסלול שבור, כלומר, נקודות מסוימות בקידמה מפגרות אחרי נקודות אחרות. החברה נקראת לדגל כד ליישר את מסלול הקדמה, היא נקראת לדגל השמדתה של המיניות הפרועה של האדם ולשינוי טבעו לכדי תרבות גבוהה של שלווה, של התפתחות בקצב קבוע, רגוע ומתוכנן.

בעידן של משברים סוציו-אקונומיים, נוכח המכשול הכלכלי לנישואים, בעידן של תשלום מזונות, כאשר הבאת ילדים לעולם כמעט בלתי-אפשרית, בעת שהאשה שב לשמש רוח-רפאים לפייטנים, מפאת דלותם של הגברים, אנו נקראים לפתור את הבעיה הגלובאלית של המין ונפש האדם. החברה שלנו הפכה את הרגש המיני מאיתן-טבע גם למנגנון אצילי, והעניקה לעולם את ההתנהגות המוסרית. סילקנו את היסוד המיני מיחסי האנוש ופינינו את הדרך לידירות נפשית טהורה.

ואולם, בהתחשב ברגע העונג המוערך, המתקיים בהכרח בעת המגע הבין-מיני, הוספנו למכשיר שלנו רכיב, המאפשר להגיע לכך, בעוצמה חזקה פי שלוש גם מול היפה בנשים, לכל הפחות, כאשר זו משמשת, לאורך זמן, אדם ששוכר זה עתה מבידוד חמור בן עשר שנים. זהו קנה המידה שלנו, זהו שווה-הערך האיכותי של המכשירים הרשומים כפטנט שלנו.

יתר על כן, וסת מיוחד מאפשר להגיע לתענוג בכל משך – מכמה שניות עד לכמה יממות, אם הזמן הפנוי מצוי בידיו של הצרכן החביב. דיסקיט ייעודית מאפשרת שליטה ומדידה ביחידות נפח של הוצאת זרע – וכך גם להגיע לאופטימום של שלושה נפשית, כלומר לא לאפשר דילול מיותר של הגוף וירידה בכוח החיות. סיסמתנו – גורלו הנפשי והפיסיוולוגי של הקונה שלנו, המבצע פורקן מיני, צריך להימצא כולו בידיו, הנסמכות על וסתים מתאימים. ואנחנו השגנו זאת. מעבר לכך, קשישים כבדים, שהודרו מהרגש המיני, שוב מתרגלים אליו בעזרת מכשירנו. אנו עובדים למען כל הגילים והעמים.

כבר שמונה שנים אנו מייצרים אך ורק שלושה סוגים של מכשירים לגברים ושלושה סוגים לנשים. השוק, כפי הנראה, אינו דורש גיוון רב יותר, הודות לאפשרויות הרחבות הניתנות בכל סוג של מכשיר, בהתאם לאופיו האינדיבידואלי של הצרכן. בדרכנו אל הלקוח החדש – יליד סובייטי אוריגינלי – איפשרנו זכויות מיוחדות, כגון הנחה לחברי איגודים מקצועיים על פי רשימות קבוצתיות עד ל-20 אחוזים מהמחירון, וחלוקה לתשלומים למשך שנה. מחירי המכשירים שלנו לשנת 1926 הם כדלקמן.

1. סוג BSs 00042, לשימוש אישי, בלי מטהר – 20 דולר.
2. סוג BSs 001843, לשימוש של קבוצה קטנה (לדוגמה, חלקה הזכרי של משפחה), כולל מטהר – 40 דולר.
3. סוג BSs 000000401, לשימוש כמות בלתי מוגבלת של אנשים (מותקן בשירותים ציבוריים, בתי מגורים, קרונות, צריפי פועלים, הפגנות, תיאטראות, רחובות, מוסדות וכד'), עם מטהר אוטומטי – 100 דולר.

המחירים המצוינים הם לפני הנחה וללא מחיר אריזה, והם מבוססים על פראנקים. כאשר לנשים, מדובר באותם שלושה סוגים של מכשיר, בעלי אותו יעוד, בתוספת של 15 אחוזים, למחירים שצוינו. תוך הדגשה נוספת של קושי ההשגה, מבחינת הרמה המוסרית, של עקרונות פעילותנו, תוך הפנייתה מתוך כבוד של תשומת ליבכם לארגון החלק המהותי ביותר שלכם – הנשמה, תוך הגנה על האינטרס הכלכלי שלכם, והגנתו מפני סופות מיניות, אנו מעיזים להציע לכם, לאחר ביצוע ההוצאה הכספית הבלתי-נמנעת, למחוק, אחת ולתמיד, את מעמדות ההוצאות בתקציבכם את סעיף הבזבזים לצורך סיפוק מיני, וכך לקבל דריסת רגל בדרך לשגשוג כלכלי ומוסרי.

תגובות של ידוענים על מכשירי האנטיסקסוס

”המלחמה – תאווה אנושית חובקת עולם. היא לא תחלוף עד שיחלפו החיים על פני כדור-הארץ, יאמרו מה יאמרו בני האדם העייפים ומדינאיהם החולמים שלהם. המלחמה – עוז רוח: היא תישאר כל עוד החיים עזי רוח ומתקדמים. מכשיריהם של האדונים ברקמן, ושוטלואה ובנו של האחרון ימלאו, אני בטוח, תפקיד גדול במלחמה הבאה, כאשר ישרתו אלפי צעירים בחזית. כבר במלחמה האחרונה, הביאו המפקדים בחשבון את רוחניות הגדודים. התאפקות כפויה יוצרת עצבנות מיותרת. צבא נזירי פירושו תבוסה. אנחנו זקוקים לגדודים בעלי נפש מאוזנת, המסוגלים לעשרות שנות מלחמה. המכשירים לעיל נקראים לסייע למפקדים בעמלם הקשה בדרך אל הניצחון”.

הינדנבורג³

האדונים ברקמן, שוטלואה ובניו פתחו תקופה מבריקה חדשה בשירות המוסרי לאנושות. אין ספק, האופטימום ההיסטורי הוא שליטה מקיפה על היקום באמצעות מוח האדם – בקרה, המתהווה נוכח עיני בדמותו של שנאי, ההופך איתני טבע למכונות שומרות-חוק. בזמנו, כאשר הייתי בן עשרים-וחמש ורק התחנתני, בעיה זו עמדה לנגד עיני, בעיית התקנתה של הפיזיולוגיה של האישות לצורות מדויקות, אבל מחשבתי, שהוסחה מרוב עיסוקים במכאניקה, לא התמקדה בכך. אני מתחרט. ייתכן שהייתי מוותר על ארגון מפעלי מכוניות, והייתי פונה לייצור מכשירים מְמַנְּמִים ומְנַמְמִים את המוסר, התואם יותר את המבנה הנפשי שלי.

ואולם, האדונים ברקמן, שוטלואה ובניו ניחשו את מחשבת הנעורים שלי

ומימשו אותה בהקף רחב לטובת החברה. לבי עולץ על כך. אני מאחל לתעשייה החדשה, המאורגנת באופן כל כך מבריק בידי האדונים ברקמן, שוטלואה ובניו, פריחה עולמית, אני מאחל הרחבת שיווק המוצר המבורך של החברה המופלאה הזו, הפצת המוצר באמצעות בוקרים לכל אוכלוסיית החיות על הפלנטה, לא רק לבני-אדם, שמספרם יוגבל באופן גורלי באמצעות מכשירי אותה חברה. בנקיטת צעד כזה יתחזק הצד החיובי במאזן החברה, ויחד איתו תתחזק יציבותו המוסרית של העולם.

הנרי פורד

מתוך ניתוח העלות העצמית של המכשירים הנקראים אנטיסקוסס הבחנו ביוקר עודף. הטלתי על מחלקת החשבונות לחשב מחדש את העלות ביחס לחומרי הגלם ולציוד שלנו ולברר את אפשרויות הקטנתה. דווח לי כי תיתכן הקטנה ב־ 30 אחוזים (לעת עתה). החל מן השנה הבאה, נתחיל בייצור האנטיסקוססים במפעל בדטרויט.

בנוסף על כך, נתיר פריסת תשלומים ללמשך חמש שנים, כך שרכישת המכשיר תהיה אפשרית לכל אזרח.

כך נחסל לתמיד את הזנות, וכמו כן, כל המובטלים ירכשו את המכשיר. מהפועלים הצעירים ניטול את הצורך להתחתן, וכך יאוזן תקציבם, נוכל להימנע מהעלאת שכרם, המאיטה את ההתפתחות הטכנולוגית והשכלול של מפעלינו.

פורד הבן (יחזקאל)

מוטב לרוקן את הזרע לתוך מתכת – אם אינך רוצה להופכו לעץ הדעת – ולא לתוך גוף חסר אונים של אדם, אשר נוצר לידידות, הגות ותפילה.

גנדי

מכשירי האדונים ברקמן, שוטלואה ובניו, מקלים על השלטון למשול על גזעים מלאי תאוה במושבות, ומקטינים את מספר ההתקוממויות חסרות התכלית, המכוונות נגד הציביליזציה, ונובעות, כפי שאפשר לקבוע כעת, רק מתוך רגש מיני בלתי מסופק של צעירים. יש הקלה ממשית בשיגור פקידים סוג א' למושבות, כיוון שאיום האונס השגרתי אינו רובץ יותר על נשותיהם. נשות הפקידים, מצוידות במכשירי החברה, לא תלכנה באופן עצמאי לקראת אינוס.

צ'מברליין

אני מתנגד לאנטיסקסוס. לא הבאתם בחשבון אינטימיות, מגע בין נשמות אנושיות, מגע הקיים בכל התמזגות מיני, גם כשהאשה היא סחורה. ערכו של המגע אינו תלוי באקט המיני, זוהי תחושה רגעית של ידידות וסימפטיה חיננית, תחושת בדידות נמוגה, שהמנגנון האנטי-מיני אינו יכול להעניק. אני בעד קירבה ממשית בין בני אדם, בעד הנשמה מפה לפה, בעד זוג עיניים, המביטות הישר לתוך עיניים אחרות, בעד חישת נשמה, המתלווה לאקט מיני גס, בעד התעשרותה בזכות נשמה אחרת אותה פגשה. לכן אני נגד אנטיסקסוס. אני בעד אותו יצור אנושי חי, מתענה, מצחיק, לכוד במבוי סתום, המבזבז את נקטר החיים כדי לקנות לעצמו שנייה של אחווה עם האחר, ייצור נוסף. וגם משום שאני מתנגד למכונאות הזו, כי תמיד עמדתי ואעמוד לצד הקונקרטי, העלוב, המצחיק והחי – המבטיח להיות בעל עצמה.

צ'רלי צ'פלין

תגובת החברה

כאשר אנו מביאים בחשבון את התנגדותו של צ'. צ'פלין, בלי להתחמק מפרסום תגובות שליליות, חברתנו מסבה את תשומת לבכם לכך, שכבר הטלנו על מיטב המהנדסים למצוא מתכונת של אנטיסקסוס חדשני, שיפעל לא רק על התחום המיני, אלא גם על מרכזי העצבים הנשגבים, על מנת לייצר, באופן מכאני, אותם רגעים שאין להם מחיר של התמזגות קוסמית וידידות, במשמעות הנעלה, עם כל מה שחי, רגעים שלהם מייחל כל כך מר צ'פלין.

החברה מניחה, כי אותה תחושת התמזגות תיווצר, לא כרגש מנותק, אלא בדמות קונקרטית, חביבה, של אשה, או של גבר, בהתאם למינו של הצרכן, – הדמות הכי קרובה, הכי רצויה לאופיו הנוירו-פסיכי של הצרכן. ואולם, החברה אינה מצפה לתפוצה רחבה של מכשיר כזה, כיוון שידוע כי האהבה – ובתגובתו של מר צ'פלין, ככל הנראה, מדובר באהבה אמיתית, אם כי חולפת – איננה תכונה המאפיינת את כלל בני האדם, ולפיכך הסתמכות עליה, כך אנו מניחים, עלולה להתגלות כלא-רווחית. אהבה, כפי שקובע המדע בן ימינו, היא מצב פסיכופיזי, המאפיין אורגניזמים בעלי ניצני הכחדה נוירופיזית, ולא אנשים בריאים וענייניים. ובכל זאת, אנו עובדים לא רק למען כל הגילאים ולמען כל העמים, אלא גם למען כל המבנים האורגניים על גווניהם, כיוון שהמטרה אחריה רודפת החברה היא סדר מוסרי, לפני הכל.

מנכ"ל החברה, מר ברקמן

לאחר הפיכת האקט המיני לאחיד, דחיקת החצי החי מתוכו, הפיכת הפורקן המיני לקל להשגה לכולם, ללא כל מכשולים – אנחנו בדרך הישירה אל הבתולים, אל שליטתו של עקרון הנעורים – מחזור פלט הבלוטות האנדוקריניות בגבולות האורגניזם הפולט.

פרופ' שטיינך

אחרי שימוש באנטיסקסוס, חווים נעורים וישנים היטב. לא ישנתי טוב כל כך בעשרים-וחמש השנים האחרונות. בגופי התגלו מעיינות קפואים של נעורים. אני אסיר תודה ליצרני אנטיסקסוס. בתי הציעה לי לייסד את מכון הנעורים הנצחיים על שם האדונים ברקמן, שוטלואה ובניו. הסכמתי וכספִי ניתנו למעשה המשמח הזה.

מורגן

לאחר הכנסת המכשירים האנטי־סקסואליים' איבדנו את מערך התנועות היפות ומלאות העוצמה, המלוות את התשוקה האלוהית. יש להצר על כך. ואולם, הרווחנו נוחות מינית, חיסכון מסוים בזמן, שיווי משקל בגוף בריא ואי־תלות בגחמות הנשיות. יש לברך על כך... לבד מכך, לדעתי הקולנוע המודרני יפצה על מערך התנועות המיניות האבוד, יטהר אותן מטעם הלוואי של הלא־מודע, החיית־הפרוע, ויחליף אותן בהתגברות קלילה על פני מרחבים בגוף איתן ובתולי.

דאג פִיִּרְבֵּנְקֵס

העתיד שייך לציביליזציה, ולא לתרבות: העתיד יהיה בשליטתו של האדם המת־רוחנית, של האינטלקטואל הפסימי. במשטחה הגס של הציביליזציה האמיתית קשה לדמות אירוסים רוחניים בסגנון פאוסט – ניתן לדמות שם אך ורק פריקה מכאנית של כוחות טבעיים וגולמיים, אשר אין ביכולתם לעבור זיקוק רוחני. מכשיר האנטיסקסוס שוב סימן את העידן, אליו אנו נכנסים – ציביליזציה – בניין מת ונוח, שיסודותיו נעוצים בדשא המוריק של התרבות החיה אשר הלכה לעולמה.

אוסוולד שפנגלר

מכשיר האנטיסקסוס נחוץ ביותר למסעות ארוכים ונוח מאוד לשימוש. יש לכלול את המכונות הללו ברשימת המצאי של כל מסע מדעי, המצויד במינימום

ההכרחי. נוכחות המכשירים – יתרון נוסף להבטחת הצלחתו של מסע.

סוֹן הַדִּין

כשהייתי ברוסיה, שמעתי את השיר הבא:

חִלְבְּנִית, בַּת הַזּוּג הַמְשֻׁלְמָת!
 לָךְ וּמָצָא חִלְבְּנִית, שְׁנוֹתָנָת
 מִיָּד כְּשֶׁתִּגִּיעַ לְדָלֶת
 גַּם גְּבִינָה, גַּם חֶלֶב, גַּם שְׁמָנָת.

כיום, כאשר אירופה מתרוששת במהירות, ורוסיה עדיין רחוקה מהיות עשירה, ואי אפשר למצוא לכל גבר אשה-חלבנית, דרושה "חלבנית" מכאנית. מכשיר האנטיסקסוס יחליף אותה. האנושות מבזוזת מאות מיליארד רובל בשנה על זנות, בלי להביא בחשבון בזבוז כספים על בריאות, אבדן זמן, קיומו של המעמד החברתי המזיק והבינלאומי של הזונות, הזונים, וכולי וכדומה. בחיסכון זה, שיגיע בערך לטריליון רובל בשנה, אפשר לקנות חלב, שמנת וגבינה לכל אחד, בלי להתנות את קיום המאכלים המזינים הנ"ל בנוכחותה של אשה חלבנית!

כן. אבל חיסכון של טריליון בשנה, תזונה חלבית לכל דורש, הם מעשה ידי האנטיסקסוס!

מסיבה זו הוא יעיל יותר מכל רפורמה כלכלית מהפכנית.

קיינס

אני לא כותב. בדרך כלל אני פועל. אני רואה את האנטיסקסוסים כתחמושת הכרחית לכל אדם תרבותי – תחמושת, גם בבית וגם בחזית. מלכנו פטר בחקיקה את האנטיסקסוסים ממסים. אשה ששחררה מהתחייבויות מיניות ומתולדות מיניות, תגדיל את ההון האנושי הפעיל בארצנו. לחברי האיגוד הפאשיסטי בעלות על אנטיסקסוס היא בגדר חובה. עליו להיות אצל כולם, למן הדלפון מרומא ועד מלכנו.

מוסוליני

הצעה: את החומר המצטבר – שנשאר לשווא במכונה המינית – לאסוף בחסכנות, לבנות מפעל ולאפות בו ריקים, וזה שתרום את חומר הגלם להכנת הרקיקים יזלול אותם בתאוותנות. כך נקבל חיסכון כפול. לשיטתו של קיינס,

שני טריליונים בשנה.

האנושות תקבל אז חלב, שמנת, פיתות, גבינה נוזלית וגבינה קשה – הכל חוץ מרגל של אשה.

ולדימיר מאיאקובסקי

נשים חולפות מן העולם כמו מסעות צלב. האנטיסקוסוס תופס אותנו כמו זריחת השחר. ואולם, כל אחד רואה: העניין הוא בצורה, בסגנונו של העידן האוטומטי, ובכלל לא במהות, שאינה קיימת. הרי דבר אחד בלבד חסר בעולם – הקיום. בושע ענוגה הופכת למנהג ממשלתי, ונשארת ענוגה. כעת מותר לחיות באפלה פחותה מזו השוררת בקונדום.

ויקטור שקלובסקי

מחוסר אפשרות להביא כאן את כל התגובות, מתכוונת החברה להוציא לאור שלושה כרכים, שיוקדשו להערכת המכשירים שלנו מאת גדולי הדעת, הרגש, השירה, המדע, הטוב, התועלת, הסוציאל-דמוקרטיה, הכלכלה, הפוליטיקה, הקומוניזם, הטכנולוגיה והאסתטיקה העולמיים. בכרך הקרוב יוכנסו הרהורי הערכה של ל. אוורבוך, רוזליה זמלצ'קה, קורנלי זלינסקי, סון-צ'י-לין, באצ'ליס, גרוסמן-רושצ'ין, דטרדינג, ס. בודנצב, לורנס וינדראור, אוסינסקי, הגנרל פו-לוגוי, טרסוב-רדיונוב, פרופסור וסטינגהאוז, קירשון ואוטוריטות מכובדות רבות נוספות.⁴

המתרגם, אנדריי פלטונוב, מצרפתית, 1926

- 1 ויקטור שקלובסקי, מחשובי הפורמליסטים הרוסים; אבי תיאוריית ההזרה [כל ההערות הן של המתרגם].
- 2 לבנת קרייצקופף היא המצאתו של גיבור אחר של פלטונוב, המהנדס פטר קרייצקופף, מהסיפור "פצצת ירח".
- 3 מקצת השמות בתוך רשימת הידוענים נראים כאילו היו ברזיים (למשל, יחזקאל פורד הבן), מקצם עדיין ידועים מאוד לבני זמננו, ואת רובם העדפנו לזהות בקצרה: הפלדמרשל הפרוסי השמרן הינדנבורג נבחר לנשיא גרמניה ב-1925 (ב-1933 הטיל על היטלר להקים ממשלה); הנרי פורד הוא יצרן המכוניות רב העוצמה; ג'וזף צ'מברליין, היה איש עסקים עשיר ושר המושבות בין 1895 ל-1905 (אביו של נוויל צ'מברליין, ראש ממשלת בריטניה ערב מלחמת העולם השנייה); אויגן שטיינך (1861-1944) היה פיזיולוג אוסטרי ואנדוקרינולוג חשוב שחקר סוגיות במיניות;

ג'ון פירפונט מורגן (1867-1943), סייע במימון הוצאות המלחמה של בעלות הברית במלחמת העולם הראשונה, ושיקומן אחריה; דאג פיירבנקס (1883-1939) שחקן ראינוע חשוב שהקים את החברה ההוליוודית הגדולה "יונייטד ארטיסטס"; אוסוואלד שפנגלר (1880-1936) מחבר שקיעת המערב; סוון הדין (1865-1952), חוקר ארצות שוודי שפעל בעיקר במרכז אסיה, תמך בגרמניה במלחמת העולם הראשונה (ואחר כך גם בהיטלר); הכלכלן הבריטי ג'ון מיינרד קיינס (1883-1946) היה בעל השפעה מכרעת על הכלכלה של הקפיטליזם; המשורר הרוסי הגדול, ולאדימיר מאיאקובסקי היה עוד בין החיים, כאשר "צוטט" בסיפור זה.

4 לאופולד אוורבוך מבקר ספרותי שהיה אחראי להדרתו של פלטונוב, כמו גם קירשון; גורלם, בסופו של דבר היה גרוע משלו: הם הוצאו להורג ב-1938, כ"טרוצקיסטים";

אוורבוך, בין היתר, שימש כפרוטוטיפ למבקר הספרות הקשוח בהאמן ומרגריטה; רוזליה זמלצ'קה (זלקינד), מהפכנית, אחת מהאחראיות להוצאתם להורג של קציני "הצבא הלבן"; קורנלי זלינסקי, חוקר ספרות ומבקר, מהוגי הקונסטרוקטיביזם; סון-צ'י-לין מהפכנית סינית שהשתתפה במהפכת 1924-1927; איליה איזראילביץ' באצ'ליס – סופר, עיתונאי ויוצר קולנוע תיעודי, חתן פרס סטלין (1948); גרוסמן-רושצ'ין, יהודה סולומונוביץ', חוקר אמנות ומבקר הנרי דטרדינג מייסד ה-Royal Dutch Petroleum Company. בודנצב בבב סופר ומבקר ספרות סובייטי; אוסינסקי כלכלן וחבר ממשל סובייטי; טרסוב-רוודיונוב – סופר סובייטי; קירשוב – דרמטורג ומבקר ספרות סובייטי.

פצצת ירח

1. הפרויקט של קרייצקופף

בן לכורה פחם, המהנדס פטר קרייצקופף, הגיע, לראשונה בחייו, לכירת ארצו. שריקת מכוניות דוהרות ורעם מסילות הברזל על פני הקרקע ריגשו אותו. העיר מאוכלסת לבטח רק במכונאים! אלא שאין רואים את המפעלים, – קרייצקופף ישב על ספסל בפארק במרכז העיר, והמפעלים ניצבו על ביצות בפרוורים, ליד שדות לניקוז מי-ביוב, מאחורי משטחי-המראה של קווי תעופה בינלאומיים. קרייצקופף היה צעיר וכיסיו היו ריקים; הוא הסתכסך עם הנהלת המכרות, שרצתה להרוויח מאויר דחוס ותו לא, פעל על דעת עצמו במכרה שלו, הועמד לדין, פוטר ובא לעיר הבירה.

הרכבת הגיעה מוקדם, אבל העיר המשונה כבר תססה מרוב פעילות: היא לא התעוררה אף פעם, משום שמעולם לא שכבה לישון. חייה היו תנועה בתאוצה קבועה. לא היה שום קשר בין העיר לטבע: נווה-מדבר של בטון ומתכת, נעול בתוך עצמו, מבודד וערירי במצולות העולם.

תיאטרון מפואר מאבן מט כהה משך את מבטו של קרייצקופף. התיאטרון היה גדול כל כך, שיכול היה לשמש מנחת לספינות אויר.

צרה ריסקה את לבו של פטר קרייצקופף: אַרְנָה, אשתו הצעירה, שבעבר אהבה אותו, נשארה בקרְבוּמוֹרְט¹, עיר הפחם, ממנה הגיע. פטר הזהיר אותה: "לא כדאי להיפרד, ארנה. קיינו יחד שבע שנים. מעכשיו זה רק יהיה יותר קל. אני אסע למרכז ואתחיל בבניית 'פצצת ירח'. יתנו לי כסף, סביר להניח שייתנו."

אבל הבטחות נמאסו על ארנה. נמאסו עליה ערפל המכרות המפוחם, החיים החד-גוניים בקרבומורט, הפרצופים הלא-משתנים של הצוות הטכני, במיוחד פרצופיהם של שני חבריו של פטר, בעלי התמחות צרה, שדימו עצמם לאושיות הידע האנושי. השכיחה ביותר בשיחות שארנה שמעה, הסתכמה במילים של

1 העיר קרבומורט, וכמוה מקומות נוספים בהמשך הסיפור, הם פרי דמיונו של הסופר.

מֶרֶץ, העמית לעבודה: "אנו חיים כדי לדעת." "ומה שאתם לא יודעים," ענתה לו ארנה, "זה שבני אדם חיים ממש לא בשביל לדעת..."

פטר הבין גם את ארנה וגם את חבריו, אבל אף אחד מהם לא טרח להבין אותו.

ארנה, בתו האריסטוקרטית של תעשיין פחם, שרכשה את השכלתה בסורבון, תיעבה את חבריו של פטר – אנשי עמל, חשמלאים וממציאים, שישבו בחדר-האורחים שלה עם בעלה, וניהלו ויכוחים תפלים עד השעות הקטנות של הלילה.

קרייצקופף הכיר בכך שיש לו רק מעט מן המשותף עם ארנה. הוא חצי-אוטודידקט, מהנרס מלידה. ואילו היא מומחית ל"פרחי תרבות" אופנתיים, שהיו מחוץ להישג ידו.

ארנה עזבה לטובת אנשים מסוגה.

קרייצקופף התגעגע ולא ידע מה לעשות עם עצמו בין המוני האנשים.

אנשים שנראו תמיד עסוקים, פרסומות ניאון, ריח של גזים תעשייתיים ושאגות פרועות של מכוניות הגדילו פי עשרה את המועקה של קרייצקופף. הוא נזכר בשנות החיים שחלפו, מלאות עבודה, אמון בכני-אדם, יצירתיות הנדסית ומסירות לאשתו האהובה. כל אלו נכחדו בידי יצרים עמומים: בני אדם רימו ובגדו, איש לא נזקק למיומנותו, אשתו סלדה ממנו והתאהבה באחר, אמנותו דירדרה אותו לבדידות ועוני.

"הייתכן שאין מוצא? מוות? לא, עדיף שהבלתי-מושג ימחץ אותי כאשר

אנסה לכבוש את כל הנראה והנסתר!"

קרייצקופף קם, ניגב עצמו בממחטה מלוכלכת והלך לוועדת המדע והטכנולוגיה של הרפובליקה. הוא לא האמין שתצמח תועלת משולחנות משרד ירוקים, הכיר את הלעג שארבו במגירות-לשכה ואת הבורות החירשת של האקדמאים. ואולם, לא היתה לו ברירה.

יושב-ראש הוועדה, מהנדס-נורד, קיבל את פניו. קרייצקופף הציג את

הצעתו והדגים אותה באיורים ושרטוטים.

הצעתו היתה "פצצת ירח" – אמצעי תחבורה בעל יכולת תנועה בחומר ובֶרֶיק, באטמוספירה ומחוצה לה. מחברים כדור מתכתי, הנושא מטען חיוני, ללוח מעגלי, בצורת דיסקוס. הלוח מתחבר במרכז הציר שלו לאדמה. הכדור

מוצב על שוליו; הלוח יכול לקבל כל זווית ביחס לקרקע, מאופקית עד אנכית – תלוי לאן משגרים את ה"פצצה": תחנה על פני כדור הארץ או על כוכב אחר. מאיצים את הלוח סביב צירו עד שמהירות הסיבוב מגיעה לזו הדרושה ל"פצצה", על מנת שתגיע ליעדה. ואז, כשמספר הסיבובים לדקה עומד על הערך הרצוי, וזווית הטייתו של הלוח ביחס לקרקע מותאמת למסלול הבליסטי, מתנתקת ה"פצצה" ועפה בקו משיק ללוח. החישוב נסמך על נוסחת הכוח הצנטריפוגלי ומקדמי החיכוך בתוֹך² שה"פצצה" עוברת דרכו. מכשירים ב"פצצה" עצמה מבטיחים את נחיתתה הרכה על כדור הארץ, או על כל כוכב אחר: המכשירים חשים בהתקרבותה של קרקע מוצקה וכתוצאה מכך נסגר מעגל חשמלי ונשרפת כמות מסוימת של חומר נפץ בכיוון המעוף של ה"פצצה", כך שההדף בולם אותה והנפילה הופכת לנחיתה איטית. המראת ה"פצצה" גם היא בטוחה וקצובה, כיוון שמהירותו של הלוח המעגלי מתפתחת מאפס. קרייצקופף הציע לשגר את הקליע הראשון במסלול שיעקוף את הירח, בסמוך לפניו, ויחזור לכדור־הארץ. בתוך ה"פצצה" יוצבו מיתקנים שירשמו באופן אוטומטי, במרחב הקוסמי הסמוך לירח, את הטמפרטורה, את כוח המשיכה, את הרכב הגזים בסביבה ואת הספקטרום האלקטרו־מגנטי. מצלמות קולנוע יתעדו באמצעות מיקרוסקופים מיוחדים את כל מה שיחלוף על פני ה"פצצה". מובן שבתכנון אותם מכשירים יש להתחשב במהירות ה"פצצה". לקרייצקופף היה מניע סודי: העולם מאוכלס בצפיפות – חייו החד־פעמיים של האדם חולפים בדחק ובלחץ. עורקי האדמה מתרוקנים מחומרים מזינים. קרייצקופף קיווה לגלות על הפלנטות השכנות מחצבים חדשים ובתוליים, שיזינו את החיים על האדמה, למשוך מאותם מקורות שרוולים אל כדור־הארץ ולמוסס בעזרתם את הרשע, הכובד והצפיפות שבחיי האדם. עושרם של המעמקים האינסופיים יעמוד לרשות האדם, ואנשים יעזרו זה לזה, במקום להילחם. "צפוי לנו יכול עשיר", הירחר היושב־ראש בקול, אחרי ששמע את קרייצקופף. "התעשייה מסודרת, יש צמיחה בבנייה... אפשר לבקש מימון. מה האומדן שלך? 600 אלף? מצוין. חייבים להעלות את הנושא במליאת הוועדה, לקבל את אישורה ורק אחר כך להציג את הרעיון לממשל. מליאת הוועדה אמורה להתכנס... היום יום שלישי? ביום שישי. אני, אישית, תומך בהצעה. עד כמה שאני מבין אין טעויות בחישוב. אתה פנוי ביום שישי?"

2 תוֹך (medium), מרחב שדרכו מתפשטים גלים. במקרה של גלים מכאניים התוֹך הוא חומר: מוצק, נוזל או גז. קרני אור ורדיו (גלים אלקטרו־מגנטיים) יכולים להתפשט גם בריק.

"אני עומד לשירותכם, ענה קרייצקופף.
"מצוין. להתראות ביום שישי. שמור על הבריאות."
"להתראות."

קרייצקופף עזב. הוא לא ציפה לקבל יחס אוהד. אבל מה עושים עד יום שישי, שלושה ימים, והיכן משיגים אוכל?
העיר התגרתה בו בלא הרף בעיסוקיה וענייניה הרבים. קיץ לוהט בצהרי היום. קרייצקופף קנה עיתון זול. קרא את המודעות. "דרוש מהנדס... לנסיעה... לנסיעה..." שום דבר מועיל. הנה: "דרוש מתכנן גנראטורים..." קרייצקופף לא התמצא דיו בתחום. עוד: "דרוש נהג, עבודה זמנית, לבחינה דינאמית של מנועים בפיתוח..."
זה התאים: לקרייצקופף היו שתי מכוניות (מתנות מאשתו בשנת הנישואים הראשונה), הוא אהב לנהוג והיה טוב בזה.
קרייצקופף התקבל והבטיחו לו שכר, שהיה, להפתעתו, גבוה יותר מזה שקיבל במכרות. הזמינו אותו למוסך ביום רביעי בבוקר.
הוא העביר את הערב והלילה בישיבה באותו מקום בפארק. מחשבות על העבר עיננו אותו.

2. טרגדיה על הכביש

בבוקר ניגש קרייצקופף למוסך בפאתי העיר, מקום עבודתו החדש. המוסך היה פתוח אבל מנהלו טרם הגיע. הבוקר בער. קרייצקופף עישן ונאבק ברצון לישון.
לבסוף הגיע המנהל וקרייצקופף קיבל מכונית: היא נראתה כמו דגם של "היספאנו-סואיזה", עם תשעים כוחות-סוס, אבל היה בה משהו שונה: קוטר גלגלים מוגדל ורדיאטור חצי-עגול. המנוע נחתם בפלומבות. מכשירי המעקב הוכנסו לארגז נפרד, שגם הוא נחתם בפלומבה.
קרייצקופף יצא לדרך. המכונית התקדמה ברכות ובכוח מטורף, אף-על-פי שהמנוע עדיין לא התחמם. מטען דומם החליף את משקלם של נוסעים חיים. המטלה של קרייצקופף היתה להגיע ל-300 קילומטרים על מדי-המרחק ולשוב עד הצהריים.
כביש שומם נפרש מולו. קרייצקופף עבר להילוך רביעי, סחט את דוושת הגז והמהירות קפצה, כאילו מישהו הטיל את המכונית כאבן. המונה הראה 104 קילומטרים. המנוע התחמם וכוחו התגבר. 118 קילומטרים. בוקר שקט

ורוח דוהרת. הטבע נמתח על כל המרחב סביבו. ארובות־משרפה פלטו עשן במרחקים.

רגוע, שוכח את מועקות לבו, צבר קרייצקופף מהירות. 143 קילומטרים. הכביש ריק מאדם, העבר מת ובעתיד – רוח, דרך והחץ העולה על שנתות מד המהירות.

לפתע הגיחה פרה. קרייצקופף סובב את ההגה בלי לבלום. הכביש הצר התעקל, המכונית החליקה. קרייצקופף כיבה את הקונוס³ והבחין בראשו המתולתל של ילד, מטר אחד לפני המכונית...

הוא סובב את ההגה בחדות שמאלה ומשך את בלם היד עד הקצה. המכונית רעדה, כיוון הנתיב התהפך, אבל הפנס הימני פגע בילד ופיצח את ראשו בנקודות התפר של הגולגולת.

דם סמיך הציף את חולצתו, עיניו של הילד לא נזוקו, כוסו בחלקן בריסו הארוכים, שפתי הארגמן התפוחות דמו לסרט קישוט שנקשר ולא ייפתח לעולם.

הסבל שיתק את קרייצקופף וקרע את גופו. הוא הזדעק, קפץ מהמכונית ונצמד אל גופת הילדון, מתייסר ונאבק באפילת הייאוש שהשתלטה עליו. שתיקה השתררה סביבו, המנוע נכבה והעיר המרוחקת השמיעה רעש רקע אחר. קרייצקופף קם, אסף את הילד אל ידיו והניח אותו במכונית. על כובע המצחייה של הילד נכתבה המלה "אוקיאנוס". הדם נקרש והשטף פסק. הוא היה בערך בן חמש.

קרייצקופף הניע את הרכב ונסע באיטיות, תר בעיניו אחר האם, עקף בורות, כדי לא לטלטל את גופת הילדון. לא היה שם אף אחד. קרייצקופף נתן גז, עזב את כובע המצחייה, הקפיץ באחת את החץ על מד המהירות, ודמעות, מעורבות באבק, שטפו את פניו בזרזפים בוציים. הוא התייפת, נשען בחזהו על ההגה. גופת הילדון נפלה מהמושב לתחתית ורעידתה דמתה לעווית כאב.

קרייצקופף פנה לדרך צדדית ועצר את המכונית. סמוך לאנדרטה, שסימנה את גבול המחוז, היה בור. הוא ירד עם הגופה מן המכונית והניח אותה בקבר המוכן. פני הילדון נמלאו קמטים. עיניו הפקוחות־למחצה הסתובבו בארובות והלבינו. קרייצקופף הוציא מים מן הרדיאטור ורחץ אותו, לאחר מכן נשק בעדינות לשפתיו התמימות ודמעות חמות שוב שטפו את פניו.

3 רכיב פיקטיבי, ככל הנראה, פרי המצאתו של פלטונוב, הקשור להורדת הילוך או האטת מהירותה של המכונית.

"אני לא אשכח אותך לעולם, יקר שלי, חמים שלי," לחש קרייצקופף. מדורת הצער בערה וצרבה מבפנים. הוא גזר קווצת שיער בהיר ולקח אותה אליו עם כובע ה"אוקיינוס". אחר כך כיסה את הקבר בכלי חפירה שמצא במכוננית. אחרי הכיסוי התעורר בו געגוע עז לילדון והוא ביקש להוציא אותו בחזרה.

"אני אכפר עליך, יקר שלי," לחש ופסע אל המכוננית. "למי אכפת מארנה? אהבתי נשאת כאן לנצח!"

קרייצקופף חקק בזיכרונו את מקום הקבר ונסע. הוא נסע לאט והצמיד אל ההגה את כובע האוקיינוס ואת קווצת השיער הרקיקה והבהירה. כאשר חזר למוסך, ביקש קרייצקופף מקדמה והלך העירה. הוא קנה את מהדורת הערב של העיתון, כדי לגלות את שם הילד, ומצא אותו: "ההורים מתחננים... יצא מביתו בשש בבוקר... קוראים לו ג'וגה... בן ארבע-וחצי, שיער בלונדיני, מסביר פנים, כובע מצחייה שכתוב עליו 'אוקיאנוס'... חוות הסלק של רומפ... לפנות למנהל פם..."

"גוגה פם," לחש קרייצקופף. "מה אני צריך לעשות? אם אפשר לאמו שבנה נדרס, הרי תמות!"

יום שישי הגיע. קרייצקופף הציג את הפרויקט שלו לפני הוועדה הראשית למדע וטכנולוגיה והצליח להביא לאישורו. מתוך ייאוש, התווכח ונלחם, והילד המת עלה בזיכרונו.

הפרויקט נחתם בוועדה והועבר לממשלה. תשובת הממשלה תגיע לאחר תקופה בת חודש לפחות.

קרייצקופף בחן מכוניות כמו קודם ושרף את הערכים הפנויים בקולנוע ובשיטוטים חסרי תכלית ברחובות התוססים.

יום אחד קיבל מכתב מארנה, שמצאה בדרך כלשהי את כתובתו: "פטר, התחתנתי עם המהנדס נִימֵט. בעלי ואני נוסעים לבריסל עד ראש השנה. הייתי רוצה לפגוש אותך, כידיד. העבר לא נמחק בקלות. אנחנו נשהה בבירה מה-20 עד ה-25 לאוגוסט. נתגורר ב'מֵאיוֹן'. שמעתי שאינך מאושר במיוחד ושאתה עובד כנהג. אם תרשה לי, אוכל לבקש מבעלי להסיר את המכשולים המפריעים לקריירה שלך. אתה הרי אדם מוכשר במידה יוצאת מן הכלל, זאת אני יודעת. כתוב לי לקרבמורט. ארנה."

קרייצקופף לא השיב לה, כמובן.

שבועות חלפו. בעבודתו החדשה חשבו עליו טובות, ופעם אחת השתתף במירוץ רשמי ואף זכה בפרס שני. לבסוף קראה לו הוועדה. הגיעה תשובה מהממשלה: הכסף יוקצב בהתאם לאומדן, בשתי מנות, אחת לשנה. יש אישור להתחיל בעבודות, כל תוצאות המחקר שייאספו בזמן המעוף ועל הירח תהיינה בבעלות המדינה.

3. אסון באתר הבנייה

לבו של קרייצקופף צהל. הוא ביקר בקבר הילדון וראה כי התלולית כוסתה במלוח והשדה ננטש. לכו התכסה בשכבת שכחה שומנית. הוא בכה ועקר שיבולים יבשים בדרך. חסר חברים וקרובים, שלח מברק לבריסל: "ארנה, הפצה תשוגר בעוד שנתיים. התחלתי לבנות."

ארנה השיבה: "שמחה, לוחצת את ירך בחוזקה." ככל חייו לא היתה לקרייצקופף הצלחה כמו זו. הוא התקשה להסתיר את התלהבותו, בחדרו פיזם שירים מבולבלים בקולו המשונה ושתה עם הנהגים במסבאות.

הבנייה החלה. באתר, שנפרש תחת שמיים פתוחים, הניחו באדמה יסודות למנוע חשמלי בעוצמה של 120 אלף כוחות סוס, עם מנגנון תמסורת ומיסב תומך – בסיסו של לוח השיגור. בריבזמן בנו שלוחת מתח גבוה מאחד הנתיבים הראשיים והציבו שם שנאי.

קרייצקופף עבד כמטורף מרוב אנרגיה, שביעבעה בו כמו בתוך קטר. יכול היה לבנות את מערכת השיגור, שתיתן ל"פצה" את כוחו החיוני של המעוף, בשישה חודשים, אבל המימון נמתח על פני שנתיים. ייצור הקליע עצמו בחברת ההנדסה המכאנית מונטה-מונד, צפוי היה להסתיים בעוד חמישה חודשים.

אבל המזל הרע דרך על עקביו של קרייצקופף: בעת הפיצוצים שנערכו במחפורת המיסב נהרגו ארבעים פועלים. ועדה שמונתה בעקבות האירוע טענה כי חמישה מהם, מטובי המומחים בארצם, נספו מפגיעת זרם חשמלי. ואולם, באתר העבודה לא התגלו זרמים במתח שסיכן חיים, כפי שהוכיחה בחינה טכנית מדוקדקת. ועם זאת, ארבעים גופות עטופות בד גס הועמסו על חמש משאיות והועברו למשפחות.

העבודות הופסקו. קרייצקופף שתק ולא עשה מאומה לחידוש הבנייה. ליבו חווה הרס פיסי של ממש. בלי כוונה גרם למותם של הפועלים. הוא ניסה את

השיטה שלו עוד כשהיה במכרות, אם כי בהעדר עובדים, והצליח להפוך סלעים לאפר דקיק.

גלים אלקטרו-מגנטיים נשלחו לתוך חומר, אותו ביקשו להפוך ממחצב לאבק. אורך הגל הותאם לתדירות תנודתו של האלקטרון באטום החומר. הגלים המלאכותיים הניעו את האלקטרונים והגבירו את האנרגיה שלהם. האטום נקרע והפך בחלקו לגז לא מזוהה וחסר ריח, ובחלקו לאבק מרחף.

הגלים האלקטרו-מגנטיים לא הזיקו, באופן תיאורטי, לגוף האדם, וקרייצקופף, בלי ליידע איש, הפעיל את המכשיר שלו במחפורת. הוא זרע מוות בקרב בני אנוש.

מוזר שהחוקר לא ניחש כי הפושע הוא קרייצקופף: ליבו המיוסר השתקף בפניו ובעיניו.

הבנייה התחדשה אבל התקדמה לאט. קרייצקופף לא האיץ בעובדים. והנה צץ מכשול חדש, שלקרייצקופף לא היה שום קשר אליו. מעילות חמורות התגלו בתקציב, הקופאי וראש-מחלקת המימון נעלמו. קרייצקופף הואשם ברשלנות ניהולית, ובעקבות הלשנה שפלה, גם בשיתוף פעולה עם הגנבים.

הוא לא הגן על עצמו. העבודות הופסקו. הממשלה מינתה ועדת חירום טכנולוגית לבחינה-מחדש של הפרויקט כולו. קרייצקופף נשפט ונידון למאסר שנה בתא מבודד.

4. הממציא בכלא

בתא המאסר חזר קרייצקופף להכרתו. שבועות ארוכים שכב על מיטתו וחשב. בערת הקיץ דעכה, העלים נשרו, ארנה בכריסל, גוגה פם בקבר, ארבעים הפועלים – גם הם אפר. ובעתיד תקווה מתה – טיסה לירח.

קרייצקופף חלה במחלת קיבה. העבירו אותו לבית החולים של הכלא. הסתיו פסע חרש על עלי השלכת.

בעודו מחלים טייל קרייצקופף במסדרון הקומה השלישית של בית-החולים.

בקצה המסדרון היה חלון פתוח, פארק שקט, זימרת ציפורים שטרם עזבו.

קרייצקופף ניגש לחלון והביט זמן רב בדעיכתו של אויר הדמדומים ובגסיסת הצמחייה, ואז, בבת אחת, בלי תנופה, נזרק מן החלון. מצחיית האסירים נפלה מראשו, החלוק כיסה אותו ואת השומר, עליו נפל. קרייצקופף ננעץ בכשרו הרך בהפתעה, כמעט נחנק מגמיעת דמו-שלו, שפרץ מריאותיו הסדוקות, אבל הוא הבין כי חייו ניצלו. השומר מת. אגנו נשבר והוא התקפל כך שרגליו נגעו בראשו.

שוב הועמד קרייצקופף לדין על ניסיון בריחה ורצח השומר. עונשו, שכלל את העבירה הקודמת, הסתכם בשמונה שנים. הוא לא הצליח להוכיח כי לא חיפש את מרחבי החופש אלא את צפיפות הקבר.

הזמן הפך לעכור ואינסופי: ימים נדמו לשנים, שבועות זחלו כמו דורות. גורלו של קרייצקופף נגזר. הוא פיתח את המיומנות לא לחשוב, לא להרגיש, לא לספור זמן, לא לקוות, כמעט לא לחיות. החיים הפכו לקלים יותר בגרם אחד. איגוד המהנדסים בארצו פנה לממשלה בבקשה לשחררו המוקדם, על מנת שימשיך בבניית "פצצת ירח". הממשלה בחרה להמתין למסקנותיה של אותה ועדה, אשר בחנה מחדש את הפרויקט.

שלג ירד. קרייצקופף נתן למוחו להירקב, נפח את נשמתו בהדרגה והפך לפרא. הוועדה המיוחדת סיימה את עבודתה: החישובים נכונים, אם הקליע לא ייתקל במטאורים בדרכו, הוא מסוגל להקיף את הירח ולחזור, אם כי מגוון האירועים האקראיים בדרכו בחלל הוא מעבר לכל תחזית. הוועדה המיוחדת העזה להציג את קרייצקופף כאדם כעל כישרון הנדסי יוצא מגדר הרגיל ובעל ידע אדיר.

הממשלה הסכימה לשחרר את קרייצקופף תחת השגחתו של איגוד המהנדסים. האזרחים היו מרוצים מהחלטת הממשל. הכל חשבו שקרייצקופף הוא מעין שילוב של גאונות נדירה ויצור אנטי-חברתי מבעית, רוצח וארחי פרחי, אבל בכל זאת ראוי לתת לו לסיים את "פצצת ירח". סקרנות, ולא חמלה, הניעה את דעת הקהל.

קרייצקופף שוחרר. נדרש לו זמן רב כדי להסתגל ולהיזכר במה שקודם לכן היה שגרתו למדי.

העבודות התחדשו. קרייצקופף עסק בתחום טכני צר של תכנון הנדסי. המהנדס הראשי היה אדם אחר – נימט, מהנדס חשמל, בעלה השני של ארנה. הממשלה ואיגוד המהנדסים סברו כי הוא אדם אמין, ונימט בנה לעצמו קריירה על חשבון המיזם הסנסציוני של קרייצקופף.

לקרייצקופף לא היתה יכולת ולא היה לו טאקט כדי להבין את המתרחש. הוא נותר אדיש לשינויים. מחקר הירח היה הדבר היחיד שעניין אותו והוא עבד בקצב קבוע, בשקדנות ובאוטומטיות. עייפות התפתחה בגופו ואת כל שעותיו הפנויות העביר בשינה. אחרי המאסר, הפכה אצלו בדידות לתשוקה. עמיתיו הכבידו עליו והוא מיעט לבקר בעיר. נימט נהג בו בנימוס אך נשאר מנוכר ומעורפל.

ארנה לא ביקרה באתר אף פעם. היא ונימט התגוררו בעיר.

5. בירת המטלורגיה

לכסוף היה הקליע מוכן. במשך תקופה ארוכה לא הצליחו להציב את לוח השיגור המסתובב בזווית הנכונה. מוכרחים להתקין את הלוח בזווית מסוימת על פני האדמה ויש להגיע לאותה זווית בדיוק מרבי, מפני שהיא קובעת את מסלול טיסתה של ה"פצצה".

באביב נפסקו העבודות לחמישה חודשים. הכסף נגמר וצריך היה להמתין לשנת התקציב החדשה ולמנת האשראי הבאה.

ארנה ונימט נסעו לחו"ל, לקיסינג'ן. קרייצקופף קיבל חופשה בתשלום למשך כל התקופה עד חידוש העבודות. הוא נסע לסטואַסְפֶט⁴, לבקר במפעליה המפורסמים לעיבוד מתכות בחשמל. הוא התעניין בניסויים שנערכו באותם מפעלים להפקת עפרות ברזל ממעמקי האדמה שלמרגלות הרי אַלְדֶגֶן.

מנהלת התעשייה צירפה מכתב המלצה למהנדס הראשי באלדגן וקרייצקופף יצא לדרך. המרחק היה 4,000 קילומטרים. קרייצקופף נסע ברכבת. הקטר בראש הרכבת לא הונע בקיטור אלא באמצעות טורבינת גז, ומילא את מקומו של קטר הדיזל קצר החיים.

למעשה היה זה מנוע גז על גלגלים. מנגנון ההילוכים בתחתית היה כמו זה של קטר רגיל, אלא שבצילינדרים עבד אויר דחוס במקום אדים. העברת האנרגיה מהמנוע לגלגלים התבצעה באמצעות מערכת פניאומטית. קטר הגז היה אמצעי התחבורה הזול מכולם. הוא עבד על גז שהופק מפחם אבן, עצים, פבול, תבן, סלע, פחם חום או כל פסולת בוערת שניתן להפיק ממנה גז ביעילות.

הקטר משך אחריו שני קרונות-מצברים, שהכילו גז דחוס והזינו את המנוע. מפעלים קטנים, שהפיקו גז מחומרי הסקה נפוצים בסביבתם, ניצבו במרווחים של 300 עד 400 קילומטרים. הקטר נטען בגז במפעלים, כמו שקודם הצטייד במים למנוע הקיטור ממיכלים ומשאבות בתחנות.

מנוע הגז היה זול פי ארבעה ממנוע הקיטור.

אמצעי התחבורה החדש ריתק את קרייצקופף, והוא עקב מחלונו בהתפעלות אחר החיוניות והעוצמה שבהן שבו התגבר קטר הגזים על עליות תלולות מבלי למעט ממהירותו.

חלפה שנה מאז הגיע לבירה. בא קיץ חדש. השדות הפתוחים געשו מחום. מלאכת האיכרים ניהלה מאבק עיקש על לחות העשב, שובע לערים הגדולות, וגם על הטיסה לירח.

4 סטואספט ואלדגן, מקומות פיקטיביים.

שערו של קרייצקופף הלבין במידה ניכרת, הוא הזדקן ואיבד את סקרנותו הילדותית למה שנחשב בעיניו כחסר תועלת. הוא חש בהתקרבות הקץ, לא נותרו שנים רבות עד שהחיים יחלפו על פניו כאירוע חד-פעמי.

קרייצקופף רצה בידיד, בשיחה שקטה מלב אל לב ובחום אנושי פשוט, שירמוז בדרכו המגושמת על קרבה וחמלה שבני אדם מסוגלים לחוש זה כלפי זה. אבל הוא חי בחלום אפלולי, העריצו אותו ופחדו ממנו. התייחסו אליו כאל חריג בגלל גאונותו ופשעיו, בעוד קרייצקופף היה אדם פשוט. מגדלי שן וחלומות בהקיץ היו זרים לו ושנואים עליו. הוא אהב לפעול מתוך תשוקה בוערת ולא להשקיף מגבוה.

ביממה השנייה למסע, נכנסה הרכבת לארץ עליות ושיפועים תלולים. אלה היו מרגלות רכס ההרים של אלדגן, שצמח ממעקיו של ים טרופי ונעלם במצולותיו הקפואים של האוקיינוס הארקטי.

תחנת סטואַספֿט וקילומטר ממנה בירת המטלורגיה: מרכז תעשיית המתכות, אקדמיית המחצבים, מינהלת המפעלים לעיבוד מתכות בחשמל ומיתקן הידרו-אלקטרי בעוצמה של מיליון קילוואט.

קרייצקופף נסע מיד לאתר שבו הופקו עפרות המתכת. מנהלי העבודה קיבלו את פניו בלבביות ובפתיחות. הם ראו בו מומחה סוג א' מתחום טכני שונה משלהם, לא יותר.

הכל ידעו כי הוצאת עפרות מתכת מעומק 300 מטרים אינה משתלמת מבחינה כלכלית, וכאן ביקשו להוכיח את ההיפך באמצעות ניסוי מעשי. המערכת ההידראולית הזינה, בזרמים של מאות אלפי כוחות סוס, אלקטרו-מגנטים שקוטביהם כוונו לאזורים בהם שכנו העפרות מתחת לקרקע.

גושי עפרה ענקיים נמשכו לקוטב האלקטרו-מגנט, פרצו את מעטפת הקרקע ביבבות וברעם, שדמה לרעידת אדמה, ונחתו על משטחים מוארים באור שמש. בעת פריצתו של הרובד האחרון בקרקע נפסק באופן אוטומטי הזרם באלקטרו-מגנט והכלי הוסט הצידה. פריצתם של רגבי הענק לוותה ברוח חמה. הם להטו מהחיקוך בסלעים בהם נתקלו בדרכם החוצה ולאחר שעלו לגובה של כמאה מטרים, נפלו אל רחם האדמה, מתחפרים מעט בתוכה.

פְּנֵי ממונעת אספה את הגושים בזרוע הנפה, אשר בקצה מלקחיים נסגרים כגיגית, טבלה אותם באגם כדי שיצטננו והניחה אותם על סרט נע. הסרט הנע העביר את המחצב לכורים.

אף-על-פי שנדרש כוח רב, על מנת לקרוע את המחצב מתוך המעמקים, הכוח פעל למשך רגעים מועטים שאחריהם נטענו האלקטרו-מגנטים בזרם

חשמלי שהופק מאנרגיית המים הנופלים. מסיבה זו העפרה העמוקה לא עלתה יותר מזו שהופקה בשיטות המקובלות, מהשכבות העליונות של הקרקע. היה משהו מפלצתי ולא טבעי באופן בו המתכת פרצה מתוך האדמה, חורקת ומתענה בדרכה החוצה.

בערב סעד קרייצקופף בביתו של מנהל הכרייה המגנטית, המהנדס סקורב⁵, אדם רגוע ובא-בימים, אחד ממתכנני אלקטרו-מגנט החפירה רב העוצמה. סקורב היה בעל מזג שקט וכושר עבודה חייתי. הוא היה אדם בודד. לפני עשרים שנה, ביום אביבי, כשהנהר בהרים עלה על גדותיו, טבעה משפחתו, אשה ושתי בנות. סקורב נקם בנהר. הוא בנה עליו מיתקני בקרה ולא השאיר לו שום סיכוי להצפות נוספות. כך חי לבדו, אם לא מביאים בחשבון את אלפי החשמלאים, המסגרים, מתקני המכונות והפועלים, כולם חבריו של סקורב. קרייצקופף לן אצל סקורב וחזר לבירה.

שוב התעטש הקטר ורטנו הגלגלים. הקיץ השופע שט בהילת השמש הנצחית.

6. טיסת "פצצת ירח"

כאשר חזר הביתה, לאתר הבנייה השומם, לא ידע קרייצקופף כמה להעסיק את עצמו. ארבעה חודשים נותרו עד חידוש העבודות. בלא כוונה החל לקרוא. קנה ספר באוהל סמוך לחומה העתיקה, בא הביתה, הדליק אור, פתח את הספר, שם היה כתוב:

אָנִי שָׁאֵר בְּשָׂר לְדָשָׁא, לְחַיִּוֹת,
וְגַם לְכוֹכְבֵי הַדּוֹעֵכִים.
אֲמוֹנָתִי אֶצְלָךְ בְּנִשְׁמוֹת,
וְגַם בְּתוֹךְ שָׁמַיִם חֲשׂוֹכִים...

אחר כך באו מילים משעממות, ולאחר מכן שוב:

אֵינְנִי חֶכֶם, אָנִי רַק מְאֹהָב,
וְאֵינִן לִי תְקוּוֹת, רַק תְּפִלָּה שְׁבִלָב.
אָדָם שֶׁמְחַלּוֹ לוֹ עַל כָּל חַטָּאוֹ,
מִבִּין רַק מְעַט, אֲךְ בְּכָל זֹאת אוֹהֵב.

5 שמו של המהנדס מזכיר את המלה скорбь, שפירושה אבל וצער.

קסמו של רעיון מטושטש, רעיון שהתערב ברגש חם, מלא עצב, אחז בגופו של קרייצקופף. הוא קרא וקרא עד שהחדר נמלא באורם הצהוב של השחר והחשמל. בצהריים קנה יותר מתריסר ספרים נוספים, רק משום ששמותיהם סיקרנו אותו מסע אל תוך גז מצחין מאת בּוֹרְכָרָה, נתיבי התכלת מאת ווגולוב, שעת הזנית מאת שוטה, המהפכה האנתרופומורפית מאת זאגה-זאג, להבת הסהר מאת פּרַנְטָה, אנטיסקוסוס של ברקמן, האם ההיסטוריה היתה ותהיה תמיד ומה היא באמת?, ספר פילוסופיה מאת גורגונד, וכמה אחרים⁶.

עולם הספרים הדהים את קרייצקופף. מעולם לא היה לו זמן לקרוא. הוא רחץ ושטף את מוחו, שהיה צפוף מסבל, עמל חד-גוני ומועקה אטומה. הוא ראה אנשים שלא הכיר – אפלים, חמים, תזזיתיים, גועשים מתשוקה והתלהבות, נספים במרחבי מחשבותיהם, נוחלים ניצחונות בשטחים שגודלם מטר רבוע בתוך גומחת אבן בחומה, אנשים שחיפשו את ארץ הקודש ומצאו מדבר, שהשתרכו בחולות ומצאו מעיינות, שעברו לארצותיהם של קנאים אכזריים, שהמירו חמימות ביתית ברוח של מסע לילי...

אנשים אלו חלפו לפני קרייצקופף לא כהמון מלוכד, אלא כמו עוברי אורח בודדים, עניים ומסכנים, כמו נוודים, ההולכים בעיניים קשורות. קרייצקופף גילה להפתעתו שהספרות אינה מכירה באושר, והאושר עצמו, כשהוא מופיע, רק מנבא צרה קרבה ורעידת אדמה נפשית.

בארצו של קרייצקופף כבר אספו את היכול. תבן נשרף בכבשני המנועים שכתשו חיטה. עזים לעסו עלים שנשרו מן העצים. נחשים זללו פירות יער, והציפורים על העצים רעדו מפניהם. ילדים רבים באו לעולם בזכות היכול. הופיעו סופרים מצוינים. נבנו מפעלי טקסטיל ומלאי משביע של פירות וירקות הוכן לתקופת החורף.

נפתחה שנת תקציב חדשה. הנהלתו של פרויקט הטיסה לירח קיבלה את המחצית השנייה של עלויות הייצור בהתאם לאומדן.

קרייצקופף, נימט ו-500 פועלים נוספים חזרו לעבוד. שבועות על שבועות של עבודה שוחקת, עמל שדרש דיוק בלתי רגיל. כל פיתול בספיראלה של כל בורג השפיע על הסיכויים לכבוש את הירח.

"פצצת ירח" היתה מוכנה זמן רב. הכנתו של לוח השיגור הושלמה. הסתיימה התקנתם של המנוע החשמלי, מנגנון התמסורת, ושאר המונים והחלקים

6 כל הספרים הללו הם בדיה של פלטונוב. "אנטיסקוסוס" הוא בדיה שגם קיבלה חיים משלה בסיפור נפרד המובא כאן.

המכאניים בלוח. כל מה שנשאר היה לאבזר את ה"פצצה" במכשירי מדידה ומעקב.

העניינים נעו מהר. מינהלת אתר הבנייה פוזרה והוחלפה בידי משרד המדע וחקר הירח. אסטרו־פיסיקאי נודע, האקדמאי לְסִיֹרֶן, עמד בראשו, ונימט שימש כסגנו בתחום הטכני. קרייצקופף נשאר, כמו קודם, על תקן מהנדס.

המשרד קבע את מועד השיגור ללילה שבין ה-19 ל-20 במרץ, לזמן החצות הסולארי. מיקום הירח בשעה זו – אידיאלי, בדיוק "על פְּוֹנֵת" המשגר. בחצות שלפני ה-20 למרץ, יתנתק הקליע באופן אוטומטי מהלוח המסתובב, "פצצת ירח" תעוף לכיוון הלבנה שלנו, ולאחר 81 שעות תשוב לכדור הארץ ותנחת בקרבת העיר קורו־קורוֹטְנָה.⁷

בתחילה, כשפירסמו הכתבים הצמאים לסנסציות פרטים מופרכים על הטיסה, שלחו נימט ולסיוֹרן החרוצים תיקונים לכל אמצעי הדפוס והתקשורת, אבל במהרה ויתרו: החליטו שהעיתונים לא נועדו לעדכוניים ומידע מדויק, הם מין הרגל אנושי, סוג של חומר עישון למוח העיף.

כל המיומי נאספו באתר השיגור של "פצצת ירח". הממשלה ניסתה להימנע מבזבוזים מיותרים והסתפקה בבנייתה של זירה ענקית, דמויית קרקס, סביב מוקד השיגור.

קרייצקופף שקל את המצב. ה-10 למרץ הסתיים, יום השיגור קרב. שיגור אדם לירח יתאפשר אם יכניסו לתוך ה"פצצה" מכשירים המייצרים חמצן וצורכים פחמן דו־חמצני. והרי זו טיסה קצרה, בסך הכל 81 שעות. הגיש קרייצקופף פנייה רשמית למשרד המדע וחקר הירח, בנוגע לרצונו לטוס לירח בבטן הקליע, שם פירט בהרחבה את כל היתרונות הקיימים בהוספת אדם חי ל"פצצה".

המשרד העביר את בקשתו לממשל, ושם סירבו בתוקף. קרייצקופף כתב פנייה נוספת: "הממשלה לא רכשה ממני את הפטנט על המצאת "פצצת ירח". אני, קרייצקופף, היחיד שמתמצא בכל פרטי התכנון על בוריים. איני מסכים שהמצאתי הבלעדית תצא לפועל, ולמעשה, בלי עזרתי אף אחד לא יוכל להפעילה כראוי. כמו כן, אני, קרייצקופף, דוחה מראש כל תמורה כספית שתציעו, ומחליף אותה בזכות לטוס ב'פצצה'."

7 עוד המצאה של פלטנוב.

על פי חוקי הפטנטים בארצו, הצדק היה לצדו של קרייצקופף. הוא הכניס את הממשלה למבוי סתום. הם נכנעו והרשו לו לטוס בתוך ה"פצצה".
הציבור נדהם מהדיעה על טיסתו של קרייצקופף בתוך "פצצת ירח". אחר כך קבעו: מחווה של מתאבד המנסה להרשים.

ב-19 למרץ, בשמונה בערב, התיישב קרייצקופף ב"פצצה". הכנסתו ל"פצצה" ואיטומו של הקליע מבחוץ נעשו במפעלים, ומיד לאחר מכן הועברה ה"פצצה" וחברה ללוח השיגור. כך הצליח קרייצקופף להסיט באופן חלקי את תשומת הלב הציבורית מעצמו. בשעה עשר היה הקרקס מלא עד שורתיו האחרונות.

תאורה עשירה, מוסיקה, מכירת מיצים, קוואס וגלידה, מוניות בשערים – שלל תופעות נפוצות הנלוות לאירועים נדירים.

שלוש דקות לפני מועד החצות הסולארי החלו לסובב את לוח השיגור. המנוע החשמלי שאג, חמישה מאווררי ענק דחסו לתוך לועו הרועם והלוהט עננים של אויר קר, והמנוע פלט אויר יבש, מחוספס ובווער כמו עלעול מדבר. משאבות צנטריפוגאליות ציננו בסילוני קרח את השמן במכשירים, אך עשן רעיל וצורב הקיף את לוח השיגור ואת המבנה כולו. המיסבים התחממו מעבר לצפוי, השמן בער בתוך הקרח.

מהירות הסיבוב של הלוח היתה כה גדולה, עד שרעמו השתווה לירי תותחים והתפרצות הר געש, אף-על-פי שהצבתו והתקנתו נעשו באופן מושלם.

עשן היתמר משולי הלוח, הוא עלה באש מהחיכוך באויר. אימה הקפיאה את דמו של נימט. התקלה הכי קטנה של הרכיב הכי זניח תגרור אחריה אסון שלא נראה כמותו. סביב הלוח ישבו מאות אלפי צופים... המונה הראה כי הלוח הגיע למהירות הדרושה, 946 אלף סיבובים לדקה. נותרה חצי שנייה עד לניתוק הקליע מהלוח. השעון האסטרונומי יסגור מעגל חשמלי בהגיעו לחצות הלילה הסולארי ויעביר זרם למנגנון המותקן על הלוח. המנגנון ינתק את ה"פצצה" מן הלוח, וה"פצצה" תעוף בקו ישר במהירות שצברה במשך הסחרור.

נימט קיבע את מד המהירות במקומו: המהירות הנומינלית הושגה. באותו רגע נדלקו באתר השיגור זרקורים שעוצמתם כאור השמש, סימן לכך שה"פצצה" התנתקה. איש לא ראה את השיגור. מהירותו התחילית של הקליע היתה גדולה במידה בלתי-מושגת, והשבר, שגאונו של האדם יצר בטבע, לא נקלט מיד בחושים.

הלוח המשיך להסתובב באינרציה אחרי שנימט ניתק את השרוול המוביל.

רק כעבור ארבע שעות, בהן הופעל ברציפות הכוח המקסימאלי שהופק מלפיתת החנק של בלמים מגנטיים, הצליחו לעצור בעדו. קרוב ל-15,000 צופים התחרשו. 10,000 נוספים סבלו מהתמוטטות עצבים. אף אחד לא ציפה לראות בדמותה של יצירה הנדסית איתן טבע פרוע, אלים ורועש, כאילו העולם הגיע לקצו.

7. בשורות מהמרחב הבין-כוכבי

קרייצקופף אמור היה לשלוח עדכונים אחת לשעה (בערך, אסור היה לו לשאת עימו שעון). משדר רדיו מיוחד הותקן על "פצצת ירח", שבעזרתו ניתן היה לחשב את מקומה של ה"פצצה" בחלל. לסיון היה זה אשר העביר את כל המידע שהתקבל מקרייצקופף למשרד חקר הירח, והוא אישית ביצע עשה את החישובים בנוגע למיקום ה"פצצה" ואף ערך את כל רישומי המעקב הנחוצים. עיתונאים עשו כסף על מהדורות מיוחדות והפכו אותו לבירה. ואולם, אחד העיתונאים פירסם כתבה על קרייצקופף, תחת הכותרת "בחפוש אחר מקום קבורה", ובה ניבאו את סופם המר של ה"פצצה" ושל נוסעה, עוד ביום הראשון לאחר השיגור. הנה הודעותיו של קרייצקופף, על-פי הסדר בו התקבלו מן המרחב הבין-כוכבי:

1. אין מה לבשר. המכשירים מראים שמיים שחורים כפחם. אור הכוכבים בלתי רגיל. הורגש חיכוך עדין של הקליע במשהו, המכשירים אינם יודעים במה. אני מרגיש חופשי, קורא בספר שלקחתי במקרה, חצר הגביר מאת אנדריי נוביקוב⁸. חיבור מעניין.
2. המון להבות כחולות עברו סמוך ל"פצצת הירח". מקורן לא ידוע. הטמפרטורה לא השתנתה.
3. הטיסה נמשכת. איני מרגיש, כצפוי, בתנועת הקליע. כל המכשירים, המתקנים והמונים פועלים כשורה. שולח דרישת שלום לסקורב מאלדגן.
4. הירח נופל על ה'פצצה' שלי. כדור קטן של אש חלף במקביל לקליע ובכיוון טיסתו. "פצצת הירח" עקפה אותו.
5. זעזועי פתע פוקדים את ה'פצצה' בדרכה. כוחות משונים מפתלים את

8 לשם שינוי, מדובר בסופר אמיתי, בן זמנו של פלטונוב.

מסלולה, זורקים אותה למהמורות וגורמים להתלהטות להתלהטות עזה, אף שבסביבה אמור להיות רק אָתֶר.

6. הזעזועים גוברים. אני חש בתזוזה. המכשירים מצלצלים בגלל הרעידות. נוף היקום מזכיר את תמונותיו של האמן המנוח מזמן, צ'יאורליאונִיס⁹, כוכבים זועקים באוקיאנוס קוסמי.

7. הטלטלות נמשכות. הכוכבים משמיעים רעמים של ממש בהיחפזם בנתיביהם. תנועתם, כמובן, מעוררת תנודות אלקטרו־מגנטיות, והמקלט האוניברסאלי שלי הופך את הגלים לשירים. מיסרו לכל, שאני קרוב למעיינות שירת האדמה. כמה אנשים על כדור הארץ הצליחו לנחש את קיומן של סימפוניות כוכביות וכתבו שירים בהתרגשות. הודיעו ששירת הכוכבים קיימת באמת. והדגישו, זו סימפוניה, לא קאקופוניה. הביאו לשמיים, בתוך קליעים בין־כוכביים, בני אדם רבים ככל האפשר. הכל פה כל כך מפחיד, מטריד ועם זאת מובן. המציאו מקלטים לפעמוני הכוכבים הללו.

8. הטיסה רגועה, אין טלטלות. קרניים סגולות, הזולגות כמו לחלוחית, תפסו מחצית מן המרחב. אינני יודע מה זה.

9. גיליתי סביבי אוקיאנוס אלקטרו־מגנטי.

10. איבדתי תקווה לחזור לכדור־הארץ. אני משייט בתוך שחר כחול. המכשירים מראים כי המתח בסביבה עומד על 800 אלף וולט.

11. הירח מתקרב. המתח שני מיליון וולט. אפלה.

12. תהומות חשמל. המכשירים יצאו משליטה. התרחשויות פנטסטיות. השמש צועקת, כוכבי שביט זעירים צווחים בדרכם. אין רואים או שומעים דבר דרך קבוצות הנציצים¹⁰ באטמוספירה.

13. ענני מטאורים. לפי הברק – זו מתכת, וכך גם לפי השפעתם האלקטרו־מגנטית. נרות או פנסים דולקים על מטאורים גדולים, דולקים באור מרצד. וכאן לא הבחנתי בשום ריצוד.

14. באזור בו אני נמצא לגלים האלקטרו־מגנטיים יש יכולת לעורר מחשבות פרועות, מבוקרות שאינן ניתנות לריסון או לבקרה. איני יכול להתמודד עם המלמול הזה. המוח שלי כבר אינו בשליטתי, אף שאני מתנגד עד כדי כך שזיעתי הופכת סמיכה. איני מצליח לחשוב מה שאני רוצה ואיך שאני רוצה, אני חושב כל הזמן על דברים זרים לי, נזכר באירועים, עננים קרועים, שמש

9 (1875-1911 Mikalojus Konstantinas Čiurlionis), צייר ומלחין יליד ליטא.

10 קבוצות מינרלים המצויות בד"כ בקליפתם של כוכבי לכת (Mica).

מתנפצת, – נזכר במה שלא קרה לי מעולם כאילו היה ממשי ונכון. אני חושב על שני סובייקטים מוגדרים, הממתינים לי על תלולית קשה, עליה שני עמודים רקובים, ועליהם חלב קפוא. אני צמא כל הזמן ואני רוצה לחסוך בשימורים. אני אוכל סרדין ורוצה לבלוע כריש. אנסה להביס את ההזיות האלה, הנולדות מן החשמל וננעצות במוחי כמו כינים בגופו של אדם יָשָן.

15. כרגע חזרתי מרכס הרים תלול. ראיתי בו עולם של מומיות שוכב בעשב לא מטופח... (אותות שלא פוענחו. – הערתו של האקדמאי לסיורן.) הכל ברור: המרחק מן הירח מאה קילומטרים. השפעתו על המוח מהרידה, אני לא חושב בכוחות עצמי, אלא בהשראת הירח. תתעלמו מהמסר המשוגע הקודם. כולי גוף שכוב וחיוור. הירח מאכיל אותי ללא הפסקה באינטלקט לווהט ומלובן. נדמה לי שה'פצצה' מסוגלת לחשוב וגם שהרדיו ממלמל דברי טעם משל עצמו.

16. הירח חולף לידי במרחק של כארבעים קילומטרים: מְדַבֵּר, מינרלים מתים ואפלה בגון פלטינה. אני שט באיטיות, לא יותר מ-50 קמ"ש על פי אומדן המרחקים.

17. מאות קדחים על פני הירח. מתוך הקדחים משתחרר גז דליל, ירוק או תכלת... חזרתי לשלוט בעצמי והסתגלתי.

18. כמה מהקדחים פולטים טבעות גז מסולסלות: האם זו תופעה טבעית או עדות לתבונה?... כנראה יצור תבוני: הירח כולו הוא מוח אחד גדול ומפלצתי.

19. איני מצליח לגלות את הסיבות לפליטת הגז: נראה לי שאפתח את דלת הפצצה ואצא, כך יהיה קל יותר. אני מתעוור בחשכת הקליע, נמאס לי לבהות ביקום הפעור מולי רק דרך עיניות המכשירים.

20. אני שט בתוך ענני הגז הנפלט מהירח. אלפי שנים עברו מאז שהתנתקתי מכדור הארץ. האם אתם חיים, האנשים, אשר להם אני שולח את מילותי, האם אתם שומעים אותי?... (מרגע המראתו של קרייצקופף חלפו 19 שעות. – הערתו של האקדמאי לסיורן.)

21. הירח תחתי. ה'פצצה' שלי נוחתת. קדחי הירח מפיצים גז. איני שומע יותר את מהלך הכוכבים.

22. הגידו מיד, הגידו לכולם: בני-האדם טועים טעות חמורה! העולם אינו תואם למה שהם יודעים. האם אתם רואים את האסון על שביל החלב, או שאינכם רואים? מפל כחול מרשרש לרוחבו. אלה אינם עננים ולא צבירי כוכבים...

23. ה'פצצה' נוחתת. אני פותח את הדלת כדי להתיר את גורלי. היו שלום.

1926

מרוסית אלון מרקוס

החייל הקטן

לא הרחק מקו החזית, בתוך שרידיה של תחנת־רכבת, רדומים על הרצפה, נחרו במתיקות חיילי הצבא האדום; אושר של מנוחה טבוע היה בפניהם העייפים. מן הרציף האחר עלו אֶנְשׁוּשִׁים שקטים: דוד של קטר תורן ולוהט כמו שיר חדגוני, מרגיע, מבית שננטש מזמן. באחת מפינות המבנה בערה מגורת נפט, אנשים לחשו, איש לרעהו, מילות שידול ושכנוע. אחר כך גם הם שקעו בדממה. שני מאיורים עמדו שם, דומים זה לזה, לא בחזותם, אלא בטוב הלב שנשקף מפניהם השזופות, החרושות קמטים; כל אחד מהם החזיק בידו אחת מידי של ילד, שהביט בהם בתחינה. הוא סירב להרפות מידו של אחד הקצינים, הצמיד אליה את פניו, וניסה לחמוק בעדינות מאחיזתו של השני. הילד נראה בשנתו העשירית, אבל היה לבוש כמו חייל ותיק – אדרת אפורה, משומשת, צמודה לגופו, כומתה ומגפיים, שנתפרו, כנראה, על פי מידה, לרגל קטנה. פניו הקטנים, הרזים, היו סחופי רוח, אבל לא מדולדלים, מורגלים היו כבר לחיים, ועכשיו פנו אל אחד המאיורים; עיניו הבהירות חשפו בבירור את עצבותו, כאילו היו מעטפת חיה לליבו; נפשו כלתה בגלל פרידה מאב, או ידיד מבוגר, זה מה שהמאיור היה, ככל הנראה, בשבילו.

המאיור האחר משך אליו את הילד וליטף אותו ליטוף נוחמים, אבל הילד, בלי לנתק את ידו, נותר אדיש. המאיור הראשון נמלא אף הוא עצב, ולחש לילד, כי בקרוב יבוא וייקח אותו, כדי לחיות יחד. אבל עכשיו עליהם להיפרד לזמן־מה. הילד האמין לו, אבל האמת עצמה לא ניחמה את לבו, שנקשר עכשיו לאדם אחד, אשר בקרבתו ביקש בכל מאודו להישאר, וממנו לא להתרחק. כבר למד על מרחקי פרידה ועל עתות מלחמה – לבני אדם קשה למצוא מחדש איש את רעהו, ולכן סירב להיפרד; לבו אינו יכול להיות בגפו, פוחד הלב, אם יישאר לבד, ימות. וכך, בתחינה ותקווה אחרונה, הביט ברב־סרן, שנאלץ להשאירו עם אדם זר. "נו, סְרִיז'וֹה, להתראות בינתיים," אמר המאיור האהוב. "אתה, אל תנסה להילחם יותר מדי, חכה עד שתגדל. אל תלך על הגרמני, ושמור על עצמך, כדי שאמצא אותך בחיים. נו, מה יש לך, מה קרה – תתאפק, חייל!"

סריז'וה בכה. המאיור הניף אותו בזרועותיו ונשק לפניו כמה פעמים. אחר כך הלך עם הילד לעבר היציאה. המאיור השני הלך בעקבותיהם, אחרי שמינה אותי לשמור על החפצים שהושארו מאחור.

אז חזר הילד, נישא בזרועותיו של המאיור השני; הוא הביט בקצין בזרות ובחשש, למרות שהלה שידל אותו במילים רכות וחיבקו. המאיור, שהחליף את העוזב, הפציר הרבה בילד השותק, אבל זה היה נאמן רק לרגש אחד ולאדם אחד, ונותר בזרותו. לא הרחק מהתחנה, החלה אש תותחי נ"מ. הילד האזין לקולות הרועמים והמתים, ובעיניו צצה סקרנות קדחתנית.

"הסייר שלהם מתקרב!" אמר בשקט, כאילו לעצמו. "טס גבוה, התותחים לא ישיגו אותו. צריכים לשלוח מטוס קרב." "ישלחו", אמר המאיור. "שם אצלנו עוקבים."

הרכבת שלנו היתה אמורה להגיע רק למחרת, ושלושתנו הלכנו לישון באכסניה. שם האכיל המאיור את הילד מתוך תרמיל עמוס וכבד. "כמה נמאס לי ממנו במלחמה, מהתרמיל הזה", אמר, "וכמה אני אסיר תודה שהוא איתי." הילד נרדם אחרי האוכל ומאיור פָּחִיצ'ב סיפר לי על מוצאותיו.

סָרְגִי לְבָקוֹב היה בנם של קולונל ורופאה צבאית. אביו ואמו שירתו באותה חטיבה, על-כן לקחו את בנם יחידים עימם, כדי שיחיה ויגדל לידם, בצבא. סריוז'ה היה בן עשר; הוא לקח ללב את המלחמה ואת מלאכת אביו, וכבר התחיל להבין, באמת, למה צריך מלחמה. פעם אחת, בשוּחָה, שמע שיחה של אביו עם אחד הקצינים. האב חשש שהגרמנים יפוצצו, תוך כדי נסיגה, את מאגר התחמושת החטיבתי. החטיבה נחלצה לפני-כן מאיגוף גרמני – בחיפזון, כמובן, והשאירה בידי הגרמנים מחסן תחמושת. כעת עליה להשיב לעצמה את השטח הכבוש, את רכושה, ובכללו את מאגר התחמושת, שנזקקה לו מאוד. "הם בטח כבר העבירו פתיל למחסן שלנו, מבינים שייאלצו להסתלק", אמר הקולונל, אביו של סריוז'ה. סרגי הקשיב ותפס מה הטריד את אביו. הוא הכיר את מערך החטיבה לפני הנסיגה. בלילה יצא, קטן, רזה, ערמומי, זחל עד המחסן, חתך את הפתיל הרועם ונשאר שם משך יממה שלמה, שמא יתקנו הגרמנים את התקלה. אם אמנם יתקנו, יחתוך הוא שוב את הפתיל. אחר כך הדף משם הקולונל את הגרמנים, והחזיר לשליטתו את המחסן בשלמותו.

עד מהרה הגיע הילדון עמוק יותר לעורף האויב; שם הצליח לזהות את מיקומה של מפקדת החטיבה, או הגדוד, עקף מרחוק שלוש סוללות, זכר הכל בבירור – זיכרונו היה רענן – וכשחזר הביתה, הראה לאבא על המפה היכן נמצא כל יעד. אביו שקל לכאן ולשם, הורה לעוזרו האישי להשגיח על בנו, ופתח באש על אותם מוקדים. פגיעותיו היו מדויקות, הן הבן הצביע על נקודות מדויקות. קטן, סריוז'ה, ונראה לאויב כסנאי מתרוצץ בעשב. ובאמת, גם את העשב לא הזיז. הלך בלי לנשום

גם על העוזר האישי הצליח סריוז'ה להערים, או מוטב, להסיט מדרכו: הוביל אותו לאיזו פינה וביחד – לא ברור מי משניהם – הרגו גרמני. סריוז'ה הוא זה שמצא את המקום.

כך חי בחטיבה, עם אביו ואמו והלוחמים. האם, שראתה מה אירע לבנה, לא יכלה עוד לשאת את מצבו והחליטה לשלוח אותו לעורף. אבל סרגי לא יכול כבר לעזוב את הצבא. נפשו נקשרה במלחמה. אמר אז לאותו מאיור, סְבֵלֵיב, הסגן של אביו, זה שאחר כך עזב, כי לא יילך לעורף, אפילו ייאלץ להסתתר בשבי הגרמנים, ילמד מהם כל מה שצריך, ויחזור לאוגדה של אבא, כשאמא תתגעגע אליו. נראה כי באמת כך היה נוהג, כזה לוחמני הפך אופיו.

אחר כך קרה אסון, ולא היה זמן לשלוח את הילד לעורף. אביו, הקולונל, נפצע קשה, למרות שהקרב, כך אומרים, היה פשוט, ומת מקץ יומיים בבית-חולים-שדה. גם האם חלתה, תששה, עוד קודם נפגעה משתי פציעות רסס, אחת מהן בחלל הבטן, וחודש אחרי בעלה מתה גם היא; אולי, בנוסף לכל, גם התגעגעה לבעלה. סרגי נותר יתום.

מאיור סבלייב קיבל את הפיקוד על החטיבה, לקח עמו את הילד והחליף את אביו ואמו, איש אחד במקום כל קרוביו. גם הילד נעתר לוולודיה מכל הלב. "אני הרי לא מהאוגדה שלהם, אני מאחרת. אבל את וולודיה סולייב אני מכיר מזמן. והנה נפגשנו פה במטה החזית. שלחו את וולודיה לקורס מפקדים, ואני נמצאתי שם בעניין אחר, ועכשיו נוסע בחזרה לאוגדה. וולודיה פקד עלי לשמור על הילדון, עד שיחזור... אבל מתי יחזור וולודיה? ולאן ישלחו את הילד?! טוב, נראה כבר..."

מאיור בחיצ'ב ניסה להישאר ער, ראשו חזר ונשמט, עד שנרדם. סריוז'ה לבקוב נחר בשנתו כמו בוגר למוד-ניסיון, ופניו, שנחו כעת ממועקות וזיכרונות, נרגעו באושר תמים, דמות של ילדות קדושה, ממנה קרעה אותו המלחמה. גם אני נרדמתי, ניצלתי זמן עורף, לכל יאבד לי.

התעוררנו בדמדומים, בסוף יום ארוך של חודש יוני. שני אנשים על שלוש מיטות – מאיור בחיצ'ב ואני, והנה, סריוז'ה לבקוב איננו.

המאיור דאג. אחר כך החליט שהילד הלך לזמן קצר לאן שהלך. מאוחר יותר ניגשנו לתחנה וביקרנו אצל המושל הצבאי, אבל איש לא הבחין בחייל הקטן בתוך המון האדם של העורף.

גם בבוקר סריוז'ה לבקוב לא חזר, אלוהים יודע לאן הלך. ליבו הקט מעונה מגעגועים לאיש שנשט אותו, אולי בעקבותיו הלך, אולי לחטיבת האב, שם נקברו אביו ואמו.

על הטרגדיה הראשונה של הסוציאליזם

אין לנו מה להידחף ולהשתכר מהחיים. תקופתנו רצינית וטובה מדי בשביל הסיפוק המבורך. המתבשם ייתפס וימות כמו עכברון, שנכנס למלכות כדי לשבוע מחתיכת שומן על קרס מתכת. יש הרבה שומן סביבנו, אבל כל חתיכה היא פיתיון. יש להיות בין אותם אנשים רגילים, העוסקים בעבודה סוציאליסטית וסבלנית, לא יותר מכך.

ההתכוונות והתודעה הללו תואמות את האופן שבו מתפקד הטבע. הוא אינו עצום ואינו שופע. לחלופין, המבנה הקשיח של הטבע לא איפשר אף פעם לאף אחד ליהנות משפע עצום. כך צריך להיות, אחרת כבר מזמן היו בוזזים, מבזבזים, סוחטים ומכרסמים אותנו עד מַח העצם. תיאבון לא חסר. מספיק שהעולם הפיסי יחסר חוק אחד בלבד, זהו חוק יסודי – הדיאלקטיקה – כדי שבני האדם לא ישאירו ממנו אבן על אבן בתוך כמה מאות. יתרה מכך, במקרה כזה הטבע עצמו היה מתפרק לרסיסים, גם בלי השפעת האדם. הדיאלקטיקה, כנראה, היא ביטוי לקמצנות, לסידור הקשה והבלתי מתפשר של הטבע, ורק בזכותה התחנך האדם למשמעת, לאורך ההיסטוריה. שאם לא כן, הקיום על פני האדמה היה נפסק מזמן, כמו ילד המשחק בסוכריות והן נמסות בידיו לפני שהוא מספיק לאכול אותן.

מהי האמת של המציאות ההיסטורית הנוכחית?

זו מציאות טרגית, ולו רק בשל כך שהעבודה ההיסטורית המשמעותית מתרחשת לא על כדור הארץ כולו, אלא על פני חלק קטן ממנו, בעומס יתר אדיר. האמת, לדעתי, טמונה בכך ש"הטכנולוגיה תקבע את הכל". הטכנולוגיה מהווה את עלילת הטרגדיה המודרנית, אם בנוסף לתעשייה המלאכותית אנו כוללים במלה זו גם את ארגון החברה, המתבססת על טכנולוגיה תעשייתית, ואפילו את האידיאולוגיה. אגב, האידיאולוגיה אינה נמצאת בראש החברה, אלא בליבה, ממש במרכזה של תחושת השייכות החברתית. ליתר דיוק, עלינו לכלול בטכנולוגיה את הטכנולוג עצמו – האדם, כדי שלא נגיע להבנה קהת חושים של הבעיה.

יש מתח טרגי בין הטבע לטכנולוגיה. הטכנולוגיה אומרת, "תנו לי נקודת משען ואוכל להזיז את העולם". ואילו מבנה הטבע הוא כזה, שאין הוא נכנע בקלות. אפשר להזיז את העולם, אם נתכנן את המנוף המתאים, אבל הפסד האנרגיה בפעולת מנוף שכזה יהיה כה גדול, עד שהניצחון יהיה חסר תועלת מבחינה מעשית. זהו הדבר הנמצא ביסוד הדיאלקטיקה. נביט בתופעה בת ימינו: ביקוע האטום. אותו עניין. קרב היום החגיגי שבו, בהשקעת אנרגיה n , נצליח לפרק את האטום ולקבל $n+1$, ונהיה נורא מרוצים מהתוספת האומללה הזו, בשל הרווח הנקי, שהושג כביכול הודות לשינוי מלאכותי של עיקרון טבעי, כלומר עקרון הדיאלקטיקה. הטבע נותר מנוכר ואדיש. הוא גומל לנו רק במידה כנגד מידה, או עם רווח לטובתו. הטכנולוגיה מתאמצת לעשות את ההיפך. העולם החיצוני מוגן מפנינו בעזרת הדיאלקטיקה. מסיבה זו, אפילו אם הדבר הוא פרדוקסאלי, הדיאלקטיקה של הטבע היא ההתנגדות החזקה ביותר לטכנולוגיה ואויבת האנושות. הטכנולוגיה מתוכננת ופועלת לצורך הפרכת הדיאלקטיקה או ריכוכה. הישגיה לעת עתה צנועים ביותר ולכן העולם אינו שופע טוב לב כלפינו.

בו-בזמן, הדיאלקטיקה היא מורת הדרך שלנו והתרופה המונעת מוות בהתענגות מוקדמת, ריקה וילדותית, כמו גם הכוח שהניע את יצירת הטכנולוגיה.

הדיאלקטיקה עובדת באותה עקביות גם בסוציולוגיה, בחיי הפרט, בנפש האדם. אב לילד בן עשר נטש אותו עם אמו כדי להינשא ליפהפייה. הילד התגעגע נואשות לאביו ובגמלוניות וסבלנות תלה את עצמו. גרם של סיפוק על כף אחת של המאזניים מול טונה של אדמת קבר על השנייה. האב לקח את החבל מצוואר בנו ותוך זמן קצר הלך בעקבותיו. רצה להתבשם מאותה יפהפייה, ולא רצה לשאת את האהבה כמטלה עם אשה אחת, אלא כתענוג. אל תשתכר אחרת תמות.

אנשים תמימים יתנגדו ויאמרו: המשבר הנוכחי בתעשייה מפריך את נקודת המבט הזו. הוא לא מפריך דבר. חישבו על המנגנון החברתי המורכב במשטרים האימפריאליסטיים והפאשיסטיים, על העינוי השוחק של האדם המקומי, ותבינו כיצד הושג הגידול בייצור. השמדה עצמית בפאשיזם, מלחמות בין מדינות – אלו הם הפסדי הייצור ההמוני והנקמה שלו. חותכים את הקשר הטרגי במקום לפתור אותו. ואפילו אין פה טרגדיה במובן הקלאסי, אין ספק שלולא בריה"מ, היה העולם משמיד את עצמו בתוך פחות ממאה שנים.

טרגדיית האדם החמוש במכונה ולב, ובדיאלקטיקה של הטבע, חייבת

להיפתר במדינתנו באמצעות הסוציאליזם. ואולם, יש להבין כי זוהי מטלה מאוד רצינית. בעת העתיקה החיים היו "על פני" הטבע, והסתפקנו בעודפים ובתוצרי הלוואי שהוא פלט באופן סטיכי. כיום אנו חודרים פנימה, אל תוך העולם, והוא מפעיל עלינו כוח שווה ערך.

1934

מרוסית אלון מרקוס

הספק של פלטנוב

בסיפור "אנטיסקוס" שכתב פלטנוב ב־1926 לעג לייצור קפיטליסטי של מכשיר לוויסות חיי המין. בין היתר בדה בסיפור הצעה, משמו של מאיאקובסקי, הפוטוריסט הנערץ, ביחס לזרע הנשאר במכונה: "לאסוף בחסכנות, לבנות מפעל ולאפות בו רקיקים, וזה שתרים את חומר הגלם להכנת הרקיקים יזלול אותם בתאוותנות... האנושות תקבל אז חלב, שמנת, פיתות, גבינה נוזלית וגבינה קשה – הכל חוץ מרגל של אשה." ובסיפור האחר שפרסם ב־1926, "פצצת ירח" משרד המהנדס קרייצקופף לכדור הארץ מתוך הרקטה שהמציא, רגע לפני שהוא מתרסק על הירח את המשפט הפסימי: "הגידו מיד, הגידו לכולם: בני האדם טועים טעות חמורה! העולם אינו תואם את מה שהם יודעים". אפילו מן הדברים הללו נקל להבין מדוע נרדף פלטנוב בשנות סטלין, מדוע צונזר, מדוע נאסר לפרסם את יצירותיו במלואן.

סביר להניח שהפסימיות הזאת של המחבר הוליכה את יצירותיו אל הצנזורה ואל הרדיפה. לכן ראוי לקרוא בתשומת לב מרובה את מאמרו הגנוז מ־1934. הוא רחוק מאוד מהאופטימיות הטכנולוגית של הבולשביקים (ושל כלל המודרניסטים). די להשוות את הסיסמה של לנין שהלהיבה את הפוטוריסטים הרוסים "חשמל + סובייטים = סוציאליזם" עם הפסימיות של פלטנוב, כולל הנבואה שלו על פיצוח האטום, כדי לקרוא מחדש בספרות שלו: בן לפרולטרים, הידרולוג, מסרב להתלהב מהמאבק נגד איתני הטבע.

יש מתח טרגי בין הטבע לטכנולוגיה. הטכנולוגיה אומרת, "תנו לי נקודת משען ואוכל להזיז את העולם". ואילו מבנה הטבע הוא כזה, שאין הוא נכנע בקלות. אפשר להזיז את העולם, אם נתכנן את המנוף המתאים, אבל הפסד האנרגיה בפעולת מנוף שכזה יהיה כה גדול, עד שהניצחון יהיה חסר תועלת מבחינה מעשית.

ויש לו, ב־1934, דוגמא לטרגדיה הראשונה של הסוציאליזם – זה שאמונתו באותן שנים התרכזה בפיתוח מואץ, בתכניות חומש:

נביט בתופעה בת ימינו: ביקוע האטום. אותו עניין. קרב היום החגיגי שבו, בהשקעת אנרגיה n , נצליח לפרק את האטום ולקבל $n+1$, ונהיה נורא מרוצים מהתוספת האומללה הזו, בשל הרווח הנקי, שהושג כביכול הודות לשינוי מלאכותי של עיקרון טבעי... הטבע נותר מנוכר ואדיש. הוא גומל לנו רק במידה כנגד מידה, או עם רווח לטובתו.

ברור לנו מדוע לא פורסם המאמר החשוב הזה. הוא ביקש לחשוב על האידיאולוגיה של הטכנולוג כחלק מהאידיאולוגיה.

באביב 1934 הוצא אנדריי פלטנוב מן המקרר הסובייטי, ונכלל בכריגדת סופרים שנשלחה לטורקמניסטן, כדי לדרווח משם על התקדמות הסוציאליזם. באותה שנה התבקש גם לתרום לכמה אלמנטים שעתידים היו לצאת בעריכה ריכוזית של גורקי. פלטנוב היה אז בן שלושים־וחמש. הוא כתב כבר כמה רומנים, שאף אחד מהם לא פורסם במלואו, בגלל הצנזורה. קוראים בארצו הכירוהו הודות לכמה סיפורים קצרים, ובעיקר בעקבות דו"ח הציטאטירי, "לשימוש בעתיד", שעורר ביקורת רשמית עם פרסומו ב־1931. עד צאת המשלחת לטורקמניסטן, משך שלוש שנים, לא יכול היה פלטנוב לפרסם דבר. האלמנטים, שהעבודה עליהם החלה ב־1934, היו אמורים לציין את השלמת תכנית החומש השנייה ב־1937; הם לא הופיעו אף פעם, עוד עדות אילמת לשקיעת האינטלקטואלים, במקביל ל"טיהורים" הגדולים.

הטקסט המובא כאן הגיע לשולחן עבודתו של גורקי בתחילת ינואר 1935. בתוך ימים ספורים דחה גורקי את החיבור כ"לא ראוי" ו"פסימיסטי"; ואם לא די בכך, כדי ללמד משהו על טיבו של הטרור האינטלקטואלי, הנה בתחילת מארס גינתה, באופן פומבי, המזכירות הארגונית של איגוד הסופרים, את המאמר הגנוז, כ"ריאקציונרי", "משקף את הפילוסופיה של היסודות העוינים את הסוציאליזם".

המאמר נכתב במחצית הראשונה של 1934, אחרי שפלטנוב חזר מטורקמניסטן; פרק ביומניו מאמצע אפריל מבהיר כי כבר אז בחן את הנושאים העיקריים המופיעים בו. רבים מהם מתייחסים באופן ישיר למה שהעסיק אותו ברומן מוסקבה המאושרת, שבאותם ימים עבד עליו. כמה פרטים שימשו אותו

גם בתסריט "אבא-אמא". החיבור הוא גם מעין תשובה להשקפותיו של גורקי על הטבע; "כדור הארץ שלנו מגלה לנו שוב ושוב בנדיבות את מטמוניו הרבים מספור" (1932).

לפלטונוב, מומחה להידרולוגיה במחוז הולדתו וורונז', בעת שהיכתה שם הבצורת של ראשית שנות העשרים, היתה תפיסה אחרת לגמרי על ההתנגשות עם הטבע. האמונה הבולשוויקית בטכנולוגיה – כמו אמונתם של רוב המודרניסטים – הילכה אצלו יד-ביד עם הכרה באכזריות הסביבה, עליה נשען המין האנושי, הכרה שהפכה בשמאל ל"מובנת-מאליה" רק בשנות השמונים של המאה הקודמת, עם עליית הירוקים. "על הטרגדיה הסוציאליסטית הראשונה" תופס מקום חשוב ביותר ביצירתו של פלטונוב. אף שהרשימה היא עיתונאית מבחינת הז'אנר, היא אינה נושאת עוד את החותם התעמולתי, שאיפיון את רשימותיו מתחילת שנות העשרים. זהו טקסט פילוסופי. כתב היד שלו פורסם לראשונה ברוסיה ב־1991. הגרסה האחרונה, זו שגורקי כנראה קרא, מדגישה הרבה יותר את הבעיות העומדות בפני הטכנולוגים של הנפש בבריה"מ. בזמן הטרור הסטליני נסוג פלטונוב לכתיבה של ביקורת ספרותית. ייתכן שהארכיונים הרוסיים יגלו עוד מאמרים פילוסופיים, שנכתבו בין השנים האופטימיות לשנות הזוועה.

מ"מ

נצר ג'מיל שעת'

בורסקאות

.1

נכנסנו אל בית הספר דרך פרצה שבגבו,
 שחקנו בכדורי הדלתות הנעולות,
 והלכנו – יד לוחצת יד – במעבר המוביל
 אל פתח בחלקת אדמה של זקנה המגדלת
 מים באגני העצים,
 ואפרוחים בזכרונם של אלה שגדלו
 כחטאיהם מחויץ לגדר.
 אמרה לנו דברים עם רקיעת המקל,
 וברך עינינו ראתה את אבותינו
 המברסקים בדברי ימי החיים.

.2

חצינו את המדבר בחפזון, לבל נחסר ולכל יתחלק בנו.
 כשאזל החול מרגלינו שאל אותנו הדמיון: האם בקצות האפק עודנו
 תקוותם של ההולכים לאטם מאחורינו
 אנו אשר נשאנו את הכבד, את פורות הדבורים ושוככי היונים, את הפוך
 והתכלינים
 ואת משחת החינה וארגזי הכלולות ואת הכפות והתבות הגדולות
 שאת סודותיהן אין יודעים קטנים שבכו על בבות סוסים ותרגולים וצפורים
 שרגליהן נשברו תחת כבד ידינו ועירמן
 משעונים קלים ומנרות!

.3

ירדנו מן השפתות
 אל הרמה והמישור, פשוטים

היו אֲבָנִים וְקִסְדוֹת בְּמִבּוֹאוֹת הַיְשִׁימוֹן
 וּבְשָׁמַיִם אֶרֶץ מְקַרָּה
 מֵעַל קֶצֶה-שָׁם
 רְאִינוּ אֶת הַיָּרֵחַ בּוֹלֵעַ אֶת הַכּוֹכַב שֶׁלִּידוֹ
 וְהַזֶּאֵב – הַרְסִיסִים הַנִּפְלְטִים מִחִבֵּי־אִים אוֹתוֹ בְּעוֹדוֹ
 מְכַרְסֵם אֶת גְּרוֹן הָאֲבִדוֹן

4.

בוא, יְדִידִי, נִשְׁרַטט בְּשַׁנְיָנוּ כְּפוֹתִיָּה שֶׁל עִיר בְּפְרוֹסַת לֶחֶם
 בוא נְמִיר אֶת הַשֵּׁם בְּדַבְרֵי־ם:
 הַתְּקִנָּה הִיא בְּרוֹשׁ שֶׁמְחַלְפוֹתֶיּוֹ הָאֲפֵלוֹת אֵינָן מַעֲלוֹת שִׁיבָה
 בוא נְמִיר אֶת רְטִית הַפֶּצַע בְּצַפּוֹר שֶׁהַשִּׁיגָה הַלֵּילָה וְהִיא מְקַנְנֶת בְּסֶהַר
 בוא, יְדִידִי, הַשִּׁירָה בְּעֵלֵי טִיוֹטָה
 וְהַתְּקִנָּה יוֹרֶשֶׁת הַתְּקִנָּה נִסְמָכֶת לְשִׁלְחֵן הַשִּׁישׁ
 בְּקֶצֶה הַהַר!

לא טוֹב שִׁילוֹנוֹ הַמַּיִם
 הָאֵם לָנוּ הַמַּיִם הַשְּׂכָם?
 לא טוֹב שִׁילוֹנוֹ הַמַּיִם!
 יְדִי מְלַכְלָכוֹת מְסֻדָּר מְטָתִי
 בְּשַׁעָּה מְאַחֲרֶת.
 חֵם הַדֶּקֶל מִמַּעַל
 וְהַמְּלַח אֲבָנִים בְּמִכָּל לֶבֶן
 כְּפָרָה שְׁחָרָה עַל הַמִּכָּל
 וְצַל כְּפִי, לְפַעְעָמִים.
 וְכַעַת, קוֹל מְאַחֲרֵי הַמְּסֻגָּרֶת:
 אֵל תִּגַּע בְּמִרְאָה בִּיד שֶׁגִּסּוֹת הַצִּלְלִים טִנְפָתָהּ
 וְעַכְשָׁו חֲרָחוֹר תִּרְנַגּוֹל בְּבִרְז
 אִיזוֹ פְּזִיזוֹת הַתְּרַגְּשָׁה עַל דְּרִישׁוֹתֵי הַלֵּילָה?
 הִיִּיתִי כְּלִיל אוֹיֵר
 וְכֹאֲשֶׁר נִבְהַלְתִּי עַל שְׂאֵינִי נִרְאָה
 הִרְהַרְתִּי בְּכִרַח הַתְּעַרְבּוֹתִי בְּעַפְרִי.
 חֲשַׁבְתִּי וְאֶרֶץ הַמְּקַרָּה וְעִשִׂיתִי זֹאת בְּפִמְבִּי

ומרצוני הטוב.
 אני העפרי מכה האהבה
 חולם בטרם אישן על צחות בקר המחר
 ועל נקיון הרחובות מיגון העינים
 ועל החלצות מריק הפגישות
 ועל רביצת המשפחה על פרים מכאב הצדדים
 חולם בטרם אתפלש בי
 כי אני האזון בין הריק לעפר
 בין הקול למשמעות
 בין השהות לגלות
 כדי לשוב ולהתערב בריק החפשי מעפר
 ומקול ואפלו ממים.
 הלשם כך כל הדרדרות המים בכרז?
 לא הרבה ולא קצת,
 אולי כך וכך.
 מיהם אלה הנעים בין קפלי צלי?
 נורא הוא שיתנחלו הצללים בצלי
 אם אתפשם בידי
 יכבידו עלי במטה שאישן
 הכרית המגקדת כנמר מתחת לראשי
 הקרובים בחלומי
 וכמה עופות חול
 נפנים לנקר את נצני
 עופות אצילים בהסח דעתם נודדים אלי
 שלא בעונתם.
 מהר!
 הצילנו יחדו, אלהים!
 אנחנו רבים מאתנו
 מעמנו המלכודות ומעמנו הצללים הגסים
 כמעט שאני כופר בי אלמלי שברשותי תמונה לבנה
 אלמלי נקביות המראה
 וטהר גופו של הברז הנוטף
 הריק אפשרי

הַחֲלוּמוֹת אֶפְשָׁרִים
בְּכִרִית הַמְּנַקֶּדֶת כְּנֹמֵר מִתַּחַת לְרֹאשִׁי
וְאַחַר כֵּן, הִבְרִזוּ הַחֶלֶק לֹא חָדַל לְחַרְחֹר
וְאַחַר כֵּן, יְדֵי מְלַכְלוֹת מְסֻדָּר מִטְּתִי
בְּשַׁעַה מְאַחֶרֶת.
כְּבֹכֵל זְמַן יְהֵא
סִבְרוּ הַנְּאִיָּה שֶׁל הַדְּקָל אֲשֶׁר אֵינוֹ שׁוֹתֶה בְּגִלּוּי
וְאֵינוֹ נִשְׁעֵן עַל דְּבָר
וְלֹא עַל אִישׁ
וְאֵינְנוּ יִשָּׁן

מערבית גיא רון גלבע

יצחק לאור

”פריחת הלילך”, פתיחה לרומן חדש

אילו נאלץ אורפיאוס לחלץ מהשאול התל אביבי את אורידיקה אשתו, היה אומר נואש מיד, לכן צריך לומר משהו על השאול הזה, שכן הוא יכול להעניק לנו מושג כלשהו על הכורח ההיסטורי של הגיהנום, ועל סוג ההנאה ששאבו בחורינו ועלמותינו מבילוי בבתי הקפה ובבארים הללו, מקומות איומים ורועשים, ובחודש אוגוסט, זה החודש שבו מתחיל סיפורנו, הם איומים עוד יותר, חם ולח ומצחיץ מאוד, בנוסף לרעש ולהמולה ולפרצי האהבה העצמית, זו המובנת-מאליה, לעצמה ולזולתה, של בני מתנחלים ונכדיהם וניניהם, כלומר אנחנו, שתמיד יש לנו מקום להתרחב, צפוף או לא צפוף, באותה נהמת הנני כאן, תוצר חד-פעמי של ההיסטוריה, הורי והורי-הורי והורי-הוריהם וכל הרשת המופלאה הזאת שהסיעה אותם, חיתנה אותם, כגשרים על פני אירופה, טוב, גם אסיה, טוב, גם אפריקה, במרכבות חוצות גבולות, ברכבות חוצות הרים, רק כדי להיפגש ולהוליד אותי, ואני הריני כאן, כורח היסטורי, בעצם היותי, יושב כאן, בחום אוגוסט, מסריח אל מחוץ לגופיה שלי, ושערי מבצבץ מתחת לבתי שחיי, מצמח על חזי, וניחוח זיעתי היבשה נפוץ על פני סביבתי, והרי לשם כך חצה אבי-סבי את הקרפטים, או את הוויסלה, כדי לפגוש את אב-סבתי, כדי שאני יחיד מכל צאצאיהם, בעולם ובארץ, יש עוד, לא במרכז, אריץ את קולי אל מעבר לשולחן, ואל מעבר לשולחנות שכני, ואני מכריז בזאת בקול גדול שאת הלה אני מכיר וגם את ההוא אני מכיר, ואני מוכר, כמובן, שהרי אני מוכר-מאליו, והרעש הזה איננו בא מגרון אחד, אם דימיתם לרגע, כאילו יש בכוננתנו לספר סיפור של אותו תוצר נדודים, לא, לא, הרעש הקולני הזה בא מגרונות רבים, כולם צמתים חד פעמיים של תהליך היסטורי רחב, העוצר במקרה בבית הקפה הזה, שמזגנו אינו משכיל להטביע את ריח הזיעה היבשה מבתי השחי, וסנדלי אצבע מצחינים מזיעת כפות רגליים – ציז קראו לה פעם – ואימהות מחתלות את תינוקיהן, מנקות את הקרוי בעברית בת-ימינו קאקי, שאינה אלא, לטובת הדורות הבאים, צואת תינוקות חומה, רכה ומסריחה מאוד, ובקבוקי מזון

לתינוקות עוברים מעבר לשולחן, בעזרת היושבים באמצע, בין כורח היסטורי אחד לשני, אלא מעבירה לאבא, המשתתף בהנקה הזאת, איך לא, בעודו משחק שחמט, או ששִׁבש, וכאילו בית הקפה הוא הכרח בל יגונה, ואי אפשר לא לבוא לשם עם התינוק ולהחליף לו, על השולחן, ליד הקפה והטוסט־גבינה, מעין תחנת רכבת של פליטים, שכבר אין להם לאן לנדוד, לפחות עד סוף העונה, וכאן יישארו לפחות כל הקיץ, בשמחה די גדולה, וכלבים נובחים ורודפים זה את זה, כי הכניסה לכלבים אינה אסורה אצלנו, גם לא ליהודים, לא לילדים, רפליקות של כורח היסטורי לעתיד לבוא, הזוחלים בין השולחנות בכל מיני משחקים ומטלות שהטילו עליהם הוריהם, כדי שלא יפריעו להוריהם, וכאמור כבר, אפילו לערכים מותרת הכניסה, והם מורידים את הכלים מהשולחנות ושרים בתוך המטבח את שירת ארצם הפורחת, ובחוף, ברחובות, נוהמים המזגנים כמו גדודי טנקים מחכים לרגע הפקודה, ואנשים שאינם נתחבים לצחנת בתי הקפה או הבארים, מסיבות של צניעות, או של אנינות טעם נדירה, נוהרים למקומות שבהם יש מזגני חינם: בנקים, בתי מסחר, סניפי דואר, קניונים, והטמפרטורות הגבוהות מזמנות אלינו תיירים מטורפים, אשר לא רק שאינם מחרימים את ארצנו בגלל שמה הרע, שיצא כבר בעולם כולו, אלא הם אף נהנים מן האקלים הנורא הזה, יולי־אוגוסט, על פי המלצות ספרי הדרכה, איפה סקס קול, ואיפה אוכל קול, איפה הומואים קול ואיפה טכנו קול, וחום הזפת של הכבישים מכה בקירות הבתים וקירות הבתים משיבים אדים, והמזגנים, גדודי טנקים שבכוננות, דוחסים עוד חום לתוך העיר, ומי שאינו מכיר את אוגוסט בארץ, שייך ככל הנראה לאליטות הישראליות, הנוסעות מכאן בחודש הזה, ולהם אנחנו מספרים את הדברים הללו, לפי שעליהם לדעת מהו המקום עליו הם ממליצים בלהט לכבי כזה, כאילו שליחי משרד התיירות, בבתי קפה חביבים באיסלנד הצוננת, או בברלין המתרוממת, או בקליפורניה החולמת, ויש רגעים שבהם עולה התענוג של היושבים כאן על גדותיו ובשעה מסוימת אחרי הצהריים מתחילה שירה סביב שולחן אחד, תערובת של נוסטלגיה אל הימים שבהם היו אבות אבותינו קופים, ועדרם נהם, אלא שהמוסיקה בת המאות האחרונות, גדולתה שיכולה היא לשלב עוד סוגים של עדריות, למשל שימוש בכס עבה משתפך, עדות לנוכחות הורמונאלית ביחד עם רגש עמוק, וגם קמצוף חסידי, בעיקר המלים אוייוי וי, ובקיצור, באותו רגע, כל נדודי אבותינו לצורך נישואים וזיווג והזדווגות מקבלים עוד משמעות, וליד שולחן בפנינה, ממש במקום שבו מענטזת המלצרית, לא מרצון להיות יפה, אלא מצורך לעבור בין שני כיסאות, לתוך המטבח ולהביא עוד טוסטים עם גבינה צהובה מותכת, קרוב מאוד למקום שבו

יכולת גם ליטול מן המיתלה מפתח ולצאת לחצר ושם לפתוח בית שימוש, ואחר כך לנעול ולעבור שוב ליד אותו שולחן, שבו ישבו בכל יום חמישי לפנות ערב, למן חודש אוגוסט הנורא ההוא, אלחנן כצנלבוגן, הקשיש, כמו כל איש צבא בדימוס, ויריב צימרמן, שאין לו גיל, כמו כל פרופסור, בקפה "פריחת הלילך".

מאי, 2011

המשתתפים בחוברת

תרגומים מגרמנית לשיריו של ברטולט ברכט מעשה ידיה של ליאורה בינג-היידיקר פיארו את ספר ברכט בסתיו האחרון; צבי בן דור נולד ב-1966 בירושלים והיום הוא פרופסור מן המניין להיסטוריה סינית ואסלאמית באוניברסיטת ניו יורק; שיריה של נויט בראל התפרסמו בגיליונות 12, 15, 22, 23, 25 ו-26 של **מַטְעַם**; שירים של יקיר בן-משה התפרסמו ב**מַטְעַם** 22 ו-25; עופר גורדין (יליד 1952), תושב כפר אז"ר, אחראי על מערכות המים של המושב; הציירת תמר גטר היא כלת פרס פונדק על תערוכתה GO2, שהוצגה ב-2010 במוזיאון תל אביב; סיפוריה "השרפרף", "רוגטקה", "לינדברג" ו"חוליה ואולה" ראו אור בגיליונות 14, 15, 25 ו-26 של **מַטְעַם**; שיריה של חדוה הרכבי ראו אור גם בגיליונות 11, 12, 15, 17, 18 של **מַטְעַם**; רוב כתבי היד של המספר היהודי ארנסט וייס – נולד בברנו (היום צ'כיה) ב-1882, שם קץ לחייו בפאריס עם תחילת הכיבוש הגרמני ביוני 1940 – אבדו; שלושת שיריו של מאיר ויזלטיר ייכללו בספרו החדש תכריך שירים שיופיע ב-2012; השיר Why Should Not Old Men Be Mad? מאת ויליאם בטלר ייטס (נולד ב-1865), נכתב סמוך למותו של המשורר האירי, ב-1939; אבי כהן צדק, בן 32, חי בקריית מוצקין, עובד כמנהל פרויקטים בחברת הנדסה; שרה פוי הוא שם העט של מי שכבר פירסמה את שיריה ב**מַטְעַם** 23, 24 ו-26, היא בת שלושים ושש, הגיעה לארץ ב-1996 מאוקראינה וחיה בחדרה; המספר האמריקאי רינג (רינגולד וילמר) לארדנר נולד בניילז, משיגן, ב-1885 ומת ב-1933; פרופ' יגיל לוי (53) מהאוניברסיטה הפתוחה חוקר את משולש היחסים צבא-חברה-פוליטיקה; פרופ' סטפן מאיטשק, יליד 1960, מלמד אסתטיקה ופילוסופיה של הלשון בבית הספר הגבוה לאמנות של אוניברסיטת קסל, גרמניה; לאה מור כותבת את הדיסרטציה שלה באוניברסיטת קסל, גרמניה, על אסתטיקה באידיאליזם הגרמני; אלון מרקוס נולד ב-1980 בקישינב, ברית המועצות, הגיע לארץ ב-1989, למד באוניברסיטה כימיה, עשה תואר שני בקולנוע ופירסם מסיפוריו גם ב**מַטְעַם** 26; שירה של יעל נאמן "כתובת אש" פתח את הגיליון

הראשון של **מַטְעַם**; **יורם נסלכסקי** נולד ב־1972 בקיבוץ גבעת עוז, מתגורר בתל אביב, למד פיזיקה ופילוסופיה והוא עובד ב"הארץ"; ספרו לעיני השמש הזאת ראה אור בהוצאת פיתום; סיפוריו התפרסמו בגיליונות 12, 15, 16, 17, 23 ו־26 של **מַטְעַם**; **מחמת כיסופים** ספר שיריה הראשון של חגית סבג, בת השלושים־וחמש, ששיריה הראשונים ראו אור ב**מַטְעַם**, יראה אור בקרוב בספריית פועלים; אירית סגולי, ילידת 1946, אוצרת וחוקרת אמנות ישראלית, יסדה את גלריה קו 16; **רמי סערי** תירגם לאחרונה את הרומנים **מלחמה ומלחמה** מאת לאסלו קרסנהורקאי והתשוקה של קיאנדה מאת פפטלה; **נעמה עמירב**, בת 53, מתגוררת בגליל; **אנדריי פֶּלְטוֹנוֹב** נולד ב־1899 למשפחת פועלים עניה מאיזור וורונז', היה למהפכן והשתתף במלחמת האזרחים, שאחריה למד הידרולוגיה ובמקביל פירסם שירה ופרוזה; ב־1951 מת ממחלת השחפת, אחרי שבמשך שנים רבות נאסרה יצירתו לפרסום בגלל עמדות "אנטי מעמדיות"; **דורית קינן** שוקדת בימים אלה על מאמר אודות הבטים מגדריים אצל קפקא המזרחי; שירים של **כרמית רוזן** התפרסמו בגיליון 12 ו־16 של **מַטְעַם**; שיריו של המשורר היווני **יאניס ריצוס** ששיריו המתורגמים התפרסמו ב**מַטְעַם** במשך השנים האחרונות, לקוחים מתוך ספרו **הרחוק**; **נצר ג'מיל שעת'**, ח'אן יונס, יליד 1979, שיריו המתורגמים בגיליון זה התפרסמו בספרו האחרון **הפשיטו את הלילה מן העץ** שראה אור במאי האחרון.

מַטְעַם, ינואר 2005 – דצמבר 2011

1. משתתפים

א

- אֶשְׁאפְעִי, פאיד, מצאתי את אחי (עדות), **מַטְעַם 18**, יוני 2009, 163
- אבו רחמה, אמאני, אימייל מן התופת (עדות), מערבית נביל ארמלי, **מַטְעַם 18**, יוני 2009, 121
- אבו שחאדה, סמי ושבייטה, פאדי, כלת היס, כבשת הרש (מסה), **מַטְעַם 21**, מארס 2010, 135
- אבן־חן, גליה, תשעה שירים, **מַטְעַם 12**, דצמבר 2007, 19
- אברון, נדב, אני לא כותב לבד (שירים), **מַטְעַם 5**, מארס 2006, 67
- אברמוב, צחי, שלושה שירים, **מַטְעַם 13**, מארס 2008, 141
- אג'יל, ע'אדה, דלאל חיכתה (עדות), מאנגלית ענת מטר, **מַטְעַם 18**, יוני 2009, 135
- אגמבן, ג'ורג'ו, צורת חיים (מסה פילוסופית), מאיטלקית דוד קישיק, **מַטְעַם 14**, יוני 2008, 159
- אגרס, דיב, "מה פירוש כשהמון בארץ רחוקה מבחין בחייל המייצג את ארצן, יורה בו, גורר אותו מכלי הרכב שלו ואז משחית את גופתו באבק המדבר" (סיפור), מאנגלית רואי וולמן, **מַטְעַם 12**, דצמבר 2007, 36
- אדוניס, מראות לשחקן המחופש (שירים), מערבית גיא רוך־גלבע, **מַטְעַם 18**, יוני 2009, 62
- חלונות (מחזור שירים), מערבית ראובן שניר, **מַטְעַם 20**, דצמבר 2009, 63
- אדלר, דוד, החיים האלה, תחילתם ילדות, **מַטְעַם 22**, יוני 2010, 102
- נוף אופייני (שיר), **מַטְעַם 25**, מארס 2011, 147
- אוטס, ג'ייס קרול, אנה תלך ומאין תבוא? (סיפור), מאנגלית דפנה רוזנבליט ועודד וולקשטיין, **מַטְעַם 23**, ספטמבר 2010, 14
- פו נקבר, או המגדלור (סיפור), מאנגלית עודד וולקשטיין ודפנה רוזנבליט, **מַטְעַם 26**, יוני 2011, 106
- אולדס, שרון, ארבעה שירים, מאנגלית שירה סתיו, **מַטְעַם 11**, ספטמבר 2007, 53
- אזפן, ג'ורג', צורות האהבה (שיר), מאנגלית שמעון זנדבנק, **מַטְעַם 14**, יוני 2008, 78
- אוקונור, פלאנרי, "הספּר" (סיפור), מאנגלית יצחק לאור, **מַטְעַם 18**, יוני 2009, 31
- "התגלות" (סיפור), מאנגלית, עודד וולקשטיין, **מַטְעַם 18**, יוני 2009, 41
- "הייזל ביריד" (פרק מהרומן "דם טוב"), **מַטְעַם 18**, יוני 2009, 60
- אורלב, איתמר, זר (סיפור), **מַטְעַם 5**, מארס 2006, 143
- אורן, אילה, הכפר הנטוש (שיר), **מַטְעַם 23**, ספטמבר 2010, 48
- אזרד, טל, תני לנו מאה (שיר), **מַטְעַם 14**, יוני 2008, 148
- איני, לאה, הפסל (סיפור), **מַטְעַם 2**, אפריל 2005, 29
- השמלה (סיפור), **מַטְעַם 7**, ספטמבר 2006, 93
- פרקים בחייה של איריס לבבות (סיפור), **מַטְעַם 4**, דצמבר 2005, 18
- איפוליס, ז'אן, על ההכחשה (מסה), מצרפתית עלי ראונר, **מַטְעַם 11**, ספטמבר 2007, 158
- איתן, מעין, כעס (סיפור), **מַטְעַם 8**, דצמבר 2006, 97
- פסטה (סיפור), **מַטְעַם 9**, מארס 2007, 22

- אלאסואני, עלא, למה יא סייד? (סיפור), מערבית נביל ארמלי, **הַטַעַם 20**, דצמבר 2009, 44
אל־אסטל, מוחמד מוסא, שלושת הילדים שכבו (עדות), **הַטַעַם 18**, יוני 2009, 150
אלבלך, נגה, שעשועים (סיפור), **הַטַעַם 20**, דצמבר 2009, 131
אל־דסארי, ג'מעה, שיר מכלא גואנטנומו, מאנגלית יצחק לאור, **הַטַעַם 13**, מארס 2008, 26
אלהרר, דוד, כור היתוך (סיפור), **הַטַעַם 24**, דצמבר 2010, 8

שלום כיתה ה' (סיפור), **הַטַעַם 25**, מארס 2011, 42
אלוש, שאול, חיי נישואין (פואמה), **הַטַעַם 13**, מארס 2008, 51
אלחג', אונסי, העתיק מאוד, החדש מאוד (שיר בפרוזה), מערבית נביל ארמלי, **הַטַעַם 26**, יוני 2011, 83
אלטוח'י, נאאל, אמנו האדמה: בשבחי הנרטיב האחד לעד (מסה), מערבית גיא רון־גלבע, **הַטַעַם 7**, ספטמבר
2006, 13

לתורגם ישראלים, או איך לקרוא את הורגנו (מסה), מערבית גיא רון גלבע, **הַטַעַם 25**, מארס 2011, 148
אלטמן־קידר, רוני, שני שירים, **הַטַעַם 3**, ספטמבר 2005, 69
אליהו, אלי, ארבעה שירים, **הַטַעַם 4**, דצמבר 2005, 103

ארבעה שירים, **הַטַעַם 7**, ספטמבר 2006, 127

חמישה שירים, **הַטַעַם 11**, ספטמבר 2007, 151

גוש 11, חלקה 4 (שירים), **הַטַעַם 21**, מארס 2010, 13
אליוט, ת.ס., "שיר האהבה של ג'. אלפרד פרופרוק", מאנגלית שמעון זנדבנק, **הַטַעַם 10**, יוני 2007, 167
אלמאע'וט, מחמד, "ספריית העתיד" (סיפור), מערבית גיא רון־גלבע, **הַטַעַם 6**, יוני 2006, 7

שארית בשר (שיר), מערבית דניאל בהר, **הַטַעַם 15**, ספטמבר 2008, 5
אלמוג, עידן, אלוהי הג'וקים (סיפור), **הַטַעַם 12**, דצמבר 2007, 138
אל־סאלמי, מחמד, חרבות מגדישות את האוויר (שיר) מערבית גיא רון־גלבע, **הַטַעַם 23**, ספטמבר 2010, 35
אלטרסאוי, פאיי, מחסומים (שיר), מערבית גיא רון־גלבע, **הַטַעַם 12**, דצמבר 2007, 64
אַלְעִילָה, אנאס, קלקיליה ושירים אחרים, מערבית נביל ארמלי, **הַטַעַם 13**, מארס 2008, 5
אל־רַבִּיש, אבראהים, שיר מכלא גואנטנומו, מאנגלית יצחק לאור, **הַטַעַם 13**, מארס 2008, 25
אלתוסר, לואי, ה"פיקולו תיאטרו", מלודרמה וברכט (מסה), מצרפתית שירן בק, **הַטַעַם 27**, ספטמבר 2011, 172

על ברכט ומרקס (מסה), מצרפתית שירן בק, **הַטַעַם 27**, ספטמבר 2011, 115
אנג'לו, מאיה, גברים (שיר), מאנגלית שמעון זנדבנק, **הַטַעַם 14**, יוני 2008, 80
אנואי, ז'אן, אנטיגונה (שלושה קטעים ממחזה), מצרפתית הלית ישרון, **הַטַעַם 16**, דצמבר 2008, 130
אנידג'אר, גיל, היסטוריה ספרותית והמודרניות העברית (מסה), מאנגלית שירן בק, **הַטַעַם 25**, מארס 2011, 122
אס, שרון, שני שירים, **הַטַעַם 4**, דצמבר 2005, 148
אסולין, יאיר, התפכחות (שיר), **הַטַעַם 9**, מארס 2007, 125

שלושה שירים, **הַטַעַם 7**, ספטמבר 2006, 63

שני שירים, **הַטַעַם 6**, יוני 2006, 61
ארנדט, חנה, הציונות – בחינה מחדש (מסה), מאנגלית שירן בק, **הַטַעַם 16**, דצמבר 2008, 61

הרצל ולזר (מסה), מאנגלית שירן בק, **הַטַעַם 14**, יוני 2008, 72
נבוכותיהן של 'זכויות האדם' (פרק), מאנגלית עדית זרטל, **הַטַעַם 15**, ספטמבר 2008, 16

'בלי דעת!' צַעֲקָתִי, מְלֵא אֶשְׁמָה (מסה), מאנגלית דפנה בירנבוים־כרמלי, **הַטַעַם 27**, ספטמבר 2011, 127
ארסה, אלברטו, כל הבנות (עדות), מספרדית יפעת דורון, **הַטַעַם 18**, יוני 2009, 128

1

- באדין, אלן, פאזוליני, נצרות וקומוניזם (מסה פילוסופית), מצרפתית שירן בק, **הַטַעַם 24**, דצמבר 2010, 100

הרפתקת הפילוסופיה הצרפתית (מסה פילוסופית), תירגמה ענת מטר, **הַטַעַם 7**, ספטמבר 2006, 29
באומן, זיגמונד, על השואה והפוליטיקה של השואה (מסה), מאנגלית רות מייזלס, **הַטַעַם 8**, דצמבר 2006, 121
באטלר, ג'ודית, אדוארד סעיד, עמנואל לוינס והתביעה האתית (מסה), מאנגלית דפנה רו, **הַטַעַם 10**, יוני 2007, 146

חיים פגיעים (מסה), מאנגלית עווד וולקשטיין, **הַטַעַם 2**, אפריל 2005, 87

- חופש אקדמי והחרם (מסה פילוסופית), מאנגלית שירן בק, **מטעם 24**, דצמבר 2010, 59
- בארט, רולאן, נגד "סאלו" (מאמר), מצרפתית שירן בק, **מטעם 24**, דצמבר 2010, 128
- Musica practica (מסה), תירגמה אודליה חיטרון, **מטעם 25**, מארס 2011, 21
- דידרו, ברנט, אייזנשטיין (מסה), מצרפתית דן אלבו, **מטעם 27**, ספטמבר 2011, 190
- על שבעה תצלומים מתוך המודל של "אמא קוראז", מצרפתית דן אלבו, **מטעם 27**, ספטמבר 2011, 100
- בויארין, דניאל, חיקרו את אהבתי (מסה), מאנגלית רות מייזלס, **מטעם 3**, ספטמבר 2005, 77
- בולדווין, ג'יימס, ערימת הסלעים (סיפור), מאנגלית יואב רוזן, **מטעם 24**, דצמבר 2010, 44
- בלוס, סרגון, "אם אשור יורדת בלילה אל הבאר" (שיר), מערבית גיא רוזן-גלבע, **מטעם 4**, דצמבר 2005, 9
- "האם גם היום תשב לכתוב שיר?" (שיר), מערבית גיא רוזן-גלבע, **מטעם 5**, מארס 2006, 26
- בלונד, אוואן, שבעה שירים, מאנגלית ליאור שטרנברג, **מטעם 7**, ספטמבר 2006, 37
- בוזמה, איאן, פסטינדר מביים את דבלין, מאנגלית קרן דותן, **מטעם 15**, ספטמבר 2008, 170
- בוֹרְחָס, חוֹרְחָה לואִיס, סוגיית הבוגד והגיבור (סיפור), מספרדית רמי סערי, **מטעם 14**, יוני 2008, 38
- רַגְנְרוֹק (סיפור), מספרדית טל ניצן, **מטעם 21**, מארס 2010, 82
- בטחיש, ראג'י, שני סיפורים, מערבית עלא חליחל, **מטעם 13**, מארס 2008, 72
- ביטון, יעקב, משירי האם הגדולה (מחזור שירים), **מטעם 9**, מארס 2007, 7
- חמישה שירים ומחזור, **מטעם 10**, יוני 2007, 43
- חמישה שירים, **מטעם 11**, ספטמבר 2007, 111
- כַּבְּשָׁה, שְׁלֵה וגדיים (שירים), **מטעם 12**, דצמבר 2007, 5
- חיים נמוכים (שירים), **מטעם 13**, מארס 2008, 33
- אנחנו העניים ושירים אחרים, **מטעם 14**, יוני 2008, 45
- ארבעה שירים, **מטעם 15**, ספטמבר 2008, 53
- שלושה שירים, **מטעם 16**, דצמבר 2008, 15
- חמישה שירים, **מטעם 17**, מארס 2009, 120
- גוזלן (שיר), **מטעם 18**, יוני 2009, 29
- היסטוריה (שיר), **מטעם 20**, דצמבר 2009, 53
- החוקה (שיר), **מטעם 21**, מארס 2010, 104
- בינג'ה־היידקר, ליאורה, שירים, **מטעם 13**, מארס 2008, 139
- שני שירים, **מטעם 17**, מארס 2009, 143
- שני שירים, **מטעם 26**, יוני 2011, 81
- 13 שירים, **מטעם 28**, דצמבר 2011, 80
- בירנבוים־כרמלי, דפנה, הפרייות: הפוליטיקה של 'המשפחה הטבעית' (מסה), **מטעם 18**, יוני 2009, 65
- דרך השב"כ: ילדים חולי סרטן מעזה ל'שיבא' (מסה), **מטעם 22**, יוני 2010, 116
- הגבלת גיל באוניברסיטאות וניסוח אתני בשוק העבודה (מחקר), **מטעם 23**, ספטמבר 2010, 39
- בלום, איתן, למקורותיה הגרמניים של התרבות העברית (מסה), **מטעם 11**, ספטמבר 2007, 71
- בֶּמְבֵּה, אֶשִׁיל, וְקֶרְפוּלִיטִיקָה (מסה), מאנגלית אהוביה כהנא, **מטעם 6**, יוני 2006, 92
- בן אוזיליו, גילי, האלפון שלי (יומן), **מטעם 11**, ספטמבר 2007, 135
- בנבנישתי, מירון, בעד פיתרון דו־לאומי של הסכסוך (מסה), **מטעם 20**, דצמבר 2009, 101
- בן דור, צבי, הרצאתו האחרונה של דן דאור (מסה), **מטעם 28**, דצמבר 2011, עמ' 16
- בן טובים, רון, א־ב של שירה (שירים), **מטעם 12**, דצמבר 2007, 135
- בן־יאיר, סיגל, שני שירי משרד, **מטעם 14**, יוני 2008, 5
- שני שירים, **מטעם 16**, דצמבר 2008, 97
- שבעה שירים, **מטעם 20**, דצמבר 2009, 127
- ששה שירים, **מטעם 21**, מארס 2010, 60
- שישה שירים, **מטעם 22**, יוני 2010, 44
- ארבעה שירי גירושין ועוד ארבעה שירים, **מטעם 23**, ספטמבר 2010, 140

- שיר בשלושה בתים שכוריים, **מטעם 25**, מארס 2011, 51
- בנימין, ולטר, אדיפוס, או המיתוס התבוני (מסה), מגרמנית לאה מור, **מטעם 16**, דצמבר 2008, 126
- על ברלין, אלכסנדרפלאץ (מסה), מגרמנית לאה מור, **מטעם 15**, ספטמבר 2008, 156
- בן-יצחק, ליאורה, חמישה שירים, **מטעם 24**, דצמבר 2010, 33
- שלושה שירים, **מטעם 26**, יוני 2011, 100
- בן-משה, יקיר, איך ללמד את המוות לחצות את הכביש (שיר), **מטעם 22**, יוני 2010, 112
- שיר תשובה, **מטעם 25**, מארס 2011, 142
- אגרוף של יופי, קפוז ומרוכז, **מטעם 28**, דצמבר 2011, 144
- בראונר, דורון, מחסום (סיפור), **מטעם 16**, דצמבר 2008, 10
- בראל, נויט, חמישה שירים, **מטעם 12**, דצמבר 2007, 55
- שני שירים, **מטעם 15**, ספטמבר 2008, 140
- שמונה שירים, **מטעם 22**, יוני 2010, 10
- שבעה שירים, **מטעם 23**, ספטמבר 2010, 63
- יעבור ועוד שני שירים, **מטעם 25**, מארס 2011, 25
- שני שירים, **מטעם 26**, יוני 2011, 15
- שני שירים **מטעם 28**, דצמבר 2011, 143
- ברג'ר, ג'ון, ייאוש בלתי מנוצח, מאנגלית עודד וולקשטיין, **מטעם 5**, מארס 2006, 18
- דיוקנאות פיום (מסה), מאנגלית דרור בורשטיין, **מטעם 22**, יוני 2010, 76
- ברדוגו, סמי, סיפור בריכה, **מטעם 17**, מארס 2009, 42
- עד אליה (סיפור), **מטעם 18**, יוני 2009, 10
- צפסאז' (סיפור), **מטעם 21**, מארס 2010, 15
- כמונו, נאהבים (נובלה), **מטעם 25**, מארס 2011, 91
- ברישטר, יומי, קולנוע סיני ואילי נדל"ן (מסה), מאנגלית דפנה בירנבוים-כרמלי, **מטעם 17**, מארס 2009, 97
- ברטק, ברטולט, הספרות כל-כולה תיחקר (שיר), מגרמנית רונית קראוס, **מטעם 3**, ספטמבר 2005, 5
- שני שירים, מגרמנית יצחק לאור, **מטעם 9**, מארס 2007, 5
- אנטיגונה (קטע ממחזה), מגרמנית שמעון זנדבנק **מטעם 16**, דצמבר 2008, 119
- אנטיגונה (קטע ממחזה), מגרמנית יצחק לאור, **מטעם 16**, דצמבר 2008, 121
- נאום משורר גווע אל הצעירים (שיר), מגרמנית יצחק לאור, **מטעם 27**, ספטמבר 2011, 7
- חזיונות (שירים), מגרמנית ליאורה בינג' היידקר, **מטעם 27**, ספטמבר 2011, 14
- משפטו של לוקולוס (מחזה, תמונה 11), מגרמנית יצחק לאור, **מטעם 27**, ספטמבר 2011, 18
- שירים 1933-1938, מגרמנית ליאורה בינג' היידקר, **מטעם 27**, ספטמבר 2011, 20
- חמישה קשיים ובתיבת האמת (מסה), מגרמנית ליאורה בינג' היידקר, **מטעם 27**, ספטמבר 2011, 35
- הקבצן, או הכלב המת (שלושה קטעים ממחזה), מגרמנית יצחק לאור, **מטעם 27**, ספטמבר 2011, 46
- מקראת שירי מלחמה, מגרמנית ליאורה בינג' היידקר, **מטעם 27**, ספטמבר 2011, 48
- יומנים: תחילת המלחמה, מגרמנית דניאל רוזנברג, **מטעם 27**, ספטמבר 2011, 59
- מתוך מה-טי, ספר התפניות (שני שירים), מגרמנית יצחק לאור, **מטעם 27**, ספטמבר 2011, 69
- אנטיגונה (קטע ממחזה), מגרמנית שמעון זנדבנק, **מטעם 27**, ספטמבר 2011, 71
- אנטיגונה (קטע ממחזה), מגרמנית יצחק לאור, **מטעם 27**, ספטמבר 2011, 73
- יומנים: החזרה למזרח גרמניה, מגרמנית דניאל רוזנברג, **מטעם 27**, ספטמבר 2011, 78
- הטרוספורמציה של האלים (שיר), מגרמנית יצחק לאור, **מטעם 27**, ספטמבר 2011, 90
- אדם הוא אדם (תמונה 8), מגרמנית יצחק לאור, **מטעם 27**, ספטמבר 2011, 91
- לא אגיד מלה רעה על אלכסנדר (שיר), מגרמנית מאיר ויזלטיר, **מטעם 27**, ספטמבר 2011, 99
- סרט של הקומיקאי צ'פלין (שיר), מגרמנית יצחק לאור, **מטעם 27**, ספטמבר 2011, 160
- זמר בילפאג, מגרמנית עודד וולקשטיין, **מטעם 27**, ספטמבר 2011, 197
- הספרות כל-כולה תיחקר (שיר), מגרמנית רונית קראוס, **מטעם 27**, ספטמבר 2011, 246

בר־עם, נמרוד, לועגים ימים (שיר), **מַטְעַם 12**, דצמבר 2007, 118
 ברק, א., ששה שירים, **מַטְעַם 12**, דצמבר 2007, 100
 ברקאי, צביה, בית־אל (שיר), **מַטְעַם 17**, מארס 2009, 51
 ----- המנושלים (שיר), **מַטְעַם 18**, יוני 2009, 98

ג

ג'בראן, ח'אלד, "שמות אשר אינם מדירים שינה מעיניו של אף אחד", מערבית גיא רון־גלבע, **מַטְעַם 10**, יוני 2007, 10
 גורדין, עופר, שלושה שירים, **מַטְעַם 24**, דצמבר 2010, 55
 ----- תגידי ברוש (שירים), **מַטְעַם 28**, דצמבר 2011, 78
 גורן, מיה, עמנואל (סיפור), **מַטְעַם 9**, מארס 2007, 58
 גטר, תמר, השרפרף (סיפור), **מַטְעַם 14**, יוני 2008, 101
 ----- רוגטקה (סיפור), **מַטְעַם 15**, ספטמבר 2008, 34
 ----- לינדברג (סיפור), **מַטְעַם 25**, מארס 2011, 27
 ----- חול'ה ואֶזְלָה (סיפור), **מַטְעַם 26**, יוני 2011, 71
 ----- ערבסקה (סיפור), **מַטְעַם 28**, דצמבר 2011, 32
 גטרידה, שי, שירי עטרה שחווה, **מַטְעַם 13**, מארס 2008, 116
 ג'יימסון, פרדריק, מבוא ליצירתו של ברכט (מסה), מאנגלית קרן דותן, **מַטְעַם 27**, ספטמבר 2011, 215
 גילברט, ג'ק, שני שירים, מאנגלית שמעון זנדבנק, **מַטְעַם 14**, יוני 2008, 79
 גינצבורג, קרלו, קווי רוחב, עבדים והמקרא: ניסוי במיקרו־היסטוריה (מסה), מאנגלית עודד וולקשטיין, **מַטְעַם 7**,
 ספטמבר 2006, 48
 גליל, לילך, בית גדול מול הים (סיפור), **מַטְעַם 3**, ספטמבר 2005, 85
 ----- תמיד מישהו חסר (קטעי יומן), **מַטְעַם 6**, יוני 2006, 63
 ----- החתול (סיפור), **מַטְעַם 11**, ספטמבר 2007, 69
 גליק, לואיז, המכתבים (שיר), מאנגלית שמעון זנדבנק, **מַטְעַם 14**, יוני 2008, 82
 גרי, דיתה, תסריט וכאב, דמות (פרוזה), **מַטְעַם 4**, דצמבר 2005, 7
 גרינבאום, אלישבע, שני שירים, **מַטְעַם 3**, ספטמבר 2005, 99
 גרנות, ליאור, שלושה שירים, **מַטְעַם 11**, ספטמבר 2007, 126
 גרסטנברג, פרנציסקה, אלוהים גדול (סיפור), מגרמנית דנית דותן, **מַטְעַם 8**, דצמבר 2006, 109
 גרץ, אביגיל, קורבן (סיפור), **מַטְעַם 11**, ספטמבר 2007, 147
 גרשוביץ, בן, אמא, בן (שני סיפורים), **מַטְעַם 14**, יוני 2008, 145
 גרשון, גרשון, מי זאת עולה מן המדבר (סיפור), **מַטְעַם 23**, ספטמבר 2010, 49
 גרשי, נעמה, הפלנטה של אידה פינק (רשימה), **מַטְעַם 2**, אפריל 2005, 119
 ----- על מרינה צבטייבה, **מַטְעַם 3**, ספטמבר 2005, 101
 גתה, יוהן וולפגנג, שש אלגיות רומיות, מגרמנית שמעון זנדבנק, **מַטְעַם 22**, יוני 2010, 157

ד

דָאוּ, בֵּי, שני שירים, מסינית דן דאור, **מַטְעַם 17**, מארס 2009, 81
 דאור, דן, מסה על ההנצחה, **מַטְעַם 21**, מארס 2010, 5
 דָבְלִין, אלפרד, ברליו, אלכסנדרפלאץ (קטעים מרומן), מגרמנית ניצה בן ארי, **מַטְעַם 15**, ספטמבר 2008, 143
 דה האן, השטן המושיע (סיפור), מהולנדית רן הכהן, **מַטְעַם 9**, מארס 2007, 46
 ----- המפצלת מסין (סיפור), מהולנדית רן הכהן, **מַטְעַם 6**, יוני 2006, 151
 ----- על הילום כחול ויהלום אדום (סיפור), מהולנדית רן הכהן, **מַטְעַם 7**, ספטמבר 2006, 142
 דוגארד, ג'ון, 40 שנות כיבוש: בדרך לאפרטהייד (דו"ח למזכיר האו"ם), מאנגלית יצחק לאור, **מַטְעַם 10**, יוני 2007, 123
 דוסט, שיח' עבד־אלרחים מְסַלֵם, שיר מכלא גואנטנמו, מאנגלית יצחק לאור, **מַטְעַם 13**, מארס 2008, 28
 דור, ורד, נקרופוליס (מחזור שירים), **מַטְעַם 21**, מארס 2010, 105

- הפלגה מוטעית (שיר), **מַטְעַם 25**, מארס 2011, 57
 דור רפפורט, רחלי, פיקולו (סיפור), **מַטְעַם 24**, דצמבר 2010, 38
 דותן, קרן, הצגה עברית לפרנקו מורטי (מאמר), **מַטְעַם 25**, מארס 2011, 59
 דותן, שי, שני שירים, **מַטְעַם 2**, אפריל 2005, 21
 ----- חמישה שירים, **מַטְעַם 7**, ספטמבר 2006, 20
 דזה, ג'ואנג, 13 קטעים, מסינית דן דאור, **מַטְעַם 17**, מארס 2009, 113
 דייזיס, אורי, על מנגנון האפרטהייד (מסה), **מַטְעַם 7**, ספטמבר 2006, 24
 ----- בעקבות חרבו של אבו סתיה (מסה), **מַטְעַם 9**, מארס 2007, 88
 דיין, ליאור, שני שירים, **מַטְעַם 22**, יוני 2010, 23
 ----- מצב העניינים (שיר), **מַטְעַם 23**, ספטמבר 2010, 57
 ----- יקירתי ועוד שיר, **מַטְעַם 26**, יוני 2011, 28
 דישון, גידי, לילה טוב (סיפור), **מַטְעַם 9**, מארס 2007, 104
 דלאל, סילאן, שלושה שירים, **מַטְעַם 17**, מארס 2009, 135
 ----- שלושה שירים, **מַטְעַם 18**, יוני 2009, 21
 ----- שני שירים, **מַטְעַם 22**, יוני 2010, 113
 דלו, ז'יל, הספרות והחיים (מסה), **מַטְעַם 5**, מארס 2006, 149
 ----- "היצירות הגדולות כתובות במעין שפה זרה" (מסה), מצרפתית עילי ראונר, **מַטְעַם 26**, יוני 2011, 30
 דנה פרוכטר, רחל, חלמתי (שיר), **מַטְעַם 23**, ספטמבר 2010, 85
 דעואל לוסקי, חיים וענת מטר, על הוויכוח בין פוקו לדרידה (מסה פילוסופית), **מַטְעַם 15**, ספטמבר 2008, 122
 דעואל לוסקי, חיים, יואל רגב ודפנה רו, בשולי "הספרות והחיים" (מסה), **מַטְעַם 5**, מארס 2006, 155
 דרוויש, מחמוד, ההספד על ערפאת, מערבית עלא חליחל, **מַטְעַם 2**, אפריל 2005, 23
 ----- קונטרפונקט (פואמה), מערבית שירן בק, **מַטְעַם 11**, ספטמבר 2007, 17
 ----- תסריט מוכן (שיר), מערבית נביל ארמלי, **מַטְעַם 16**, דצמבר 2008, 55
 ----- אל תתנצל על מה שעשית (שירים מתוך מחזור) מערבית נביל ארמלי וגיא רוך-גלבע, **מַטְעַם 21**, מארס 2010, 9
 ----- "שום דגל ברוח" (שיר), מערבית גיא רוך-גלבע, **מַטְעַם 22**, יוני 2010, 75
 ----- כמקרה שתום (שיר), מערבית גיא רוך-גלבע, **מַטְעַם 23**, ספטמבר 2010, 74
 ----- ביום שכזה (שיר), מערבית גיא רוך-גלבע, **מַטְעַם 24**, דצמבר 2010, 43

ה

- האוזמן, ויטל, תמיד שנאתי פלסטיק (סיפור), **מַטְעַם 26**, יוני 2011, 67
 הארווי, דיוויד, הזכות לעיר (מסה), מאנגלית דפנה כרמלי **מַטְעַם 21**, מארס 2010, 107
 הדס, יותם, שני שירים, **מַטְעַם 22**, יוני 2010, 62
 הובסבאום, אריק, "בל נטען שאנו יודעים לאן כל זה מוביל" (ראיון), מאנגלית דפנה בירנבוים-כרמלי ויצחק לאור, **מַטְעַם 23**, ספטמבר 2010, 92
 הוניג-פרנס, תקוה, פח התוף, על ספרו של יהודה שנהב (מסה), **מַטְעַם 23**, ספטמבר 2010, 144
 הופקינס, מנלי ג'רוד, שבעה שירים, מאנגלית שמעון זנדבנק, **מַטְעַם 8**, דצמבר 2006, 149
 הוקס, מישל, חומת האש הגדולה (מסה), מאנגלית אבי יוסף, **מַטְעַם 17**, מארס 2009, 84
 הירש, רוני, שלושה שירים, **מַטְעַם 4**, דצמבר 2005, 32
 ----- שבעה שירים, **מַטְעַם 5**, מארס 2006, 129
 הירשפלד, יונתן, שירים מקומה 7, **מַטְעַם 10**, יוני 2007, 64
 ----- אחד-עשר שירים, **מַטְעַם 11**, ספטמבר 2007, 63
 הגנבי, חיים, הדבש שגנבנו (מסה אוטוביוגרפית), **מַטְעַם 13**, מארס 2008, 77
 הגדל, אריאל, קווים לדמותה של חומת ההפרדה (מסה פילוסופית), **מַטְעַם 5**, מארס 2006, 30

- על הזכות ללכת לאיבוד (מסה), **הַטְעַם 26**, יוני 2011, 158
 הס, עמירה, על הורי (מסה אוטוביוגרפית), **הַטְעַם 8**, דצמבר 2006, 132
 הרכבי, חדוה, ראנא, אילו ידעת (פואמה), **הַטְעַם 11**, ספטמבר 2007, 132
 ----- שני שירים, **הַטְעַם 12**, דצמבר 2007, 37
 ----- לייקה, כלבה שנטרפה נפשה (שיר), **הַטְעַם 15**, ספטמבר 2008, 114
 ----- דברים שתֵאָרַף (שיר), **הַטְעַם 17**, מארס 2009, 38
 ----- לאהוב עד מוות (פואמה), **הַטְעַם 18**, יוני 2009, 100
 ----- להתראות, בן (פואמה), **הַטְעַם 28**, דצמבר 2011, 118

I

- ואלאס, נעמי, שינה קצרה אחת (מונודרמה), מאנגלית מיכל ספיר, **הַטְעַם 17**, מארס 2009, 12
 וז, צ'ין-טאו, ביינאלות ללא גבולות? (מסה), מאנגלית יעל חרטונסקי, **הַטְעַם 20**, דצמבר 2009, 54
 וולקשטיין, עודד, על "הדוב" של פוקנר (מסה), **הַטְעַם 12**, דצמבר 2007, 155
 ----- על סיפורה של ג'ויס קרול אוטס (מאמר), **הַטְעַם 23**, ספטמבר 2010, 30
 ----- ג'ויס קרול אוטס: "פו נקבר", הקדמה (מאמר), **הַטְעַם 26**, יוני 2011, 102
 ויגי, פאביז, "אקטונה", ז'יז'ק, אגמבן והתת־פרולטריון המודרני (מסה), מאנגלית דפנה בירנבוים-כרמלי, **הַטְעַם 24**,
 דצמבר 2010, 103
 ויזלטיר, מאיר, תגובה, **הַטְעַם 15**, ספטמבר 2008, 180
 ----- ודקה עם נרודה, שיר ורשימה, **הַטְעַם 22**, יוני 2010, 5
 ----- החייל המתמיד (שיר מחווה לברכט), **הַטְעַם 27**, ספטמבר 2011, 113
 ----- שלושה שירים ליד תמונות, **הַטְעַם 28**, דצמבר 2011, 27
 ויטגנשטיין, לודוויג, שני קטעים על היידגר, מאנגלית עמת מטר וגדעון פרוידנטל, **הַטְעַם 2**, אפריל 2005, 107
 ויון, פרנסואה, הבלדה על מרגו השמנה, תרגום חנוך לוין, **הַטְעַם 19**, אוגוסט 2009, 5
 וייס, ארנסט, פְּרֹטָה צְלִין (נובלה), מגרמנית לאה מור, **הַטְעַם 28**, דצמבר 2011, 44
 וייס, תמר, ברית (סיפור), **הַטְעַם 2**, אפריל 2005, 17
 וייצמן, אייל, הניאוגרפיה של הכיבוש (מסה), מאנגלית און ברק, **הַטְעַם 14**, יוני 2008, 23
 ----- ללכת דרך קירות (מסה), מאנגלית איה ברזיר, **הַטְעַם 15**, ספטמבר 2008, 60
 וישאח, אום ג'בר, "מי שיש לו כאב, יכול להרגיש כאב של אחרים" (זיכרונות), מאנגלית קרן דותן, **הַטְעַם 16**,
 דצמבר 2008, 21
 ולרשטיין, עמנואל, ארה"ב-ישראל: הפירוד קרב (מסה), מאנגלית עודד וולקשטיין, **הַטְעַם 12**, דצמבר 2007, 90
 ----- משברים מבניים של הקפיטליזם (מסה), מאנגלית הדרה לסר־כהן ושילה שיינברג, **הַטְעַם 26**, יוני 2011, 145
 וקסלר, אורית, הסיפור על האיש שחלומותיו התגשמו (סיפור), **הַטְעַם 12**, דצמבר 2007, 113
 וקסלר, פול, על מוצא היידיש מהסלאבית (מסה בלשנית), מאנגלית חדוה יששכר, **הַטְעַם 13**, מארס 2008, 143

I

- זהבי, אליהו, חלקת שדה (סיפור), **הַטְעַם 14**, יוני 2008, 16
 ז'יז'ק, סלבי, קאנט וסאד: הזוג האידיאלי (מסה), מאנגלית אודליה חיטרון, **הַטְעַם 26**, יוני 2011, 89
 זכאי, אוריאן, יום ירושלים (סיפור), **הַטְעַם 1**, ינואר 2005, 87
 זנדבנק, שמעון, פאול צלאן כותב לאמו המתה (מסה ותרגום שירים חדשים), **הַטְעַם 5**, מארס 2006, 85
 ----- על "אוסטרליץ" לזבאלד (מסה), **הַטְעַם 12**, דצמבר 2007, 71
 ----- רביקוביץ מתרגמת את ייטס (מסה), **הַטְעַם 17**, מארס 2009, 144
 ----- ויזלטיר מתרגם את שקספיר (מסה), **הַטְעַם 20**, דצמבר 2009, 69
 ----- לאה גולדברג והאיש בבית הסמוך (מסה), **הַטְעַם 26**, יוני 2011, 55
 זרטל, עדית, הערה חסרת סיכוי בעניין רצח העם היהודי (מסה), **הַטְעַם 8**, דצמבר 2006, 144

ח-ט

- ח'דאש, זיאד, עשרים הודעות קצרות ליפה במתאבדות (פרוזה), מערבית נביל ארמלי, **מטעם 14**, יוני 2008, 11
 ח'דר, חסן, חרדת זהות (מסה אוטוביוגרפית), מערבית גיא רון-גלבע, **מטעם 3**, ספטמבר 2005, 57
 חומסקי, נועם, "ישראל כרגע היא כמעט בסיס אמריקאי" (ראיון), מאנגלית בן יוסף, **מטעם 6**, יוני 2006, 85
 ח'ורי, אליאס, יאלו (קטע מרומן), מערבית מלי ברוך, **מטעם 2**, אפריל 2005, 61
 חזן, נועה, סבי, אביו של אבי, אבי (מסה אוטוביוגרפית), **מטעם 9**, מארס 2007, 127

 תמונות (רשימה), **מטעם 12**, דצמבר 2007, 132
 חיימוביץ', גילי, שישה שירים, **מטעם 10**, יוני 2007, 113
 חיכמת, נאזים, "כמה עצות למי שיישב בכלא" (שיר), מטורקית אפרת אביב, **מטעם 16**, דצמבר 2008, 35
 חלוזין-דברת, לין, אני המראה שלך (מסה), **מטעם 7**, ספטמבר 2006, 11
 חנין, דב, "עיר לכולנו" כמודל (מסה), **מטעם 21**, מארס 2010, 124
 טָהָ, מחמד עלי, שנת הצבייה (זיכרונות), מערבית גיא רון-גלבע, **מטעם 13**, מארס 2008, 84

י

- ידלין, נעה, במחנה (סיפור), **מטעם 10**, יוני 2007, 104
 יהב, גליה, פמיניזם ואונס (מסה), **מטעם 24**, דצמבר 2010, 19
 יז, לנגסטון, קינה על אהבה (שיר), מאנגלית שמעון זנדבוק, **מטעם 14**, יוני 2008, 77
 ייטס, ו. ב., וְלָמָּה שֹׁקֵנִים לֹא יִשְׁתַּגְּעוּ? (שירים), מאנגלית מאיר ויזלטיר, **מטעם 28**, דצמבר 2011, עמ' 5
 יעקב, לידור, שני שירים, **מטעם 9**, מארס 2007, 140

 חמישה שירים, **מטעם 10**, יוני 2007, 98
 יפתחאל, אורן, "ספר זה שאיננו אחד", על ספרם של אופיר ואזולאי (מסה), **מטעם 17**, מארס 2009, 54
 ישורון, אבות, טיוטה מן העיזבון, **מטעם 9**, מארס 2007, 6
 ישראלי, תמי ויערה שחורי, "אצלי הגייני, אזור כתיבה". על שירת הפנאי העברית (מסה), **מטעם 1**, ינואר 2005, 63

י

- כהן, אורי ש., ברנר של אניטה שפירא (מסה), **מטעם 23**, ספטמבר 2010, 77
 כהן, סטנלי, על האוניברסיטאות בישראל (מסה), מאנגלית דנה לובינסקי, **מטעם 17**, מארס 2009, 123
 כהן, צחי, גזרים (שירים), **מטעם 17**, מארס 2009, 74
 כהן צדק, אבי, שלושה שירים, **מטעם 25**, מארס 2011, 36

 מוחות מתכווצים במאמץ (שירים), **מטעם 28**, דצמבר 2011, 92
 כוי, שרה, שלושה שירים, **מטעם 23**, ספטמבר 2010, 11

 שני שירים, **מטעם 24**, דצמבר 2010, 53

 רצון עז שתשמעי אותי (שירים), **מטעם 26**, יוני 2011, 77

 ככה זה לאהוב באמת ועוד שמונה שירים אחרים, **מטעם 28**, דצמבר 2011, 11
 כץ, עירית, שקופה (שיר), **מטעם 15**, ספטמבר 2008, 141

 האיש הרע (שיר), **מטעם 16**, דצמבר 2008, 17
 כרמלי, עודד, שני שירים, **מטעם 5**, מארס 2006, 83

ל

- לאור, יצחק, שני סיפורים, **מטעם 1**, ינואר 2005, 44

 אהבת הפר לפרפר (שירים), **מטעם 2**, אפריל 2005, 13

 א. ב. יהושע ו"השנאה המזרחית" לערבים (מסה), **מטעם 2**, אפריל 2005, 43

 מנינגיטיס (סיפור), **מטעם 3**, ספטמבר 2005, 47

 ארבעה סיפורים על נשים, **מטעם 4**, דצמבר 2005, 105

 "ובחושך, בדממה נשכח לו דובדבן": על הפנטזיה בקומדיות של חנוך לוין (מסה), **מטעם 4**, דצמבר 2005, 131

- שלושה סיפורים, **מַטְעַם 5**, מארס 2006, 58
- "מחשבה נידחת מאסיה על דג מלוח פולני" (מסה), **מַטְעַם 5**, מארס 2006, 118
- שני שירים, **מַטְעַם 6**, יוני 2006, 30
- שלושה שירים ממלחמת לבנון, **מַטְעַם 7**, ספטמבר 2006, 7
- "סיפור על אהבה וחושך": תעמולה, נרקיסיזם והמערב (מסה), **מַטְעַם 7**, ספטמבר 2006, 67
- הצבא אמר: עכשיו כולם בעד המלחמה! (מסה), **מַטְעַם 8**, דצמבר 2006, 83
- הרהורים על חקר ההיסטוריה, **מַטְעַם 11**, ספטמבר 2007, 5
- השואה היא שלנו (של כל הלא־מוסלמים) (מסה), **מַטְעַם 11**, ספטמבר 2007, 94
- חוב של כבוד (הקדמה לסיפור של אליהו זהבי), **מַטְעַם 14**, יוני 2008, 14
- "אין דבר כזה אדונית", מסה על שירת דליה רביקוביץ, **מַטְעַם 14**, יוני 2008, 111
- השיח של האדון ומות השירה, המקרה של אבידן (מסה), **מַטְעַם 15**, ספטמבר 2008, 93
- שלושה שירים על המלחמה, **מַטְעַם 17**, מארס 2009, 10
- חנוך לויך ותודעת הפרובינציה (מסה), **מַטְעַם 16**, דצמבר 2008, 101
- יום אחד יעשו על זה סרט (מסה), **מַטְעַם 18**, יוני 2009, 137
- הנה מגיע חנוך לויך (הקדמה ל"ספר חנוך לויך הצעיר"), **מַטְעַם 19**, אוגוסט 2009, 7
- מהמשחתת "שלום עליכם היטלר" עד "הילד חולם" (הקדמה לטיוטא של "הילד חולם"), **מַטְעַם 19**, אוגוסט 2009, 171
- מול החלון (מחזור שירים), **מַטְעַם 20**, דצמבר 2009, 13
- סקופ לחגים (סיפור), **מַטְעַם 22**, יוני 2010, 71
- בין "מציצים" לקומדיה של חנוך לויך (מסה), **מַטְעַם 23**, ספטמבר 2010, 129
- אָהַב אחר מדומה וּשְׁנָא אחר ממשי (מסה), **מַטְעַם 24**, דצמבר 2010, 131
- ואתה עייף ויגע (שיר), **מַטְעַם 24**, דצמבר 2010, 5
- שלושה מונחים לקריאת ברכט (מסה), **מַטְעַם 27**, ספטמבר 2011, 161
- חמישה שירים, **מַטְעַם 28**, דצמבר 2011, 65
- פריחת הלילך, פתיחה לרומן חדש, **מַטְעַם 28**, דצמבר 2011, 210
- לארקין, פיליפ, תשעה שירים, מאנגלית עודד וולקשטיין, **מַטְעַם 17**, מארס 2009, 157
- לארדנר, רינג, שלושה מלכים חוזג (סיפור), מאנגלית יצחק לאור, **מַטְעַם 28**, דצמבר 2011, 124
- להב, הילה, שבעה שירים, **מַטְעַם 3**, ספטמבר 2005, 27
- תשעה שירים, **מַטְעַם 4**, דצמבר 2005, 11
- שבעה שירים, **מַטְעַם 5**, מארס 2006, 14
- עשרה שירים, **מַטְעַם 6**, יוני 2006, 10
- שלושה שירים, **מַטְעַם 7**, ספטמבר 2006, 91
- שירים, **מַטְעַם 8**, דצמבר 2006, 118
- חמישה שירים, **מַטְעַם 9**, מארס 2007, 136
- שישה שירים, **מַטְעַם 11**, ספטמבר 2007, 25
- בהכרה (שיר), **מַטְעַם 12**, דצמבר 2007, 53
- שני שירים, **מַטְעַם 13**, מארס 2008, 10
- שירי תשובה, **מַטְעַם 16**, דצמבר 2008, 92
- שני שירים, **מַטְעַם 18**, יוני 2009, 5
- כך נשמע (שיר), **מַטְעַם 20**, דצמבר 2009, 43
- משמעה של אהבה (מחזור שירים), **מַטְעַם 21**, מארס 2010, 31
- אפשר להניח לציפורים, (מחזור שירים), **מַטְעַם 22**, יוני 2010, 19
- מי שאינו חסר (שירים), **מַטְעַם 23**, ספטמבר 2010, 32
- קדימה (שיר), **מַטְעַם 24**, דצמבר 2010, 7
- שבילים (שירים), **מַטְעַם 25**, מארס 2011, 114

- לובין, אבי, "סוף סוף תפסנו מלחמה צודקת" (מסה), **הטעם 8**, דצמבר 2006, 73
- הוואלס האחרון של אהרן ברק (מסה), **הטעם 10**, יוני 2007, 116
- על הערפול של החלטות בג"ץ: המקרה של "נוהל שכן" (מסה משפטנית), **הטעם 14**, יוני 2008, 150
- לובינסקי, דנה, אותות (שיר), **הטעם 15**, ספטמבר 2008, 13
- במעגל (שיר), **הטעם 17**, מארס 2009, 131
- שני שירים, **הטעם 14**, יוני 2008, 156
- לוי, יגיל, מה שוברים שוברים שתיקה (מסה), **הטעם 28**, דצמבר 2011, 68
- לוי, יונתן, מלכיטנס (פואמה), **הטעם 25**, מארס 2011, 80
- לוי, פרימו, שני שירים, מאיטלקית יצחק לאור, **הטעם 6**, יוני 2006, 5
- לוין, דוד, תשעה שירים, **הטעם 8**, דצמבר 2006, 23
- חמישה שירים, **הטעם 10**, יוני 2007, 5
- אחד-עשר שירים, **הטעם 11**, ספטמבר 2007, 37
- שלושה-עשר שירים מאדינבורו, **הטעם 12**, דצמבר 2007, 106
- לך לשלום ועוד שבעה שירים, **הטעם 13**, מארס 2008, 68
- חמישה שירים, **הטעם 14**, יוני 2008, 135
- לפעמים אצבעות ידך (שירים), **הטעם 15**, ספטמבר 2008, 91
- שלושה שירים, **הטעם 17**, מארס 2009, 153
- איך למה בידיים ריקות (שיר), **הטעם 25**, מארס 2011, 38
- שכנים (שיר), **הטעם 26**, יוני 2011, 53
- לוין, חנוך, ההזמנות (סיפור), **הטעם 19**, אוגוסט 2009, 14
- דודי חוני (סיפור), **הטעם 19**, אוגוסט 2009, 14
- דינה העקשנית (סיפור), **הטעם 19**, אוגוסט 2009, 16
- בנפתולי הגורל (סיפור), **הטעם 19**, אוגוסט 2009, 24
- פשיפש (סיפור), **הטעם 19**, אוגוסט 2009, 33
- בגרות (סיפור), **הטעם 19**, אוגוסט 2009, 153
- עומק החיים (מחזור שירים), **הטעם 19**, אוגוסט 2009, 39
- המועצה (סאטירה), **הטעם 19**, אוגוסט 2009, 51
- היכל "תל חרבו" (סאטירה), **הטעם 19**, אוגוסט 2009, 52
- הזבובים שבחנירי ההיסטוריה (סאטירה), **הטעם 19**, אוגוסט 2009, 54
- נעמת ביניים לגראבן, גריזלדה וצ'מבלר (סאטירה), **הטעם 19**, אוגוסט 2009, 55
- יותר קורט וייל וכחות אימבר (סאטירה), **הטעם 19**, אוגוסט 2009, 56
- פרוילין ברטה קוך (סאטירה), **הטעם 19**, אוגוסט 2009, 60
- בחור ובחורה בלילה (סאטירה), **הטעם 19**, אוגוסט 2009, 67
- כך הכרתי את בעלי (סאטירה), **הטעם 19**, אוגוסט 2009, 69
- קרב אוירי (סאטירה), **הטעם 19**, אוגוסט 2009, 70
- חולדה חזב נוסקים במטוס (סאטירה), **הטעם 19**, אוגוסט 2009, 71
- פרידה ערב הגיוס (סאטירה), **הטעם 19**, אוגוסט 2009, 72
- ההורים (סאטירה), **הטעם 19**, אוגוסט 2009, 74
- סבאלה גליציה (סאטירה), **הטעם 19**, אוגוסט 2009, 76
- בָּלָה (סאטירה), **הטעם 19**, אוגוסט 2009, 78
- מקור השראה רחוק ומקור נזילה קרוב (מכתב למערכת "קול העם"), **הטעם 19**, אוגוסט 2009, 80
- מכתב גלוי אל כמה משחקני התיאטרון הקאמרי, **הטעם 19**, אוגוסט 2009, 150
- הודעה אישית (מאמר), **הטעם 19**, אוגוסט 2009, 47
- בלדה על ברטה קיש, (פזמון), **הטעם 19**, אוגוסט 2009, 57
- בוא חייל של שוקולד (פזמון, הגרסה המלאה), **הטעם 19**, אוגוסט 2009, 62

- הוא לא ידע את השעה (פזמון), **מַטְעֵם 19**, אוגוסט 2009, 55
- שיר געגועים לים הכחול (פזמון), **מַטְעֵם 19**, אוגוסט 2009, 95
- הילדים מעיפים עפיפונים והזקנים מסתכלים (פזמון), **מַטְעֵם 19**, אוגוסט 2009, 96
- שיר אהבה למרחשוון (פזמון), **מַטְעֵם 19**, אוגוסט 2009, 97
- שיר ערש לנבוכדנצר (פזמון), **מַטְעֵם 19**, אוגוסט 2009, 98
- בלדה על מיסטר ג. ג. בון (פזמון), **מַטְעֵם 19**, אוגוסט 2009, 99
- רקויאם שלוש המזכירות של שירות הביון המחוזי (פזמון), **מַטְעֵם 19**, אוגוסט 2009, 100
- יום יבוא בבוקר לבן (פזמון), **מַטְעֵם 19**, אוגוסט 2009, 101
- המצילתיים (פזמון), **מַטְעֵם 19**, אוגוסט 2009, 102
- שיר על ששה בתים (פזמון), **מַטְעֵם 19**, אוגוסט 2009, 104
- לקרדה פיטלינג מפליגה לניקרגואה (פזמון), **מַטְעֵם 19**, אוגוסט 2009, 105
- אודן זאב (שירים לתחרויות של מיכאל דרוקס), **מַטְעֵם 19**, אוגוסט 2009, 112
- הרצח ליד שמילו (פארסה בשתי מערכות, קטע), **מַטְעֵם 19**, אוגוסט 2009, 121
- לידנטל עובר ניתוח (תמונה שהוצאה מ"יעקבי ולידנטל"), **מַטְעֵם 19**, אוגוסט 2009, 145
- הספינה סנט לואיס ("מזמורי מוות", נושא למחזה מיסטריות), **מַטְעֵם 19**, אוגוסט 2009, 178
- חנה ושבעת בניה, מחזה ייסורים, (טיטוט ל"הילד חולם"), **מַטְעֵם 19**, אוגוסט 2009, 187
- ציטוטים, בחר עודד וולקשטיין, **מַטְעֵם 23**, ספטמבר 2010, 124
- לצוי, מאריו, שלושה שירים, מאיטלקית יצחק לאור, **מַטְעֵם 18**, יוני 2009, 7
- לזר, אודי, האויב (שיר), **מַטְעֵם 12**, דצמבר 2007, 26
- הניאנדרתל עם מכונת הכתיבה (שיר), **מַטְעֵם 15**, ספטמבר 2008, 117
- לטוביזקי, טלי, מה שלימדו אותי הדגים (שיר), **מַטְעֵם 16**, דצמבר 2008, 161
- ליבנה, דורון, לשון, פיקסו ור' נחמן מברסלב (מסה), **מַטְעֵם 12**, דצמבר 2007, 145
- ליטווק, מירי, אוניגין שאהב את סבתא קלרה, **מַטְעֵם 23**, ספטמבר 2010, 119
- לִין, יאנג, שני שירים, מסינית דן דאור, **מַטְעֵם 17**, מארס 2009, 95
- לינדר, אלי, שני שירים, **מַטְעֵם 18**, יוני 2009, 164
- שלושה שירים, **מַטְעֵם 26**, יוני 2011, 155
- ליסבונה, דפני, גונבת (סיפור), **מַטְעֵם 5**, מארס 2006, 8
- לם, דולי, טבלואידיים (מסה), **מַטְעֵם 18**, יוני 2009, 152
- לָנְגָה, נורברט, תשעה שירים, מגרמנית ליאורה בינגר-היידקר, **מַטְעֵם 12**, דצמבר 2007, 83
- לפטוויץ', אדריאן, מסרתי את השמות של כולם (סיפור), מאנגלית לבנה ליטני, **מַטְעֵם 16**, דצמבר 2008, 37

ת

- מַאיטשק, סטפן, פרויד וויטגנשטיין (מסה פילוסופית), מגרמנית לאה מור, **מַטְעֵם 28**, דצמבר 2011, 145
- מג'ר, שבתאי, שלושה שירים, **מַטְעֵם 12**, דצמבר 2007, 130
- מונטאלה, אאג'ניו, שני שירים, מאיטלקית מיקה פדובאנו, **מַטְעֵם 2**, אפריל 2005, 105
- מכתב למאָלוּלִי (שיר), מאיטלקית יצחק לאור, **מַטְעֵם 26**, יוני 2011, 143
- מורטי, פרנקו, איבסן ורוח הקפיטליזם (מסה), מאנגלית קרן דותן, **מַטְעֵם 25**, מארס 2011, 62
- מוריץ, דר, השחקנית שאת אוהבת? (שיר), **מַטְעֵם 26**, יוני 2011, 128
- מושקוביץ', קונסטנטין, ארבעה שירים, **מַטְעֵם 23**, ספטמבר 2010, 61
- שלושה שירים, **מַטְעֵם 26**, יוני 2011, 126
- מחוזאי, יואב, הבורגנות הישראלית והשינוי ביחסה של המדינה כלפי "המדינה הפלסטינית" (מסה), **מַטְעֵם 4**, דצמבר 2005, 36
- מטר, ענת וגדעון פרוידנטל, בשולי התרגום לוויטגנשטיין, **מַטְעֵם 2**, אפריל 2005, 110
- מטר, ענת, על תרבות המוות הישראלית (מסה פילוסופית), **מַטְעֵם 3**, ספטמבר 2005, 109
- מה מאפשר את אסא כשר? (מסה פילוסופית), **מַטְעֵם 6**, יוני 2006, 121

- תוף בודד: מהטימפאן של דרידה אל תופי המלחמה (מסה פילוסופית), **מַטְעַם 10**, יוני 2007, 69
- נחה דעתנו (מאמר), **מַטְעַם 16**, דצמבר 2008, 31
- על החרם האקדמי והפוליטיזציה של הפילוסופיה של (מסה פילוסופית), **מַטְעַם 25**, מארס 2011, 155
- מילטל, אורית, אצ"ג, א-פרופו מיכל נאמן (מסה), **מַטְעַם 21**, מארס 2010, 38
- מילוש, צ'סלב, שני שירים, מפולנית דוד וינפלד, **מַטְעַם 23**, ספטמבר 2010, 110
- מילק, לורן, קיפוד ושלושה אחרים (שירים), **מַטְעַם 12**, דצמבר 2007, 32
- מלמד, יצחק, בין קדיש לקדיש (שירים), **מַטְעַם 15**, ספטמבר 2008, 31
- שלמה מימון וכישלונה של הפילוסופיה היהודית המודרנית (מסה), **מַטְעַם 21**, מארס 2010, 47
- מנשהוף, אמיר, שלושה שירים, **מַטְעַם 20**, דצמבר 2009, 85
- מסאלחה, תאמר, זמרת המוות, או ילדי המזבלה (שיר), **מַטְעַם 17**, מארס 2009, 72
- מרגלית, מאיר, גרוטאות (מאמר), **מַטְעַם 16**, דצמבר 2008, 58
- מרדכי, שחר מרי, אמריגו (שיר), **מַטְעַם 21**, מארס 2010, 91
- מרקס, אלון, החילוף (סיפור), **מַטְעַם 26**, יוני 2011, 20
- מרקס, גבריאל גרסיה, שנת אחר-הצהריים של יום שלישי (סיפור), מספרדית רון ברקאי, **מַטְעַם 21**, מארס 2010, 84
- מרקס, קרל, התהוותו של בעל ההון התעשייתי (פרק מתוך "הקפיטל"), מגרמנית צבי ויסלנסקי ויצחק מן, **מַטְעַם 22**, יוני 2010, 91
- משב, חיה, שלושה שירים, **מַטְעַם 23**, ספטמבר 2010, 86
- משמר, תמר, לונדון. 1991 (שיר), **מַטְעַם 26**, יוני 2011, 5
- משעני, דרור, על שמעון בלס ו'הספרות המזרחית' (מסה), **מַטְעַם 3**, ספטמבר 2005, 91
- מתן, נמרוד, שירים בקאפס-לוק, **מַטְעַם 5**, מארס 2006, 109
- שירים בְּשְׁמִי (שירים), **מַטְעַם 8**, דצמבר 2006, 116
- על-פי (פואמה), **מַטְעַם 21**, מארס 2010, 99

I

- נאור-פרלמן, סיגל, על שירתה של מאיה בז'רנו (מסה), **מַטְעַם 4**, דצמבר 2005, 119
- על הכאב, **מַטְעַם 5**, מארס 2006, 79
- נתן זך מצייני דיוקן של ערפאת, **מַטְעַם 6**, יוני 2006, 143
- על שירתה ה"בְּתְאוּמִית" של יעקב ביטון (מסה), **מַטְעַם 10**, יוני 2007, 52
- ואדי ונציה (סיפור), **מַטְעַם 11**, ספטמבר 2007, 10
- על שירת יאיר הורביץ (מסה), **מַטְעַם 11**, ספטמבר 2007, 43
- על עוצמת שירתו של "זך המאוחר" (מסה), **מַטְעַם 13**, מארס 2008, 36
- כל מה שבא (סיפור), **מַטְעַם 20**, דצמבר 2009, 7
- עוד מיתה (שיר), **מַטְעַם 23**, ספטמבר 2010, 122
- עוד (שיר), **מַטְעַם 25**, מארס 2011, 53
- מכתב גלוי (שיר), **מַטְעַם 26**, יוני 2011, 87
- גבולות המיטה (שיר), **מַטְעַם 28**, דצמבר 2011, 97
- נאטור, ראג'אא, שירי אשה ברוח, **מַטְעַם 14**, יוני 2008, 50
- נאמן, יעל, כתובת אש (שיר), **מַטְעַם 1**, ינואר 2005, 5
- SILENCE (סיפור), **מַטְעַם 3**, ספטמבר 2005, 31
- תינוק (סיפור), **מַטְעַם 5**, מארס 2006, 135
- עקרוּת (סיפור), **מַטְעַם 6**, יוני 2006, 32
- אף מלה על לבנון (שיר בפרוזה), **מַטְעַם 8**, דצמבר 2006, 51
- סוף (שיר בפרוזה), **מַטְעַם 9**, מארס 2007, 133
- מחלקת הלקטוריות שלנו (סיפור), **מַטְעַם 12**, דצמבר 2007, 14

- קיבוץ (פרקים מרומן), **הַטְעַם 17**, מארס 2009, 17
- ערב קיץ עם אורחים (סיפור), **הַטְעַם 26**, יוני 2011, 10
- הדשא והנהר (סיפור), **הַטְעַם 28**, דצמבר 2011, 7
- נגרוש, שמירה, קפה בלי סוכר (פרוזה), מצרפתית טל ניצן, **הַטְעַם 20**, דצמבר 2009, 36
- נדלר, מי־טל, שני שירים, **הַטְעַם 20**, דצמבר 2009, 135
- נחושתאי, אפרת, צריך עיר (מסה אוטוביוגרפית), **הַטְעַם 4**, דצמבר 2005, 83
- ניצן, טל, בספינה השוקעת (שירים), **הַטְעַם 9**, מארס 2007, 131
- בסירה הצרה (שיר), **הַטְעַם 11**, ספטמבר 2007, 124
- שני שירים, **הַטְעַם 14**, יוני 2008, 143
- שני שירים, **הַטְעַם 15**, ספטמבר 2008, 142
- נטלבסקי, יורם, לעיני השמש הזאת (סיפור), **הַטְעַם 12**, דצמבר 2007, 28
- שני סיפורים, **הַטְעַם 15**, ספטמבר 2008, 11
- אגדת לילה (סיפור), **הַטְעַם 16**, דצמבר 2008, 155
- ארבעה סיפורים, **הַטְעַם 17**, מארס 2009, 133
- אנומליה (פרוזה), **הַטְעַם 23**, ספטמבר 2010, 67
- הנה באה שיירת המלך (סיפור), **הַטְעַם 26**, יוני 2011, 80
- החברים שלי (סיפור), **הַטְעַם 28**, דצמבר 2011, 94
- נְעִימָה, מיכאיל, הדיפלובנק (סיפור) מערבית יהודה שנהב־שהרבני, **הַטְעַם 21**, מארס 2010, 94
- נץ, רדיאל, מלופפים, יחד (מסה), **הַטְעַם 5**, מארס 2006, 95

ו

- סאקסטון, ליבי, "שניהם שונאים את ספילברג", על זיכרון השואה בקולנוע של לנצמן וגודאר (מסה), מאנגלית יעל חרסונסקי, **הַטְעַם 9**, מארס 2007, 106
- סאראמאגו, ז'וזה, על קפקא (מסה), מפורטוגזית מרים רינגל, **הַטְעַם 20**, דצמבר 2009, 10
- כמה הוכחות לקיומו הממשי של הרברט קוויין (מסה), מפורטוגזית מרים טבעון, **הַטְעַם 21**, מארס 2010, 65
- סבג, חגית, חמישה שירים, **הַטְעַם 23**, ספטמבר 2010, 7
- מלים (שיר), **הַטְעַם 24**, דצמבר 2010, 11
- כיסופים ושירים אחרים, **הַטְעַם 25**, מארס 2011, 16
- שלושה שירים, **הַטְעַם 26**, יוני 2011, 7
- בערב כזה ועוד ארבעה שירים אחרים, **הַטְעַם 28**, דצמבר 2011, 30
- סגל, עמיר עקיבא, שני שירים, **הַטְעַם 23**, ספטמבר 2010, 89
- סגולי, אירית, על רפי לביא, (מסה)
- סואן, יונתן, ארבעה שירים, **הַטְעַם 15**, ספטמבר 2008, 58
- שני שירים ופסטיש, **הַטְעַם 20**, דצמבר 2009, 95
- בדרך התלולה לבבל (שיר), **הַטְעַם 24**, דצמבר 2010, 17
- המעבר הסופי מלחם ליין (שיר), **הַטְעַם 25**, מארס 2011, 119
- סורשצ'ינסקה, אנה, עשרה שירים, מפולנית דוד וינפלד, **הַטְעַם 24**, דצמבר 2010, 12
- סיון, עלמה, בירושלים ושירים אחרים, **הַטְעַם 14**, יוני 2008, 130
- סיסנרוס, סנדרה, ארבעה שירים, מאנגלית משה דור, **הַטְעַם 22**, יוני 2010, 85
- סלומון, אלחי, חברון (סיפור), **הַטְעַם 14**, יוני 2008, 95
- סלטי, רשא, יומן מצור (קטעי יומן מביירות), מאנגלית גיא רון־גלבע, **הַטְעַם 8**, דצמבר 2006, 55
- סלון, פרדיננד, הסגנון נגד הרעיונות (מסה), מצרפתית עילי ראונר, **הַטְעַם 26**, יוני 2011, 46
- סליקטר, גלית, ארבעה שירי מלחמה, **הַטְעַם 8**, דצמבר 2006, 7
- בתים (סיפור), **הַטְעַם 10**, יוני 2007, 88

- גלויה לקהיר ושירים אחרים, **הַטְעַם 14**, יוני 2008, 93
 סגנוני, אדוארדו, מבחר שירים, מאיטלקית יצחק לאור, **הַטְעַם 23**, ספטמבר 2010, 152
 סנטה, לוק, פלסטיק (סיפור), מאנגלית לבנה ליטני, **הַטְעַם 11**, ספטמבר 2007, 115
 סתיו, שירה, איך השארתי אותך (שיר), **הַטְעַם 14**, יוני 2008, 137
 ----- על שירת יונה וולך (מסה), **הַטְעַם 8**, דצמבר 2006, 30
 ----- חמישה שירים, **הַטְעַם 10**, יוני 2007, 78

נ

- עבד־אלעזיז, שיר מכלא גואנטמו, מאנגלית יצחק לאור, **הַטְעַם 13**, מארס 2008, 27
 עזאם, עבד, קץ ההיסטוריה והאסלאם (מסה פילוסופית), **הַטְעַם 9**, מארס 2007, 143
 עזוז, משה, סיפור פשוט, **הַטְעַם 21**, מארס 2010, 26
 עליזאדה, עלי, על האופוזיציה באיראן (מסה), מאנגלית יצחק לאור, **הַטְעַם 20**, דצמבר 2009, 143
 עמוסי, שגב, יחידת נופש (סיפור), **הַטְעַם 22**, יוני 2010, 82
 עמירב, נעמה, בריאת העולם (שיר), **הַטְעַם 28**, יוני 2011, 39
 עמית, גיש, על בית הספרים של הפלסטינים (מסה), **הַטְעַם 8**, דצמבר 2006, 12
 ----- גריסת הספריות של פלסטין (מסה), **הַטְעַם 12**, דצמבר 2007, 41
 ----- האוניברסיטה העברית ורכוש יהודי גרמניה אחרי השואה (מסה), **הַטְעַם 20**, דצמבר 2009, 22
 עפרת, גדעון, נכות ואוטופיה צורנית ביצירתה של תמר גטר (מסה), **הַטְעַם 20**, דצמבר 2009, 47
 עשת, גדעון, היופי האבסולוטי של כלכלת ישראל (מסה), **הַטְעַם 7**, ספטמבר 2006, 107
 ----- עלייתם ונפילתם של בכירי האוצר (מסה כלכלית), **הַטְעַם 13**, מארס 2008, 57
 ----- שקט, החזיר רוצה עוד (מסה כלכלית), **הַטְעַם 17**, מארס 2009, 30

פ

- פאנון, עזרא, ההטפה המתמדת אל ההמון (מאמר), מאנגלית יצחק לאור, **הַטְעַם 22**, יוני 2010, 22
 פאזולוני, פייר פאולו, שירים על ישראל וירושלים, מאיטלקית אלון אלטרס, יצחק לאור ומירון רכפורט, **הַטְעַם 24**, דצמבר 2010, 153
 ----- מכתב אלן גינזברג, מאיטלקית יצחק לאור, **הַטְעַם 24**, דצמבר 2010, 170
 ----- אידיאלוגיה ופואטיקה (מסה), מאיטלקית אורי ש. כהן, **הַטְעַם 24**, דצמבר 2010, 172
 ----- הטלוויזיה היא השלטון (מאמר), מאיטלקית אנה די קסטרו, **הַטְעַם 24**, דצמבר 2010, 177
 ----- על "הטרילוגיה של החיים" (מאמר), מאיטלקית יצחק לאור, **הַטְעַם 24**, דצמבר 2010, 180
 ----- דחיית "הטרילוגיה של החיים", (מסה), מאיטלקית יצחק לאור, **הַטְעַם 24**, דצמבר 2010, 182
 ----- שורות מן הצוואה (שיר), מאיטלקית יצחק לאור, **הַטְעַם 24**, דצמבר 2010, 186
 פאר, מיכל, חזה של פרפרים (סיפור), **הַטְעַם 6**, יוני 2006, 50
 ----- נוקטורנו (סיפור), **הַטְעַם 8**, דצמבר 2006, 41
 ----- ציורים (סיפור), **הַטְעַם 9**, מארס 2007, 13
 ----- שביל המים השחור (סיפור), **הַטְעַם 11**, ספטמבר 2007, 29
 ----- אלגיה ללילה קצר (סיפור), **הַטְעַם 14**, יוני 2008, 83
 ----- דחוף (סיפור), **הַטְעַם 17**, מארס 2009, 76
 ----- צילומי לילה (סיפור), **הַטְעַם 20**, דצמבר 2009, 120
 פארה, ניקונו, שלושה שירים, מספרדית טל ניצן, **הַטְעַם 3**, ספטמבר 2005, 107
 פארן, מרגו, ארבעה סיפורים, **הַטְעַם 13**, מארס 2008, 30
 ----- שני שירים, **הַטְעַם 14**, יוני 2008, 99
 פו, אדגר אלן, מצב־ביש (סיפור), מאנגלית עודד וולקשטיין, **הַטְעַם 20**, דצמבר 2009, 157
 פוקו, מישל, ניטשה, פרויד, מרקס (מסה), מצרפתית שירן בק, **הַטְעַם 13**, מארס 2008, 125
 ----- הכליאה הגדולה, מצרפתית חיים דעואל לוסקי וענת מטר, **הַטְעַם 15**, ספטמבר 2008, 119

- הולדת הרפואה החברתית (מסה), מאנגלית דפנה בירנבוים-כרמלי, **הַטְעַם 18**, יוני 2009, 79
פּוֹרְטִינִי, פּראַנקוֹ, לַתְּרַגְם אֶת בְּרַכְט (שִׁיר), מֵאִיטַלְקִית יֶצְחָק לָאוֹר, **הַטְעַם 27**, סֶפְטֵמְבֵּר 2011, 189
פִּז, יוֹבֵל, שְׁלוֹשֶׁה שִׁירִים, **הַטְעַם 16**, דְּצֵמְבֵּר 2008, 99
----- אַחֲרֵי הַנִּיתוּחַ (שִׁירִים), **הַטְעַם 25**, מָרֵס 2011, 55
פִּידוּ, ז'וֹרְז', שְׁמוֹר לִי עַל אֲמֵלִי, (פּאַרְסָה, שְׁתֵּי תַמּוֹנוֹת), מְצַרְפֵּתִית שִׁירוֹן בֶּק, **הַטְעַם 19**, אוֹגוּסְט 2009, 129
פִּיטְרֵבֶּרְג, גְּבִרְיָאֵל, מַחִיקוֹת (מַסָּה), מֵאֲנִגְלִית דְּפִנָּה רוֹזֵנְבֵּלִיט, **הַטְעַם 1**, יָנוּאָר 2005, 29
----- בֵּת צִיּוֹן הַמְּרֻדָּת, מַסָּה עַל חֲנָה אֲרֻנְדֵּט, מֵאֲנִגְלִית שִׁירָה סְתִינִי, **הַטְעַם 14**, יוֹנִי 2008, 55
פִּינְטֵר, הַרּוֹלֵד, אֲמֵנוֹת, אֲמֵת וּפּוֹלִיטִיקָה (הַרְצָאָה הַנּוֹבֵל), מֵאֲנִגְלִית אֲבֵרָהֶם עוֹז, **הַטְעַם 5**, מָרֵס 2006, 46
פִּלְדֶּמֶן, יוֹתֵם, צֶה"ל יַחַד עִם אֲרַגוֹנִים הוֹמִינִטְרִיִּים: קִיצוֹב מְזוֹן לְעֻזְתִּים (מַסָּה), **הַטְעַם 22**, יוֹנִי 2010, 132
פִּלַח, דְּלִיָּה, שִׁבְעָה שִׁירִים, **הַטְעַם 1**, יָנוּאָר 2005, 75
פִּלְטוֹנוֹב, אַנְדֵּרִי, אֶנְטִיֶּסְקֶסְט (סִיפּוֹר), מְרוֹסִית אֲלוֹן מְרַקוֹס, **הַטְעַם 28**, דְּצֵמְבֵּר 2011, 169
----- פְּצַצַת יֶרֶחַ (נוֹבֵלָה) מְרוֹסִית אֲלוֹן מְרַקוֹס, **הַטְעַם 28**, דְּצֵמְבֵּר 2011, 180
----- הַחִיִּיל הַקֶּטָן (סִיפּוֹר) מְרוֹסִית אֲלוֹן מְרַקוֹס, **הַטְעַם 28**, דְּצֵמְבֵּר 2011, 198
----- עַל הַטְּרַגְדִּיָּה הָרֵאשׁוֹנָה שֶׁל הַסּוֹצִיאֲלִיזְם (מַסָּה) מְרוֹסִית אֲלוֹן מְרַקוֹס, **הַטְעַם 28**, דְּצֵמְבֵּר 2011, 201
פִּסְבִּינְדֹר, רִינֵר וּרְנֵר, הַדֶּרֶךְ חֲזָרָה (סִיפּוֹר), מְגֵרְמִנִית יֶצְחָק לָאוֹר, **הַטְעַם 12**, דְּצֵמְבֵּר 2007, 103
----- עֵרִי הָאָדָם וְנִשְׁמָתוֹ, מַסָּה עַל דְּבִלִין, מְגֵרְמִנִית ע"ל קוֹלִינֵר, **הַטְעַם 15**, סֶפְטֵמְבֵּר 2008, 162
פֵּעִילוֹת מַחְסוֹם-watch, יוֹמִיִּים בַּחִיָּיִם שֶׁל נֹתִינִי הַכִּיבוֹשׁ (דִּיוּחַ), **הַטְעַם 10**, יוֹנִי 2007, 84
פֶּפֶה, אֵילֶן, מ"אֶרֶץ רִיקָה" ל"אֶרֶץ מוֹבִטְחָת" (מַסָּה), **הַטְעַם 1**, יָנוּאָר 2005, 79
----- הַרִיאוֹת הַיְרוּקוֹת וְהַקּוֹפְסָה הַכַּחוּלָּה (מַסָּה), **הַטְעַם 4**, דְּצֵמְבֵּר 2005, 89
----- עִם אֱלוֹהִים, לְצִדִּים; עַל הָאֲרַגוֹנִים הַפְּרוּ יִשְׂרָאֵלִים בְּאֵרָה"ב (מַסָּה), **הַטְעַם 9**, מָרֵס 2007, 65
----- ה"טִיָּהוֹר" שֶׁל הָעֵרִים הַפִּלִּסְטִינִיּוֹת בְּאֵיבִי 1948 (מַסָּה), **הַטְעַם 13**, מָרֵס 2008, 93
פֶּרָאנְס, אַנְאֶטוֹל, "אִי הַפִּינְגוּיִנִים" (קֶטֶע), מְצַרְפֵּתִית א. רָאוּבִינִי, **הַטְעַם 19**, אוֹגוּסְט 2009, 190
פֶּרוֹיֵד, זִיגְמוֹנֵד, הַשְּׁלִיָּלָה (מַסָּה), מְגֵרְמִנִית דְּנִית דוֹתָן, **הַטְעַם 11**, סֶפְטֵמְבֵּר 2007, 154
----- עַל שְׁנֵי הַעֲקוּרוֹת שֶׁל הַתְּרַחְשׁוֹת הַנְּפִישִׁית, מְגֵרְמִנִית נֵעָה קוֹל, **הַטְעַם 13**, מָרֵס 2008, 119
פֶּרוֹיֵדנְטֵל, גִּדְעוֹן, הָאֵלִימוֹת עֲצֵמָה הִיא כּוֹחַ כִּלְכִּלִּי" (מַסָּה), **הַטְעַם 22**, יוֹנִי 2010, 87
פֶּרוֹסְט, מַרְסֵל, הַזְּמַן שֶׁנִּמְצָא (קֶטֶע מְרוֹמָאן), מְצַרְפֵּתִית הַלִּית יֶשׁוּרוּן, **הַטְעַם 13**, מָרֵס 2008, 12
----- הַזְּמַן שֶׁנִּמְצָא, סוּף, מְצַרְפֵּתִית הַלִּית יֶשׁוּרוּן, **הַטְעַם 22**, יוֹנִי 2010, 14
פְּרוֹשׁ, תֵּהֵל, שִׁירֵי זְמַן (מַחְזוֹר), **הַטְעַם 20**, דְּצֵמְבֵּר 2009, 116
----- טְרִיפְטִיכּוֹן גּוֹף (שִׁיר), **הַטְעַם 21**, מָרֵס 2010, 63
פֶּרְחָאָת-נֶאֱסֵר, סוּמִיָּה, הַשֵּׁב"כ וְסַחִיטַת יִלְדִים פִּלִּסְטִינִים, מְגֵרְמִנִית אַהוּד לּוֹי, **הַטְעַם 14**, יוֹנִי 2008, 41
פֶּרְנֶקֶל אֲלוֹרָאֵי, טַל, עַל שִׁירַת דוֹד אֲבִידוֹן (מַסָּה), **הַטְעַם 3**, סֶפְטֵמְבֵּר 2005, 37
----- "בָּאָה – הַלְכָה: עַל הָאִירוֹנִיָּה אֲצֵל דְּלִיָּה רִבִּיקוֹבִיץ וְעַל הַקְּרִיאָה הַרוּחוֹת בִּיצִירָתָהּ כְּקִרְיָאָת "הוֹרָה מְגוֹנָן"
(מַסָּה), **הַטְעַם 6**, יוֹנִי 2006, 16
פֶּרֶץ, רַחֵל, אֲגָדוֹת אֲבֵרָאִהִים (פּוֹאֲמָה), **הַטְעַם 9**, מָרֵס 2007, 85
----- אֲגָדָה מְרוֹקָאִית (סִיפּוֹר), **הַטְעַם 11**, סֶפְטֵמְבֵּר 2007, 129
פֶּרְקִינְס גִּילְמַן, שְׁרֻט, נִיִּיר הַקִּיר הַצְּהוּב (סִיפּוֹר), מֵאֲנִגְלִית דְּפִנָּה רוֹזֵנְבֵּלִיט, **הַטְעַם 22**, יוֹנִי 2010, 27
פֶּתָאָח, פִּטְיָה, שְׁתֵּי אֲלִגְיוֹת, **הַטְעַם 23**, סֶפְטֵמְבֵּר 2010, 116
----- הָאָדָם הַטוֹב בִּיּוֹתֵר (שִׁיר), **הַטְעַם 24**, דְּצֵמְבֵּר 2010, 57
----- שְׁתֵּי אֲלִגְיוֹת, **הַטְעַם 25**, מָרֵס 2011, 77

צ

- צֶבֶר, שְׁמַעוֹן, שְׁנֵי שִׁירִים, **הַטְעַם 4**, דְּצֵמְבֵּר 2005, 5
צוּטְאִיבֵּה, מַאֲרִינָה, שִׁירִים, מְרוֹסִית מִירִי לִיטוּוֹק, **הַטְעַם 9**, מָרֵס 2007, 153
צוּעֵר שֵׁב"ס, "יְהִיָּה לְמַבְחָן!" מִמַּחְבְּרָתוֹ שֶׁל צוּעֵר שֵׁב"ס (מַסְמָךְ), **הַטְעַם 9**, מָרֵס 2007, 18

- צלאן, פאול, שירים, מגרמנית שמעון זנדבנק, **מַטְעַם 5**, מארס 2006, 85

 תשעה שירים, מגרמנית שמעון זנדבנק, **מַטְעַם 15**, ספטמבר 2008, 7

 שני שירים, מגרמנית שמעון זנדבנק, **מַטְעַם 16**, דצמבר 2008, 18

 לזכר, ועוד תשעה שירים, מגרמנית שמעון זנדבנק, **מַטְעַם 25**, מארס 2011, 5

 שיר (מחווה לברכט), מגרמנית שמעון זנדבנק, **מַטְעַם 27**, ספטמבר 2011, 126

ק

- קולר, חנה ש., "רק לא לדרוך על פנים" (ביוגרפיה), **מַטְעַם 12**, דצמבר 2007, 120
 קופרמן, מאיה, שפת אם (פואמה), **מַטְעַם 1**, ינואר 2005, 51

 דוֹבֵת שׁוּנָה (שיר), **מַטְעַם 20**, דצמבר 2009, 35
 קורדונסקי, רון, שירים לאחי (שירים), **מַטְעַם 8**, דצמבר 2006, 71
 קורטאטר, חוליו, גרפיטי (סיפור), מספרדית טל ניצן, **מַטְעַם 1**, ינואר 2005, 93

 האמונה בעולם השלישי (סיפור), מספרדית טל ניצן, **מַטְעַם 21**, מארס 2010, 90
 קורן, אלינה, הצבא, העיתונים וההרג ה'מובן מאליו' בפלסטינים (מסה), **מַטְעַם 3**, ספטמבר 2005, 11

 על הגטואיזציה של הפלסטינים (מסה), **מַטְעַם 6**, יוני 2006, 70

 "כמה פעמים ייגמר ענייננו" (מסה), מאמר הקדמה למסמכים ומסמכים מהנֶפֶדָה ביפו, **מַטְעַם 21**,
 מארס 2010, 147
 קושניר, עמוס, שני שירים, **מַטְעַם 15**, ספטמבר 2008, 88

 שני שירים, **מַטְעַם 16**, דצמבר 2008, 90
 קינן, דורית, על ארנסט וייס הכמעט־נשכח, **מַטְעַם 28**, דצמבר 2011, 61
 קינר, גד, הטכניקה האפית כעמדה אתית (מסה), **מַטְעַם 27**, ספטמבר 2011, 200
 קלייסט, היינריך, פון, התהוות מחשבות תוך דיבור, מגרמנית ע"ל קולינר, **מַטְעַם 17**, מארס 2009, 138
 קלינסקי, איתן, מחסום חוורה (שיר), **מַטְעַם 12**, דצמבר 2007, 67
 קפקא, פרנץ, עיונים בחטא, בסבל, בתקווה ובדרך האמיתית (א'), מגרמנית רן הכהן, **מַטְעַם 1**, ינואר 2005, 121

 עיונים בחטא, בסבל, בתקווה ובדרך האמיתית (ב'), מגרמנית רן הכהן, **מַטְעַם 2**, אפריל 2005, 139

 עיונים בחטא, בסבל, בתקווה ובדרך האמיתית (ג'), מגרמנית רן הכהן, **מַטְעַם 3**, ספטמבר 2005, 119
 קרילי, רוברט, האהבה באה חרש (שיר), מאנגלית שמעון זנדבנק, **מַטְעַם 14**, יוני 2008, 80
 קריסטל, אפרין, הספין הזנוח (מסה), מאנגלית דפנה בירנבוים־כרמלי, **מַטְעַם 21**, מארס 2010, 73

ר

- ראורן, עילי, על תרבות הפצצה (מסה), **מַטְעַם 22**, יוני 2010, 103

 כנס השופטים (סיפור), **מַטְעַם 23**, ספטמבר 2010, 112
 רבאח, נאצר, מה שלא אמר יוסף (שיר), מערבית גיא־רון גלבע, **מַטְעַם 18**, יוני 2009, 119
 רבאטה, ז'אן מישל, "אנטיגונה" על פי לאקאן: בין היפה לנשגב (מסה), מאנגלית עודד וולקשטיין, **מַטְעַם 16**,
 דצמבר 2008, 135
 רגב, יואל, על כישלון הלטיניזציה של העברית (מסה), **מַטְעַם 22**, יוני 2010, 48
 רוז, ג'קלין, "דברים המרחפים באוויר": הציונות כ(ביקורת ה)פסיכואנליזה (מסה), מאנגלית עודד וולקשטיין,
מַטְעַם 4, דצמבר 2005, 45

 ההתנגדות האחרונה, על פסיכואנליזה ולאומיות (מסה), מאנגלית עודד וולקשטיין, **מַטְעַם 9**, מארס 2007, 28
 רוזן, יואב, קצין העיר וקצין הכפר (סיפור), **מַטְעַם 13**, מארס 2008, 62

 קריפטונייט, בייבי (סיפור), **מַטְעַם 7**, ספטמבר 2006, 121

 קופי ופייסט (סיפור), **מַטְעַם 20**, דצמבר 2009, 87

 גבי (סיפור), **מַטְעַם 28**, דצמבר 2011, עמ' 86
 רוזן, כרמית, התפשטו (שיר), **מַטְעַם 12**, דצמבר 2007, 89

 שני שירים, **מַטְעַם 16**, דצמבר 2008, 20

- שירים חיפאיים, **הַטַּעַם 28**, דצמבר 2011, 40
- רוזנברג, דניאל, מה לשמאל גלמושג הפוליטי של שמיט (מסה), **הַטַּעַם 26**, יוני 2011, 129
- רוזנברג, שמעון, מסקנות לא מעשיות מביקור באושוויץ השלווה (מחזור שירים), **הַטַּעַם 14**, יוני 2008, 140
- רוזנמן, תומר, בערה (שיר), **הַטַּעַם 20**, דצמבר 2009, 5
- רום, רותי, דיווח (פואמה), **הַטַּעַם 22**, יוני 2010, 144
- רוש, סילוויאן, שמות רחובות (סיפור), מצרפתית רון ברקאי, **הַטַּעַם 25**, מארס 2011, 143
- רז־קרקוצקין, אמנון, "אין אלוהים, אבל הוא הבטיח לנו את הארץ" (מסה), **הַטַּעַם 3**, ספטמבר 2005, 71
- ריבקין, ורד, חמישה שירים, **הַטַּעַם 7**, ספטמבר 2006, 117
- חמישה שירים, **הַטַּעַם 8**, דצמבר 2006, 104
- ארבעה שירים, **הַטַּעַם 9**, מארס 2007, 26
- חמישה שירים, **הַטַּעַם 10**, יוני 2007, 94
- שני שירים, **הַטַּעַם 11**, ספטמבר 2007, 145
- חמישה שירים, **הַטַּעַם 13**, מארס 2008, 54
- ששה שירים, **הַטַּעַם 14**, יוני 2008, 108
- ארבעה שירים, **הַטַּעַם 16**, דצמבר 2008, 150
- שלושה שירים, **הַטַּעַם 17**, מארס 2009, 24
- שלושה שירים, **הַטַּעַם 20**, דצמבר 2009, 83
- שלושה שירים, **הַטַּעַם 21**, מארס 2010, 24
- שוב אין בכוחי (שיר), **הַטַּעַם 24**, דצמבר 2010, 16
- שני שירים, **הַטַּעַם 25**, מארס 2011, 19
- שלושה שירים, **הַטַּעַם 26**, יוני 2011, 98
- רילקה, ריינר מריה, שש סונטות מתוך "הסונטות לאורפאוס", מגרמנית שמעון זנדבנק, **הַטַּעַם 7**, ספטמבר 2006, 138
- ריץ', אדריאן, שני שירים, מאנגלית עודד וולקשטיין, **הַטַּעַם 8**, דצמבר 2006, 10
- שירה ומחויבות (מסה), מאנגלית הילה להב, **הַטַּעַם 18**, יוני 2009, 103
- כוחות החלמה (מחזור שירים), מאנגלית הילה להב, **הַטַּעַם 20**, דצמבר 2009, 39
- ריצוס, יאניס, יַנְיָיִת (שיר), מיוונית רמי סערי, **הַטַּעַם 16**, דצמבר 2008, 5
- יַנְיָיִת (שיר שני), מיוונית רמי סערי, **הַטַּעַם 17**, מארס 2009, 26
- יווניות, שיר שלישי, מיוונית רמי סערי, **הַטַּעַם 18**, יוני 2009, 24
- יַנְיָיִת, שיר רביעי, מיוונית רמי סערי, **הַטַּעַם 20**, דצמבר 2009, 45
- יַנְיָיִת, שיר חמישי, מיוונית רמי סערי, **הַטַּעַם 21**, מארס 2010, 43
- יַנְיָיִת, שיר שישי, מיוונית רמי סערי, **הַטַּעַם 22**, יוני 2010, 67
- יַנְיָיִת, שיר שביעי, מיוונית רמי סערי, **הַטַּעַם 23**, ספטמבר 2010, 71
- ניחוש ועוד שבעה שירים, מיוונית רמי סערי, **הַטַּעַם 26**, יוני 2011, 16
- הודיה ועוד שבעה שירים, (מיוונית רמי סערי), **הַטַּעַם 28**, דצמבר 2011, 164

ש

- שאמי, עאידה, הפריחה (סיפור), **הַטַּעַם 3**, ספטמבר 2005, 7
- שבח, שי, שלושה סיפורי מיטה, **הַטַּעַם 25**, מארס 2011, 12
- שביט, יעקב־שי, שלושה שירים, **הַטַּעַם 12**, דצמבר 2007, 68
- שני שירים, **הַטַּעַם 17**, מארס 2009, 155
- שני שירים, **הַטַּעַם 26**, יוני 2011, 69
- שבלי, עדניה, אבק (סיפור), מערבית אנטון שמאס, **הַטַּעַם 1**, ינואר 2005, 15
- רמזים חלשים של שלוה (יומן מפלסטין), מערבית גיא רון-גלבע, **הַטַּעַם 5**, מארס 2006, 71
- בקור רוח (רשימה), **הַטַּעַם 10**, יוני 2007, 82

- מחוץ לזמן (רשימה), מערבית גיא רון-גלבע, **הַטַעַם 12**, דצמבר 2007, 10
 שבתאי, אהרן, שלושה שירים, **הַטַעַם 2**, אפריל 2005, 5
 ----- שני שירים, **הַטַעַם 5**, מארס 2006, 5
 ----- כישלון (שיר), **הַטַעַם 8**, דצמבר 2006, 79
 ----- טניה (שירים), **הַטַעַם 11**, ספטמבר 2007, 7
 שדות, נועם, לבד מול כל העולם (שירים), **הַטַעַם 8**, דצמבר 2006, 91
 ----- שירים, **הַטַעַם 9**, מארס 2007, 54
 ----- סיפור מלחמה (יומן), **הַטַעַם 10**, יוני 2007, 17
 ----- כשאהיה בן שלושים (שירים), **הַטַעַם 11**, ספטמבר 2007, 56
 ----- עוזב (שיר), **הַטַעַם 12**, דצמבר 2007, 13
 ----- בדידות (שירים), **הַטַעַם 13**, מארס 2008, 23
 ----- הנסיעה לתל אביב (פואמה), **הַטַעַם 7**, ספטמבר 2006, 102
 ----- מתנת חתונה לשירלי (שירים), **הַטַעַם 22**, יוני 2010, 65
 ----- מים (שיר), **הַטַעַם 24**, דצמבר 2010, 42
 ----- שירים של יום שישי, **הַטַעַם 25**, מארס 2011, 117
 ----- ציפור הלב, (שירים) **הַטַעַם 28**, דצמבר 2011, 167
 שובל, ליאן-סיגל, בארבע עיניים (שיר), **הַטַעַם 22**, יוני 2010, 47
 שובל, תום, "הגבינה": הטבע דומם, האנושות רוקדת (מסה), **הַטַעַם 24**, דצמבר 2010, 93
 ----- על רונית אלקבץ (מסה), **הַטַעַם 25**, מארס 2011, 45
 שוויטס, קורט, "הגלגל גן-החיות" (סיפור), מגרמנית גדי אלגזי, **הַטַעַם 4**, דצמבר 2005, 150
 שורץ, אורי, ארכיטקטורה (סיפור), **הַטַעַם 12**, דצמבר 2007, 57
 שוחט, שמואל, אני שמואל שוחט (שירים), **הַטַעַם 14**, יוני 2008, 7
 ----- נסיעה לירושלים (שיר), **הַטַעַם 15**, ספטמבר 2008, 56
 ----- מרחק, שיר רך, **הַטַעַם 16**, דצמבר 2008, 8
 ----- שני שירים, **הַטַעַם 20**, דצמבר 2009, 98
 שור, אסף, סיפור ספציפי (סיפור), **הַטַעַם 2**, אפריל 2005, 71
 שז, שלושה שירים, **הַטַעַם 4**, דצמבר 2005, 129
 שחם, מירי, לולו, לא סיפור (סיפור), **הַטַעַם 10**, יוני 2007, 61
 ----- שמלה כחולה (סיפור), **הַטַעַם 11**, ספטמבר 2007, 59
 ----- האשה שעכביש טווה את קוריו בין רגליה (סיפור), **הַטַעַם 14**, יוני 2008, 139
 ----- בעל זנב (סיפור), **הַטַעַם 16**, דצמבר 2008, 157
 ----- כל שתרצה; בלט לאשה ולאבירי נוחות (סיפור), **הַטַעַם 18**, יוני 2009, 27
 שחר, יודית, זין על העגבנייה (שירים), **הַטַעַם 8**, דצמבר 2006, 48
 ----- ארבעה שירים, **הַטַעַם 12**, דצמבר 2007, 142
 שטרנברג, ליאור, שמונה שירים, **הַטַעַם 6**, יוני 2006, 56
 שיחור, רחל, במושבת העכברים (סיפור), **הַטַעַם 20**, דצמבר 2009, 136
 שימבורסקה, ויסלבה, שני שירים, מפולנית דוד וינפלד, **הַטַעַם 23**, ספטמבר 2010, 5
 ----- מזמור (שיר), מפולנית דוד וינפלד, **הַטַעַם 24**, דצמבר 2010, 36
 שנטר, עודד, הקוד המטאפיסי אונטולוגי: המוחלט של אושוויץ ושפינוזה (מסה פילוסופית), **הַטַעַם 1**, ינואר 2005, 97
 ----- "לשונם הטמא שקראוהו עברית" בין לשון הקודש והארמית: לגנאלוגיה של העברית (מסה פילוסופית),
הַטַעַם 2, אפריל 2005, 123
 שלח, עוז, 14 סיפורים, מאנגלית עודד וולקשטיין, **הַטַעַם 1**, ינואר 2005, 7
 ----- גילוח (סיפור), מאנגלית יצחק לאור, **הַטַעַם 2**, אפריל 2005, 7
 שמיט, קרל, מלחמה כגילוי של יחסי עוינות פוליטיים (מסה), מגרמנית דניאל רוזנברג, **הַטַעַם 26**, יוני 2011, 136
 שני, איריס, דרך נמיר 81 (שיר), **הַטַעַם 17**, מארס 2009, 79

- שעת', וצר ג'מיל, שני שירים, מערבית גיא רון-גלבע, **הַטַעַם 16**, דצמבר 2008, 19
 ----- על הגופות (שיר), מערבית גיא רון-גלבע, **הַטַעַם 17**, מארס 2009, 7
 ----- המסנת (שיר), מערבית גיא רון-גלבע, **הַטַעַם 22**, יוני 2010, 114
 שפונט, נתלי-מון, שישה שירים, **הַטַעַם 2**, אפריל 2005, 39
 שקספיר, ויליאם, מתוך "קורילונס", מאנגלית מאיר ויזלטר, **הַטַעַם 20**, דצמבר 2009, 78
 שָׁרָה, רִנָּה, האחדות של הארכאי ושל המהפכה (מסה), מצרפתית שיון בק, **הַטַעַם 24**, דצמבר 2010, 80

ת

- תשרי, עדי, שני שירים, **הַטַעַם 24**, דצמבר 2010, 41
 ----- שלושה שירים, **הַטַעַם 26**, יוני 2011, 65
 תַרְכֵּסְתָאני, צדיק, שיר מכלא גואנטמו, מאנגלית יצחק לאור, **הַטַעַם 13**, מארס 2008, 29

2. מתרגמים

א

- אביב, אפרת, מטורקית, "כמה עצות למי שיישב בכלא" (שיר), נאזים חיכמת, **הַטַעַם 16**, דצמבר 2008, 35
 אלבו, דן, מצרפתית, דידרו, ברכט, אייזנשטיין (מסה), רולאן בורת, **הַטַעַם 27**, ספטמבר 2011, 190
 ----- מצרפתית, על שבעה תצלומים מתוך המודל של "אמא קוראז", רולאן בורת, **הַטַעַם 27**, ספטמבר 2011, 100
 אלגזי, גדי, מגרמנית, "הגרלת גן-החיות" (סיפור), קורט שוויטרס, **הַטַעַם 4**, דצמבר 2005, 150
 אלטרס, אלון, יצחק לאור ומירון רכפורט, מאיטלקית, שירים על ישראל וירושלים, פייר פאולו פאזוליני, **הַטַעַם 24**,
 דצמבר 2010, 153
 ארמלי, נביל, מערבית, קלקיליה ושירים אחרים, אואס אֶלְעִילָה, **הַטַעַם 13**, מארס 2008, 5
 ----- מערבית, עשרים הודעות קצרות ליפה במתאבדות (פרוזה), זיאד ח'דאש, **הַטַעַם 14**, יוני 2008, 11
 ----- מערבית, תסריט מוכן (שיר), מחמוד דרוויש, **הַטַעַם 16**, דצמבר 2008, 55
 ----- מערבית, אימייל מן התופת (עדות), אמאני אבו רחמה, **הַטַעַם 18**, יוני 2009, 121
 ----- מערבית, למה יא סידו? (סיפור), עלא אלאסואני, **הַטַעַם 20**, דצמבר 2009, 44
 ----- מערבית, העתיק מאוד, החדש מאוד (שיר בפרוזה), אונסי אלחג', **הַטַעַם 26**, יוני 2011, 83
 ארמלי, נביל וגיא רון-גלבע, מערבית, אל תתנצל על מה שעשית (שירים מתוך מחזור), מחמוד דרוויש, **הַטַעַם 21**,
 מארס 2010, 9

1

- בהר, דניאל, מערבית, שארית בשר (שיר), מַחְמַד אֶלְמַאע'יט, **הַטַעַם 15**, ספטמבר 2008, 5
 בורשטיין, דרור, מאנגלית, דיוקנאות פִּיּוּם (מסה), ג'ון ברג'ר, **הַטַעַם 22**, יוני 2010, 76
 בינג-היידקר, ליאורה, מגרמנית, תשעה שירים, נורברט לִנְגֶה, **הַטַעַם 12**, דצמבר 2007, 83
 ----- מגרמנית, חזיונות (שירים), ברטולט ברכט, **הַטַעַם 27**, ספטמבר 2011, 14
 ----- מגרמנית, שירים 1938-1938, ברטולט ברכט, **הַטַעַם 27**, ספטמבר 2011, 20
 ----- מגרמנית, חמישה קשיים בכתיבת האמת (מסה), ברטולט ברכט, **הַטַעַם 27**, ספטמבר 2011, 35
 ----- מגרמנית, מקראת שירי מלחמה, ברטולט ברכט, **הַטַעַם 27**, ספטמבר 2011, 48
 בירנבוים-כרמלי, דפנה, מאנגלית, קולנוע סיני ואילי נדל"ן (מסה), יומי בריישר, **הַטַעַם 17**, מארס 2009, 97
 ----- מאנגלית, הולדת הרפואה החברתית (מסה), מישל פוקו, **הַטַעַם 18**, יוני 2009, 79
 ----- מאנגלית, הספרן הזנוח (מסה), אפרין קריסטל, **הַטַעַם 21**, מארס 2010, 73
 ----- מאנגלית, "אקטונה", ז'יז'ק, אגמבן והתת-פרולטריון המודרני (מסה), פאציו ויגי, **הַטַעַם 24**, דצמבר 2010, 103
 ----- מאנגלית, הזכות לעיר (מסה), דייוויד הארווי, **הַטַעַם 21**, מארס 2010, 107

- מאנגלית, 'בלי דעת!' צעקתי, מלא אשמה (מסה), חנה ארנדט, **מטעם 27**, ספטמבר 2011, 127
 בירנבוים-כרמלי, דפנה ויצחק לאור, מאנגלית, "בל נטען שאנו יודעים לאן כל זה מוביל" (ראיון), אריק הובסבאום,
מטעם 23, ספטמבר 2010, 92
- בן ארי, ניצה, מגרמנית, ברלין, אלכסנדרפלאץ (קטעים מרומן), אלפרד דבלין, **מטעם 15**, ספטמבר 2008, 143
 בק, שירן, מערבית, קונטרפונקט (פואמה), מחמוד דרוויש, **מטעם 11**, ספטמבר 2007, 17
 ----- מצרפתית, ניטשה, פרויד, מרקס (מסה), מישל פוקו, **מטעם 13**, מארס 2008, 125
 ----- מאנגלית, הרצל ולור (מסה), חנה ארנדט, **מטעם 14**, יוני 2008, 72
 ----- מאנגלית, הציונות – בחינה מחדש (מסה), חנה ארנדט, **מטעם 16**, דצמבר 2008, 61
 ----- מצרפתית, שמור לי על אמלי (שתי תמונות), ז'ורז' פיידו, **מטעם 19**, אוגוסט 2009, 129
 ----- מאנגלית, חופש אקדמי והחרם (מסה פילוסופית), ג'ודית באטלר, **מטעם 24**, דצמבר 2010, 59
 ----- מצרפתית, האחדות של הארכאי ושל המהפכה (מסה), רנה שרר, **מטעם 24**, דצמבר 2010, 80
 ----- מצרפתית, נגד "טאלור" (מאמר), רולאן ברת, **מטעם 24**, דצמבר 2010, 128
 ----- מצרפתית, פאזוליני, נצרות וקומוניזם (מסה פילוסופית), אלן באדיו, **מטעם 24**, דצמבר 2010, 100
 ----- מאנגלית, היסטוריה ספרותית והמודרניות העברית (מסה), גיל אנידג'אר, **מטעם 25**, מארס 2011, 122
 ----- מצרפתית, ה"פיקולו תיאטרו", מלודרמה וברכט (מסה), לואי אלתוסר, **מטעם 27**, ספטמבר 2011, 172
 ----- מצרפתית, על ברכט ומרקס (מסה), לואי אלתוסר, **מטעם 27**, ספטמבר 2011, 115
 ברור, איה, מאנגלית, ללכת דרך קירות (מסה), אייל ויצמן, **מטעם 15**, ספטמבר 2008, 60
 ברוך, מלי, מערבית, יאלו (קטע מרומן), אליאס ח'ורי, **מטעם 2**, אפריל 2005, 61
 ברק, און, מאנגלית, הגיאוגרפיה של הכיבוש (מסה), אייל ויצמן, **מטעם 14**, יוני 2008, 23
 ברקאי, רון, מספרדית, שנת אחר-הצהריים של יום שלישי (סיפור), גבריאל גרסיה מרקס, **מטעם 21**, מארס 2010, 84
 ----- מצרפתית, שמות רחובות (סיפור), סילוויאן רוש, **מטעם 25**, מארס 2011, 143

י

- דאור, דן, מסינית, שני שירים, יאנג לין, **מטעם 17**, מארס 2009, 95
 ----- מסינית, 13 קטעים, ג'ואנג דזה, **מטעם 17**, מארס 2009, 113
 דור, משה, מאנגלית, ארבעה שירים, סנדרה סיסנרוס, **מטעם 22**, יוני 2010, 85
 דורון, יפעת. מספרדית, כל הבנות (עדות), אלברטו ארסה, **מטעם 18**, יוני 2009, 128
 דותן, דנית, מגרמנית, אלוהים גדול (סיפור), פרנציסקה גרסטנברג, **מטעם 8**, דצמבר 2006, 109
 ----- מגרמנית, השליה (מסה), זיגמונד פרויד, **מטעם 11**, ספטמבר 2007, 154
 דותן, קרן, מאנגלית, פסטינדר מביים את דבלין, איאן בורומה, **מטעם 15**, ספטמבר 2008, 170
 ----- מאנגלית, "מי שיש לו כבא, יכול להרגיש כאב של אחרים" (זיכרונות), אום ג'בר, וישאח, **מטעם 16**,
 דצמבר 2008, 21
 ----- מאנגלית, איבסן ורוח הקפיטליזם (מסה), פרנקו מורטי, **מטעם 25**, מארס 2011, 62
 ----- מאנגלית, מבוא ליצירתו של ברכט (מסה), פרדריק ג'יימסון, **מטעם 27**, ספטמבר 2011, 215
 די קסטרו, אנה, מאיטלקית, הטלוויזיה היא השלטון (מאמר), פייר פאולו פאזוליני, **מטעם 24**, דצמבר 2010, 177
 דעואל לוסקי חיים וענת מטר, מצרפתית, הכליאה הגדולה, מישל פוקו, **מטעם 15**, ספטמבר 2008, 119

ה

- הכהן, רן, מגרמנית, עיונים בחטא, בסבל, בתקווה ובדרך האמיתית (א'), פרנץ קפקא, **מטעם 1**, ינואר 2005, 121
 ----- מגרמנית, עיונים בחטא, בסבל, בתקווה ובדרך האמיתית (ב'), פרנץ קפקא, **מטעם 2**, אפריל 2005, 139
 ----- מגרמנית, עיונים בחטא, בסבל, בתקווה ובדרך האמיתית (ג'), פרנץ קפקא, **מטעם 3**, ספטמבר 2005, 119
 ----- מהולנדית, המפלצת מסין (סיפור), יעקב ישראל דה האן, **מטעם 6**, יוני 2006, 151
 ----- מהולנדית, על יהלום כחול ויהלום אדום (סיפור), יעקב ישראל דה האן, **מטעם 7**, ספטמבר 2006, 142
 ----- מהולנדית, השטן המושיע (סיפור), יעקב ישראל דה האן, **מטעם 9**, מארס 2007, 46

- ולמן, רואי, מאנגלית, "מה פירוש כשהמון בארץ רחוקה מבחין בחייל המייצג את ארצך, יורה בו, גורר אותו מכלי הרכב שלו ואז משחית את גופתו באבק המדבר" (סיפור), דייב אגרס, **מַטְעַם 12**, דצמבר 2007, 36
- ולקשטיין, עודד, מאנגלית, 14 סיפורים, עוז שלח, **מַטְעַם 1**, ינואר 2005, 7
- מאנגלית, חיים פגיעים (מסה), ג'ודית באטלר, **מַטְעַם 2**, אפריל 2005, 87
- מאנגלית, "דברים המרחפים באוויר": הציונות כ(ביקורת ה)פסיכואנליזה (מסה), ג'קלין רוז, **מַטְעַם 4**, דצמבר 2005, 45
- מאנגלית, ייאוש בלתי-מנוצח, ג'ון ברגר, **מַטְעַם 5**, מארס 2006, 18
- מאנגלית, קווי רוחב, עבדים והמקרא: ניסוי במיקרו-היסטוריה (מסה), קרלו גינצבורג, **מַטְעַם 7**, ספטמבר 2006, 48
- מאנגלית, שני שירים, אדריאן ריץ', **מַטְעַם 8**, דצמבר 2006, 10
- מאנגלית, ההתנגדות האחרונה, על פסיכואנליזה ולאומיות (מסה), ג'קלין רוז, **מַטְעַם 9**, מארס 2007, 28
- מאנגלית, ארה"ב ישראל: הפירוד קרב (מסה), עמנואל ולרשטיין, **מַטְעַם 12**, דצמבר 2007, 90
- מאנגלית, "אנטיגונה" על פי לאקאן: בין היפה לנשגב (מסה), ז'אן מישל רבאטה, **מַטְעַם 16**, דצמבר 2008, 135
- מאנגלית, תשעה שירים, פיליפ לארקין, **מַטְעַם 17**, מארס 2009, 157
- מאנגלית, הייזל בריד (פרק מהרומן "דם טוב"), פלאנרי אוקונור, **מַטְעַם 18**, יוני 2009, 60
- מאנגלית, התגלות (סיפור), פלאנרי אוקונור, **מַטְעַם 18**, יוני 2009, 41
- מאנגלית, מצב-ביש (סיפור), אדגר אלן פו, **מַטְעַם 20**, דצמבר 2009, 157
- מגרמנית, זמר בילבאג, ברטולט ברכט, **מַטְעַם 27**, ספטמבר 2011, 197
- ולקשטיין, עודד ודפנה רזנבלט, מאנגלית, פו נקבר, או המגדלור (סיפור), ג'ויס קרול אוטס, **מַטְעַם 26**, יוני 2011, 106
- זילטיר, מאיר, מאנגלית, מתוך "קוריולוס", ויליאם שקספיר, **מַטְעַם 20**, דצמבר 2009, 78
- מגרמנית, לא אגיד מלה רעה על אלכסנדר (שיר), ברטולט ברכט, **מַטְעַם 27**, ספטמבר 2011, 99
- מאנגלית, ולקח שזקנים לא ישתגעו? (שירים) ייטס, ו. ב., **מַטְעַם 28**, עמ' 5
- וינפלד, דוד, מפולנית, שני שירים, ויסלבה שימבורסקה, **מַטְעַם 23**, ספטמבר 2010, 5
- מפולנית, שני שירים, צ'סלב מילוש, **מַטְעַם 23**, ספטמבר 2010, 110
- מפולנית, מזמור (שיר), ויסלבה שימבורסקה, **מַטְעַם 24**, דצמבר 2010, 36
- מפולנית, עשרה שירים, אנה סוירשצ'ינסקה, **מַטְעַם 24**, דצמבר 2010, 12
- ויסלבסקי, צבי ויצחק מן, מגרמנית, התהוותו של בעל ההון התעשייתי (פרק מתוך "הקפיטל"), קרל מרקס, **מַטְעַם 22**, יוני 2010, 91

I

- זנדבוק, שמעון, מגרמנית, שירים, פאול צלאן, **מַטְעַם 5**, מארס 2006, 85
- מגרמנית, שש סונטות מתוך "הסונטות לאורפאוס", ריינר מריה רילקה, **מַטְעַם 7**, ספטמבר 2006, 138
- מאנגלית, שבעה שירים, מנלי ג'ררד הופקינס, **מַטְעַם 8**, דצמבר 2006, 149
- מאנגלית, "שיר האהבה של ג'. אלפרד פרופרוק", ת.ס. אליוט, **מַטְעַם 10**, יוני 2007, 167
- מאנגלית, גברים (שיר), מאיה אנג'לו, **מַטְעַם 14**, יוני 2008, 80
- מאנגלית, האהבה באה חרש (שיר), רוברט קרילי, **מַטְעַם 14**, יוני 2008, 80
- מאנגלית, המכתבים (שיר), לואיז גליק, **מַטְעַם 14**, יוני 2008, 82
- מאנגלית, צורות האהבה (שיר), ג'ורג' אופן, **מַטְעַם 14**, יוני 2008, 78
- מאנגלית, קינה על אהבה (שיר), לונסטון יוז, **מַטְעַם 14**, יוני 2008, 77
- מאנגלית, שני שירים, ג'ק גילברט, **מַטְעַם 14**, יוני 2008, 79
- מגרמנית, תשעה שירים, פאול צלאן, **מַטְעַם 15**, ספטמבר 2008, 7
- מגרמנית, שני שירים, פאול צלאן, **מַטְעַם 16**, דצמבר 2008, 18

- מגרמנית, אנטיגונה (קטע ממחזה), ברטולט ברכט, **מטעם 16**, דצמבר 2008, 119
- מגרמנית, שש אלגיות רומיות, יוהן וולפגנג גתה, **מטעם 22**, יוני 2010, 157
- מגרמנית, לזכר, ועוד תשעה שירים, פאול צלאן, **מטעם 25**, מארס 2011, 5
- מגרמנית, שיר (מחווה לברכט), פאול צלאן, **מטעם 27**, ספטמבר 2011, 126
- מגרמנית, אנטיגונה (קטע ממחזה), ברטולט ברכט, **מטעם 27**, ספטמבר 2011, 71
- זרטל, עדיה, מאנגלית, נבוכותיהן של 'זכויות האדם' (פרק), חנה ארנדט, **מטעם 15**, ספטמבר 2008, 16

ח-נ

- חיטרון, אודליה, מאנגלית, Musica practica (מסה), רולאן בארת, **מטעם 25**, מארס 2011, 21
- מאנגלית, קאנט וסאד: הזוג האידיאלי (מסה), סלבוז' ז'יז'ק, **מטעם 26**, יוני 2011, 89
- חליחל, עלא, מערבית, ההספד על ערפאת, מחמוד דרוויש, **מטעם 2**, אפריל 2005, 23
- מערבית, שני סיפורים, רג'י בטחיש, **מטעם 13**, מארס 2008, 72
- חרסונסקי, יעל, מאנגלית, "שניהם שונאים את ספילברג", על זיכרון השואה בקולנוע של לנצמן וגודאר (מסה), ליבי סאקסטון, **מטעם 9**, מארס 2007, 106
- מאנגלית, ביינאלות ללא גבולות? (מסה), צ'ין־טאוּ וו, **מטעם 20**, דצמבר 2009, 54
- טבעון, מרים, מפורטוגזית, כמה הוכחות לקיומו הממשי של הרברט קוויין (מסה), ד'וזה טראמאגו, **מטעם 21**, מארס 2010, 65
- יוסף, אבי, מאנגלית, חומת האש הגדולה (מסה), מישל הוקס, **מטעם 17**, מארס 2009, 84
- יוסף, בן, מאנגלית, "ישראל כרגע היא כמעט בסיס אמריקאי" (ראיון), נועם חומסקי, **מטעם 6**, יוני 2006, 85
- ישורון, הלית, מצרפתית, הזמן שנמצא (קטע מרומאן), מרסל פרוסט, **מטעם 13**, מארס 2008, 12
- מצרפתית, אנטיגונה (שלושה קטעים ממחזה), ז'אן אנואי, **מטעם 16**, דצמבר 2008, 130
- מצרפתית, הזמן שנמצא (סוף), מרסל פרוסט, **מטעם 22**, יוני 2010, 14
- יששכר, חדוה, מאנגלית, על מוצא היידיש מהסלאביה (מסה בלשנית), פול וקסלר, **מטעם 13**, מארס 2008, 143
- כהן, אורי ש., מאיטלקית, אידיאולוגיה ופואטיקה (מסה), פייר פאולו פאזוליני, **מטעם 24**, דצמבר 2010, 172
- כהנא, אהוביה, מאנגלית, נקרופוליטיקה (מסה), אָשיל בַּמְּבָה, **מטעם 6**, יוני 2006, 92

ן

- לאור, יצחק, מאנגלית, גילוח (סיפור), עוז שלח, **מטעם 2**, אפריל 2005, 7
- מאיטלקית, שני שירים, פרימו לוי, **מטעם 6**, יוני 2006, 5
- מגרמנית, שני שירים, ברטולט ברכט, **מטעם 9**, מארס 2007, 5
- מאנגלית, 40 שנות כיבוש: בדרך לאפרטהייד (דו"ח למזכיר האו"ם), ג'ון דוגארד, **מטעם 10**, יוני 2007, 123
- מגרמנית, הדרך חזרה (סיפור), ריינו ורנו פסבינור, **מטעם 12**, דצמבר 2007, 103
- מאנגלית, שיר מכלא גואנטמו, אבראהים אל־רַבִּיש, **מטעם 13**, מארס 2008, 25
- מאנגלית, שיר מכלא גואנטמו, ג'מֶעה אל־דַסארי, **מטעם 13**, מארס 2008, 26
- מאנגלית, שיר מכלא גואנטמו, עבד־אלעזיז, **מטעם 13**, מארס 2008, 27
- מאנגלית, שיר מכלא גואנטמו, צדיק תַרְכַּסְתַּאני, **מטעם 13**, מארס 2008, 29
- מאנגלית, שיר מכלא גואנטמו, שיח' עבד־אלרחים מְסֶלֶם דוסט, **מטעם 13**, מארס 2008, 28
- מגרמנית, אנטיגונה (קטע), ברטולט ברכט, **מטעם 16**, דצמבר 2008, 121
- מאיטלקית, שלושה שירים, מאריו לוצי, **מטעם 18**, יוני 2009, 7
- מאנגלית, הַסְפֵר (סיפור), פלאגרי אוקונור, **מטעם 18**, יוני 2009, 31
- מאנגלית, על האופוזיציה באיראן (מסה), עלי עליזאדה, **מטעם 20**, דצמבר 2009, 143
- מאנגלית, ההטפה המתמדת אל ההמון (מאמר), עזרא פאונד, **מטעם 22**, יוני 2010, 22
- מאיטלקית, מבחר שירים, אדוארדו סנגוויניטי, **מטעם 23**, ספטמבר 2010, 152
- מאיטלקית, מכתב לאלן גינזברג, פייר פאולו פאזוליני, **מטעם 24**, דצמבר 2010, 170
- מאיטלקית, על "הטרילוגיה של החיים" (מאמר), פייר פאולו פאזוליני, **מטעם 24**, דצמבר 2010, 180

- מיטלקית, דחיית "הטרילוגיה של החיים", (מסה), פייר פאולו פאזוליני, **הטעם 24**, דצמבר 2010, 182
- מיטלקית, שורות מן הצוואה (שיר), פייר פאולו פאזוליני, **הטעם 24**, דצמבר 2010, 186
- מיטלקית, מכתב למאלווליו (שיר), אאג'ניו מונטאלה, **הטעם 26**, יוני 2011, 143
- מגרמנית, נאום משורר גווע אל הצעירים (שיר), ברטולט ברכט, **הטעם 27**, ספטמבר 2011, 7
- מגרמנית, משפטו של לוקולוס (מחזה, תמונה 11), ברטולט ברכט, **הטעם 27**, ספטמבר 2011, 18
- מגרמנית, הקבצן, או הכלב המת (שלושה קטעים ממחזה), ברטולט ברכט, **הטעם 27**, ספטמבר 2011, 46
- מגרמנית, מתוך מה-טי, ספר התפניות (שני שירים), ברטולט ברכט, **הטעם 27**, ספטמבר 2011, 69
- מגרמנית, הטרנספורמציה של האלים (שיר), ברטולט ברכט, **הטעם 27**, ספטמבר 2011, 90
- מגרמנית, אדם הוא אדם (תמונה 8), ברטולט ברכט, **הטעם 27**, ספטמבר 2011, 91
- מגרמנית, אנטיגונה (קטע), ברטולט ברכט, **הטעם 27**, דצמבר 2008, 73
- מגרמנית, סרט של הקומיקאי צ'פלין (שיר), ברטולט ברכט, **הטעם 27**, ספטמבר 2011, 160
- מיטלקית, לתרגם את ברכט (שיר), פראנקו פורטיני, **הטעם 27**, ספטמבר 2011, 189
- מאנגלית, שלושה מלכים זוג (סיפור), רינג לארדנר, **הטעם 28**, דצמבר 2011, 124
- להב, הילה, מאנגלית, שירה ומחויבות (מסה), אדריאן ריץ', **הטעם 18**, יוני 2009, 103
- מאנגלית, כוחות החלמה (מחזור שירים), אדריאן ריץ', **הטעם 20**, דצמבר 2009, 39
- לובינסקי, דנה, מאנגלית, על האוניברסיטאות בישראל (מסה), סטנלי כהן, **הטעם 17**, מארס 2009, 123
- לוי, אהוד, מגרמנית, השב"כ וסחיטת ילדים פלסטינים, סומיה פרחת-נאטר, **הטעם 14**, יוני 2008, 41
- לוי, חנוך, הבלדה על מרגו השמנה, פרנסואה ויון, **הטעם 19**, אוגוסט 2009, 5
- ליטווק, מירי, מרוסית, שירים, מארינה צוואייבה, **הטעם 9**, מארס 2007, 153
- ליטני, לבנה, פלסטיק (סיפור), לוק סנטה, **הטעם 11**, ספטמבר 2007, 115
- מאנגלית, מסרתי את השמות של כולם (סיפור), אדריאן לפטוויץ', **הטעם 16**, דצמבר 2008, 37
- לסר-כהן, הדרה ושילה שיינברג, מאנגלית, משברים מבניים של הקפיטליזם (מסה), עמנואל ולרשטיין, **הטעם 26**, יוני 2011, 145

ת

- מור, לאה, מגרמנית, על ברלין, אלכסנדרפלאץ (מסה), ולטר בנימין, **הטעם 15**, ספטמבר 2008, 156
- מגרמנית, אדיפוס, או המיתוס התבוני (מסה), ולטר בנימין, **הטעם 16**, דצמבר 2008, 126
- מגרמנית, פְּרֶנְסָה צֶ'לין (נובלה) ארנסט וייס, **הטעם 28**, דצמבר 2011, 44
- מגרמנית, פרויד וויטגנשטיין (מסה פילוסופית), סטפן מאיטשק, **הטעם 28**, דצמבר 2011, 145
- מטר, ענת, מאנגלית, הרפתקת הפילוסופיה הצרפתית (מסה פילוסופית), אלן באדיו, **הטעם 7**, ספטמבר 2006, 29
- מאנגלית, דלאל חיכטה (עדות), ע'אדה אג'יל, **הטעם 18**, יוני 2009, 135
- מטר ענת וגדעון פרידנטל, מאנגלית, שני קטעים על היידגר, לודוויג ויטגנשטיין, **הטעם 2**, אפריל 2005, 107
- מייזלס, רות, מאנגלית, חיקרו את אהבתי (מסה), דניאל בויארין, **הטעם 3**, ספטמבר 2005, 77
- מאנגלית, על השואה והפוליטיקה של השואה (מסה), זיגמונד באומן, **הטעם 8**, דצמבר 2006, 121
- מרקוס אלון, מרוסית, אַנְטִי־סֶקְסוּס (סיפור), אנדריי פלטונוב, **הטעם 28**, דצמבר 2011, 169
- מרוסית, פצצת ירח (נובלה), אנדריי פלטונוב, **הטעם 28**, דצמבר 2011, 180
- מרוסית, החייל הקטן (סיפור) אנדריי פלטונוב, **הטעם 28**, דצמבר 2011, 198
- מרוסית, על הטרדיגיה הראשונה של הסוציאליזם (מסה) אנדריי פלטונוב, **הטעם 28**, דצמבר 2011, 201

י

- ינץ, טל, מספרדית, גרפיטי (סיפור), חוליו קורטאסר, **הטעם 1**, ינואר 2005, 93
- מספרדית, שלושה שירים, ניקנור פארה, **הטעם 3**, ספטמבר 2005, 107
- מצרפתית, קפה בלי סוכר (פרוזה), סמירה נגרוש, **הטעם 20**, דצמבר 2009, 36
- מספרדית, האמונה בעולם השלישי (סיפור), חוליו קורטאסר, **הטעם 21**, מארס 2010, 90
- מספרדית, רֶגְנוֹק (סיפור), חוֹרְחֶה לואיס בּוֹרְחֶס, **הטעם 21**, מארס 2010, 82

0

- סערי, רמי, מספרדית, סוגיית הבוגד והגיבור (סיפור), חרקה לאגיס בֶּרְחָס, **מֵטֵעַם 14**, יוני 2008, 38

 מיוונית, יִוֵּנִיָּה, (שיר), יאניס ריצוס, **מֵטֵעַם 16**, דצמבר 2008, 5

 מיוונית, יִוֵּנִיָּה, (שיר שני), שיר שלישי, יאניס ריצוס, **מֵטֵעַם 17**, מארס 2009, 26

 מיוונית, יִוֵּנִיָּה, (שיר שלישי), יאניס ריצוס, **מֵטֵעַם 18**, יוני 2009, 24

 מיוונית, יִוֵּנִיָּה, (שיר רביעי), יאניס ריצוס, **מֵטֵעַם 20**, דצמבר 2009, 45

 מיוונית, יִוֵּנִיָּה, (שיר חמישי), יאניס ריצוס, **מֵטֵעַם 21**, מארס 2010, 43

 מיוונית, יִוֵּנִיָּה, (שיר שישי), יאניס ריצוס, **מֵטֵעַם 22**, יוני 2010, 67

 מיוונית, יִוֵּנִיָּה, (שיר שביעי), יאניס ריצוס, **מֵטֵעַם 23**, ספטמבר 2010, 71

 מיוונית, הודיה ועוד שבעה שירים, יאניס ריצוס, **מֵטֵעַם 26**, יוני 2011, 16

 מיוונית, הודיה ועוד שבעה שירים, יאניס ריצוס, **מֵטֵעַם 28**, דצמבר 2011, 164

 ספיר, מיכל, מאנגלית, שינה קצרה אחת (מונודרמה), נעמי ואלאס, **מֵטֵעַם 17**, מארס 2009, 12

 סתיו, שירה, מאנגלית, ארבעה שירים, שרון אולדס, **מֵטֵעַם 11**, ספטמבר 2007, 53

 מאנגלית, בת ציון המורדת, מסה על חנה ארנדט, גבריאל פיטרברג, **מֵטֵעַם 14**, יוני 2008, 55

ע-ק

- עוז, אברהם, מאנגלית, אמנות, אמת ופוליטיקה (הרצאת הנובל), הרולד פינר, **מֵטֵעַם 5**, מארס 2006, 46

 פדובאנו, מיקה, מאיטלקית, שני שירים, אאָג'ניו מונטאלה, **מֵטֵעַם 2**, אפריל 2005, 105

 קול, נעה, מגרמנית, על שני העקרונות של ההתרחשות הנפשית, זיגמונד פרויד, **מֵטֵעַם 13**, מארס 2008, 119

 קולינר, ע"ל, מגרמנית, ערי האדם ונשמתו, מסה על דבלין, ריינר ורנר פסבינדר, **מֵטֵעַם 15**, ספטמבר 2008, 162

 מגרמנית, הטהוות מחשבות תוך דיבור, היינריך פון קלייט, **מֵטֵעַם 17**, מארס 2009, 138

 קישיק, דוד, מאיטלקית, צורת חיים (מסה פילוסופית), ג'ורג'ו אגמבן, **מֵטֵעַם 14**, יוני 2008, 159

 קראוס, רונית, מגרמנית, הספרות כל-כולה תיחקר (שיר), ברטולט ברכט, **מֵטֵעַם 3**, ספטמבר 2005, 5

 מגרמנית, הספרות כל-כולה תיחקר (שיר), ברטולט ברכט, **מֵטֵעַם 27**, ספטמבר 2011, 246

1

- ראובני, א., מצרפתית, "אי הפינגווינים" (קטע), אנאטול פראנס, **מֵטֵעַם 19**, אוגוסט 2009, 190

 ראונר, עילי, מצרפתית, על ההכחשה (מסה), ז'אן איפוליט, **מֵטֵעַם 11**, ספטמבר 2007, 158

 מצרפתית, "היצירות הגדולות כתובות במעין שפה זרה" (מסה), ז'יל דלו, **מֵטֵעַם 26**, יוני 2011, 30

 מצרפתית, הסגנון נגד הרעיונות (מסה), פרדיננד סלין, **מֵטֵעַם 26**, יוני 2011, 46

 רוזן, יואב, מאנגלית, ערימת הסלעים (סיפור), ג'יימס בולדווין, **מֵטֵעַם 24**, דצמבר 2010, 44

 רוזנבליט, דפנה, מאנגלית, מחיקות (מסה), גבריאל פיטרברג, **מֵטֵעַם 1**, ינואר 2005, 29

 רוזנבליט, דפנה, מאנגלית, נייר הקיר הצהוב (סיפור), שרלוט פרקינס גילמן, **מֵטֵעַם 22**, יוני 2010, 27

 רוזנבליט, דפנה ועודד וולקשטיין, מאנגלית, אנה תלך ומאין תבוא? (סיפור), ג'ויס קרול אוטס, **מֵטֵעַם 23**,
 ספטמבר 2010, 14

 רוזנברג, דניאל, מגרמנית, מלחמה כגילוי של יחסי עוינות פוליטיים (מסה), קרל שמיט, **מֵטֵעַם 26**, יוני 2011, 136

 מגרמנית, יומנים: תחילת המלחמה, ברטולט ברכט, **מֵטֵעַם 27**, ספטמבר 2011, 59

 מגרמנית, יומנים: החזרה למזרח גרמניה, ברטולט ברכט, **מֵטֵעַם 27**, ספטמבר 2011, 78

 רוֹן גַּלְבֵּעַ, גיא, מערבית, חרדת זהות (מסה אוטוביוגרפית), חסן ח'דר, **מֵטֵעַם 3**, ספטמבר 2005, 57

 מערבית, "אם אשור יורדת בלילה אל הבאר" (שיר), סרגון בלוט, **מֵטֵעַם 4**, דצמבר 2005, 9

 מערבית, "האם גם היום תשב לכתוב שיר?" (שיר), סרגון בלוט, **מֵטֵעַם 5**, מארס 2006, 26

 מערבית, רמזים חלשים של שלווה (יומן מפלסטין), עדניה שבלי, **מֵטֵעַם 5**, מארס 2006, 71

 מערבית, "ספריית העתיד" (סיפור), מַחְמָד אַלמאע'וט, **מֵטֵעַם 6**, יוני 2006, 7

 מערבית, אמנו האדמה: בשבחי הנרטיב האחד לעד (מסה), נאאל אלטוח'י, **מֵטֵעַם 7**, ספטמבר 2006, 13

 מערבית, יומן מצור (קטעי יומן מביירות), רשא סלטי, **מֵטֵעַם 8**, דצמבר 2006, 55

- מערבית, "שמות אשר אינם מדירים שינה מעיניו של אף אחד", ח'אלד ג'בראן, **הַטַעַם 10**, יוני 2007, 10
- מערבית, מחוץ לזמן (רשימה), עדניה שבלי, **הַטַעַם 12**, דצמבר 2007, 10
- מערבית, מחסומים (שיר), פאיז אלטרסאוי, **הַטַעַם 12**, דצמבר 2007, 64
- מערבית, שנת הצבייה (זיכרונות), מחמד עלי טה, **הַטַעַם 13**, מארס 2008, 84
- מערבית, שני שירים, נצר ג'מיל שעת', **הַטַעַם 16**, דצמבר 2008, 19
- מערבית, על הגופות (שיר), נצר ג'מיל שעת', **הַטַעַם 17**, מארס 2009, 7
- מערבית, מראות לשחקן המחופש (שירים), אדוניס, **הַטַעַם 18**, יוני 2009, 62
- מערבית, מה שלא אמר יוסף (שיר), נאצר רבאח, **הַטַעַם 18**, יוני 2009, 119
- מערבית, "שום דגל ברוח" (שיר), מחמוד דרוויש, **הַטַעַם 22**, יוני 2010, 75
- מערבית, המסננת (שיר), נצר ג'מיל שעת', **הַטַעַם 22**, יוני 2010, 114
- מערבית, חֲרָבוֹת מגדישות את האוויר (שיר), מחמד אל-סאלמי, **הַטַעַם 23**, ספטמבר 2010, 35
- מערבית, כמקרה שתום (שיר), מחמוד דרוויש, **הַטַעַם 23**, ספטמבר 2010, 74
- מערבית, ביום שכזה (שיר), מחמוד דרוויש, **הַטַעַם 24**, דצמבר 2010, 43
- מערבית, לתרגם ישראלים, או איך לקרוא את הורגנו (מסה), נאאל אלטוח'י, **הַטַעַם 25**, מארס 2011, 148
- מערבית, בורסקאות (שירים), נצר ג'מיל שעת', **הַטַעַם 28**, דצמבר 2011, 206
- רז, דפנה מאנגלית, אדוארד סעיד, עמנואל לוינס והתביעה האתית (מסה), ג'ודית באטלר, **הַטַעַם 10**, יוני 2007, 146
- רינגל, מרים, מפורטוגית, על קפיקא (מסה), ז'וזפה סאראמאגו, **הַטַעַם 20**, דצמבר 2009, 10

ש

- שטרנברג, ליאור, מאנגלית, שבעה שירים, אוואן בולנד, **הַטַעַם 7**, ספטמבר 2006, 37
- שמאס, אנטון, מערבית, אבק (סיפור), עדניה שבלי, **הַטַעַם 1**, ינואר 2005, 15
- שנהב-שהרנבי, יהודה, מערבית, הדיפלובנק (סיפור), מיכאיל נְעִימָה, **הַטַעַם 21**, מארס 2010, 94
- שניר, ראובן, מערבית, חלונות (מחזור שירים), אדוניס, **הַטַעַם 20**, דצמבר 2009, 63

3. אמנים

- אבו בכר, נסרין, שער **הַטַעַם 9**, מארס 2007
- אגור, יעקב, חנוך לוין, תצלום על שער **הַטַעַם 19**, אוגוסט 2009
- אופק, יונתן, שער **הַטַעַם 13**, מארס 2008
- בארתולומיי, פראנקה, "ברכט", חיתוך נייר, שער **הַטַעַם 27**, ספטמבר 2011
- בלוסטוקי, רוני, עיצוב שער **הַטַעַם 19**, אוגוסט 2009
- בצר, ענת, ללא כותרת, שער **הַטַעַם 25**, מארס 2011
- ג'אנג שְׂיָאו־גָאנג, "קצין קטן", שער **הַטַעַם 17**, מארס 2009
- גוטסמן, דוד, "גור וליזה בבילעין", שער **הַטַעַם 3**, ספטמבר 2005
- גטר, תמר, G02, שער **הַטַעַם 26**, יוני 2011
- ג'ייקובס, שירה, דימוי עצמי, שער **הַטַעַם 7**, ספטמבר 2006
- ללא כותרת, שער **הַטַעַם 8**, דצמבר 2006
- גירש, פטר, חנוך לוין, תצלום, **הַטַעַם 19**, אוגוסט 2009
- גרבוז, יאיר, "מודרני אני לפניך", **הַטַעַם 23**, ספטמבר 2010
- דברת, רונית, "כיסאות", שער **הַטַעַם 21**, מארס 2010
- הירשפלד, יונתן, "איריס פלשתינה, שער **הַטַעַם 12**, דצמבר 2007
- ואכד, שריף, "יריחו תחילה" (קטע), שער **הַטַעַם 11**, ספטמבר 2007
- ורטהיים, יעל, ללא כותרת, שער **הַטַעַם 15**, ספטמבר 2008
- "דמעה לימין, דמעה למרכז, דמעה לשמאל", תיק עבודות, **הַטַעַם 15**, ספטמבר 2008

----- "מחמוד דרוויש", שער **מַטְעַם** 16, דצמבר 2008
 זהראוי, רני, "ילדות", שער **מַטְעַם** 20, דצמבר 2009
 חבקין, הילה, ציור, **מַטְעַם** 18, יוני 2009
 טרטקובר, דוד, איור שער **מַטְעַם** 10, יוני 2007
 ישראלי, טליה, איור שער **מַטְעַם** 4, דצמבר 2005
 ----- איור שער **מַטְעַם** 5, מארס 2006
 ליכט, סילביה, "מזרח תיכון חדש" (קטע), שער **מַטְעַם** 14, יוני 2008
 מדאח, רנדה, הדפס, שער **מַטְעַם** 18, יוני 2009
 נאמן, מיכל, תיק עבודות מוקדמות, **מַטְעַם** 21, מארס 2010
 עיסא, מרוות, "מטפחות", (קטע), שער **מַטְעַם** 22, יוני 2010
 עמית, אירית, עימוד הגליונות מאז **מַטְעַם** 14, יוני 2008
 ----- עיצוב שער **מַטְעַם** 24, דצמבר 2010
 ----- עיצוב שער **מַטְעַם** 28, דצמבר 2011
 קריספל, יוסף, "זורק האבנים" (קטע), שער **מַטְעַם** 6, יוני 2006
 רונן, סיגל, עיצוב כל גליונות **מַטְעַם** ואיורי שער **מַטְעַם** 1, ינואר 2005, ושער **מַטְעַם** 2, אפריל 2005

תם מַטְעַם ולא נשלם

אנחנו מודים לכם, מנויינו המסורים, בלעדיכם לא היה אפשרי המפעל הנהדר הזה, העצמאי, בן החורין, שבע שנים תמימות, מדי שלושה חודשים.

אנחנו מודים לכותבים, לאמנים, לתורמים ולכל מי שסייע לנו.
 כל הדברים היפים באים לידי סיום.

שלכם, באהבה גדולה
 עורכי **מַטְעַם** ועמותת "השכמה"